

સંસ્કૃત અનુવાદ સહિત

મહાવીર-વાણી

મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજ્ઞના હાદિંક સહભાવ

ડૉ. બાપુ ભગવાનદાસજી કાશીવાળાની પ્રસ્તાવના

માનનીય શ્રી વિનોબાભાવેના પુરોવચન

માનનીય સ્વામી શ્રી આનંદની વીતકેની વીતી રાત

તથા

કવિ શ્રી ઉમાશંકર જોશીના કરુણાનું અમૃત

સાથે

સંપાદક

અધ્યાપક બેચરદાસ દોશી

શ્રી તારાચંદ વચ્છરાજ ટ્રસ્ટની આર્થિક સહાયથી

પ્રકાશક

મનસુખલાલ તારાચંદ મહેતા

(૧૯૬૫ એપ્રિલ)

- ૧ હી આવૃત્તિ મૂળ અને હિંદી અનુવાદ સહિત ૨૦૦૦ નકલ
(પ્રકાશક દિલ્લી સસ્તા સાહિત્ય મંડળ) ૧૯૪૨
- ૨ છ આવૃત્તિ માત્ર હિંદી અનુવાદ ૨૦૦૦ નકલ
(પ્રકાશક ચિત્રજીવાલ વહેંચતે વધી) ૧૯૪૨
- ૩ છ આવૃત્તિ મૂળ અને હિંદી અનુવાદ સહિત ૨૦૦૦ નકલ
(પ્રકાશક ભારત જૈન મહામંડળ વધી) ૧૯૫૦
- ૪ થી આવૃત્તિ મૂળ અને હિંદી અનુવાદ સહિત ૨૦૦૦ નકલ
(પ્રકાશક ભારત જૈન મહામંડળ વધી) ૧૯૫૩
- ૫ મી આવૃત્તિ મૂળ અને ગુજરાતી અનુવાદ
તથા તુલનાત્મક અને વિવેચનાત્મક
ટિપ્પણ સહિત ૧૦૦૦ નકલ
(પ્રકાશક મનમુખલાલ તારાચંદ મહેતા મુબઈ)
૧૯૫૬

મૂલ્ય રૂા ૭-૫૦ પૈસા-(પોસ્ટેજ લાગે)

પ્રકાશક

મુદ્રક

મનમુખલાલ તારાચંદ મહેતા અબાલાલ દીરાલાલ પટેલ
૧૧, પારમી બજાર સ્ટ્રીટ, એન એમ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,
ચારદા નંદન કોટ, મુબઈ-૧ હબગરવાડ, અમદાવાદ

महावीरे चिंध्यो मार्ग
आजे तो अछतो वन्यो,
आपीने प्राण पोतानो
छतो जेणे फरी कर्यो.
एवा श्रीगांधीजी संत
आ काले अरिहंत शा,
साचक छो तमे पुत्र
तेमना वारसा-रखू.
गांधी-वीरे चिंधी वाटे
सर्वनुं श्रेय इच्छता
एवा विनोवा भावे ने
श्रद्धा भक्त्या समर्पण.
वेचरदास

પૈસાવાળાઓ પોતાનો પૈસો અને તેને
 સ્ત્રીયે મળતી સત્તા એ બન્ને વસ્તુ આપમેળે
 રાહજીવશીથી છોડી દઈ સર્વના કલ્યાણ માટે
 બધાની સાથે મળીને વાપરવા તૈયાર નહી
 થાય તો હિંસક તેમજ ખૂનખાર ક્રાંતિ થયા
 વિના રહેવાની નથી એમ ચિંતક સમજવું
 ગાંધીજી

આપણો માનવ સમાજ શોષણવિહીન
 અને સામન્યજન અને એવી ભગવાનની સ્પષ્ટ
 ઇચ્છા છે મારું સૌને આજ્ઞાન છે કે જેના
 જીવનમાં કઈક સત્ત્વ હોય, જેના શરીરમાં
 પ્રાણ હોય, જેની જીવિત્તિમાં વિવેક હોય
 તે સૌ આ જીવનચર્યાના કામમાં ફાળી
 પડે અને ભગવાનના આશીર્વાદ હો
 વિનોજીજી

વિષયસૂચી

વિષય	પૃષ્ઠ
ટિપ્પણુમા વાપરેલા પુસ્તકો	
અને તેનાં સ કેતોની સમજણ	
તાબું સંપાદકીય તથા	
પ્રકાશકીય	
આગમ પ્રભાકર શ્રી પુણ્ય-	
વિજયજીનો હાર્દિક સદ્ભાવ	
કવિશ્રી ઉમાશ કર જોશીનું	
કરુણાનું અમૃત	
પૂ. વિનોબાજીનું પુરોવચન	
ડો. બાબુ લગવાનદાસની	
પ્રસ્તાવના	
સ્વામી આનંદની વીતકોની	
વીતી રાત	
પ્રકાશકનું નિવેદન	
સંપાદકીય	
શ્રમણલગવાન મહાવીર	
(ચિત્ર અને જીવન)	
(૧) શુદ્ધિપત્રક	
૧ મંગલમૃત્ર	૧
૨ ધર્મમૃત્ર	૧૦
૩ અહિંસા મૃત્ર	૨૫
૪ મત્ય મૃત્ર	૩૬
૫ અસ્તોનક સત્ર	૪૨

વિષય	પૃષ્ઠ
૬ બ્રહ્મચર્ય સૂત્ર	૪૮
૭ અપરિગ્રહ સૂત્ર	૫૨
૮ અરાત્રિભોજન સૂત્ર	૫૭
૯ વિનય સૂત્ર	૬૦
૧૦ ચાતુરંગીય સૂત્ર	૬૬
૧૧-૧ અપ્રમાદ સૂત્ર	૭૦
૧૧-૨ અપ્રમાદ સૂત્ર	૮૬
૧૨ પ્રમાદસ્થાન સૂત્ર	૮૮
૧૩ કષાય સૂત્ર	૯૬
૧૪ કામ સૂત્ર	૧૦૬
૧૫ અશરણુ સૂત્ર	૧૧૧
૧૬ બાલ સૂત્ર	૧૧૧
૧૭ પંડિત સૂત્ર	૧૩
૧૮ આત્મ સૂત્ર	૧૩૧
૧૯ લોકતત્ત્વ સૂત્ર	૧૪૬
૨૦ પૂજ્ય સૂત્ર	૧૭
૨૧ ગ્રાહણ સૂત્ર	૧૭
૨૨ લિશુ સૂત્ર	૧૮
૨૩ મોક્ષમાર્ગ સૂત્ર	૧૯
૨૪ જાતિમદ નિવારણ-	
સૂત્ર ૨૦	
૨૫ ક્ષામણા સૂત્ર	૨૧

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
પ્રથમ પરિશિષ્ટ-સ રજૂત		તૃતીય પરિશિષ્ટ-પાઠિ ૨૭૧	
અનુવાદ ૨૧૭		~~લાલિક~~ લાલિક શબ્દોનો ૧૦	
દ્વિતીય પરિશિષ્ટ-મહા ૨૬૪		અર્થ	
વીર વાણીના પદો		ચતુર્થ, પાઠિશિષ્ટ-છ ૬ ૨૭૩	
ની અકારાદિ અનુ		અને અલ કાર	
ક્રમચિકા		સ પાઠકે તૈયાર કરેલા ૨૮૦	
		પુસ્તકો તથા લેખો	

પુસ્તકના વિવેચનમાં વાપરેલાં પુસ્તકો

આવશ્યક સૂત્ર

ગીતા

આશ્રમભજનાવલી

લઘુપાઠ (પાલી ભાષા)

ધર્મપદ („   )

મહાભારત

મનુસ્મૃતિ

ઈશુખ્રિસ્ત, પર્વત પરનો ઉપદેશ

હજરત મહમદ અને ઇસ્લામ

કલ્પસૂત્ર

વસુદેવહિંડી

કલ્પસૂત્રકિરણાવલી ટીકા

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર

પંચતંત્ર-અપરીક્ષિતકારક તંત્ર

દેશીનામમાલા

હૃમ અનેકાર્યસંગ્રહ

દિવ્યાવદાન

વિષ્ણુપુરાણ

પારદેહ અવસ્થા (પારસી ધર્મનો ગ્રંથ)

સ કેતોની સમજણ

સ ૦--સ સંકૃત

પ્રા ૦--પ્રાકૃત

શ્લો ૦--શ્લોક

અ ૦--અધ્યયન

દશ ૦--દશવૈખલિક સૂત્ર

ગા ૦--ગાથા

ઉત્તરા ૦--ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર

સૂ ૦ શુ ૦--સૂત્રકૃતાગ સૂત્ર, શ્રુત સ્તંભ

ઉ ૦--ઉદ્દેશક

ઈ ૦ પ્રિ ૦ પ ૦ ઉ ૦--ઈગુ પ્રિન્ત પર્વત પરનો ઉપદેશ

હ ૦ મ ૦ ઈ ૦--હજરત મહમદ અને ઈસ્લામ

ગી ૦ અ ૦--ગીતા અધ્યાય

ધમ ૦--ધર્મપદ

આચા ૦ શુ ૦--આચારાગ સૂત્ર, શ્રુત સ્તંભ

મહાભા ૦--મહાભારત

દ્વિ ૦--દ્વિતીય

પૃ ૦--પૃષ્ઠ

महावीर जीवन सहित

तथा

संस्कृत अनुवाद सहित

महावीर वाणी

તાનું સંપાદકીય તથા પ્રકાશકીય

મહાવીર વાણીની પ્રકાશમા આવતી આ છઠ્ઠી આવૃત્તિમા સંપાદકને અને પ્રકાશકને કશું જ લખવાનું નથી માત્ર જેમણે જેમણે આમા પુટાવચન લખી આપવાની મહેરબાની કરેલ છે તે સોના અને ખાસ કરીને ‘કરુણાનુ અમૃત’ લખી આ પુસ્તકને વધાર સુચોલિત બનાવનાર સ્નેહી કવિ શ્રી ઉમાશંકર જોશીનો આભાર માનવાનો છે છદ અંગે તેમણે જે સૂચોધન ચૂસવેલ છે તેને આ આવૃત્તિમા સુધારી લીધેલ છે અને આ માટે તેઓ આભાર અલિન હનીય છે શુદ્ધિપત્રક આપેલ છે છતાં જે કાઈ સુદ્રણની કે અમાગી ભૂલો રહી ગઈ હોય તે અંગે હમા માગવા સાથે તે માટે વાચકોને સૂચન કરવા વિનંતિ છે

શ્રી ઉમાશંકર ભાઈએ પુસ્તકને છાપવાની શૈલી વિશે જે સૂચન કરેલ છે અને અનુવાદ વગેરે વિશે પણ જે નોંધ લખેલ છે તે અંગે હવે પછીની આવૃત્તિ વખતે જરૂર ધ્યાન આપાશે

જેચરદાસ દોશી

તા ૫-૫-૬૫

તથા

મનમુખલાલ મહેતા

તા કે —આ પુસ્તકના વાચકોએ જે ઉત્સાહજનક સહકાર બતાવ્યો છે તે માટે તેમનો અને અર્ધમાગધીનો અભ્યામકેમમા પણ આ પુસ્તકને સ્થાન મળેલ તે માટે શુજરાત યુનિવર્સિટીનો પણ આભાર જરૂર માનવો જોઈએ

—જેચરદાસ

કરુણાનું અમૃત

‘મહાવીર’ એમને શા માટે કહ્યા હશે ?—નાનપણથી
મનને કુતૂહલ થતું. કેઈ રણાંગણની લડાઈ સાથે તો
એમને કશી લેવાદેવા નથી. જૈનો ‘જિન’ના અનુયાયી.
જિન એટલે જીતનાર કેના જીતનાર ? ધીમે ધીમે એ
અંને શબ્દો યોજવા પાછળ રહેલા ઔચિત્યનો પરિચય
થયો. હૃદયે સાક્ષી પૂરી :

તમે મહાવીર, ન શસ્ત્ર હાથમાં;
સંજીવનીશું નિજ આત્મ-કોષે
સંચી અહિંસામૃત, જીવમાત્રની
સમક્ષ ઊભા અલયે મુદાલયાં.

તમે જયસ્વી જિન, લોકમાત્રને
રાખો સદાયે અલયે; ક્યાં વશ
તે માન, માયા, વળી ક્રોધ, લોભ,
દુર્જય ચારે રિપુ, ને થયા જિન.

*

મહાવીરવાણીના આવા હાથવગા સંગ્રહની ઘણી
જરૂર હતી. પં. ખેચરદાસજીએ વિષયવાર સ્તબકો પાડી,
૩૧૪ અમૃતવચનો એકત્ર કરી, તેની સંસ્કૃત છાયા આપવા
ઉપરાંત, ગુજરાતી સ્મરણ અનુવાદ અને મદદરૂપ નીવડે
એવાં ટિપ્પણ આપ્યા છે એથી ગુજરાતી વાચક ઉપર
મોટો ઉપકાર થયો છે.

એન આગમ સાહિત્યમાથી એકત્ર કરેલા આ ઉદ્દગારો ભગવાન મહાવીરના જ મુખના છે એવું સમજવાનું નથી અહિં સા વિશેના શ્લોક(૧૧)માનો “ તે તે તમામ ધર્મધ્યાનોમા ભગવાન મહાવીરે પ્રથમ ધ્યાન આ (અહિં સા) ભતાવેલું છે ”—એવો ઉલ્લેખ મહાવીર દાખવી વસ્તુઓ આગમ ધર્મોમા સુમહાયાનું દર્શાવે છે પાછળના ગણધરો અને ધર્મવિરાને મુખે શબ્દમદ્ ધરેલા સાહિત્યમાથી વીણેલા આવા મૂલિસમુચ્ચયને મહાવીર ભગવાનના ધર્મબોધના નિયોક્તિએ એઈ સમય

પૃથ્વી ઉપર માનવનો પગ ઠગ્વા માડ્યો એ સાથે સાથે બાહ્ય પ્રકૃતિને સમજવાની એની મધામણ શરૂ થઈ ચૂની દસવીગ લાખ વરસથી પૃથ્વી ઉપર એ નિશ્ચર છે, પણ છે લા ત્રણ નેકાઓમા અને ખાસ કરીને છે. લા ત્રણ દસકાઓમા એ દિશામા એની ગતિ ઘણી વધી છે પોતાની અત પ્રકૃતિને સમજવાની મધામણ પણ કાઈ એતો ઓછી કરી નથી છે. લા પાંચેક હજાર વરસમા જુદા જુદા દેશોમા એ અ ગેની કેટલીક મહાન પ્રયોગ શાળાઓ ચાલી છે

બાહ્ય પ્રકૃતિને સમજવા દ્વારા તેની ઉપર ‘વિજય’ મેળવવાની વાત પણ માણસ કરવા લાગ્યો ૥ પણ એને અત પ્રકૃતિ અ ગેની સમજ કેળવવાની, એની ઉપર વિજય મેળવવાની, આજે—કેદાચ પહેલા કદી ન હેતી તેટલી—જરૂર ૥ એ વસ્તુઓની ગેરહાજરીમા બાહ્ય પ્રકૃતિ અ ગેની સમજ

કે તેની ઉપર મેળવેલા વિજયનો આજો અર્થ દેખાતો નથી, કેમકે એના અસ્તિત્વને જ સંશયમાં લાવી મૂકનારાં એ નીવડ્યાં છે.

વિજ્ઞાને આપેલી રિદ્ધિઓ, સિદ્ધિઓ, શક્તિઓ જે માનવને ખાઈ જવાની ન હોય, અને જે એના વિકાસમાં ઉપકારક નીવડવાની હોય, તો ધર્મ વગર-અધ્યાત્મ વગર એને ચાલવાનું નથી. ધર્મનાં-અધ્યાત્મનાં સત્યો આત્મસાધકોની પ્રયોગશાળાઓમાં હજારો વરસોથી તારવવામાં આવ્યાં છે અને વારંવાર સ્વાનુભૂતિથી નાણી જેવામા આવ્યા છે. એથી તો જુદા જુદા ધર્મોની, પાયાની વાતોમાં, એકમતી છે

લગવાન મહાવીરની પ્રયોગશાળાનાં તારણો શાં જેવા મળે છે ?

સંસાર એમનાં કંટુણાદ્રી નેત્રોને દુઃખસભૃત લાગે છે સૌ જીવોને એમાં કલેશ સહન કરતાં જેઈ એમનું હૃદય કકળી ઊઠે છે .

અહો દુઃખિલ સંસાર, જીવો સૌ કલેશ બ્યાં સહે ! (૧૬૭)

પહેલી વાત એમને જે સૂઝે છે તે છે સૌ જીવો પ્રત્યેની અનુકંપા, અહિંસા.

સૌ જીવો જીવુ ધ્રુજે, મરવુ કા ન ધ્રુજવુ. (૧૫)

એથી તમામ પ્રાણધારીઓ પ્રત્યે સંયમપૂર્વક વ્યવહાર કરવો, સમનાભાવથી વર્તવું, એ યોગ્ય છે.

અસત્ય વચન કે આત્મગુણમાં હિંસા રહેલી જ હોય છે, એનું મૂચન માર્મિક રીતે થયું છે

આત્માર્થે, અન્ય અર્થે વા, ક્રોધથી, ભયથી 'યત્તા,
નહીં હિંસાભયુ' જૂઠું વસ્તુ કે વત્તાવતુ (૨૨)

આત્માના મુખ્ય દુરુમનો આર ગણાવવામાં આવ્યા છે માન, માયા (શક્તિ, કપટ), ક્રોધ અને લોભ એમને શી રીતે વશ કરવા ?

ઉપરમે હલો ક્રોધ માન માર્દવતા વડે,
માયા આજ્ઞાવભાવેથી, લોભ સંતોષથી છૂતો (૧૪૧)

આત્માથીને પ્રમાદ ન પોસાય તેથી પુરાણ અને લોકકથાના ભાગુડપ ખી(જેને જે મુખ્ય હોઈ અમાવધપણે એક મુખથી કોઈ ઝેરી પદાર્થ ખાઈ બેસે તો મરી જાય)ની જેમ અપ્રમત ઝીંને વત્તાવાતુ કહ્યું છે

ભાગુડ પખી સમ સચર અપ્રમત (૧૬)

આત્માનું રક્ષણ કરવા ઇચ્છનારે સદા અપ્રમત જ રહેવું રહ્યું

આત્માનુરક્ષી ચર અપ્રમત (૧૦૬)

અપરિમલ એ જે મહાવીર ભગવાનનું નિરીક્ષણ એવું છે કે ટકી રહેવા માટે અનિવાર્ય એવી સાનત્રી સાધક પાસે ટોપ તે પરિમલ ગણાય નહિ પણ સાનત્રી અંગેની 'મૂર્છા' (આસ્રિતિ, મમતા) એ પરિમલ છે 'મૂર્જ પરિમલ ઇથી' (૫૮)

સાધકે અવનધારણા માટે કેવી રીતે વત્તાવ ?

જે રીતે ભમરો ચૂસે દુમના પુષ્પનો રસ,
પુષ્પને ન વિલાવે, ને પોતે પામે પ્રસન્નતા... (૬૫)

એ રીતે સાધકે પોતાનો નિર્વાહ અકલેશકર રીતે કરવો જોઈએ.

જો સાધક બાહ્ય પદાર્થોની ઉત્તેજના અનુભવવા લાગ્યો, તો તેની ઉપર કામનાઓ ચારે તરફથી આક્રમણ કરવાની.

ઉદ્દીપ્તને ઘેરતી કામનાઓ,
વિહંગ સ્વાદુક્ષ્ણ વૃક્ષને યથા. (૧૩૫)

ધૃત્તિ-કામના-ના બળને એક ઉદ્ગારમાં સુરેખ રીતે વર્ણવવામાં આવ્યું છે

ધૃત્તિ ખરે આલ સમી અનન્તિકા. (૧૫૦)

સાધકને વળી વળીને વિષયો વળગે તો તેથી એણે કંટાળી જવાનું નથી, બલકે અકંપ રહીને લક્ષ્ય તરફ આગળ વધવાનું છે

મથી રહ્યો સાધક મોહ છૂતવા,
તેને સ્પૃશે જૈ વિષયો વળી વળી
અ છાજતા કેંક અનેક રૂપ,
એનો ઘટે દેવ ક્યો ન લિશ્તુએ. (૧૧૦)

સાધકે મનમાં એટલી એક ગાંઠ વાળવાની છે કે આત્મા પોતે તારનાર છે, બધું વાંછિત આપનાર છે: 'આત્મા પૈનરખી નરી. આત્મા કામદુધા ઘેનુ...' (૨૧૧)

માણસે યુદ્ધ બીજા કોઈની સામે કરવાનું નથી,
પોતાની આથે જ કરવાનું છે

પોતા સાને જ ઝૂંઝી લે બાજ યુદ્ધથી રાં વળે
તે પામે સુખ જે મળે છતાં પોતાની જાનને (૨૧૬)

અને પછી જોગધીના બે અમર ઉમેર્યા છે આત્મા
જીવે જીવું સર્વ ' (૨૧૭)

માણસ પોતે જેવું પોતાનું બૂટ કરી શકે છે
તેટલું ગજાકાપુ દુશ્મન પણ કરી શકે નથી

ન કહોતા અરિ બૂટુ આચરે
કરે દુશ્મન નિજ જેવું ખરે (૨૧૮)

ધર્માચરણને નિશ્ચયપૂર્વક જે વગ પો છે તે ઇન્દ્રિયો
ના પ્રલોભન સામે અક ૧ ડાબો ગ્રહી શકે છે

આત્મા ધરો નિમિત્ત જેહનો કે
'તજીલ દુ દેહ ન ધર્મચાસન
તેને અણારી નવ હિંદ્રિયો શો
ઝઝાનિતો મેરુ મહાત્મિને યથા (૨૧૯)

એ જ વાત દેખી દેરવીને કહેવામા આવી છે

સમાધિવાળી સદુ હિંદ્રિયો વડે
આત્મા સત રહિત રાખવો થો (૨૨૦)

ઉપનિષદના ઋષિએ 'આત્મા રથારૂ બાણે, સરીર
એ જ છે રથ' એવા રૂપકથી વાત કરી છે મહાવીરવાણીમા
નોકાનું રૂપક છે

શરીરને કહ્યું નાવ, જીવ નાવિક છે કહ્યો,
કહ્યો અર્જુન સંસાર, તરે જેને મહર્ષિઓ. (૨૨૧)

આવા આત્મજિત્, સંસારને તરી જનારાઓની
ક્ષમાશક્તિ અખૂટ હોય છે, અને તેથી તે સૌના પૂજ્ય
ઠરે છે.

હિતસાહથી કંટક લોહના જનો
આશાભર્યા કૈં ગરજે સહી લે;
આશા ત્યજી કર્ણુશરો સહે જે
કાંટાળ વાણીમય, તેહ પૂજ્ય. (૨૪૮)

શમની આવી શક્તિ વડે શ્રમણ થવાય, બ્રહ્મ-ચર્યાથી
બ્રાહ્મણ થવાય, બાહ્ય આગ્રપ પાળથી નહિ:

ન મુડને શ્રમણ કો, ઝોંકારથી ન બ્રાહ્મણ.
મુનિ ના વનવાસેથી, કુશવસ્ત્રે ન તાપસ (૨૬૫)
શમે કરી શ્રમણ, ને બ્રહ્મચર્યેથી બ્રાહ્મણ,
જ્ઞાને કરી મુનિ થાય, તપથી થાય તાપસ. (૨૬૬)

સાચા શ્રમણ કે બ્રાહ્મણ કે મુનિ કે તાપસનો પ્રાણી-
માત્ર પ્રત્યે અવૈરભાવ, અહિંસાભાવ, પ્રેમભાવ જ ઊછળ-
વાનો. વિશ્વનાં ચોકમાં એના હૃદયનો મધુર ઉદ્ભોષ
ગાળ રહેવાનો

મિત્ર હું સર્વ જીવોનો, વેર મારે ન કોઈથી. (૩૧૩)

*

‘મહાવીરવાણી’ આ રીતે મુલલ કરી આપવા માટે
પં. શ્રી બેચરદાસજીનો આભાર માનીએ તેટલો ઓછો.
એક મૃત્યુન કરવાનું મન થાય છે ડાળી બાજુએ મૂળ

શ્લોક અને તેની ગરુડ છાયા અને સામે જમણી બાજુએ
અનુવાદ એ રીતે પુસ્તક છપાય તો વધુ સગવડ રહે
ટિપ્પણી પુસ્તકને છેડે છાપવામા આવે

હું પોતે અમરસ અનુવાદનો પક્ષપાતી છું પડિતજી
જેવા લાવાની તેમ જ ધર્મની ઝીણવટો સમજનાર વિદ્વાન
અનુવાદમા અર્થવિસ્તાર કરે ત્યારે મૂળ અર્થને હાનિ
ન જ થાય 'આત્મા જ હમવો જોયે આત્મા ખરે જ દુર્લભ
(૧૧૩) જોનો અર્થ' અને અર્થવિસ્તાર "આત્માને
જ હમવા જોઈએ-સયમ અને તપની પ્રવૃત્તિ વડે
બગાજ પહોંટવો જોઈએ ખરખર આત્મા પોતે જ દુર્લભ
છે-સયમ અને તપની પ્રવૃત્તિ વડે આત્માને પહોંટતા
તો નાકે દમ આવી જાય છે"—એ રીતે થયો છે, જે
સુદૃઢ છે તેમ છતાં અનુવાદ તરીકે, તો 'આત્માને જ હમવો
જોઈએ, આત્મા પોતે જ દુર્લભ છે' એટલું જ આપવામા
આવે અને બાકીના અરો કોસમા આપવામા આવે એ
પદ્ધતિ વધુ ઇચ્છવા જેવી ગણાય.

વતુર્થ પગિચિષ્ટમા (આવૃત્તિ છઠ્ઠી, પૃ ૬૩, પક્ષ ૧૮-૧૯) 'ઉપેન્દ્રવજ્રા છદના ચારે ચરણોમા અગિયારમા
અક્ષર લઘુ હોય તેનું નામ વચસ્થવૃત્ત' એમ કહેવામા આવેલું
છે તેમા ચરણને ધર્મ લાગે છે, 'ઉપેન્દ્રવજ્રા છદના ચારે
ચ લોમા દસમા અને અગિયારમા અક્ષર વચ્ચે એક લઘુ
અક્ષર ઉમેરાયો હોય ત્યારે તેનું નામ વચસ્થવૃત્ત'—એ
રીતે એ વસ્તુ સુકાવી જોઈએ.

ટિપ્પણોમાં અન્ય ધર્મોમાંથી સરખા અર્થવાળા વચનો ઉતાર્યાં છે એમાં સંગ્રાહકની ધાર્મિક ઉદારતાનું સાચા ધર્મરસનું સુચારુ દર્શન થાય છે. ટિપ્પણો કદાં દૂંકાવી શકાય. કેઈને અરાત્રિભોજનસૂત્ર જેવા, પ્રત અં આવશ્યક છતાં, ઉક્તિચમત્કૃતિ વિનાના સ્તબ્ધકની ખાં ઉપકારકતા ન પણ જણાય આરંભમાં મહાવીર ભગવાનના જીવનરેખા આપી છે તે સારું થયું છે, પણ તેમાંથી છેલ્લાં પાનાંમાં છે તેવી કેટલીક વસ્તુઓ ગાળી નાખીને કે દૂંકાવીને આખા લખાણને વધુ સુરેખ કરી શકાય.

ઉપર આપેલી, ચાલતી કલમે આ લખનારે કરેલી, ગુજરાતી પદ્ધાનુવાદ-પ્રક્રિયોથી મૂળ આગમ-વાણીના માધુર્ય અને સૌન્દર્યનો કંઈક ઇશારો મળ્યો હશે. ગીતા, ધર્મપદ આદિની જેમ ‘મહાવીરવાણી’ પણ ઉક્તિભંગિને લીધે ઘણીવાર હૃદયંગમ નીવડતી હોય છે. શ્લોકાન્તે આવતી ‘સમયં ગોચમ ! મા પમાચણ, ’ ‘જે સ મિત્રૂ’, પંક્તિઓ કે અર્ધપંક્તિઓ તે તે સૂક્તિ-સ્તબ્ધકની મંત્રશક્તિને સચોટ રીતે સ્ફુટ કરવામાં મદદરૂપ બને છે. ૨૩મા મોક્ષમાર્ગ સૂત્રના ૨૮૯ થી ૩૦૦ સુધીના શ્લોકોમાં એક શ્લોકમાંની વાત બીજામાં આગળ વધતી જતાં સમુદ્રની ભરતીના એક મહાતરંગની જેમ કથયિતવ્ય ભવ્ય સૌન્દર્યપૂર્વક પ્રસ્તુત થાય છે

આગમપ્રભાકર મુનિરાજ શ્રીપુણ્યવિજયજીનો

હાર્દિક સદ્ભાવ

૫ શ્રીયુત જોગરભાઈએ કરલ “મહાવીરવાલી” પુસ્તકનું ગુજરાતી સંસ્કરણ શ્રીમાન્ સ્વામી આનંદની વિદ્વાલરી પ્રભાવના સાથે પ્રસિદ્ધ થાય છે, જેથી આપણને ખાતરી થાય છે કે આજની રાજની જિજ્ઞાસા કેવી આપક દિશામાં જઈ રહી છે !

યુગના એ એક અજબ વસ્તુ છે એક યુગમાં આપણી જિજ્ઞાસા સ્વ-દેશ અને સ્વ-સ પ્રદાય પુરતી મીમિત મથાદિત હતી પણ આજે એ જિજ્ઞાસા દૂરદૂરના દેશ અને વિવિધ પ્રદાય સુધી પહોંચવા સંજ્ઞા જાળી છે આ નિયતિમાં સમય પ્રતને નેને લગતા માધનો પ્રાપ્ત થાય તો જ એ જિજ્ઞાસા સતાપાય અને પ્રજાનું જીવન આપકભાવનામય અને આ હીકતને લક્ષમાં રાખીને ૫ શ્રી જોગરભાઈએ “મહાવીરવાલી” પુસ્તકનું નિર્માણ કર્યું છે આ પુસ્તકની રચના માટે તમને સૂત્રકૃત્તાગ સૂત્ર, દર્શનકાલિક, ઉત્તરાધ્યયન મૂત્ર અને આવ-ચક મૂત્રને જ મુખ્ય રીતે પસંદ કર્યા છે અને તેમાંથી લોકરુચિને પ્રેરણા મળે તે રીતે શ્રીમહાવીર પરના માંએ ઉપદેશો આતરજીવનને સ્પર્શતા નબીર વર્ણને લગતી ગાથાઓ અને હજી સુધી કાઢ્યા છે સાથે

સાથે આ ગાથાઓ અને છંદોનો અર્થ અને વિવેચન આપવા ઉપરાંત બૌદ્ધ-વૈદિક સાહિત્ય સાથે તે તે વિષયની તુલના અને સમન્વય કરેલ છે. તેથી સામાન્ય વાચકને નુચિકર થવા ઉપરાંત વિશિષ્ટ અભ્યાસીને અભ્યાસની દિશાની ખાસ સૂઝ પણ આમાંથી મળી શકે તેમ છે પ્રસંગે પ્રસંગે કેટલાક વિષયોની અમુક રીતે છણાવટ કરવામાં આવી છે એ આ પુસ્તકની મહત્તામાં ઉમેરો કરે છે.

પુસ્તકની આદિમાં લગવાનું શ્રી મહાવીરનું સંક્ષિપ્ત જીવન આલેખવામાં આવ્યું છે એમાં પણ દૂકમાં લગવાનની જીવનરેખા ઠીક ઠીક રીતે આલેખાઈ છે જેને લીધે પુસ્તક સ્વિશેષ આવકાર લાયક બન્યું છે અને છે જ.

અંતમાં મને સહજભાવે એક વિચાર સ્ફુરે છે કે-શ્રીજેઘરભાઈએ ઘણાં વર્ષો અગાઉ “લગવાન શ્રીવીર-પરમાત્માનું જીવનચરિત્ર કઈ પદ્ધતિએ લખાવું જોઈએ” એ વિષે એક લેખ લખ્યો હતો. એ લેખને તે પછીન વર્ષોમાં થએલા અનુભવને આધારે પુનઃ વિશદ રીતે આલેખવામાં આવે તો પોત-પોતાની પદ્ધતિએ લગવાનું મહાવીરના જીવનને આલેખનાર કોઈ પણ લેખકને એમાના વિચારો સ્વિશેષ માર્ગદર્શક થઈ પડશે.

મુનિ પુણ્યવિજય

જૈન મોસાયટી-અમદાવાદ, સં. ૨૦૧૧ માઘ શુકલ ૧ સોમવાર

माननीय विनोबाबु पुरोवचन

महावीर बाणी का गुनगती संस्करण निराल रहा है, यह मुनी की बात है। इधर बिहार में भूदान-यज्ञ के सिद्धमिले में घूमते हुये बुद्ध और महावीर का मुझे निरंतर स्मरण रहा है। लोग जानते हैं मैंने बोधगया में समन्वय आश्रम शुरू कर दिया है। कोई नया आरम्भ करनेकी प्रवृत्ति अपने मन में नहीं रखता। लेकिन भूदानकी प्रवृत्ति में से समन्वयकी प्रवृत्ति अनिवार्य रूपसे निराल पड़ी।

भारत भूमि में आत्मा का चिंतन, मनन, और संशोधन बहुत प्राचीन काल से आज तक होता आया है। उसमें वैदिक बौद्ध और जैन तीनों गण्डों चली आई हैं। तीनों शाखाओं में अनेक मत पुष्प निर्माण हुए और उनमें विविध पथ चले। इन पथों में सीखों का भी एक पथ है, जो कि आज बिशेष सफटना के कारण अपने को अलग धर्म मानने लगे हैं। पर ई वह एक उपासना पथ ही। भारत के बाहर के धर्म प्रवाह भी भारतीय सभ्यता में दृष्टि हो गये हैं। पारसी तो भारत के ही हो गये हैं, याने भारत के बाहर के धर्म मिट गये हैं। क्रिस्ता, मुसलमान, यहूदि, तीनों जमातों ने भारत को अपनाया और आज इन तीनों का अपना एक भारतीय रूप भी है। इस तरह ऐतिहासिक प्रवाह में भारत देश धर्म-विचारों का सगम स्थान हो गया है।

यह ऐतिहासिक कार्य तभी पूरा होगा जब की हमारे

भी विनोबाबु आ पुरोवचन सेवनागरी विधिमें बर्णित है।
 अभिवादन तो वे भी नहीं। भवनाथी तेमनी अनुभूति में ही तेने बाह
 देवनागरी में ७५५ ५५५ ७

जीवनदर्शन में ईन सत्र का हम समन्वय कर लेंगे। इस के लिये हर धर्म की सारभूत कोई चीज हमें मिल जाती है तो बड़ी सहूलियत होती है।

वैदिक धर्म का सार, सूत्र रूप में ईशोपनिषद् में और कुछ विस्तार से भगवद्गीता में मिल जाता है। क्रिस्ती धर्म का सार, ईसा का गिरि-प्रवचन मशहूर है। बौद्ध धर्म का सार बौद्धों का ही चुना हुआ धम्मपद है। सीखों का पूरा धर्म-विचार 'जपुजी' में आ जाता है। जैन धर्म का सार थोड़े में देनेवाली किताब की बहुत जरूरत थी, वह, मेरा ख्याल है 'महावीर वाणी' ने अच्छी तरह पूरी की है।

इस पुस्तक में सिर्फ ३१४ वचन दिये हैं, तो यह एक छोटीसी चीज हो जाती है। अध्ययन करनेवाले पर शब्द का बहुत ज्यादा बोझ नहीं पड़ता, और जीवन के लिये पाथेय पूरा मिल जाता है। परिभाषा का जंगल कुल ढाला गया है। सामान्य पाठक को पचास एक नये शब्द इस में मिलेंगे, जो उसको भयावने नहीं होंगे बल्कि सुहावने होंगे। १९ वे सूत्र में वे बहुत सारे दाखिल हैं। यह सूत्र यहाँ नहीं दिया होता तो पाठकों को अपरिचित कोई शब्द नहीं मिलता। लेकिन फिर पुस्तक का वजन भी कम होता। उस सूत्र के बिना जैन-विचार के दर्शन से ही पाठक वंचित रह जाता।

समन्वय आश्रम के लिये इसका बहुत उपयोग होगा। लेकिन समन्वय आश्रम सिर्फ बुद्ध-गया में ही नहीं चलाना है। सारे देश भर में अध्ययन के और सेवा कार्य के जितने स्थान हैं, उन सब को हमें समन्वय आश्रम बनाना है। हमके लिये यह एक अनमोड़ देन होगी।

दलसिगन्नाय विहार))

१०-८-१९५४

चिन्मोवा के प्रणाम

प्रस्तावना

(—०—)

सन १९२१ से सन १९३८ ई० तक सेंट्रल लीजिस्ट्रेशन ऑफिसरजी का सदस्य हान के कारण भक्तजी प्रति भय डारि तीन महीने माघ-काल्पनिक में नई दिल्ली में रहना पडा । दिल्ली निवासी श्री गुलाबचन्द जोन वहाँ कई बार मुझसे मिलन को आये और किसी प्रसंग में श्री बचरदासजी की चर्चा उन्होंने की । सन १९२६ में माघ के महीने में गुलाबचन्द आ किमी काम के वा काशी आय भक्तसे कहा कि श्री बचरदास जी न जो अब अहमदाबाद कालिदास में प्राहुत भाषा और जन कान के अध्यापक ह

महावीर-बाणी नाम म एक ग्रन्थ का संकलन किया ह और उनकी बहुत इच्छा ह कि तुम (भगवान्‌गुरु) उनकी प्रस्तावना लिख दो । मन उनका समझाने का धन किया मरत वयस ७२ बपका, आसैं दुबल सब कविता छाण तीन चार ग्रन्थ अधजा हिन्दा संस्कृत व जिनक कुछ अंग लिख और छप भी गय ह पुण करन का एक छुए अज सामाजिक जीवन में अनिवाय पशने का भी कमी नही धाना भी नया काम उठाना मरे तिय निवात अनचित्त सर्वोपरि यह कि म प्राहुत भाषा और जन साहित्य व अनभिज्ञ । पर गुलाबचन्द जी न एक नही माना किन्ही जाकर, पुन पुन भक्तजी निमिते ही रह कि श्री बचरदासजी न निश्चय कर लिया ह कि बिना मरे प्रस्तावना के छप छपवा ही नहीं । इस प्रीत्यापह के आग भक्तका मानता ही पडा ।

श्री गुलाबचन्द जी 'महावीर-बाणी' की हस्त लिखित प्रति स कर स्वयं काशी आय मन समय ग्रन्थ अधिकांश उपसे पढ़वा कर, छप स्वयं दत्त कर समाप्त किया । महावीर-स्वामी का सोच

के हित के लिये कही, करुणामयी, वैराग्य भरी, वाणी को सुन और पढ़ कर, चित्त में श्रान्ति के स्थान में प्रसन्नता ही हुई, और सात्त्विक भावों का अनुभव हुआ ।

महावीर स्वामी और गौतम बुद्ध, कुछ वर्षों की छुटाई बढ़ाई से, समकालीन हुए—यह निर्विवाद है । किन्तु इन दोनों महापुरुषों के जन्म और निर्वाण की ठीक तिथियों के विषय में ऐतिहासिकों में मतभेद है, तथापि यह सर्व-सम्मत है कि विक्रम पूर्व छठी शताब्दी में दोनोंने उपदेश किया । जैन सम्प्रदायों का विश्वास है कि महावीर का जिनका पूर्व-नाम “वर्धमान” है, जन्म, विक्रम पूर्व ५४२ और निर्वाण वि० पू० ४७०, में हुआ ।

उस समय में “लिपि” कम थी, “श्रुति” और “स्मृति” की ही रीति अधिक थी, गुरु के, ऋषि के, महापुरुष के, आचार्य के वचनों को श्रोतागण सुनते और स्मृति में रख लेते थे । महावीर के निर्वाण के बाद दूसरी शताब्दी में बड़ा अकाल पड़ा, जिनानुयायी “क्षपण” वा “श्रमण” कहलाने वाले, साधुओं का सघ बहुत बिखर गया, कठ करने की परम्परा में भग हुआ, बहुत उपदेश लुप्त हो गये । अकाल मिटने के बाद, स्थूलभद्राचार्य की देखरेख में, पाटलिपुत्र में सघ का बड़ा सम्मेलन हुआ, वचे हुए उपदेशों का अनुसन्धान और रक्षीकरण हुआ; पर लिखे नहीं गये । महावीर निर्वाण की नवीं शताब्दी (वीर-निर्वाण ८२७-८४० तक) में, मथुरा में स्कंदिलाचार्य, धीर वलभी में नागार्जुन, के आधिपत्य में, सम्मेलन होकर, उपदेशों का संग्रह किया गया, और उन्हें लिखवाया भी गया । निर्वाण की दसवीं शताब्दी में बहुत से श्रुतधारी साधुओं का विच्छेद हुआ । इस बेर, देव्याधिगणि क्षमा श्रमण ने अवशिष्ट सघ को वलभी नगर में एकत्र करके उक्त दोनों, माथुरी और वलभी वाचनाओं की समन्वयपूर्ण लिपि कराई । जिनोक्त सूत्र के नाम से प्रसिद्ध वाक्यों

के सप्रहीता यह देवधिगणि ही माने जाते ॥ । उमा-स्वाति के 'तत्त्वार्थाधिगम सूत्र' जो प्रायः त्रिनिर्वाण के ४०१ अर्थात् विष्णु सवर्ण न प्रारम्भ के लगभग किसी समय में लिख गये और जिनमें जनमान का सार बहुत उत्तम रीति से कहा है वे इनसे भिन्न हैं । देवधिगणि के चर्चित सूत्र आचार्यगण सूत्ररूपाग व्याख्याप्रणीत दशवर्णात्मिक सूत्राणि का रचन का मुक्त अवसर नहीं मिला । श्री बजरदासजी ने उन्हीं सूत्रों में से स्वयं महावीर स्वामी के कहे स्तोत्रों का उद्धरण और सद्भजन प्रस्तुत ग्रन्थ महावीर वाणी में किया है ।

२५ सूत्रों का अध्यायी में ३४६ प्राकृत श्लोकों और उनके हिन्दी अनुवादों का संग्रह है । सुनको नहीं पाता है कि जन मानस में इस प्रकार का कोई ग्रन्थ प्राचीन है वा नहीं प्रायः न हागा अन्यथा श्री बजरदासजी को यह परिश्रम क्या करना होता । बौद्ध वाङ्मय में एक छाना पर बहुत उत्तम ग्रन्थ 'धम्मपद' के नाम से बसा है प्रसिद्ध है जसा अधिक वाङ्मय में 'भगवद्गीता'

'धम्मपद' भी शब्दों के अर्थों का संग्रह कहा जाता है । समग्र है कि महावीर-वाणी जन सम्प्रदाय में प्रायः बड़ी काम देन लग जो बौद्ध सम्प्रदाय में धम्मपद देता है ।

अब इतना है कि 'महावीर-वाणी' के अधिकतर श्लोक सत्तार की निम्न करन वाला बराबर जगान वाला यथिधम-सुपास धर्म सिखान वाला है गृहस्थापयोगी उपदेश कम है पर है, विमल सूत्राध्याय में कितने ही उपदेश गृहस्थापयोगी हैं ।

मुझे यह देख कर विचल आनन्द हुआ कि बहुतसे स्तोत्र ऐसे हैं जिनके समानार्थ स्तोत्र प्राचीनिक बौद्ध और बौद्ध ग्रन्थों में भी बहुतपट से मिलते हैं । प्रथम महावाङ्मय के बाद के ६ अध्यायों में पाँच धर्मों की प्रशंसा की है—अहिंसा, सत्य, अस्तेय, ब्रह्मचर्य,

अपरिव्रह । मनुस्मृति, बौद्ध पचशील, योग-सूत्र आदि। इन्ही पाँच का उपदेश करते हैं । ये, गृहस्थ, श्रावक, उपासक के लिये भी, देशकाल-समय के (शर्त के) अवच्छेद के साथ, उपयोगी हैं, और यति, सन्यासी भिक्षु, क्षपण, श्रमण के लिये भी अधिकाधिक मात्रा में, उन अवच्छेदों को दिन दिन कम करते हुए, परमोपयोगी हैं जब वह सर्वथा समयों (शर्तों) से अनवच्छिन्न हो जाते हैं, तब “महाव्रत” होकर सद्य मोक्षके हेतु होते हैं ।

अहिंस-सच्च च, अतेणग च, ततो य वम्भ, अपरिगह च,
पडिवज्जिया पच महव्वयाणि, चरिज्ज धम्म जिणदेसिय विदू ।

—धम्मसुत्त, श्लोक २

ब्राह्मण सूत्राध्याय के भाव वैसे ही हैं, जैसे महाभारत के शांतिपर्व में कहे हुए प्रायः बीस श्लोकों के हैं, जिनमें से प्रत्येक के अन्तिम शब्द यह है, “त देवा ब्राह्मण विदुः” । धम्मपद में भी “ब्राह्मण वग्गो” में ऐसे ही भाव के श्लोक हैं ।

न जटाहि न गोत्तेहि न जच्चा होति ब्राह्मणो;
यम्हि सच्च च धम्मो च, सो सुची, सो च ब्राह्मणो ।
न चाह ब्राह्मण ब्रूमि योनिज मत्ति-सम्भव,
अकिंचनमनादान, तमह ब्रूमि ब्राह्मण । (धम्मपद)

“महावीर-वाणी” में कहा है,

अलोत्प, मुहाजीवि अणगार अकिंचन,
असमत्त गित्थेगु, त वय वुम माहण ।
वम्मुणा वभणो होड, कम्मुणा होड सत्तियो,
यड्ढो वम्मुणा होड, मुट्ठो हवड कम्मुणा ।

—तैन आगम उन्नगव्ययन, अ० २५, गाथा २८-३२

कुछ लोग का यह धोति होती है कि महावीर और बड़ ने
व्यापारवादा का तोड़न का यत्न किया गया नहीं है। उन्हीं में
उपरोक्त ब्रह्म गुरुद्वारा का ही काम किया है। महावीर ने पुन पुन
एक ही धर्म में बड़ी बात कही है जो महावीर ने नहीं है।

न धानिर्नामि सरवारा न अत न च सननि

कारणानि हिमन्त्रय वलमेव तु कारणम् ।

न विमुक्तोऽस्ति वर्णना सव द्वाष्टमिद जगत्

ब्रह्मणा पुनर्गुण्ट हि कर्मविशेषात् नमः ।

महावीर ने जोर बड़ ने दाता ने ब्रह्मणा वल मेव
गिद्धात् पर ही जोर दिया। यही सिद्धांत चलन ब्रह्म-व्यवस्था का
मूल मंत्र है। इससे न मानने से दृढ़ता रखाने पर जगत् का
के अविनाश का स्थापना कर देने से ही भगवत् के जगत् की
वस्तुमान धार दुरंगा हो रही है।

यह सब का स्थान है कि जैन समाज में भी व्यवहार
विनाशोन्मुख सिद्धांत का पालन नहीं होता। जगत् उसका विरोध
अविनाशोन्मुख का अवसरण है। यही है। य जगत् बरना है कि
महावीर का भी के द्वारा जैन समाज का धर्म इन धर्म
आहुति होता और राजाधाय के माध्यम से विनाश यत्न इन
महावीर के समाज और गुरुद्वारा के परमोपदेश उप जगत्
का जीवोद्धार करने अवसरणियों के व्यवहार में करावे।

अतः मैं हमना ही कहना है कि मैं प्रकृत सच-वस्तु
समाज के साक्षरता एवम्हीं है विरोधकारी विनाश वेद-वा-वर्ग
धर्म-वर्गों में है। देता यही सिद्धांत है कि यही जोर-वर्ग
वस्तुओं में यही उही जगत् जगत् ब्रह्म-वर्गों का स्थापना
दिया है जोरन के दुराई में जोर-वर्ग के सच-वर्ग विरोध और
वर्ग में वर्ग-वर्ग-वर्ग-वर्ग-वर्ग-वर्ग के विनाश

में तो महर्षियो ने, महावीर स्वामी ने, बुद्ध देव ने, मुख्य मूल शब्द भी प्रायः वही प्रयोग किये हैं ।

“महावीर-वाणी” के अन्तिम ‘विवाद सू’ में, कई वा की चर्चा कर दी है । और उपसंहार बहुत अच्छे शब्दों में दिया है—

एवमेयाणि जम्पन्ता, वाला पण्डितमाणियो,
निययानियय सन्त, अयाणन्ता अवुद्धिया ।

अर्थात्,

एवमेतानि हि जल्पन्ति, वाला. पण्डितमानिन,
नियताऽनियत सन्तम् अजानन्तो ह्यवुद्धय ।

यही आशय उपनिषत् के वाक्य का है,
अविद्यायामन्तरे वर्तमाना.,
स्वयधीरा पण्डितम्मन्यमाना,
दन्द्रम्यमाणा परियन्ति मूढा.,
अन्धेनैव नीयमाना यथान्धा ।

आज कल के पांडित्य में, शब्द बहुत, अर्थ थोड़ा; विवाद बहुत, सम्वाद नहीं, अहमहमिका, विद्वन्ता प्रदर्शनेच्छा बहुत, सज्ज्ञानेच्छा नहीं, द्वेष द्रोह बहुत, स्नेह प्रीति नहीं; असार-पलाल बहुत, सार-धान्य नहीं, अविद्या-दुविद्या बहुत, सद्विद्या नहीं; शास्त्र का अर्थ, मतलब युद्ध । प्राचीन महापुरुषों के वाक्यों में, इसके विरुद्ध, सार, सज्ज्ञान, सद्भाव बहुत, असार और असत् नहीं । क्या किया जाय, मनुष्य की प्रकृति ही में, अविद्या भी है और विद्या भी; दुख भोगने पर ही वैराग्य और सद्वुद्धि का उदय होता है ।

मा बुद्धिर्यदि पूर्वं स्यात् क. पनेदेव वन्धने ?

फिर फिर अविद्या का प्रावण होता है; वैमनस्य, अशांति, युद्ध, समाज की दुर्घ्नवम्या बढ़ती है; मत् पुरुषों, महापुरुषों का

मव्य ह कि प्राचीन के मनुष्यों का पुन पुन जोर्णोदार ओर
चार करके और सब की एकवाक्यता समरसता दिता के
मानवसमाज में सौमनस्य दानि तुष्टि शुष्म का प्रसार करें जसा
ःहावीर और बुद्ध न किया ।

जन सास्त्र के प्रसिद्ध दो श्लोक एक हिन्दी का और एक
संस्कृत का मन बहुत बंध हुए श्री सीतलप्रसाद जो ब्रह्मचारी (जन)
उ मुन मन बहुत प्रिय गम ।

बता बहतर पुष्ट की वा में दो सरदार
एक जाह की ओविका एक जीव उदार ।
आमबो बंधहेतु स्याद मोनहेतुद्वय नवर
हतीयम् आह्वी भुष्टि सबसमय प्रपद्यतम् ।

अधिका मूढ ह

यतोऽभ्युदय नि प्रपद्यति स धम ।
तथा वदात का प्रसिद्ध श्लोक ह
अधाय विषयाऽस्तु यत्न निर्विषय मन
एतन्न ज्ञान च धाम्नि सर्वोऽन्यो प्रपद्यितर ।

समय समय के सम्प्रदायाचार यदि एक विराध-परिहार पर
सम्पाद पर अधिक ध्यान दें और नितार्थ तो पच्ची पर स्वय ही
जान । पर प्राय स्वय महा आत्मन '—यस्तु हान के कारण
यति-त्रिस्तु-सन्धासा का रूप रक्त हुए भी भेद बुद्धि, बलद राग-द्वय
ही मनुष्यों में ब्रह्म ह । यही तक कि स्वय महावीर और बुद्ध के
जीवनकाल में ही, (यथा ईसा और मुहम्मद के जीवनकाल में ही),
मल्लक के अनुशासिका में भेद हा नम और एक क अनुयायी शरणों
और दूसर के अनुयायी शरणों में बारसीद तक हुई
आमेक के अनुयायी-अन्यथा काव्य में किया ह

के निर्वाण के पश्चात् तो कितने ही भिन्न भिन्न 'पय' प्रत्येक अनुयायियों में हो गये । मैं आशा करता हूँ कि इन भेदों के मिटाने में, और सवाद बढ़ाने में, यह 'महावीर-वाणी' सहायता करेगी ।

काशी
सौर १०-४-१९९७ वि० }

भगवान्दास

द्वितीय संस्करण

“महावीर-वाणी” के द्वितीय संस्करण का समय आ गया, यह जानकर बहुत प्रसन्न हुआ—जैसा मैंने अपनी प्रस्तावना में लिखा है, यह पुस्तक जैन धर्म के लिये वह काम करती है, जो बौद्ध धर्म के लिये धम्मपद ।

मुझे कोई बात प्रस्तावना में घटाना बढ़ाना नहीं है—द्वितीय संस्करण जल्दी प्रकाशित कीजिये—“शुभस्य शीघ्रम्”—और एक प्रति मुझे अवश्य भेजियेगा—इसी आकाशसे पुनर्वा आद्योपान्त इस उत्तम ग्रंथको पढ़ जाऊँगा ।

वनारस कैंट

भगवान्दास
(वर्तमानमे स्वर्गस्थ)

વીનકોની રાત વીતી

પૂવ પુણવના ઉદયભવ કે કોણ જાગે પણ જુદા જુદા
દાનો કેમે અને નાનમતોના ઘોડો જોડે આત્મીયતાની સંગાઈને
આઈવાદ આખી ઉમ્મર મારા પર રહી તેમણે જેન સમાજ અને
કુટુંબોનો તે કેમ જોડે દુઃખીમર પોષ્યપુત્ર રહી ધરના માણસ
કે કુટુંબીને નાતે વર્ણના વડે એકથી વધુ જેન કુટુંબોમાં વીત્યા
એમાં વિનુગ્તવ વડીલ કે સગાઈ કદુ એવા અનેક આત્મીય આત્મા
જ્યા પારણે દીનોએકા ને જોવા રમીને મોટા યએતા અનેક બાળકો
આંખ જાગે મોટા દર્તા રૂપીપુત્રા થયા

પણ આ બધા ભાનને ધણી દુઃખ જાનરમાં ભોપેા રહી
નિશાળેથી નારી બચપણથી જ સાધુઓની દુનિયામાં પેઠેને અને ત્યાં
તો તા મે બનુ મોન-પોચ' ને બાનન કી એક બાન ન વાળા જ
સ રમર પડયા દેવયોગે દુઃખ વખતમાં જ રામકૃષ્ણ મિશનના સાધુઓના
સ સમર્થ આભો ને જામના કાલક ઉપડયા આ જમાનના નન ગુણ
નિન્ય સન કેમવધી ને સેવા અમળ અવળચડે એક ન જડે બસ
ત્યારથી આતમખોજ સતોની ચરણમેવા ને સર્વધર્મસમવાવના સરકાર
સી ચાયા ને દુઃખાવ ધર્મ થયે

જ અવધ તો અવધિ લઈ, લામી બદ્ધ સોચ પોચ
કાંઈકે કાંઈકે હૈ—કાલ કાલ કીજિયે ?
પાર ન પ્રશન હૈ કે, જો હૈ કે અવ નાંદિ
બાળી તો અનેક—મિત કહા કહા દીજિયે ?
કાંઈ કી કલા અનન્ત હૈ કે પ્રબન્ધ બદ્ધ
રાત તો રહીયે,—રસ કહા કહા પીજિયે ?
બાવન કી એક બાવ, દુલસી બવાય બવ,
જનમ ને સુખાર ચઢે,—રાખનાય લીજિયે

લાણવાનીયે મથામણો તો પછી ધણીયે કીધી; ગીતા, ઉપનિષદ
લાખ્યો, લાગવતાદિ અંગ્રેજીયે આધુપાતળું લણી નાખ્યું પણ બં
સટરફટર ટૂંકપૂંજિયો જ રહ્યો.

આમ હિંદુ ધર્મસંસ્કૃતિ, શાસ્ત્રદર્શન અને વિચારણાનો પરિચય
તો થોડોક લાગ્યને બળે પામ્યો; પણ જૈનો વચ્ચે જિંદગી વીત્યા
છતાં જૈનદર્શન, શાસ્ત્ર, વિચારણાની આખતમાં કારોધાકાર રહ્યો. દેર
અપાશરે જઈ, સાધુસાધ્વીઓનાં વખાણુ સાંભળું, ધરઆંગણે ગોચરી
કરવા આવે ત્યારે ય વાતો થાય. પણ મન કોળે નહિ વાતાવરણુ બધું
તંગ, સાધુસાધ્વીઓ બધાં લકીરનાં ફકીર, દીંગરાએસાં આશિયાળાં જે
લાગે એમની પ્રાચીન પરિભ્રમણ ને સંકીર્ણ આચારવિચારની સૃષ્ટિ
મને સળ ન સૂઝે

આમ ઉમ્મર વધતી ગઈ તેમ હિંદુ શાસ્ત્ર સંસ્કૃતિ આદિની
વિચારણામાં જેમ કંઈકે ચંચુપાત કરી શક્યો, તેમ જૈન સાહિત્ય જે
કંઈ ઉપલબ્ધ હતું તે તરફ મને કશું ખેંચાણુ થઈ શક્યું નહિ. જે જ
પ્રસંગો વહેલેનાં ફક્ત યાદ રહ્યા છે રામાયણ મહાભારતના વિખ્યાત
પંડિત કલ્યાણુવાળા રાવળહાદુર ચિંતામણુરાવ વૈદ્ય મારા ગુરુજનોમાં
હતા રિટાયર થયા પછી રોજ બપોરે મુંબઈ ટાઉનહોલની રોયલ એશિયા
ટિક મોસાચટીની લાઈબ્રરીમાં આવે ને હું એમની પાસે લાણું. કામધેર
પારસો મૂકે તેમ એમની જ્ઞાનગંગાના ધોધ છૂટે ને હું ચસચસ પીઉં.
એ ત્રણ વર્ષની એ શ્રવણ-લકિતમાંથી મને ઘણું ઘણું મળ્યું. એકવાર
બૌદ્ધ આવાંક જૈન મીમાંસકોની કહકિ ચર્ચા નીકળતાં એમણે બ્રાહ્મણ
અને જૈન જનનદર્શન અંગે વિસ્તારથી સમજણુ આપેલી બીજી પ્રસંગ
લોકમાન્ય જોડેના માર્કેલેના કારાવાસ દરમ્યાન લખીને આણેલા એમનાં
વિખ્યાત ‘ગીતા રદસ્ય’ ગ્રંથની ૧૯૧૫ ની સાલમાં પ્રેસનકલ તૈયાર
થતી હતી તે દરમ્યાન પેન્સિલે લખાએલી મૂળ હાથપ્રતમાં કેરકેર નર
યાદદાન ઉપરથી કાંકિમો મૂળીને એમણે ટાંકેલા સ્તુતિસ્મૃતિ ઉપનિષદ

રાસપુરાબુ શાખાદિ મન્યોના આધારના આંકડા મૂળ મન્યોમાંથી તે તે પ્રસંગે દાદી તપામી સરખાવી જોવાનું કામ બીજાઓ સાથે પૂજા પાષકવાક વાગ્યામાં દાદાની લાઈલરીમાં જોઈને કુ કરતો એ દિવસોમાં કપિષ્ઠ મુનિની એક ભુપત સાંખ્ય કારિકા પોતે મટેનત કગીને ફેરી રીતે યોધી છુવતી કરી જોને। ઇતિહાસ અમને સભગાવીને સાંખ્યોના નિરી શરવાદ અને જોનોના રવાદવાદ વિષે લાંબી સમજ દાદાએ અમને આપેની ને તેની ખૂનીઓ તેમજ આમીઓ બતાવેલી

સદમન ચોલીચદ કાપડિયાના કુટુંબમાં વરોં લગી કુટુંબીને નાતે હુ કહેનો એમની જોત સાદિત્ય તેમજ સમાજની એકનિત મેવા શુજાતી જોત આસમમાં જાણીતી છે ધીમા ધધાનાં દબાલો અને રેકાલો વચ્ચે મુર્ચની નિવમિતનાથી પોતે સવારની સામાઈક પછી દોઢ કલાક શાભામન્યોના અનુવા વાર્તિક ટિપ્પણ-દ્રાંચલો કરવા પાછળ આપના પારાવાર આદરભાવે રોજરોજ જા હુ જોતો પથુ એમના જાગજાગ મન્યો વાંચવાનું તો દરમિનાર * —એ બધાના નામ પથુ હુ કી ચાં ન રાખી શક્યો તેવું જ થી મોહનવાલ દનીચ દ વારે બીજા પથુ સમકાનીન આંખવિદ્યાવિશુદ્ધિ આધુનિક જોત વિદ્વાનો વિરે અને લાભનું નીજાય એક મદાપનિને હુ યોગખતો પથુ એ તો મને નરા ધસમળીયા ને ધમરાળીયા જ લાગેલા સેલાગુ પથુ એક એ મળેલા આ બધાઓની રચનાઓ અને લખાણોમાં પડિતો અને અભ્યાસુઓને જાને કીમની સામમી લાધી હોય આરા જોવા 'જ્ઞારે જના (Jyamaar)ના દિવને તે રપથ કરી શક્યા નહિ

રજૂઆત એ કળા છે બહિઃકિરી પ્રસાદ છે અતરની અનુ જુનિમાંથી એ હમે છે ને અમલુનીયે જીએકવમે આવીને જોસે છે પડિત હોય તો સોનાથી પીગુ પથુએ પાંડિત્ય વિદ્વાની મોહનજા નથી દુલસી નાનક, સર કખીર જાનના તુકારામ નરસી મીરાં આદિમખ્ય

યુગીન સંતોમાંના ઘણા આજના ૩૯ અર્થમાં અલણ હતા. પણ તેમ લાવલકિત ને કવિતાના જીવાળને હેલે ચડીને હિંદના સામાજિક ક્ષતિ હાસની ચાર સદીઓ ધસડાઈ ગઈ. આજને કાળે પણ એ સંતો રચનાઓની, અને એમને જેમને વારસો મળ્યો તે પ્રાચીન પૂર્વજો રચેલાં ગીતા ઉપનિષદ્દ લાગવત મહાભારત રામાયણની જે રજૂઆત રામકૃષ્ણ-વિવેકાનંદ, ટાગોર, અરવિંદ. રાધાકૃષ્ણન કે ગાંધીજીએ કરી અથવા તે મહાભારત કથાઓની રાજીજીએ ને રામાયણ મહાભારતના પાત્રોની મુ નાનાભાઈએ કરી,—એ બધામાં રજૂઆતનો કીમિયો પડે છે દષ્ટિ વિહોણા જૂના સામ્પ્રદાયિક હરદસો કીર્તનકારોની રજૂઆત વચ્ચે અને બાઉલોનાં ગાન કે કખીર સાખીઓની ગુરુદેવ ટાગોરે કરે રજૂઆત વચ્ચે,—અથવા તે પંઢરીના વારકરીઓને મુખે આઠે પહેા ગવાતા તુકારામના અલંગોત્રી જે રજૂઆત મરહૂમ જરટીસ ચંદાવર કરને મુખે મુંબઈ પ્રાર્થનાસમાજ મ દિરતી વ્યાસપીઠ પરથી થતી આ નાનપણમાં સાંભળેલી તે વચ્ચે,એટલો જ ફેર છે જેટલો દિવાસારાત અને કોળગરી વચ્ચે.

એ રજૂઆતનો કીમિયો બૌદ્ધ જૈન સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં આપણ વચ્ચે પહેલપ્રથમ કોસળીજી, સુખલાલજી વગેરે મહાનુભાવોએ બતાવ્યો. મરહૂમ કોસળીજીતુ ‘જુદ્ધલીલા સારસગ્રહ’ મરાઠીમાં પહેલવહેલું પ્રગટ થયુ ત્યારથી જુદ્ધ અને બૌદ્ધ સંસ્કૃતિનો ભક્ત હું બન્યો. તેવો જ રોમાંચ પ્રજાચક્ષુ પૂ પડિત સુખલાલજીની જૈનદર્શન વિચારણાદિની રજૂઆત પહેલવહેલી જોઈ ત્યારે મેં અનુભવ્યો બાણે જૈનદર્શન જેવી કોઈક વસ્તુ છે એની પહેલી જ વાર મને લાળ લાગી હોય

જુદ્ધ મહાવીરનાં જીવન અને શિક્ષણનો પરિચય વધતો ગયો તેમ તેમ જેની વેદ ઉપનિષદ્દાલીન ઋષિઓ કે વ્યાસવાલ્મીકીએ ગાયેલી તે રચેલી સંસ્કૃતિ પ્રત્યે તેવી જ આદરભક્તિ અને મગરૂખી બૌદ્ધ જૈન સંસ્કૃતિશાખાઓ પ્રત્યે મારામાં મીંચાતી ગઈ અને હિંદુજાતિએ માનવ

વિચારણાના વિભાસમાં જે કાળો આપ્યો છે તે ગાંઠેનાં જોરવ અને અસિમાનની મારી ભાવના દ્વિચ્છિન થઈ જૈન બોદ સીખ દ્રાવિડ આદિ વિચારણાઓ જે પ્રશ્ન રહેણોના યાદના એકબીજા જોડે ચુણાકર ભામામર કરનારા ગ્રંથપાત્રોની બુનબુનામણીમરી કૂનમૂ થણી જેવી પણ એક જ રેલ સિરદમનાં અગધિપાળોની જેમ એક જ કેન્દ્રથી દિ દુ સંસ્કૃતિના અવિભાજ્ય અથ સમી છે બોદો જૈનોએ વેદચાલણને તેના વૈષ્ણવ કાળે કુનેસ ન બચતી ને તેની માન્યતા પ્રતિદાને અનિવાર્ય ન માની અથવા તો ધમને નામે મત્તયાગાદિ કપે ઘેરઘેર આતંત્રી કેસાઈખારીને નિવધ કર્યો એટલા જ અપરાધ ખાતર જુદા મદાવીરને અને તેમની આખી સાંસ્કૃતિક કમાણીને આત્મબોએ ફગાવી દીધી એ ખીના જાણી ત્યાંજે મારુ અતર ચીત્તમાર મગી ઉઠ્યું અને દિ દની ધરની પરથી ને દિ દુભતિના તમામ સરકારક્ષેત્રમાંથી તેમને તમેરી કાઢીને જ જ પનાર આદિ સ કરાચાર્ય પ્રત્યેના મારા ભક્તિ ભાવને ઇવનેજુ ફાંકા પડ્યો જુદિવૈભવના એ કાટિભારકર વિરોધો મારે મન કેમગ બની ગયો એ મિત્રને મે સખેનું

"I yield to none in my admiration for Shankar and in paying my homage to that greatest intellectual giant known to mankind But I may be pardoned if I venture to suggest that he lacked vision He found no use for Buddha and his noble Eight-fold Path of Righteousness beyond hotly repudiating both and banishing them beyond India's borders

And where there is no vision people perish as we very nearly did Perish or worse still eked out a humiliating existence as slaves with almost a total loss of manly virtues ever since Gazi's hordes started invading, soon after Shankar I know there is a class of partisan fanatics who maintain that the loss of those

manly virtues was to be attributed precisely to the preceding centuries of Buddhist and Jain influence on India. It is an infamous calumny. No chapter of India's history has been more glorious than that of the Buddhist period under Ashoka and others, when India accomplished a cultural conquest of the world, and the East became a synonym for Wisdom of Life and values everlasting.

“I readily admit that regeneration and decay are the Law of life,—of all living organisms. But if Shankar found contemporary Buddhism steeped in processes of decay, a man of his intellect and gifts should have crusaded against prevailing practices, as did Gandhi against the curse of untouchability, and brought about a complete reformation. He could have recast Brahmanism and brought about a complete reorientation of Hinduism by a process of assimilation and synthesis as did modern masters, Vivekananda downwards. He should have besides known that the retrograde Brahmanism revival with which he sought to replace Buddhism was equally subject to processes of corruption and decay, and could not survive for all time.”

આમ હિંદુ સંસ્કૃતિના રક્ષકો અને ઝળૂઆતદારોએ કાલીદસને પાંચીકા તરીકે ઓળખાવીને કગાવી દેવામાં પોતાનો ‘દિગ્વિજય’ થયો માન્યો અને પોતાની સંસ્કૃતિના કળશકલગીને સ્થાને શાલે એવી બૌદ્ધ તેમજ જૈન સંસ્કૃતિને ઉંઝેળી ઉંઝેડીને પોતાની જ દેદીપ્યમાન સંસ્કૃતિને નિસ્તેજ કરી એના મહિમાવન્તા ધરખમ કહેવરને વિકલ્પ ને વામાણું કરી મૂક્યું. આમ એમને હાથે ધવાઈને અસ્તાચળે ગએલી એમાંની બૌદ્ધ સંસ્કૃતિ આ દેશમાંથી તો દાળોવાટો થઈ ગઈ, પણ તે દાડે પ્રચારક હતી તેથી એણે તો નવાં સંસ્કૃતિક સામ્રાજ્યો

ધાખાં ને અરધી કુનિયાને અમ્મિન મરી ને પર પોતાની નિમળ
લા પાચરી જૈન સ્મૃતિ જતાવતનન ન થઈ પણ એને અવકળા
મારી થઈ અને હાથોવૂટાયા જેવી થઈને ચૂવાવાંકે જીવતી રહી

આમ હિંદુ સ્મૃતિના દિવાલન અગ્રજોએ પોતાની જ માન્યતા
દેહોને દેશપાર કરી કે ગૂઝગાતી એટલું જ નહિ પણ પોતાનાં લાખ
લાખ નાનેરાં બાળાઓનાં લાંગરૂંઓ સામે પણ ભોમતો બીડીને તેમને
તાના સ્મૃતિમ દિરમાં પેસવા પૂજવા કે એના સ્તવનકીર્તનને ઉચ્ચાર
જીવ કરવા સામે જાલીમ પ્રતિન ધો મેની તેમને લારવાહી પરુની દારમાં
કર્યાં ને પોતાની જ જાહેતાને નામકાન કાપેરી ચર્પણખા બનાવી.
મેરી વિમલ વિરુધ અવરથામાં કુનિયાના મોં આમળ મુમૂર્ષુ રહીને
દેહુસ સ્ફુનિ આટના કાળ જીવી

હું જાણુ છું કે આ કડવાં વચન કા'વા બદલ ધણા વાચકોને
રાગ મારા ઉપર ઉતરશે થી નાનાભાઈ જેવા મુરખીઓ કેવવાશે
જનાં આ નિરુદ્ધ સ્વ ઉચ્ચારવાની ધ ટના મે એ દાવે કરી કે હું એજ
કડવી ગુબડીનો લેવો એજ સ્મૃતિની પેદાશ એની સારથ તેમજ
શરમતો વારલ ને એ જ માત્ર ફરજ દેહુ દેગેટો એની જાહેતાની ઉપ
નિમત્સના કરી મારી મા એના જ પેન્જલ્યા મારા પિતરાઈ એની
કરેલી મારી આ નિમત્સના સામે 'કુપુત્રા જાયત કશચિદપિ કુમાતા
ન પ્રવણિ' વાળું આશ્વાસન લે તે સામે અને વાંધો નથી

પણ આજે એ બર્બા વસમાં વીનકોની રાત વીતી છે સારની
ધમ્માળમાં પતન અભ્યુદયનાં ડોલવાં નિરવધિ કાળની કૂખે ચક્રનેત્રિકમે
આંધ્યા પછી આજે પાછું ઉદયકાળનું આમમન થયું છે અને તે બધે
નંરજીવન વેરી રજું છે હજાર વર્ષના અસ્તઅપાર પછી ફરી એવાર
હિંદ આતમસાનની મજાને પહેંચ્યું છે આજે જવાહરલાલજી મારીને
એકેએક હિંદી દેશમાં નવી હવા ને નવી તાજગી અનુભવી રહો છે

* દેશપર્યાય પાંચે

હિંદુનું નવું દર્શન કરી રહ્યો છે. સમન્વયની પ્રક્રિયાઓ અને બીજા પ્રજ્ઞશરીરમાં ને પ્રજ્ઞમાનસમાં આજે કામ કરવા લાગ્યાં છે હિંદુ સંસ્કૃતિના મહાવૃક્ષની બૌદ્ધ, જૈન, સીખ, એકેએક શાખા પ્રશાખાઓ ના નિર્માણ અને શાશ્વત અંશો પરત્વે એકેએક શિક્ષિત હિંદુ આજે સલામ અને મગરૂપ છે. લીલલૂણાના બાએલા પોપડા ઝાડીઓની ભોંયબી તો લી પીગૂંપી ઘોળીને ધરઆંગણેનાં સંસ્કૃતિ મંદિરોની સમ વસાહતનો જીર્ણોદ્ધાર કરવા એ મથી રહ્યો છે. બૌદ્ધો, જૈનો, સીખો સનાતનીઓ, સુધારકો, ઉદ્ધારકો તેમજ દેશનાં લાખો કરોડો હરિજ આદિવાસી અને ભૂમિહીનોને માનવી જેવાં માનવીનો દરજ્જો ને પ્રતિષ્ઠા આપીને હારમાં લાવવા માગનારા તરફદારો કે ભૂદાન સેવકો, અર્ધા જ એ જીર્ણોદ્ધાર કરવાવાળા પથકનાં સૈનિકો છે વિરાટના પગરે એ વસાહતને દેરેદેરે દેવ જગ્યાની આલબેલ આપતા નાનામેટા ધંટારાં સંભળાવા લાગ્યા છે. સસારની સંસ્કૃતિઓની આપણી આ દાદીમાં કે માતામહી સસારની તમામ સંસ્કૃતિઓ અને વિચારધારાઓ વચ્ચેથી આપસના ડંખ કાઢીને એક વિશાળ સમન્વય સાધશે અને એની આખનાં અમી હેઠળ સંસારનાં તમામ કાળાં ગોરાં પીળાં સંતાનો, છોડવાછડે અને દીકરદોહતરને નાતે એને ખોળે જપશે એવી મારી શ્રદ્ધા છે.

x

x

x

દિલગીર છુ હું ચગડોળે ચડી ગયો જૈન તીર્થંકરો અને જૈન સંસ્કૃતિને છુદ્ધ અને બૌદ્ધ સંસ્કૃતિથી પ્રાચીન ગણવામાં આવે છે એક વચ્ચે તફાવત પણ એટલો ઓછો છે કે સામાન્ય માણસ ભેદ ભાવે પારખી છડે જૈનોના વિશાળ સાહિત્ય ભંડારો હજાર વર્ષથી ખાંજે પડ્યાં છે એને અંગે એક જાતની ગૂઢતા (mystery) સેવાય છે. છતાં એમાં અસંખ્ય મણિરત્નો પડ્યાં છે એમ મનાય છે.

પ્રખુત પુસ્તક ‘મહાવીર વાણી’ની પાંચમી નવેસરની આવૃત્તિ છે તેના સંપાદક પંડિત બેચરદાસજી દોશી હું પાછળ કહી ગયો તે

મુજરાતની નદી જમાનના અગ્રેસર જૈન પુરધરામાંના એક ભણીના વિદ્યાભણિ છે જૂના જૈન સાહિત્યના ધૂળધોયા તરીકે એમની જીવન સરની નિગ અને લાક્ષિયપરાવણના ભણીની છે મહાવીર પ્રમુખા જીવનમાંથી અને જૈનસાહિત્ય રત્નામારમાંથી અણુમૂલ્ય રત્નો દૂની વીળીને તે ઉપર ચડેલા દાર્શનિકના મેઝપોષકા ને ધૂળ ખાપી ખ ખેરીને અને બીનરના નમ ધોઈ નિખારીને પ્રગળે એ કરવાના વ્યવસાયને એમને પોતાના જીવનનું મિશન બનાવ્યો છે

જૈન વિદ્વાનોનો દાવો બિનો છે હ વા મો વર્ષ દરમ્યાન આપણી મુલાકા પ્રગળે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોમાંથી આપણા તત્ત્વજ્ઞાન સમૂહિ અને જ્ઞાનમનોના રડતાખડકા પ્રસરકોનાં મટિકિરે દાંડવાની ને તે ઉપર જ્ઞાનદક્ષિણાધિમે ચડી જવાની લગ નાગી જૈન વિદ્વાનો આથી અરુણ વહે એ અરુણ લગ્ન પણુ દહે એ મૂર્તિ વળી રહી છે પાછળ મેં મણુભા તે પૂ પગિન મુખજાલજી વોરે મહાતુભાવોની પ્રેરણા અને આગેવાની દેશ જૈન પતિને અને વિદ્વાનો જૈન સાહિત્યને મથીમથીને તેમાંથી અમુનસમાં નવનીલ બિનારી આ ? પ્રગળે પીરસવા લાગ્યા છે એ આપણું જ્ઞાન છે જેમ જેમ આપણે તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર આવતા જઈશું દક્ષિણે વાની આપણી રત્નમીય કમાણીમાં જે જે કઈ ખીમની ને શાશ્વત મૂલ્યનું છે તેને જોળખતા જઈશું જેમ જેમ સમર્થ સપાદિ ને રજૂઆતના ખીમિયાત્રે આપણી વચ્ચે પેદા થશે તેમ તેમ આપણને અવનવા દશનો થનાં જશે અને જીવનસાધના ધરમનસદિપ્તુના તથા સવધમ સમભાવમાં આપણે ઝડપનેર આગળ વધીશું કારણ કે આપણા પ્રમુખીય અને સાર્વત્રિક દાર્શનિકે વસ્તુ ભાવની છે ખાનગીમાનને સારુ એ નરવી ને ત કુરસ્તી બક્ષનારી છે

એ વિશાળે આપણને અચાટી લઈ જવામાં પ્રસ્તુત થ થ જોવા રતો ધનની ખાણ સમાં છે એવું વાચન મનન ચિતવન સૌ કોઈને મોટા ધમલામ બક્ષશે અને એવી ખાણોનાં માગી-પથરા જોડે રિનરાત

બાથોડિયાં ભરીને પોતાની એવી જીવનભરની જહેમતો અને સાધના તપસ્યાઓના ફળ રૂપે આવી સાંગોપાંગ સંઘાડાઉતાર કૃતિઓ (final sheet products) ભેટ કરનારા એના નિષ્ઠાવંત પરાયણ મેવકો પ્રત્યે પ્રગ્નને કૃતજ્ઞભાવે તરબોળ કરશે.

બસ, આથી વધુ કશા અભ્યાસ પ્રવેશક પુરોવચનની અપેક્ષા મારા જેવા દૂંકપૂંજિયા પાસેથી કોઈ ન રાખે તેવો કશો પ્રયત્ન કરીને હું મારી જાતને હાંસીપાત્ર ન બનાવું એમાં જ મારી ને મને આ ગોરખધંધામાં ઉતારનાર મારા યજમાન પડિત બેચરદાસજીની શોભા સચવાય એમ છે.

એટલે માત્ર એટલું જ કહીને રૂબરૂ લઈશ કે આ ‘મહાવીર વાણી’ કોઈ વાદ, દર્શન, ઉપપત્તિ કે તત્ત્વમીમાંસા નથી. આ તો ગીતા, ધર્મખંડ, કુરણ કે ગિરિપ્રવચનની હારતુ માનવીજીવનને સારુ અખૂટ ભાતું દેનારું રાજિંદા સ્વાધ્યાયનું રત્ન છે. હીરની ગાંઠ ઉપર તેક્કને ટીપે ગંઠીને સૌએ સદાય ને હરધડી હૈયે વળગાડી રાખવાનું’

કોસાની, આલ્મોરા
બજેવ, ૧૪-૮-૫૪

સ્વામી આનંદ

---

* લેખકની લેખી રત્ન વિના આ લખાણ કે તેમાં કોઈપણ અંશ કોઈપણ અન્યત્ર છાપી ચકારો નહિ

પ્રકાશકનું નિવેદન

હું ઘણા વરસથી વિમાના ધધાર્માં રોકાયેલ છું નેપચુન
 ક્રિકેટ પનીના ઘડતરમાં મૂળે મારો સબધ વિશેષ નિમિત્તરૂપ
 । વર્તમાનમાં તો આ નિમાક પનીનો પ્રધાન સચાલક
 રેલિંગ ડાયરેક્ટર) હોઈ ધધાર્માં મન વિશેષ સલમ રહે જ.
 । ય સમજ રાખ્યું અને વર્તમાન જીવનનું જે જે સાધનો
 । હિત શ્રેષ્ઠ થનાર હોય તે તે સાધનો વિશે નવું નવું
 જ્ઞાની-સમજવાની-વૃત્તિ જિજ્ઞાસા નિરતર રહ્યા જ કરે
 ।, જ્યારથી વિશેષ સમજણ-સદ્ગુણ જાગી છે અને તપ
 ।મ સદાયરજુ તરફ યોડી યોડી વૃત્તિ બહુ જ ધીમે
 ને પણ વગતી જાય છે ત્યારથી તો ઔત્સુક્ય સાથે
 ધ્યાય કરવાનું અને શ્રવણુરોને સાક્ષાત્ પરિચય કરવાનું
 થયા કરે છે

આજના નવા નવા ઉપચારો કરવા છતાં જેની જીવન
 । લબાષી ન શકાણી એ મારા પત્ની ધણે લાભો મહવાડ
 મવી અકાળે (જવાની ઉમર ન હતી માટે અકાળે)
 રી નીકળ્યા, તેથી પણ ઉદાસીન થયેલ ચિત્તને સ્થિર કરવા
 સ્વર્ધાનું આલબન અને સારા સારા પુસ્તકોના વાચન
 રાત મર્મશાસ્ત્રના વાચનનું આલબન મારા સારુ ખાસ
 ને વિશેષ હિતાવહ નિવડેલ છે, એમ મને બહુ અનુભવથી
 રીત થઈ છે આ એક જ હેતુને લક્ષમાં રાખી થોડાં
 સ પહેલાં મારા તરફથી સદ્ગત ધનીની સ્મૃતિનું નિમિત્ત
 પી યોગદદિસમુચ્ચય નામના પરમશાતિવાહક એક

દળદાર (લગભગ આઠસેથી વધારે પાનાના) અંથનું પ્રકાશ કરવામાં આવેલ અને પાંડતર કરતાં ઓછી કિંમતે તે પ્રચાર કરવામાં આવેલ.

સર્વધર્મસમલાવી, સત્યના ગવેષક, ત્યાગભૂતિ અને વાસ્તવિક આર્યતાના પરમ ઉપાસક ગીતાર્થ સુવિહિત આચાર્ય શ્રીહરિભદ્રસૂરિએ કેવળ મુમુક્ષુઓના હિતની દૃષ્ટિ લક્ષ્યમાં રાખી એ અંથનું પ્રણયન કરેલું છે અને તટસ્થ પંથોનેતાં ખરેખર કોઈપણ ધર્મમાર્ગને અવલખેલા તમા સાધકો માટે એ પુસ્તકનું શ્રવણ વાચન મનન લાભે હિતાવ છે એમાં મને શંક નથી. એ અંથ મૂળે સંસ્કૃતમાં છે એટલે મારા કલ્યાણમિત્ર ડૉ. લાઈ ભગવાનદાસ મનસુખલાલ ફકીરચંદ્ર મહેતા દ્વારા રચાયેલ ગુજરાતી વિવેચન સાથે એ અંથને પ્રચાર કરેલ છે, જેથી સંસ્કૃત નહીં જાણનારા જિજ્ઞાસુઓ પણ તેનો લાભ લઈ શકે.

આમ તો હું જૈનકુલમાં જન્મેલ છું, પરંતુ વર્તમાન સૂઠ આચારવિચાર કરતાં વાસ્તવિક જૈન આચાર જૈન તત્ત્વવિચાર સમજવાની વૃત્તિ મારા મનમાં ધન વખતથી જાગેલી એટલે તેને સંતોષવા સારું નિર્લેખ જૈન દર્શન અને જૈનઆચારને જાણવા સમજવા સારું મારા પરમમિત્ર તથા નિકટના સગા બેચરદાસભાઈને મારી ઇચ્છા જણાવી. તેઓએ ઉનાળાની લાંબી રજામાં મારી સાથે રાઉતર ઉક્ત અભ્યાસમાં સહાયક થવાનું કળૂદ્યું. મુંબઈનાં પ્રવૃત્તિ અને વાતાવરણ ઘણીવાર સ્થિરતાનાં ખાધક છે એમ મારે સારું મેં અનુભવ્યું છે, એટલે આ અભ્યાસ સારું અમર અભિમોહ જવાનો વિચાર ગોઠવ્યો.

બેચરદાસભાઈ, તેમનો નાનો પુત્ર બાઈ શિરીય, મારા
 રસી મિત્ર ડૉ. કટ્ટાકર (હવે બા. ડૉક્ટર મિત્ર થોડા
 'મયે પહેલા જ સ્વર્ગ'વાગી થયા છે) અને હું એમ ચારે જણા
 મહિનાની શરૂઆતમાં અલમોડા જવાને રવાના થયા. તત્તુ
 પ્રાણાની હતી અને જે સ્થળ અમે પસંદ કરેલું તે ડીકડીક
 તળ હતું જોડે મારા વાચન મનનમાં ઘણી અનુકૂળતા
 ને થોડા દિવસ અલમોડા રહી અમે કૌસાની ગયા. અમે
 છતાં છતાં કે સ્વામી આનંદ કૌમાનીમાં રહે છે, એ જ
 કષ્ટે કૌસાની જવા માટેનું મુખ્ય હતું. અલમોડા કરનાં થ
 સાની અમને ખુબજ ગમી ગયું ત્યાંનું પ્રકૃતિક સૌંદર્ય
 ને વરસાદથી થતું રમ્ય વાતાવરણ અમને અદ્યપૂર્વ લાગ્યું,
 આ સ્વામી આનંદનો પરિચય વળી વધારે ઉત્સાહપ્રેરક
 થો. આ રીતે એકદર બેટલું એ વાચવા ધારેલું તેનું
 રાખર પૂરું થઈ ગયું અને સ્વામી આનંદના દર્શન
 રિચયનો લાભ વિશેષ નક્કી સમાન નિવડયો. અમદાવાદમાં
 મારે ૫૦ ગાંધીજીએ નવજીવન ચલુ કર્યું ત્યારે તેના
 ખાન સનાલક સ્વામી આનંદ પોતે જ હજી ઉપરાત
 ધીજીની પ્રતિભા વિશિષ્ટ અગ્રગ્રંથ તે તેઓ આજ
 ધી પણ છે બેચરદાસભાઈ જ્યારે શુજાનવિદ્યાપીઠમાં
 યોજન-સંપાદનનું કામ કરતા હતા ત્યારથી તેઓ સ્વામીજીને
 રોક્ષ રીતે તો જોડાએ અને કૌસાનીમાં તેમનો સહાત
 પરિચય થયો. આ પરિચય રીધંદાલનો ન બણાય હજી અમે
 મધા સ્વામીજી તરફ ખુબ આકર્ષાયા અને તેમાં બેચરદાસભાઈ
 ડૉ. વિશેષ બેચરદાસભાઈએ મને કહેલું કે સ્વામીજી તેમના
 ચરપરિચિત છે એવું તેમને લાગ્યા જ કે છે સ્વામીજી

તફન નિરાડંબરી, સાદા અને સાધનાપરાયણ જીવન જીવે છે. તેઓ કદીક કદીક મુંબઈ આવી ચડે છે ત્યારે તેમ પરિચયનો લાભ લેવાનું વળી બની જાય છે. કૌસાનીમાં જ અમે તેમને મળ્યા ત્યારે તેમની વાતચિતમાં તેમનો વડ પ્રેમ, માનવપ્રેમ, રાષ્ટ્રલાષાની ભક્તિ, સેવાવૃત્તિ અને બધું છતાંય અનાસકત ભાવ અચરજ પામી જઈએ એ અમે તેમને મળીને પાછા ફરતા હતા તેવામાં ત્યાં વર પડવા લાગ્યો, તેમણે પોતાની છત્રી આપી એ તો ઠીક; તેઓ અમારામાંના વયોવૃદ્ધ ડોક્ટર કંટ્રાક્ટરના વરસાદી ડા (એવરકોટ)ના બટન પણ લીડવા લાગ્યા, તેમાં તો તેમનાં માનવપ્રેમ અને સેવાવ્રતની પરાકાષ્ટા જ જોઈ, અમ ચિત્ત તેમના ચરણમાં નમી પડ્યાં અને ધન્ય સંન્યાસ ધન્ય સેવા !! ધન્ય જીવન !!! ઉદ્ગારો આપોઆપ પડ્યા. અમને થયેલા એમના આ અલ્પકાલિક પરિચયે અમારા આખા પ્રવાસને ધન્ય બનાવી દીધો.

મે મહિનાની આખરે અમે મુંબઈ પાછા ફર્યા ત્ય એચરદાસ ભાઈને મેં જણાવ્યું કે તમારું મહાવીર-વાદ પુસ્તક હિન્દીમાં છે તેનું ગુજરાતી કરી આપો તો સદ્ગત માતૃશ્રીની સ્મૃતિ માટે તેને પ્રગટ કરવાની વૃત્તિ હું જ્યારે ઘણો જ નાનો હતો ત્યારે મારાં માતા આ જગતમાં ગયાં, તેમનું કોઈ ચિત્ર મારા ચિત્ત ઉપર નથી કે કાગળ ઉપર પણ નથી. પોતાથી થઈ શકે તેવું કોઈ ક આવે તો ના પાડવાની વૃત્તિ જ એચરદાસભાઈમાં નથી એ એમણે એ કામ કરી આપવાની હા જ પાડી દીધી, એટલું

પણ તેમા તુલ્યાત્મક અને વિવેચના મઠ ટિપ્પણો કરવા
ભારે પરિશ્રમ કરી પુસ્તકને તદ્દન નવો જ અવતાર
એ તે માટે હું તેમનો વિશેષ કથા શબ્દોમા કેવો અને
કે આભાર માનું ? તે જ સૂઝતું નથી એક તરફ
પારી મેત્રી, અત્યંત આદરભાવ, તદ્દન નિકટની સમાઈ અને
તરફ આ ઔપચારિક વિધિ એ યેનો મેળ આવે કંઠસુ
એટલે આભાર પાઠ વિશે ન લખવું એ જ વધારે ઉચિત
હો, તેમણે મારા આ પ્રકાશનમા ૫૦ વિનોભાણતું પુરો
ત અને સ્વામી આનંદની પ્રસ્તાવના મેળવ્યા તે સારું હું
પણ મહાવ્રભાવોનો વિશેષ ઋણી છું એ તો મારે સ્વીકારવું
રહ્યું

સ્વામીજીએ ચોતાની પ્રસ્તાવનામા જેન સમાજ વિશે
કાઈ લખ્યું છે તે પ્રત્યેક જેન આચાર્ય અને જેન
પ્રજના ઉપદેશ થર ઉપર રહેલા પ્રત્યેક આજેવાને અવશ્ય
પ્રજવા વિનારવા અને મનન કરવા જેવું છે

ભગવાન મહાવીરના નિર્વાણ પછી આજ સુધીના
મધ્યમ વખતોવખત જેન શાસનને અને જેન સમાજને
જે આઘાતપ્રત્યાઘાતો સહવા પડ્યા છે તે તો ઇતિહાસ
દે નકકર દફીકત છે

મને લાગે છે કે જે આઘાતપ્રત્યાઘાતોને લીધે જ
નશાસન અને જેન સમાજનું ઉત્સાહના પૂરથી તરબોળ જે
તિકારી માનસ હતું તે તરબોળ કરનારુ થઈ ગયું હોય અને
જ માનસના પ્રભાવે તેમની શૂ વૃત્તિ દબાઈ તેને સ્થાને
સ્વવૃત્તિ આવી ગઈ હોય વેસ્વવૃત્તિ અર્થપ્રધાન હોય છે,
પરંપ્રધાનતા થણીવાર વ્યક્તિમા અને સમાજમા ભારે

ખાઈઓને પેદા કરે છે, એટલું જ નહીં પણ સમાજને નિર્લેપ
સુદ્ધાં બનાવી મુકે છે. સ્વામીજીએ આપણી આ નિસ્તેજ
વિશે જ ખાસ લક્ષ્ય ખેંચ્યું છે.

અર્થપ્રધાન વૃત્તિ સદાચાર સંયમની વિરોધી છે,
વૃત્તિમાંથી જ આડંબરી ઉપલકિયો ધર્મ જન્મે છે.
વર્તમાનમાં વિશેષે કરીને પ્રચલિત છે અને તે વૃત્તિમાંથી
અનીતિ, અપ્રામાણિકતા, અનાચાર વગેરે અનેક દુર્ગુણો
ધાય છે. એવો આપણો અર્થપ્રધાનતાનો દુર્ગુણ હજી પણ ન
હર કરી શકાય તો હમણાં તો આપણે મુવાંને વાંકે જીવી
છીએ અને હવે પછી જે કપરો સમય આવનારો છે તેમાં
આપણી હસ્તી હશે કે નહીં એ એક કોયડો લાગે છે. મારી
કંદપના ખોટી જ નિવડે એમ ઇચ્છું છું, તો પણ સ્વામીજી
વચનો અવશ્ય વિચારવા જેવાં છે અને તે માટે કો
સખળ ઉપાય પણ લેવાવો જોઈએ એમ મને લાગ્યા કરે છે.

મારા પ્રત્યેના બેચરદાસભાઈના નિર્વ્યાજ સ્નેહ વિના
પ્રકાશન ન જ બની શકત મારાં પૂજ્ય સદ્ગત માતાજીની સ્મૃતિ
મટે આ પુસ્તકને પ્રકાશિત કરી હું સવિશેષ ધન્ય થયો છું
અમારી વચ્ચેનો આ સ્નેહ મળેલ બેચરદાસભાઈ દ્વારા આવ
સુદર ખીજાં પ્રકાશનો પણ કરાવે એવી ઉમેદ રાખી અહીં
મારું વિવેદન પૂરું કરું તે પહેલાં આ પુસ્તકના પ્રકાશન
માટેની સુચ્યવસ્થા કરનારા ભાઈ ચંદુભાઈ ગુલાબચંદ મહેતા
(મારા ઠાકાના નીકળ અને નેપથ્યુન વિમા કંપનીની અમદાવાદની
શાખાના મુખ્ય મેનેજર) ના નામનો સ્નેહ અને સાદર

કેજ કરવો જરૂરી છે, જેમ સમજી છું અને આ પુસ્તકને
 ૧૫૧ આપનાર પ્રેસમાલિકના સૌજન્યને પણ યાદ કરું છું

પંજોસણ પર્વ

અથવા

પર્યુપચમના પર્વ

કટપર્ષર-શનીવાર

૨૭-૮-૫૪

મનમુખલાલ તારાચંદ

મહેતા

તા કે. સ્વામી આનંદની પ્રત્તાવના જન્માષ્ટમીને દિવસે
 આવી પહોંચી, તેજોએ તેના મુરો કૌસાની મગાવ્યા, જન્મા
 ષ્ટમીને દિવસે પ્રેસ બંધ અને રવિવારે પણ બંધ સ્વામીજી
 પાછા પોતાના સ્થાનેથી પ્રવાસે જવાના હતા એટલે તેમણે
 જા મુરો તાબડતોબ મગાવેલા એ કામને પહોંચી વળવા
 જમદાવાદ શરદાસુદશ્માવયના માલિકો ભાઈ ચમુલાલ
 જગશી તથા ભાઈ ગોવિંદલાલ જગશી એ બન્ને ભાઈઓએ
 મને ભાઈથી બાલાભાઈ (જયલિંકજી) એ પણ મને જે
 પ્રદાયતા કરી અને એક જ દિવસમા આખું જ કપોજ
 રી, બે વાર સુધારી આપવાની તાત્કાલિક વ્યવસ્થા કરી
 માપી છે તે અર્થે તેમના પણ ખાસ આભારની નોંધ કર્યા
 વેના ચાલે જેમ નથી જ

દ મનમુખલાલ મહેતા

સંપાદકીય

મહાવીર-વાણીનો પરિચય

મહાવીર-વાણીની આ પાંચમી આવૃત્તિ, આગલી આ આવૃત્તિઓ કરતાં જે ખાસ ખાસ વિશેષતા ધરાવે છે તે આ

- ૧ સમગ્ર મૂળનો ગુજરાતીમાં અનુવાદ
- ૨ અનુવાદ સાથે જ ટિપ્પણો પણ ગુજરાતીમાં
- ૩ તુલનાત્મક અને વિવેચનાત્મક એમ બે પ્રકારના ટિપ્પણો

- ૪ લગવાન મહાવીરના જીવનનો સંક્ષિપ્ત પરિચય
- ૫ માનનીય શ્રીવિનોબા લાવેનું પુરોવચન
- ૬ માનનીય શ્રીસ્વામી આનંદની પ્રસ્તાવના
- ૭ મહાવીર-વાણીમાં આવેલાં પદોના છંદોનો અલંકારનો પરિચય

સર્વધર્મસમલાવની વૃત્તિ મનુષ્યમાત્રના જીવનને ઉન્નતિના માર્ગ લણી દોરી જાય છે, જેમ જેમ એ વૃત્તિ આપણા જીવનમાં વધારે સ્થિર થાય, જામે અને પરિપૂર્ણ થાય તેમ તેમ આપણા જીવનમાં વિશેષ શાંતિ પ્રગટે છે, માણસ માત્ર સાથે-પછી ભલે તે, ગમે તે ધર્મને પાળતો હોય-સહાનુભૂતિ અનુભવી શકાય છે, માણસ માત્ર તરફ આપણું નિર્મળ પ્રેમઝગણું વહેવા લાગે છે, ચિત્ત અને લાવના વિશાળ થતાં જાય છે અને સત્યઝહણ માટે, સારઝહણ માટે જિજ્ઞાસ વધતી જાય છે. એથી એ રીતે આપણે વધુને વધુ અહિંસાના-તેજસ્વી અહિંસાના-ધર્મને મન વચન અને શરીરે આચરતા

વર્ણશકીએ છીએ, જેને પરિણામે વ્યક્તિ, સમાજ, રાષ્ટ્ર કે વિશ્વમા શાંતિસ્થાપવામા આપણે પણ નિમિત્તરૂપ બનીએ છીએ

સર્વધર્મસમભાવની વૃત્તિનો આવો અદ્ભુત પ્રભાવ છે, એમ સમજીને જ આ આવૃત્તિમા આવેલા ટિપ્પણો બધા એ દૃષ્ટિએ પ્રધાનપણે લખેલા છે એટલે વિદ્યાર્થીઓ તથા બીજા પણ અભ્યાસીઓ એ તરફ વિશેષ લક્ષ્ય આપે એવી નમ્ર શલાકા છે

આભાર

૧ તુલનાત્મક ટિપ્પણો આપતી વખતે બ્રાહ્મણધર્મના પવિત્રવચનોનો અને જૌહ્વધર્મના પવિત્ર વચનોનો ઉપયોગ કરવાનો ખ્યાલ મનમા આવેલો પરંતુ કરુણાથી ભરપૂર વાનનીય શ્રી ઇંદ્રપ્રીસ્તના અને પેઝબર મહાશય સાહેબના વચનોનો ઉપયોગ કરવાનો ખ્યાલ તત્કાળ નહીં આવેલો, માનનીય પતિ શ્રી સુખલાલજી સાથે આ તુલનાત્મક ટિપ્પણોની વાત કરતો હતો અને તેમને એ ટિપ્પણોને નમૂનો સહગ્રાવતો હતો ત્યારે તેમણે તરત જ કહ્યું કે આની સાથે બાઈબલ અને કુરાનના વચનોને ચુકીને સરખામણી કરો તો ઘણું વધારે સારું થશે આ સૂચના મનમા એકદમ સોસરવી ઉતરી ગઈ અને તરત જ અહીંના માણેકલાલ જેઠાભાઈ પુસ્તકાલયમા પહોંચ્યો, ત્યાંથી ‘ઇંદ્રપ્રીસ્ત’ અને તેમનો ઉપદેશ’ એ નામનું તથા ‘હજરત મહાશય અને ઇસ્લામ’ એ નામનું એમ બન્ને પુસ્તક લઈ આવ્યો તે બન્નેને તત્કાળ વાંચી તેમાથી મહાત્મી-વાણીમા આવેલાં વચનો સાથે અને જાણ સાથે સરખાવવા જેવા વચનો વીણી

કાંઠયાં અને તે તમામ વચનોનો અહીં યથાસ્થાન ઉપયોગ કરેલ છે. આવી મહામૂલી સૂઝ આપવા બદલ અહીં માનનીય પંડિત શ્રી સુખલાલજીના નામનું ઉપકાર સાથે સંકીર્તન કરવું એ મારી ખાસ ફરજ સમજી છું.

૨ ટિપ્પણોમાં અને મૂળમાં અહીં જે જે પુસ્તકોનો મેં ઉપયોગ કરેલ છે તે તમામ પુસ્તકોના સંપાદકોનો, પ્રકાશકોનો અને પુસ્તક આપનાર ઉક્ત પુસ્તકાલયનો પણ વિશેષ આભાર માનું છું.

૩ ભારતવર્ષની પ્રજાની ગરીબીનું ભારે દુઃખ અનુભવી જેમનામાં કરુણાનું પ્રેમનું અહિંસાવૃત્તિનું પૂર ઉછળ્યું છે એવા વંદનીય વિનોબાજીએ-પોતે અસાધારણ પ્રવૃત્તિના ધોળ નીચે હમણાં હમણાં નિરંતર દબાયેલા રહે છે, આરોગ્ય પંથુ ખરાબર નથી તેમ છતાં-મારી નમ્ર વિનંતિને ધ્યાનમાં લઈ જે પુરોવચન લખી મોકલાવેલ છે તે માટે તેમનો સવિશેષ ઋણી છું એમ કહેવું પૂરતું નથી છતાં તે માટે બીજા કયા શબ્દો લખવા એ જ સૂઝતું નથી.

૪. ગુજરાતથી ઘણે દૂર કૌસાની (જી. અલમોડા) જેવા તંદન એકાંતમાં આવેલા નાના ગામડામાં વસતા અને ચોતાની ઉમ્ર સાધનામાં તથા કર્તવ્યનિષ્ઠામાં રહેતા સ્વામી આનંદે આ પુસ્તકની જે પ્રસ્તાવના લખી મોકલેલ છે તે અર્થે તેમનો પણ સવિશેષ આભાર માનવાનું ચૂકું તો નર્થ નાલાયક જ ગણાઉં.

વિશ્વવંદ મહાત્મા ગાંધીજીના વારસાને મેળવી ચોતાનાં જીવનમાં યથાર્થ ઉતારનારા એવા શ્રી ભાવેજી અને શ્રી સ્વામી

જાનદનો આ પ્રવૃત્તિમા મને જે સહકાર મળ્યો છે તેથી મારી જાતને પણ હું ધન્ય ધન્ય માનું છું

પૂજ્ય સ્વામી આનંદ સાથે પ્રસ્તાવના લખવા બાબત કાબો પત્રવ્યવહાર ચાલેલ, તેમણે તો પોતાની જાતને 'હ' કહી આ કામ કરવાનો સાફ ઇન્કાર કરમાવેલ, પરંતુ મેં મારું પ્રભાવવાનું પૂછડું એણે મજબૂત પકડી રાખેલું જેથી તેમણે બેકગાર્ડને પણ સ્વીકારવાની હા પાડી અને જે માનસિક ક્ષેત્રીક કેવળ મારી મૂર્ખાઈને વશ થઈને વેઠી છે તે કંઠી મૂલાય તેવી નથી માત્ર પૂછડું હીણ મૂક્યું હોત તો પોતે શુદ્ધ ક્ષનાતની છતાં ય જૈનધર્મ અને બૌદ્ધધર્મ પ્રતિ અને જૈન આલમ પ્રતિ નિષ્પક્ષ એવા તેમના મનમા જે અમાધારણ સહાનુભૂતિ છે, તેમના જે અમૂલ્ય અનુભવો છે, તેમની એ નયું સત્ય સંભળાવી દેવાની નિર્ભય વૃત્તિ છે તે બધું તેમના ચિત્તમા જ પડ્યું રહેત અહીં અપ્રસ્તુત છે છતાં કહી દેવું જરૂરી છે કે બીજા મહાનુભાવો ય તેમને સત્યાવીને પણ તેમના અનુભવો શબ્દોમા બહાર કઢાવે એવી મારી નમ્ર વિનંતી તથા ખાસ ભલામણ છે ન્હા અગે પૂજ્ય સ્વામી આનંદનો ફરી ફરીને અત્યંત સદ્ભાવ સાથે આભાર માનવાની જે તક મને મળી છે તેથી વળી વિશેષ ધન્યતા અનુભવુ છું

પેં મારી આ પ્રવૃત્તિમા જેમણે જેમણે ભૂતકાળમા સહકાર આપેલ છે તો તમામ સર્જનો (૧ ડો. બાણુ ભગવાનદાસજી કાશીવાળા-શ્રી શ્રીપ્રકાશજીના પૂજ્ય પિતાજી ૨ ભાઈ ગુલાબચંદ જૈન દિલ્હીવાળા ૩ કવિ સુનિશ્રી અમરચંદજી ઉપાધ્યાય આત્રા ૪

ભાઈ શાંતિલાલ શેઠ-માનનીય કાકા કાલેલકરના દિલ્લીથી છપાતા 'મંગળપ્રભાત'ના પ્રકાશન સાથે એમનું નામ સંકળાએ છે તથા 'જૈનપ્રકાશ' નામના પત્રના સંપાદકરૂપે એમનું નામ પ્રખ્યાત છે. ૫ સ્નેહીશ્રી રિપભદાસજી રાંકા, સંપાદક જૈનજગત. ૬ સ્નેહી ભાઈ માનમલજી જૈન ખીચનવાળા-મદ્રાસમાં ગ્વેરાત તથા સોનાચાંદીનો વેપાર કરનાર) વગેરે)નું આભાર સાથે અહીં નામ સંકીર્તન કરું છું.

૬. મારા આ કાર્યમાં સહાનુભૂતિ દાખવનાર અને તેમાં સક્રિય રસ લેનાર માનનીય મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી આગમપ્રભાકરનું નામ વિશેષ આદર અને શ્રદ્ધા સાથે અહીં યાદ કરું છું.

૭. આ આવા પ્રકાશન માટે પ્રેરણા આપનાર અને તે માટે અર્થ વેરનાર ભાઈ મનસુખલાલ તારાચંદ મહેતા ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે. તેઓ મારા ખાસ સગા તો છે જ ઉપરાંત અસાધારણ સ્નેહી છે તથા મારી કેટલીક મુશ્કેલીઓ અને અગવડોને દૂર કરવામાં ભારે રસ લે છે એટલે 'એક સગા' સમજીને તેમનો આભાર ન માનું તો ભીંત ભુલ્યો જ ગણાઉં.

મહાવીર-વાણીનાં તમામ પદોનું સંસ્કૃત રૂપાંતર આ પુસ્તકને છેડે આપેલ છે તેમાં કેટલાક પ્રયોગો છાંદસ છે તે તરફ વાચકોનું ધ્યાન ખેંચું છું.
સંપાદક.

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર

(તેમનું જીવન અને તેનો મહિમા)

મહાવીર-વાણીમા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની વાણીનો સશ્રદ્ધ છે એથી જેઓ આ પુસ્તકને વાંચે, ભણે કે વિચારે તેમના મનમા 'મહાવીર કોણ?' એવો પ્રશ્ન જરૂર થાય એ પ્રશ્નના સાધારણ સમાધાન માટે આ નીચે તેમનો પરિચય સચેપમા આપેલ છે.

જેમ ભગવાન જુદા ઐતિહાસિક વ્યક્તિ છે તેમ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પણ એક ઐતિહાસિક વ્યક્તિ છે. ભગવાન જુદાનું મૂળ નામ સિદ્ધાર્થ ગૌતમ છે. ગૌતમ તેમના ગોત્રનું સૂચક છે અને સિદ્ધાર્થ મૂળ નામ છે. સિદ્ધાર્થની પત્નીનું નામ યશોધરા છે. ભગવાન મહાવીરના પિતાનું નામ સિદ્ધાર્થ છે. મહાવીરની પત્નીનું નામ યશોદા છે. માતાપિતાએ પાડેલું મહાવીરનું મૂળ નામ વર્ધમાન છે. મહાવીરના મુખ્ય શિષ્યનું નામ ઇંદ્રભૂતિ ગૌતમ છે. આમા ઇંદ્રભૂતિ મૂળ નામ છે અને ગૌતમ ગોત્રમૂચક વિશેષણ છે. આ જાધા નામોમા કેટલાક નામો-જેવા કે-સિદ્ધાર્થ, યશોદા, યશોધરા, ગોત્રસૂચક ગૌતમ, એ જાધા એક બીજા સરખા જેવા લાગે છે તેથી જેઓ ઇતિહાસને જાણતા નથી તેમને મનજુદા અને મહાવીરની જાળખમા ભેગસેળ થઈ જાય છે અને એ જાળને એક જ વ્યક્તિ છે વા જુદી જુદી વ્યક્તિઓ છે એવો જીયવાટો પણ દેવો થાય છે. વળી, જુદાના ઉપદેશમા અને મહાવીરના ઉપદેશમા કેટલાક શબ્દો એવા આવે છે જે તદ્દન એક સરખા છે અને એક સરખા અર્થમા વપરાયેલા છે- જેવા કે-સવર, આસ્રવ, પાણાતિપાતવિરમણ, આરભ, દડ, તસ, થાવર, ભિક્ષુ, અરહત, ઘેર, સસાર, સીલ, કસાવ-કસાય, પુગ્ગ-પુગ્ગ, પાપ વગેરે આ ઉપરાંત તે જાળના

જે ઉપદેશ-વચનો વર્તમાનમાં વિદ્યમાન છે તેમાં ય ઘણાં ખરાં
એકસરખાં-ખરાખર અક્ષરે અક્ષર સરખાં મળે છે-જેવાં કે-

મહાવીર વચન

બુદ્ધ વચન

- ૧ હૃત્યસંજએ પાયસંજએ ૧ હૃત્યસંયતો પાદસંયતો
વાયસંજએ સંજઈદિએ । વાયાય સંયતો સંયતુત્તમો
અજઝપ્પરએ સુસમાહિઅપ્પા અજઝત્તરતો સમાહિતો
સુત્તત્થં ચ વિયાણુઈ જે સ લિકખૂ ॥ એકો સંતુસિતો તમાહુ લિકખુ
મહાવીરવાણી-લિક્ષુસૂત્ર ૨૭૫ ધમ્મપદ લિકખુ વગ્ગ ૩
૨ જહા પોમ્મં જલે જાય ૨ વારિ પોઝખરપત્તે વ
નોવલિપ્પઈ વારિણા । આરગ્ગેરિવ સાસવો ।
એવ અલિત્તં કામેહિં ચો ન લિંપતિ કામેસુ
ત વયં ખૂમ માહણું ॥ તમહં ખૂમિ પ્રાહ્મણુ ॥
મહાવીરવાણી-પ્રાહ્મણુસૂત્ર ૨૬૨ ધમ્મપદ પ્રાહ્મણુ વગ્ગ ૧૯
૩ જો સહસ્સં સહસ્સાણું ૩ ચો સહસ્સં સહસ્સેન
સંગામે હુજ્જએ જિણે । સંગામે માતુસે જિને ।
એગં જિણેજ્જ અપ્પાણું એકં ચ જેય્યમત્તાનં
એસ સે પરમે જઓ ॥ સ વે સંગામણુત્તમો ॥
મહાવીરવાણી-આત્મસૂત્ર ૨૧૫ ધમ્મપદ સહસ્સ વગ્ગ ૪

(આવાં સરખેસરખાં વચનો તો તે બન્ને મહાપુરુષોનાં
ઘણાં ય છે, એ બાબત મહાવીરવાણીનાં ટિપ્પણોમાં તે તે સ્થળે
પુસ્તકનો નામ તથા પ્રકરણદ્વારા નિર્દેશ કરીને સ્પષ્ટ જણાવેલું
છે) આ ઉપરાંત તે બન્ને મહાપુરુષોના ઉપદેશપ્રસંગોમાં જે
કેટલીક અર્થાઓ આવે છે તેમાં ય ઘણી સમાનતા છે. કયાંય
એ સમાનતા અર્થની અને શબ્દની એમ બન્ને દૃષ્ટિએ હોય
છે અને કયાંય એ સમાનતા કેવળ અર્થની દૃષ્ટિએ હોય છે,
ભલે વાક્યરચના બુદ્ધ પ્રકારની હોય-જેમકે-જેન આગમેમાં
રાયપસેણીય નામના સૂત્રમાં-ઉપાંગ સૂત્રમાં-રાજા પચેસીની

પ્રીકૃત આવે છે તેવી જ હકીકત બુદ્ધ પિટકોમા દીધનિકાયમા
 ॥યાસિમ્મતમા આવે છે તદુપનાત સુત્તનિપાત, દીધનિકાયે
 રગેરે બુદ્ધસૂત્રોના ઘણા ઘણા વચનો સાથે જૈનસૂત્રો
 ઉત્તરાધ્યયન, સુત્રકૃતાગ અને આચારાગ વગેરેના વચનો
 એક બીજા ઘણા જ નળતા આવે છે વળી, એ બન્ને
 મહાપુરુષો મગધમા જન્મેલા છે, એ બન્નેની શાસ્ત્રભાષા
 માગધી અને અર્ધમાગધી, એ બન્ને ભાષા વચ્ચે પણ ઘણું ઘણું
 સ્પર્શ છે તે બન્નેનો ધર્મપ્રચાર પણ વિશેષ કરીને બિહારમા તથા
 મગધમા થયેલ છે તથા તેમનો સમય પણ લગભગ પાસે પાસે
 છે, આ બધા કારણોને લીધે કેઈ ઉપવ્રજકિયો અભ્યાસી એવું માની
 બેસે કે બુદ્ધ અને મહાવીર જુદી જુદી વ્યક્તિ નથી અથવા
 તેમણે કહેલા ધર્મ કેઈ એક બીજામાથી જન્મેલા છે, તો આ
 માન્યતા કાંઈ અમલવિત નથી, પરંતુ જ્યારે તે બન્ને
 મહાપુરુષોના વચનોનો, શાસ્ત્રોનો અને તે બન્નેની પરંપરાનો
 જર્ણીરતાપૂર્વક અભ્યાસ કરવામા આવે, ત્યારે શુદ્ધ
 ઇતિહાસનો દૃષ્ટિએ તેમને તપાસવામા આવે અને કશો
 પૂર્વશ્રદ્ધ રાખ્યા વિના તે બાબત વિચારવામા આવે તો વસ્તુ
 સ્થિતિ તદ્દન જુદી જ છે એમ સ્પષ્ટપણે કોઈને પણ જણાયા
 વિના નહીં જ રહે આ ઉપરાંત શ્રી બુદ્ધ ભગવાનના પોતાના
 પ્રવચનમા જ્યાં તેમના સમયના જુદા જુદા ધર્મપ્રવર્તકોના
 નામ આપેલા છે તેમા નિમ્મલો નાતપુત્તો અર્થાત નિર્ઝન્ય
 જ્ઞાતપુત્ર પણ તેમના સમયના એક વિશેષ પ્રકારના ધર્મપ્રવર્તક
 હતા, એવો સ્પષ્ટ C-લેખ છે એથી પણ કોઈપણ તર્કસ્ય
 ઇતિહાસવિદને શ્રી મહાવીર અને શ્રી બુદ્ધ એ બન્ને તદ્દન
 જુદી જુદી એક બીજાથી નિરાળી સ્વતંત્ર વ્યક્તિઓ હતી

જે ઉપદેશ-વચનો વર્તમાનમાં વિદ્યમાન છે તેમાં ય ઘણાં ખરાં
એકસરખાં-ખરાખર અક્ષરે અક્ષર સરખાં મળે છે-જેવાં કે-

મહાવીર વચન

બુદ્ધ વચન

૧ હૃત્યસંજએ પાયસંજએ વાયસંજએ સંજઈદિએ ।	૧ હૃત્યસંયતો પાદસંયતો વાચાચ સંયતો સંયતુત્તમો ।
અન્નઅપરએ સુસમાહિઅપ્પા સુત્તથં ચ વિચાણુઈ જે સલિકખ્ખા	અન્નઅત્તરતો સમાહિતો એકો સંતુસિતો તમાહુ લિકખ્ખુ ॥
મહાવીરવાણી-લિક્ષુસૂત્ર ૨૭૫	ધમ્મપદ લિક્ષુ વગ્ગ ૩
૨ જહા પોમ્મં જલ્લે જાયં નાવલિપ્પઈ વારિણા ।	૨ વારિ પોકખરપત્તે વ આરગ્ગેરિવ સાસવો ।
એવં અલિત્તં કામેહિં તં વયં ખૂમ માહણું ॥	યો ન લિંપતિ કામેસુ તમહં ખૂમિ બ્રાહ્મણું ॥
મહાવીરવાણી-આત્મણુસૂત્ર ૨૬૨	ધમ્મપદ બ્રાહ્મણુ વગ્ગ ૧૯
૩ જો સહસ્સં સહસ્સાણું સંગામે દુન્નજએ જિણે ।	૩ ચો સહસ્સં સહસ્સેન સંગામે માતુસે જિને ।
એગં જિણેન્નજ અપ્પાણું એસ સે પરમે જઓ ॥	એકં ચ જેચ્ચમત્તાનં સ વે સંગામબુત્તમો ॥
મહાવીરવાણી-આત્મસૂત્ર ૨૧૫	ધમ્મપદ સહસ્ર વગ્ગ ૪

(આવાં સરખેસરખાં વચનો તો તે બન્ને મહાપુરુષોનાં
ઘણાં ય છે, એ બાબત મહાવીરવાણીનાં ટિપ્પણોમાં તે તે સ્થળે
પુસ્તકનો નામ તથા પ્રકરણદ્વારા નિર્દેશ કરીને સ્પષ્ટ જણાવેલું
છે) આ ઉપરાંત તે બન્ને મહાપુરુષોના ઉપદેશપ્રસંગોમાં જે
કેટલીક ચર્ચાઓ આવે છે તેમાં ય ઘણી સમાનતા છે. કયાંય
એ સમાનતા અર્થની અને શબ્દની એમ બન્ને દૃષ્ટિએ હોય
છે અને કયાંય એ સમાનતા કેવળ અર્થની દૃષ્ટિએ હોય છે,
બલે વાક્યરચના બુદ્ધ પ્રકારની હોય-જેમકે-જેન આગમોમાં
રાયપનેટીય નામના સૂત્રમાં-ઉપાંગ સૂત્રમાં-રાજા પચેસીની

હકીકત આવે છે તેવી જ હકીકત બુદ્ધ પિટકોમાં દીધનિકાયમાં
 પાવાસિમુત્તમાં આવે છે તદુપરાત મુત્તનિપાત, દીધનિકાય
 વગેરે બુદ્ધસૂત્રોના ઘણા ઘણા વચનો સાથે જોનસૂત્રો
 ઉત્તરાધ્યયન, સુત્રટ્ટાગ અને આચારાગ વગેરેના વચનો
 એક બીજા ઘણા જ મળતા આવે છે વળી, એ બન્ને
 મહાપુરુષો મગધમાં જન્મેલા છે, એ બન્નેની શાસ્ત્રભાષા
 માં ધી અને અર્ધમાગધી, એ બન્ને ભાષા વચ્ચે પણ ઘણું ઘણું
 સ્થાન્ય છે તે બન્નેનો ધર્મપ્રચાર પણ વિશેષે કરીને બિહારમાં તથા
 મગધમાં થયેલ છે તથા તેમનો સમય પણ લગભગ પામે પાસે
 છે, આ બધા કારણોને લીધે કોઈ ઉપશ્ચરિયો અભ્યાસી એવું માની
 બેસે કે બુદ્ધ અને મહાવીર જુદી જુદી વ્યક્તિ નથી અથવા
 તેમણે કહેલો ધર્મ કોઈ એક બીજામાંથી જન્મેલો છે, તો આ
 માન્યતા કોઈ અસંભવિત નથી, પરંતુ જ્યારે તે બન્ને
 મહાપુરુષોના વચનોનો, શાસ્ત્રોનો અને તે બન્નેની પરમગતો
 ગંભીરતાપૂર્વક અભ્યાસ કરવામાં આવે, ત્યાં શુદ્ધ
 ઇતિહાસનાં દૃષ્ટિએ તેમને તપાસવામાં આવે અને કશે
 પૂર્વશ્રદ્ધ ગમ્યા વિના તે બાબત વિચારવામાં આવે તો વસ્તુ
 સ્થિતિ તદ્દન જુદી જ છે એમ સ્પષ્ટપણે કોઈને પણ જણાયા
 વિના નહીં જ રહે આ ઉપરાંત શ્રી બુદ્ધ ભગવાનના પોતાના
 પ્રવચનમાં જ્યાં તેમના સમયના જુદા જુદા ધર્મપ્રવર્તકોના
 નામ આપેલા છે તેમાં નિમ્મલો નાવપુત્તો અર્થાત નિર્મલ્ય
 જ્ઞાતપુત્ર પણ તેમના સમયના એક વિશેષ પ્રકારના ધર્મપ્રવર્તક
 હતા, એવો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે એથી પણ કોઈપણ તર્કસ્ય
 ઇતિહાસવિદને શ્રી મહાવીર અને શ્રી બુદ્ધ એ બન્ને તદ્દન
 જુદી જુદી એક બીજાથી નિરાળી સ્વતંત્ર વ્યક્તિઓ હતા

એમ સ્પષ્ટ જણાય એમ છે. આ હકીકતને સ્પષ્ટ કરવા જ ભગવાન મહાવીરનો થોડો પરિચય અહીં આપેલ છે:

- ૧ આજથી આશરે પચ્ચીશ સૈકાઓ પહેલાં પ્રાચીન નામ ^૧વૈશાલી કે વૈશાલી નગરી (વર્તમાન નામ વસાડ-જિલા મુજબ્દરપુર, બિહાર)માં મહાવીર જન્મ્યા હતા.
- ૨ તેમનો-મહાવીરનો જન્મ દિવસ ચૈત્ર ૨ શુબ્દિ ૦ તેરશને દિવસે હતો (તિથિ રાત્રીના બાર પછી શરૂ થાય છે એટલે જ્યારે તેરશ તિથિ શરૂ થઈ ત્યારે તેઓ મધ્યરાત્રે તેરશની બાજુના સમયમાં જન્મ્યા હતા એમ જ્યોતિષના વ્યવહારની દૃષ્ટિએ મનાય છે અને તેમના જન્મનો ઉત્સવ તેરશના સવારના સમયમાં થયેલો એથી આજે પણ તે તેરશના દિવસનું મહત્ત્વ મનાય છે.)
- ૩ તેમના પિતાનાં ત્રણ નામ હતાં : ૧. સિદ્ધાર્થ ૨. સેજજંસ (શ્રેયાંસ) ૩. જસંસ (યશોંડશ અથવા યશસ્વી?) વ્યવહારમાં સિદ્ધાર્થ નામ વધારે પ્રસિદ્ધ છે.

૧. શ્રી મહાવીરસ્વામિના જન્મને કારણે વૈશાલી (વસાડ) નગરી વિશેષ પ્રકારનું યાત્રાનું સ્થળ છે. જૈન યાત્રીઓ રાજગૃહ પાવાપુરી વગેરે સ્થાનોમાં યાત્રા માટે પરિભ્રમણ કરે છે પણ કોઈ જૈન યાત્રી વૈશાલી ભાગ્યે જ જાય છે. એમને આ નગરીના નામની પૂરી ખબર નથી હોતી, પટણા (બિહાર)થી સ્ટીમલોંચ દ્વારા નદી ઉતરી ત્યાંથી સામા ઠાંકાની રેલ્વેમાં એમી મુજબ્દરપુર સુધી જઈ ત્યાંથી બસ વાટે વૈશાલી જઈ શકાય છે. હવે તો બિહાર સરકાર દ્વારા ત્યાં એક પ્રાકૃત વિદ્યાપીઠ પણ સ્થપાયેલ છે અને ત્યાં અહિંસાના સિદ્ધાંતને અંગે સશોધન કરવાનું કામ પણ ચાલે છે. ભગવાનને જન્મસ્થાને ચરણ-પાદુકાની સ્થાપના છે અને ગામને છોડે તળાવ પાસે એક નાનું મંદિર પણ છે. આમ આ સ્થળ વિશેષ પવિત્ર હોવાથી દરેક યાત્રાળુએ ત્યાં તો જરૂર જવું જોઈએ.

૨. શુ ૦ એટલે શુક્ર અને દિ ૦ એટલે દિવસ.

- ૪ તેમના વશનુ નામ નાત, નાય, નાય (મ મ્હુતમા જ્ઞાત કે જ્ઞાતુ આ વશ ઉપરથી મહાવીરનુ નામ જ્ઞાતપુત્ર, નાયાન્વય, નાતપુત્ર (બૌદ્ધશાસ્ત્ર) પણ જાણિતુ થયેલ છે)
- ૫ તેમના ગોત્રનુ નામ કાન્થપ (જ્યા જ્યા મહાવીરનુ વર્ણન આવે છે ત્યા તમામ મ્થળે ગોત્રનો નિર્દેશ કેવો દોય છે એવુ જ નહી, તેમના માતા પિતાના પણ ગોત્રનો ઉલ્લેખ કરવામા આવેલ છે એથી એમના જમાનામા ગોત્રનો નિર્દેશ કેવો જરૂરી હતો એ સાફ જણાય છે)
- ૬ માતાનુ સુપ્રનિહ નામ ત્રિશલા આ ઉપરાંત તેના બીજા નામો પણ પ્રચલિત હતા વિદેહદિન્ના, પ્રિય કારિક્ષી ત્રિશલાનુ પીર-પિતૃગૃહ-વિદેહ દેશમા હતુ એવે જોતીને વિદેહ દેશે-જન્મ-દીધેલ છે માટે વિદેહદિન્ના-વિદેહદત્તા
- ૭ માતાના ગોત્રનુ નામ વાનિય
- ૮ મહાવીરના કાકાનુ નામ સુપાસ (સુપાસ્યં વા સુપાસ વા સુપમ્ય)
- ૯ મામાનુ નામ નાક એ વૈશાલીના ગણતંત્રના-મજસત્તાકે રાજ્યના-આગેવાન હતા, કેવળ ન્યાયને ખાતર શ્રેષ્ઠિક-મિ બિસાર-જલાસાગ-ના પુત્ર કોણિક સાથે તેમને યુદ્ધમા ઉતરવુ પડેલુ તથા ચેટકની પુત્રી ચિંદલલા દેવી રાજગૃહના રાજા મગધારિપ

શ્રેણિકની પત્ની થાય. ચેટકે પોતાના કરતાં હલકા વંશના શ્રેણિકને પોતાની કન્યા આપવાની સાફ ના પાડેલી, તેથી શ્રેણિકે સેંકડો સુભટોને સાથે લઈ જઈને તેનું અપહરણ કરેલું અને તે વખતે ભારે લડાઈ થયેલી. (શ્રેણિક અને મહાવીર વચ્ચેનું સગપણ રાણી ચિલ્લણાને લઈને હતું. રાણી ચિલ્લણા અને મહાવીર એ બન્ને મામા ક્રિષ્ના ભાઈબહેન થાય- ચિલ્લણાનાં ક્રિષ્ન ત્રિશલાના પુત્ર મહાવીર અને મહાવીરના મામા ચેટકની પુત્રી ચિલ્લણા.)

(શ્રેણિક જેવો જૈન કહેવાતો રાજા પોતાના અંત પુરમાં રાણીઓ હોવા છતાં એક કન્યાને હરી લાવવા તત્પર થયો અને એ માટે સેંકડો સુભટોની હત્યા થઈ- એ બનાવ રાજાની ભોગ લાલસાનો સૂચક-સાક્ષી- કહેવાય)

- ૧૦ મહાવીરના મોટાભાઈનું નામ નંદિવર્ધન.
- ૧૧ તેમના બહેનનું નામ સુદંસણા-(સુદર્શના અથવા સુદશના ?)
- ૧૨ મહાવીરનું જન્મનામ-માતાપિતાએ ઠરાવેલ-જાહેર કંચેલ-નામ વદ્ધમાણ (વર્ધમાન)

આ ઉપરાંત જૈન પરંપરામાં તેમનાં બીજાં પણ નામો પ્રચલિત છે :

શ્રમણ-પોતાની ચિત્તશુદ્ધિ માટે અને તે દ્વારા સમસ્ત લોકના કલ્યાણને સારુ અતત શ્રમ કરનાર.

મહાવીર-વિત્તશુદ્ધિની આધના કરતા આવી
પટેલા ગમે તેવા બધા કર વિમ્બો,
દુઃખ આપતિઓ વા પગી હોને
ધીરતાપૂર્વક મહન કરનાર વીર

વિદેહ-વિદેહ દેશમાં જન્મેલી માતા ત્રિશલાના
પુત્ર

વિદેહદિન-વિદેહ દેશે દત્ત-નીપેલ-જન્મ
આપેલો

વિદેહજય-વિદેહજેના વતનીઓમાં જાત્ય-
ઉત્તમ વિદેહસુમાલ-વિદેહ દેશના વતનીઓમાં
વિશેષ સુકુમાલ

વેશાલિન-વેશાલિન-વેશાલિ નગરીમાં જન્મેલા

મુનિ-દીર્ઘકાળ સુધી મૌન પાળનાર

માહલુ-શ્રાહલુ-જન્મે ક્ષત્રિય હોવા છતા ખરા
શ્રાહલુની પેઠા જીવન વીતાવનાર

સન્મતિ-વિશેષ વિશુદ્ધ એવી મતિ-બુદ્ધિ-
ચાતુરી ધરાવનાર

મહામહતિવીર | ભગવાન મહાવીરની વ્યાખ્યાન
મહતિવીર | પદ્મ મહામહતિ-મોટામાં

મોટી-ધણી વિશાળ ભરાતી તેમને

ઉપદેશ પ્રચલિત લોકભાષામાં થતો

હોવાથી કોઈ પ્રમાણની રોકટોક

વગર મગધની આમજનતા તેમને

બહોળા પ્રમાણમાં સાંભળતી
અને ત્યાં સુધી પણ કહેવાય
છે કે પશુપંખીઓ પણ તેમની
વાણીને સાંભળતાં થંભી જઈ
શાંત બની જતા.

અંત્યકાશ્યપ } -કાશ્યપ ગોત્રના છેલ્લા તીર્થંકર
કાશ્યપ }

દેવજન-દેવાય-જ્યારે ભગવાન મગધના
ગામડાંઓમાં વિહાર કરતા ત્યારે
ત્યાના ગોવાળિયા વગેરે સાધારણ
લોકો તેમને દેવજન-દેવાય
કહેતા.

નાથાન્વય } જ્ઞાત અન્વય-વંશ-હોવાથી 'જ્ઞાત'
જ્ઞાતાન્વય } ને બદલે પ્રાકૃતમાં 'નાત' ઉચ્ચારણ
જ્ઞાતપુત્ર } છે 'નાથ' અને 'નાત' એ બન્ને
જ્ઞાતનંદન } શબ્દો ઉચ્ચારણમાં ભિન્ન છે છતાં
સમાનાર્થક છે.

- ૧૩ મહાવીર પોતે જાતે તેમના માતા પિતા ભાઈ વગેરે
કુટુંબ પ્રત્યે અસાધારણ વત્સલ હતા તેમને માટે એવું
કહેવાય છે કે જ્યારે ત્રિશલા માતાના ગર્ભમાં હતા
ત્યારે જ તેમણે એવો અંકલ્પ કરેલો કે માતાપિતા
હયાત હોય ત્યાંસુધી માતાપિતાને આઘાત થાય
એવી કોઈ પ્રવૃત્તિ સ્વીકારવી નહીં, એટલું જ નહીં;
તેઓ માતાપિતાના અવસાન બાદ પણ મોટાભાઈના

કહેવાથી બે એક વર્ષ નિઃપૃક્ષલાવે પણ તેમની સાથે રહેલા ૧૭૨૫ કેન્દ્રાક બાગકો ભારે ચિતક-વિચાર પ્રવણ હોય છે એ તો અભિનન્ધુ મે ગર્ભન્ધ રહી પ્રાપ્ત કરેલા નાન ઉપ રી આળીત થાય છે મહાવીર ગર્ભન્ધ હતા ત્યારથી જ ભારે ચિતક હતા અને તેમની વૃત્તિમા કોઈને પણ ન દુભાવાનો ભાવ ત્યારથી જ પ્રધાનપતે દહ ધયેલા હતો જેનું પરિણામ તેમના જીવનમા ઉત્તર-તર વધનું ન્દે છે કહેવાય છે કે રમતા રમતા એક મોટો મર્ષ નેવામા આવતા બી ત રમતાગ ગોઠિયાઓને ભય કે ઇ ત ન યાય માટે તેમણે ગ્રાહ્ય કરીને-જીવનુ જોખમ ખેડીને-પણ તે સર્પને પકડીને દૂર દૂરી દીધેલો મર્ષને મારવા સરખો ય વિચાર તેમને નહી ધયો કોઈપણ ઇજ્ઞ કર નારને તાની ઇજ્ઞ ન કરવી, ઉલટું પ્રેમપૂર્વક તે ઇજ્ઞને નહન કરી લેવી, આ વૃત્તિ તમના જીવનમા પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, તેના બીજ તેમનામા બાલ અવસ્થાથી જ ગેપાયેલા હતા, એ મત્ય તેમના કુમારજીવન દાગ અપદ બાલી ચકાય છે

૧૪ ઘણા લોકો એમ પણ કહી ચકે છે કે તે છદ્મસ્થ મહાવીર માતાપિતા વગેરે કુટુંબ પ્રત્યે જે અસાધારણ રાગવૃત્તિ દશાવેલ છે તે રાગવૃત્તિ અનુકરણીય નથી માતાપિતાને તરછેડીને પણ ત્યાગલાવને ફરીકારવામા જરાય અડચણ ન ગણાવીએઈએ માતા પિતા વગેરે કુટુંબ પોતાના મતાનો તરફ હમેશા

રાગ ધરાવતાં જ હોય છે એટલે એમના રાગન મહત્ત્વ આપવામાં આવે તો કોઈ ત્યાગી જ કેમ થઈ શકે ? અને પરિણામે ત્યાગમાર્ગનો લોપ જ થઈ જાય આ જાતની વિચારધારા તરફ ગીતાર્થ અને સુવિહિત આચાર્ય હરિભદ્રે પોતે રચેલા પિતૃભક્તિ અષ્ટકમાં અણુગમો બતાવેલ છે અને ભારપૂર્વક કહેલ છે કે જેઓ કોઈને પણ ઉદ્ધેગ ન થાય એવું જીવન સ્વીકારવા જ્યારે તત્પર થાય છે ત્યારે તેઓ સૌથી પ્રથમ માતાપિતાને જ ઉદ્ધેગ થાય એવી પ્રવૃત્તિ કરે તો તે તેમને માટે “ પ્રથમકવલો મક્ષિકાપાતઃ ” જેવી કહેવાય અર્થાત્ તેઓ પહેલાં જ ઉદ્ધેગજનક પ્રવૃત્તિ કરે છે તો પછી સ્વીકારવામાં આવનારા નવા જીવનમાં અનુદ્ધેગ વૃત્તિને કેમ કરીને કેળવી શકશે ? આચાર્ય હરિભદ્ર સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહે છે કે,

સર્વંપાપનિવૃત્તિર્યત્ સર્વથંપા સતા મતા ।

ગુરુદ્ધેગકૃતોઽત્યન્ત નેય ન્યાયોપપદ્યતે ॥૬॥

પ્રારમ્ભમઙ્ગલ હ્યસ્યા ગુરુશુશ્રૂષણ પરમ્ ।

એતૌ ધર્મપ્રવૃત્તાના નૃણા પૂજાસ્પદ મહત્ ॥૭॥

સ કૃતજ્ઞ પુમાન્ લોકે સ ધર્મ—ગુરુપૂજક. ।

સ શુદ્ધધર્મભાક્ ચંવ ય એતૌ પ્રતિપદ્યતે ॥૮॥

(હરિભદ્રાષ્ટક પચ્ચીશમું.)

ભાવાર્થ—સૌ કે પુરુષ જે વ્યક્તિ તમામ પ્રકારના પાપોર્થ નિવૃત્ત થવા ઇચ્છે છે તે પ્રારંભમાં જ જો પોતાન વડીલ એવા માતાપિતાને ઉદ્ધેગ કરનારાં થાય તે

તે બ્યક્તિમા પાપનિવૃત્તિની વૃત્તિ માનવી એ ન્યાય રીતે ઘટતું નથી

મગલરૂપ પાપનિવૃત્તિની જે પ્રવૃત્તિ સ્વીકારવાની છે તેનું પ્રથમ મગલ જ આ છે કે માતાપિતાની સેવા કરવી જેઓ ધર્મ તરફ પ્રવૃત્ત થયેલા છે તેમને માટે માતાપિતા અવગ્ર્ય પૂજનીય-આદરણીય-છે એટલે ધર્મપ્રવૃત્ત બ્યક્તિ તેમને તરછોડી જ કેમ શકે ?

તે જ મનુષ્ય કૃતજ છે, ધર્મ અને ગુરુનો પૂજક છે અને તે જ મનુષ્ય શુદ્ધધર્મની આવગણા કરનાર જે પોતાના માતાપિતાની પ્રતિપત્તિ કરે છે-સેવા શુશ્રૂષા કરે છે-અને તેમને ઉદ્દેગ થાય એવું કશું જ નથી કરતો (૬-૭-૮)

જે પોતે તીર્થ કર થવાના છે તેમણે પણ માતાપિતાની સેવારૂપ મગલમય એ જ પ્રવૃત્તિ પ્રથમ સ્વીકારેલ છે તો આ કાળના આપણે પણ તેમને જ અનુમરણુ ઘટે, પરંતુ તેમનો એ તો રાગભાવ છે માટે તેનું અનુકરણુ નહીં કરી શકાય એમ કહીને તીર્થ કરની અવજ્ઞા ન કરવી ઘટે

- ૧૫ જન્મથી તેઓ ચતુષ્ અને કુશાચમનિ તો હતા જ, આશરે આઠ વરસની ઉંમરથી તેઓ લેખચાગામા-નિયાજમા-સણવા જવા લાગેલા એ સમયની લેખચાગાઓમા શબ્દજ્ઞાન, અર્થજ્ઞાન અને લણવામા

આવતાં શાસ્ત્રોનું પ્રત્યક્ષજ્ઞાન એટલે ક્રિયાત્મક જ્ઞાન
 એમ ત્રિવિધ કેળવણી આપવાની પ્રથા હતી. તે તે
 વર્ણની એટલે ગ્રાહ્યણુ ક્ષત્રિય વગેરે વર્ણની યોગ્યતા
 પ્રમાણે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરાવવાની પ્રથા હતી. વ્યાયામની
 પ્રથા પણ ખાસ હતી. સાધનસંપન્ન લોકો વ્યાયામ
 કરવા માટેના અખાડા પોતાની હવેલીઓમાં રાખતા
 અને સાર્વજનિક એવા પણ અખાડાઓ હતા. આને
 પરિણામે અને વર્ણે ક્ષત્રિય હોઈને તેઓએ પોતાનું
 શરીર ઠીક ઠીક કેળવેલું, ખડતલપણું પરિશ્રમિયણું
 અને સહનશક્તિ વગેરે ગુણો એ રીતે જ કેળવાયેલા.
 શસ્ત્ર અસ્ત્રનો અભ્યાસ, ઘોડેસ્વારી, યુદ્ધવિદ્યા વગેરે
 વીરક્ષત્રિયોચિત વિદ્યાઓ ઉપરાંત તેઓ વ્યાકરણ-
 શાસ્ત્ર, દર્શનશાસ્ત્ર, વ્યુત્પત્તિશાસ્ત્ર, તે સમયની
 વેદવિદ્યા વગેરે પણ શિખેલા અને તેમના સમયમાં
 મુક્તિના ઉદ્દેશથી જે જે સાધનાઓ પ્રવર્તતી, જે
 અનેક પ્રકારનાં કર્મકાંડો પસરેલાં તેમનો પણ તેમણે
 ઝીણવટથી કાર્યકારણની દૃષ્ટિથી અભ્યાસ કરેલો, તે
 બાળત ખુબ મનન ચિંતન કરેલા. આ ઉપરાંત પોતાની
 દુલપરંપરામાં ચાલતી શ્રીપાર્શ્વનાથની ઉપાસના,
 શ્રીપાર્શ્વનાથનો તત્ત્વવિચાર, આચાર્યોજના એ પણ
 એમના ધ્યાનમાં જ હતા. વળી, શ્રીપાર્શ્વનાથની
 ગ્રાધ્યપરંપરા અને તેમાં પેઢી ગયેલાં શૈથિલ્ય,
 પરિત્રાદુષ્ટિ, સ્વચ્છંદ વગેરે પણ ઘણી જ સમીપ-
 તાથી તેમણે અનુભવેલાં.

- ૧૬ માતાપિતા તરફનો, કુટુંબ તરફનો અકારણ વત્સલભાવ કેળવાતા અને કોઈને ચ ઉદ્દેગ ન કરવાની બીજરૂપ વૃત્તિનો તેમના જીવનમાં વિશેષ વિકાસ થતા જ્યારે એમણે અનુભવ્યું કે દેહસુખ, ઇન્દ્રિયસુખ, અને વાસનાઓને-વૃત્તિઓને-સંતોષવાનું સુખ બીજાની દુલામણી ઉપર જ શક્ય છે બીજા નાના પ્રાણીઓ કે મોટા પ્રાણીઓને દુલાવ્યા-વિના-મનાવ્યા વિના-તેમને દુઃખી કર્યા વિના-એ બાહ્ય સુખ શક્ય જ નથી, ત્યારે તેમણે એ સુખનો સમૂળગો ત્યાગ કરી દેવાની તૈયારી કરી તેમાં નૌવી પ્રથમ પ્રવૃત્તિ તેમણે એ કરી કે, જે મંપત્તિ તેમની પોતાની ગણાય એની હતી તે, તમામ લોકોને વહેંચી આપી
- ૧૭ ભગવાનમાં કોઈને ચ પણ ઉદ્દેગી ન કરવાની અને સ્વયં મહન કરવાની વૃત્તિ પહેલેથી જ હતી એ વાત આગળ જણાવાઈ ગઈ એથી માતાપિતા દેવગત થયા પછી વગી લગભગ બીજા બે વર્ષ પોતાના મોટાભાઈના આગ્રહથી રાજકુટુંબમાં તેઓ અલિપ્તભાવે રહ્યા હતા ત્યારબાદ તેઓએ મહાસિનિષ્કંભણ કરેલું આમ મહાસિનિષ્કંભણ કરવાનું કાગળ એક તો તેમની મૂળથી જ કોઈને ન દુલાવવાની અને જે કોઈ પ્રતિકૂળતા આવે તેને સદી લેવાની વૈરાગ્યપ્રધાન વૃત્તિ તથા તેમના સમયની સામાજિક પરિસ્થિતિ તેમના મમયની સામાજિક પરિસ્થિતિનું ચિત્ર આ પ્રમાણે ઢ પનાથી દોરી શકાય

—જે દેશમાં પોતે જન્મેલા ત્યાં વિશેષે કરીને પુરોહિત બ્રાહ્મણોએ ફેલાવેલાં જડ કર્મકાંડ કે જેમાં પશુવધ મુખ્ય હતો.

—જાતિવાદની પ્રધાનતા એટલે માનવની ઉત્તમતા અને અધમતા વિશેષે કરીને જાતિ ગોત્ર વંશ ઉપર નિર્ભર હોવી અર્થાત્ બ્રાહ્મણજાતિમાં જન્મેલો ગમે તેવી દુષ્ટવૃત્તિવાળો કે દુષ્ટ પ્રવૃત્તિવાળો હોય છતાં ઉત્તમ ગણાય અને શૂદ્રજાતિમાં જન્મેલો ગમે તેવી સારી વૃત્તિવાળો કે સારી પ્રવૃત્તિવાળો હોય છતાં અધમ લેખાય. આ જાતની પ્રબળ અન્યાયી પરિસ્થિતિને લીધે બ્રાહ્મણ સિવાય બીજા વર્ણોને માનવના સહજ સમાન હકકો ભોગવવાનો અનધિકાર અને શૂદ્રવર્ણ તો અત્યંત તિરસ્કારપાત્ર—વર્તમાનમાં શ્રીમંત અને ગરીબની જે પરિસ્થિતિ છે તેને મળતી આવતી તેમના સમયના પુરોહિત અને અપુરોહિત સમાજની સ્થિતિ હતી. એમ કહેવામાં ય ન્યૂનોક્તિ કહેવાય.

—સ્મૃતિઓએ જેમનો ધર્મ આચાર કર્તવ્ય વગેરે નિયત રીતે વ્યવસ્થિત કરી આપેલાં તેવા ક્ષત્રિયો અને વૈશ્યોનું પોતપોતાની મર્યાદાનો ભંગ કરનારું વર્તન—સ્વચ્છંદ વર્તન અને આવું વર્તન છતાં તેમને પુરોહિતોનો સખળ ટેકો.

—તેમના સમયના પરિશ્રમજીવી લોકોની વિશેષ ઉપેક્ષા અને તેમને કરવામાં આવતો અન્યાય તથા

વેઠ વગેરેના ગિવાજ

—રાણ્યોની સ્વચ્છ પ્રવૃત્તિ, પ્રજાનિરપેક્ષ વર્તન, અન્યાયપ્રધાન નીતિલાન અને અન્યાય માર્ગોના અવલોકન ઉપર વૈભવવિલાસની પ્રચુરતા તથા તેને જ કાળે જ્યાં ત્યાં ગમે તેની મુદ્દા કન્યાના અપહરણો.

—નાગેશ્વતિની અવહેલના, માનવમાત્રને મળતા તમામ હકકે સોગવવાનો તેમનો અનધિકાર સ્ત્રીના અપહરણનું શૂરતાસ્વરૂપ મહત્ત્વ અને તે દ્વારા વીર વૃત્તિની પ્રતિષ્ઠા.

—કેવળ વૈભવવિલાસપ્રિય અને લગ્નબળ સ્વચ્છ કે ચાલનારા રાજાના ઈશ્વરાશ્વ વા દેવાશનુ ધર્મદૃષ્ટિએ આરાપણ.

—ચોરી જેવા અન્યાયી કર્મોની પણ યજ્ઞો માટે છૂટ અર્થાત યજ્ઞની સામગ્રી પુરોહિત ચોરીને લાવે પણ ધર્મ્ય મનાય.

—નદીન્નાન વા તીર્થન્નાનનો અમર્યાદ મહિમા—
અત મુદ્ધિ હોય કે ન હોય છતા જલસ્નાનનો મોટો મહિમા.

—મહાલુ-મૃત્યુમહાલુ તથા અદ્રમહાલુના પ્રસંગે વળી જલસ્નાનનો ખામ વિશેષ મહિમા.

—લોકલાપનો અનાદર-ધર્મપ્રવચનો કે ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો માટે આમજનતા ન સમજી શકે એવી.

ભાષાના ઉપયોગ તરફ વિશેષ કરીને પુરોહિતોનું વલણ.

—શ્રાદ્ધનો ભારે પ્રચાર એટલે મૃત્યુ પામેલ પિતા-પિતામહાદિકને તૃપ્ત કરવા ગ્રાહ્યભોજનનો અથાગ મહિમા, શ્રાદ્ધમાં ચ મત્સ્યમાંસ, હરિણમાંસ વગેરે વિવિધ માંસભોજનનાં વિધાન

—ચક્ષુમાં અને શ્રાદ્ધમાં માંસભોજનનો આવશ્યક વિધિ, તે ત્યાં સુધી કે એવું માંસભોજન નહીં કરનાર દુર્ગતિએ જાય એવાં વિધાનનો પ્રચાર.

—આજીવન ગ્રહાયર્થ તરફ અનાદર અને અપુત્રત્વ ગતિર્નાસ્તિ એ વિધાનની પ્રધાનતા.

—લડતા લડતાં જે મરે તેને સ્વર્ગ મળે અને સ્વર્ગીય અપ્સરાઓ તે વીર પુરુષને વિજયમાળા પહેરાવે એવું વિધાન કરીને વૈરપ્રધાન લડાઈની પ્રવૃત્તિને ઉત્તેજન.

—જેમનો અર્થ ન સમજાય એવા અને આર્થ તથા અનાર્થ એવી મિશ્ર ભાષાની રચનાવાળા ઋગ્વેદ વગેરે વેદોનું જ પ્રામાણ્ય, ગ્રાહ્ય સિવાય કોઈ જિજ્ઞાસુને પણ તેના અભ્યાસનો અનધિકાર તેમ જ ગ્રાહ્યોને પણ વેદોનું આલોચનપ્રત્યાલોચન કરવાનો અનધિકાર.

—ગ્રાહ્ય સિવાય ક્ષત્રિય વગેરે ત્રણ વર્ણોને મંન્યાસ લેવાનો અનધિકાર તેમ પોતાની જીવનશુદ્ધિ માટે

સાધના કરવાનો—તપ વગેરે કરવાનો—પણ અનધિકાર—એક દરે મર્યાદિત વર્ણવ્યવસ્થા અને આશ્રમ વ્યવસ્થાનો મર્વા લગ અને તે દ્વારા માનવ સમાજમાં પ્રવર્તેલી અન્યાયયુગ્મ પર્ણિથિતિ મર્મપ્રમા એમ કહી શકાય કે ક્યાંદે આપતે ત્યા અર્થજેનુ સામન હતું ત્યાર જે પર્ણિથિતિ અર્થજેની અને આમજનતાની હતી તે કરતાં ય મહાવીરના નમયની આમ જનમમાજની જલ્દત પરિથિતિ હતી અર્થજેને સ્થાને પુરોહિતો હતા

—આ ઉપનત જે ધર્મપર પગમાં મહાવીર ઉઠેલા ત ધીમાર્ધનાથની પગમાં પણ એવી જ અધાપુધી આન્દાન્દીનતા અને નવચ્છદ પેઝી ગયેલા

(આ બધું મમજવા માટે મનુષ્યનિ વગેરે મૃતિઓ, શતપથ વગેરે શ્રાદ્ધાણ્યથો, વૈશ્વાનર ગૃહ્યસૂત્ર વગેરે સૂત્રજથો તથા સૂત્રકૃતાગ, ભગવતીસૂત્ર, આરાગ મૂત્ર અને ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર વગેરે જેન આગમ મથોતુ મનન આવશ્યક છે તથા મહાકવિ કાલીદાસ ભવમૃતિ વગેરે કવિઓએ રચેલા અને જેમાં સમદ્વારા નિર્દોષ શૂદ્રકના વધની હકીકત આવે છે તથા દુષ્યત જેવા ક્ષત્રિય રાજા સપત્નીક હોવા છતાં આશ્રમની કન્યા સાથે શરીરસંબંધ કર છે અને પછી નામુકર બાય છે એવી એવી હકીકતો આવેલ ॥ એવા કાવ્યો અને નાટકો તથા પુરાણ્યથોનો અભ્યાસ પણ ઉપયોગી છે)

આપણે જેમને પ્રત્યક્ષ જોયા છે એવા લોકમાન્ય તિલક સમગ્ર રાષ્ટ્રના કલ્યાણ માટે શા માટે ઝંઝુમ્યા ? મહાત્મા ગાંધીજી પોતાને ઉપલબ્ધ સુખસામગ્રીને તજીને આમ જનતાના શ્રેય માટે મૃત્યુને પણ ભેટવા શા માટે તત્પર થયા ? અને તદ્દન પ્રત્યક્ષ એવા શ્રી વિનોબાજી પણ પોતાના દેહનું ઇંદ્રિયોનું અને ખાનપાનનું ઉપલબ્ધ સુખ છોડી દઈને શા માટે સ્થળે સ્થળે ભટકતા ફરે છે ? ભૂતકાળના સંત મુનિજનોએ અને વર્તમાન કાળના પણ સંત મુનિજનોએ લોગવિલાસોને તજી શા માટે મુનિપણું સ્વીકારેલું ? આ બધી બાબતોને ગંભીરપણે વિચારવામા આવે અને શ્રી મહાવીર સ્વામીમાં નાનપણથી જ દઢ થએલી ચિંતનશીલતા, પરને લેશ પણ ન દુભાવવાની વૃત્તિ, સ્વયં સહન કરવાની વૃત્તિ તથા પોતાના સમયની પરિસ્થિતિની પારખ; આ બધું ધ્યાનમાં લેતાં લગવાન મહાવીરના મહાભિનિષ્ક્રમણનો કોયડો ઉકલી શકે એવો છે.

—તેમના સમસમયી અત્રિયકુલભૂષણ શાક્યસિંહ સિદ્ધાર્થ ગૌતમે પણ એ જ રીતે અને એ જ ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં રાખીને મહાભિનિષ્ક્રમણ કરેલું એ તો પ્રતીત હકીકત છે

૧૮ શ્રી મહાવીરની પહેલા પણ દેશમા ત્યાગી તપસ્વી-ઓની પરંપરા આલી આવતી હતી, તદનુસાર મહાવીર ત્રીશ વરસની ભરચુવાન વયે ત્યાગ માર્ગને

સ્ત્રીકાર્યો અને કંઠોર માધના શરૂ કરી બાર વરસ
 સુધી તેમની આ ઘોર સાધના ચાલી
 જે વખતે શ્રી વર્ધમાન મહાવીર ગજ્યસુખ,
 લોગસુખ, કુટુમ્બસુખ વગેરે બધા દુઃખથી મુખોને
 એક તલુખલાની પેઠે તદ્દા દર્શ આધ્યાત્મિક સુખ,
 આધ્યાત્મિક શાંતિ અને આધ્યાત્મિક પૂર્ણ વિજ્ઞાસની
 શોધમાં નીકળી પડ્યા તે વખતે તેમના સ્વભાવનું
 જે ત્રિવ્રજનશામે દોલ છે તે આ પ્રમાણે છે
 શ્રમણ જનનવા શ્રી વર્ધમાન મહાવીર મન વચન
 અને કાયાને સાદી રીતે પ્રવર્તાવનારા, મનશુષ્કિ
 વચનશુષ્કિ અને કાયશુષ્કિ માનવનારા, ત્રિતે દ્રિય,
 રૂપંથા નિર્દોષપણે પ્રજ્ઞાવર્ધન વિહારે વિહારના,
 ક્રોધ અહ કાર છગડપટ અને લોભ વગરના, શાંત,
 ઉપશાંત, અપરિવ્રજી, અકિંચન, જેમની પાને
 ગાઢવાળીને સાચવી કે સધરી રાખવા જેવું કશું જ
 ન હતું એવા છિન્નમય-નિર્મય, કાસાના વાસણની
 જેમ કોઈ પ્રકારનો લેપ ન ચોટે એવા, શ ખની જેમ
 કોઈ પ્રકારનો સમઠેપનો રંગ ન ચડે એવા, આકાશની
 જેમ પોતા ઉપર જ પ્રતિષ્ઠિત-બીજના આધારની
 અપેક્ષા વિનાના, વાયુની પેઠે સ્વતંત્રપણે વિહરનારા
 અર્થાત એક જ સ્થળે બધાઈને બેઠી ન રહેનારા,
 શુદ્ધકતુના પાણીની જેવા નિર્મળ, કમળની જેવા
 અલિપ્ત, કાચબાની જેવા શુભ્રે દ્રિય, વગરના સુખ
 ઉપરના શિંગડાની જેવા એકાકી-ગમે પૂરે ચાલનારા,

કોઈ સાથી વિનાના એકાકી, પક્ષીની પેઠે સર્વથા મુક્ત,
હાથીની પેઠે શૂર, જાતવંત બળદ પુંગવની પેઠે પરાક્રમી,
સિંહની પેઠે કોઈથી ગાંજ્યા ન જાય એવા, મેડુની પેઠે
અકંપ-નિશ્ચળ-અડગ, સાગરની પેઠે ગંભીર, ગંધર્વની
પેઠે શીતળ, સૂર્યની પેઠે તેજથી ઝળહળતા, સોનાની
પેઠે ચમકતી દેહકાંતિવાળા, જેમા ધી હોમેલુ છે
એવા અગ્નિની પેઠે જાજ્વલ્યમાન અને સર્વસહા
પૃથ્વીની પેઠે તમામ પરિસ્થિતિઓને સહનારા
સર્વસહ એવા હતા.

પ્રવ્રજ્યા લીધા પછી શ્રી વર્ધમાન મહાવીરે અંગને
ઢાકવા સારુ કપડાના કટકાનો પણ ઉપયોગ બિલકુલ
નહીં કરેલો-અચેલક રહેલા-ગમે તેવી ટાઢ પડો
યા ગમે તેવો તાપ પડો તો પણ લગવાને કોઈ
પણ સંયોગોમાં ટાઢ તાપના નિવારણ માટે કપડાના
લીરા સરખાનો ચ ઉપયોગ નથી કર્યો તે નથી જ
કર્યો તેમ બીજા કોઈપણ સાધનોનો-આગનો વા
છત્ર વા ઝુ પડા સરખા મકાન વગેરેનો-પણ ઉપયોગ
નથી કર્યો. ગામમાં લગવાન એક રાત રહેતા અને
નગરમાં પાંચરાતથી વધુ નહીં રહેતા. કોઈ વાંસલો
મારે વા કોઈ ચંદન ચોપડે તે બન્ને પરિસ્થિતિમાં
લગવાન સમદશામાં જ વર્તતા, તણબલું મણિ ઢંકું કે
સોનું તે તમામ પદાર્થોમાં એક સરખી પરીક્ષણ
વૃત્તિવાળા લગવાન હતા અને જીવન વા મરણ બન્ને
તરફ સમાન લાવે જોનારા હતા-સર્વથા સમદર્શી
હતા.

૬ સાધનાને પરિણામે વર્તમાન જીર્ણ (પ્રાચીન ભૂલિકા-
જલિયા-) ગામ પાસે જીર્ણવાતુકા નદીને કાંઠે
વેધાવત્ત નામના ચૈ થની પાસે સામાજ નામના
ગૃહપતિના જોતગમા શાલ્વદ્વની નીચે ગોદોલ આમને
ધ્યાનમાં જોડેલા મહાવીરને પ્રવલ્યા સ્વીકાર્યા પછી
તેરમું વરમ આલેખુ જનુ ત્યાં જોનાગાની સતુમાં
દેશાખ ગુ. ૦ ૧૦ દશમને દિવને જે વખતે હાયા
પશ્ચિમ તરફ દગવી જતી તે વખતે નિગ્ધ સુદર્ભા
અને જુનોત્તર નક્ષત્રનો અંદર ઉત્તરાશ્વ ગુની
નક્ષત્રનો થોમ થયે નર્વાધા નિરાવગ્ન એવું આ મ
જ્ઞાન-કેવળજ્ઞાન પ્રગળ્યું હતું

જ્યારે બાર વરસની સાધનાને પરિણામે ભગવાન
જેતાવીશ વરસની વયે બુદ્ધ થવાની-કેવળી થવાની
-આવી ઉપર આવી પહોંચ્યા હતા ત્યારે તેમની
મનોદશા આ પ્રમાણે હતી

તે વખતે ભગવાનનો સ્વયમ ન્વનાપમ હતો, તપ
અનોપમ, આત્મજગ-આત્મ વીર્ય-અનોપમ, તેમની
સરગતા પરામખાએ પહોંચેલી, નમ્રતા, હામા,
અપરિવ્રજવૃત્તિ, અલોભભાવ, પ્રસાદભાવ-આત્મ
પ્રસન્નતા, મત્યનો આનંદ, સમ્યક્ દર્શન, મમ્યક્
જ્ઞાન અને મમ્યકચારિત્ર આ બધા ગુણો ભગવાનમાં
પરાકાષ્ઠાએ પહોંચેલા હતા

૭ હરે તેઓ વીતગગ, વીતદ્રો, જિતે દ્રિય અને સર્વ
પ્રકારે સમદર્શી ની ભૂનિકા ઉપર પહોંચી ગયા
આમ તેમણે દેહ અને આત્માના મૂલ્યસાવને પોતે

જાતે અનુભવ્યો અને કેવળ આત્મલીનતા પ્રાપ્ત કરી લીધી. તેમનું જ્ઞાન નિરાવરણ થયું.

૨૧ મહાવીર સ્થિતપ્રજ્ઞ કેવળી વીતરાગ થયા પછી તેઓ પોતાનું સ્વતંત્ર ધર્મચક્ર ફેલાવવા મગધમા અને તેની આસપાસના પ્રદેશોમાં ભ્રમણ કરવા લાગ્યા. ધર્મચક્રના પ્રવર્તન દ્વારા તેઓ પ્રધાનતઃ અહિંસા અને એ અહિંસામાથી જ ઉદ્ભવતા ખીજ માનવ હક્કોનો પ્રચાર કરવા લાગ્યા. અત્યાર સુધી ધર્મને નામે તદ્દન તરછોડાયેલા અને સર્વસાધારણ માનવ હક્ક વિનાના તમામ વર્ણોને તેમણે ભારે સહાનુભૂતિ સાથે અપનાવ્યા, ધાર્મિક કર્મકાંડમાં ચાલતી કોઈ પણ જાતની હિંસા સામે તેમણે પડકાર કર્યો, સાચો યજ્ઞ, સાચું શ્રાદ્ધ, સાચું જ્ઞાન અને સાચા બ્રાહ્મણનું સ્વરૂપ લોકોને સમજાવ્યું, લોકભાષાને પોતાના પ્રવચનનું માધ્યમ બનાવ્યું. સ્ત્રીઓને અને શૂદ્રોને માટે સુદ્ધાં યોગ્યતાનુસાર આત્મસાધનનો અધિકાર સ્થાપિત કર્યો.

૨૨ જ્યારે વર્ધમાન મહાવીર કેવલી થયા ત્યારે સૌથી પ્રથમ હિંસાપ્રધાન યજ્ઞો કરનારા તે સમયના સમર્થ લખ્ધપ્રતિષ્ઠ બ્રાહ્મણોને પોતાનો આધ્યાત્મિક અનુભવ, સાધનાનો કેમ અને યજ્ઞીય હિંસાની વ્યર્થતા સમજાવવા તેઓ જમુઈથી (વર્તમાન જમુઈ ગામ અને શાસ્ત્રીય જલિયા ગામ સંલગ્ન છે કે એક જ હોય) આગરે ૩૦-૪૦ કોશ દૂર આવેલી મધ્યમા પુરી નામની નગરીમા રાતોરાત ચાલીને પહોંચી ગયા અને તે

મધ્યમા પુત્રીના મહાનેન વનમા જઈને તેઓએ પોતાના
 એ ભાતના પ્રવરનો પહેવવહેલા આગ્રહ્યા એટલે
 ભગવાન મહાવીરનું પ્રથમ પ્રવચન પુરીમા થયું હતું
 ('મધ્યમામિવાનપુત્રોપ્રથમવર્તિત્રવવનો જિનો મહાવીર
 ન્થાનાગદીકા પૃ. ૭) એને પગિણામે ગૌતમ
 ઇન્દ્રભૂતિ, અગ્નિભૂતિ, અને વાયુભૂતિ વગેરે સજ્જરા
 શ્રાક્ષણ બધુઓ જ નોવી પ્રથમ તેમના તીર્થના
 અને ધર્મ રક્ત વર્તનના પ્રમુખ આગેવાન બન્યા
 આમ તેમણે શ્રાક્ષણવર્ણમા જ સૌથી પ્રથમ પોતાના
 ધર્મચક્રની શરૂઆત કરેલી આ ઉપરાંત શ્રીપાર્શ્વ
 નાથની નવમ્ પરપગના પાર્શ્વપત્યો-પાર્શ્વચો-ની
 માથે પણ સુમન્વચની દૃષ્ટિને સુખ્ય રાખીને તેમને
 પણ પોતાના અન્વેષક નવમા રહીને માધના કર
 વાની બ્યવસ્થા કરી આપી અત્યાર સુધી પાર્શ્વ
 નાથની પરપગમા શ્રક્ષવર્ચ સુખ્ય મત ન હતું
 પણ પેગામત હતું તેને ખાસ જુદું સુખ્ય મત
 સ્વીકારી તેમણે પાર્શ્વનાથની પરપરામા બાલતો
 અનાચાન્ધાન સ્વચ્છદ મદતર બધ કરાવી દીધો
 અને પોતાની પરપરાને પણ ગુહિની માધના કરવા
 તન્દ્ર વાળી દીધી સુયમધર્મ ખાણની ધાર પર
 ચાલવા જેવો દુષ્કં છે, વેળુના કોગિયા ભરવા
 જેવો નીરસ છે માટે જેમનામા હિયા વગેરે અનેક
 દોષોના જનક એવા ભોગો તરફ તીવ્ર અનુવિ-
 અલગમે-આવેતો હોય તેઓને જ સુયમના અધિ
 કારી માની તેમને માટે કોઈ ભાતના ભેદભાવ વિના
 સુયમમાર્ગ વહેતો કર્યો શુભામ તરીકે વેચાએલી
 ચોક ઉત્તમ નારીને તેમણે તે વખતના અમલી
 સંધની સુખ્ય પ્રવર્તિકા તરીકે સ્વીકારી વાસ્તવિક

[૩૬]

યજ્ઞ, વાસ્તવિક સ્નાન વગેરેની સ્પષ્ટ વ્યાખ્યાઓ તમામ જનતાને સમજાવી; વાસ્તવિક ગ્રાહણ કેને કહેવો ? ખરો વેદવિદ કેને સમજવો ? એ વિશે પણ સ્પષ્ટ પ્રવચનો કરવા માંડ્યાં.

તે સમયની જે જુની વૈદિક એટલે વેદાનુયાયી તાપસોની સંસ્થાઓ હતી તે પણ મહાવીર વર્ધમાનના પ્રવચનો તરફ આકર્ષાઈ અને તેમાંના અનેક તાપસો પણ શ્રીમહાવીરના સાધનામાર્ગને અનુસર્યા. તત્ત્વવિચારમાં તેઓએ હમેશાં સમન્વય દૃષ્ટિથી જ પ્રવચનો કરેલા, જ્યાં જ્યાં તાપસો સાથેના સંવાદો આવે છે, ત્યાં તેઓ આ જગત કોણે બનાવ્યું છે ? ક્યારથી ચાલ્યું આવે છે ? તેની આદિ છે ? અંત છે ? વગેરે ચર્ચા કરતા દેખાય છે. તેમને મહાવીર સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહ્યું કે દ્રવ્યાર્થિક દૃષ્ટિએ જોઈએ તો આ જગત અનાદિ છે, કોઈએ પણ કંઈ નથી-પ્રવાહથી ચાલ્યું આવે છે અને પર્યાયાર્થિક દૃષ્ટિથી જોઈએ તો આ જગત ક્ષણે ક્ષણે બદલાયા કરે છે-પરિવર્તનો પામ્યા કરે છે અર્થાત્ પ્રવાહની અપેક્ષાએ વિચારીએ તો જગતનો આ પ્રવાહ અનાદિ અનંત છે અને પ્રત્યેક વ્યક્તિની અપેક્ષાએ વિચારીએ તો તે આદિવાળું છે અને અંતવાળું છે. આમ તેમણે તત્ત્વવિચારણામાં સાપેક્ષવાદને મુખ્ય સ્થાને રાખેલ છે જેથી લિન્ન લિન્ન વિચાર સરળીઓમાં-લિન્ન લિન્ન તત્ત્વવિચારોમાં-ક્યારેય સંઘર્ષ પેદા ન થઈ શકે. બાહ્ય સાધનામાં પણ તેમણે

એ દષ્ટિએ જ પ્રવચનો કરેલા છે અને એથી જ તેઓ શ્રીપાર્શ્વનાથની સુચેવક પરપરા સાથે પોતાની અચેલક પરપરાની બરાબર મજતિ કરી શક્યા છે બાહ્યશૈલ અને માતરશૈલ એ બેમાં તેમણે આતર શૈલને પ્રધાન મ્યાન આપી તેના ઉપર વધારે વજન મૂક્યું છે, પણ બાહ્ય શૈલનો ઉત્તર નિરેધ જ કર્યો છે એમ નથી તેમના જમાનામાં લોકો અમુક અમુક દિગ્ગાઓને પૂજાપાત્ર માનતા હતા અને આજે પણ એ જિવાજ ચાલુ છે તે બાબત તેમણે પોતાના પ્રવચનોમાં કહ્યું છે કે જિગ્ગાઓ તો માત્ર આગારૂપ-ગગનરૂપ છે એમને પૂજાપાત્ર માનવાનો કયો અર્થ નથી, પરંતુ અતર્મુખ થઈને પોતામાં શુભો વિમ્ભાવવા એ પ્રધાનવસ્તુ છે પછી પૂર્વ દિશામાં બેસો કે ઉત્તર દિશામાં બેસો તેનું ખાસ મહત્ત્વ નથી

લગવાન મહાવીર એમ કહેનારા હતા કે રણ સુત્રામમાં મરનારા લોકો સ્વર્ગમાં જાય છે એક તો સ્વર્ગનું પ્રલોભન અને એવું પ્રલોભન આપનારા વળી વિદ્યાસપાત્ર સન્નનો છે, એન સમજી ધણા લોકો રણસુત્રામમાં જવા ઉત્સુક રહેતા અને એ રીતે ઘોર હિંસામય ક્રૂરતા સર્વા સત્રામ માટે લોકોને લલચાવતા મૃત્યુ કોઈને પણ મનતું નથી અને રણ સુત્રામમાંથી જીવતા પાછા ફરવાનું પ્રાય અશક્ય છે એવું મૃત્યુની લેખ આપનારા રણસુત્રામમાં લોકો

[૩૮]

ઉત્સાહપૂર્વક જાય શી રીતે ? લોકો સંબ્રામમાં ન જાય તો રાજ્ય અને સત્તાના લાલચુ રાજ્યો કે શી રીતે ? આ દૃષ્ટિએ વિચારતાં એમ જણાય છે કે કોઈ કુશળ રાજકારણી અને રાજલક્ષ્મી મહાશયે લોકોમાં આ વાત ફેલાવી કે રણસંબ્રામમાં લલેને મૃત્યુ થાય પરંતુ પછી જન્મંતરમાં એવા મૃત્યુને ભેટનારો સ્વર્ગમાં જાય છે, ત્યાં અપ્સરાઓ તેને વરમાળા પહેરાવે છે અને એ વીર નર, સ્વર્ગનાં અતુલ સુખો પામે છે. શ્રીગીતાના બીજા અધ્યાયના સાડત્રીસમા શ્લોકમાં આવી હકીકત નોંધાએલી પણ છે અને એ હકીકતને ગીતાકારે પરમાત્મારૂપ શ્રી કૃષ્ણના મુખથી જ કહેવડાવી છે.

“હતો વા પ્રાપ્સ્યસિ સ્વર્ગમ્” —ધસાદિ.

આ વિચાર સામે લગવાન મહાવીરે સાદૃસાદૃ શબ્દોમાં નિર્ભયપણે ઘોષણા કરી કે “સંબ્રામમાં મૃત્યુને ભેટનારો સ્વર્ગે જાય છે, રણસંબ્રામમાં મૃત્યુને ભેટનારને અપ્સરાઓ વરમાળા આરોપે છે અને તે, સ્વર્ગનાં અનુપમ સુખોને ભોગવે છે” એમ જે ઘણા લોકો વાત કરે છે તે મિથ્યા છે જોડી છે. દેવળ કપાયવૃત્તિનું જ્યાં પ્રધાનપણું હોય ત્યાં સ્વર્ગપ્રાપ્તનો સંભવ જ નથી. સ્વર્ગપ્રાપ્તિના સાધનો તો દયા, પરોપકાર, સંયમ, ત્યાગ અને સદાચાર છે. અને કૃતતા, બીજાના પ્રાણોનો નાશ, અસંયમ, અસદાચાર, તીવ્ર કપાય ભાવ તથા નયો અત્યાગભાવ એ બધાં તો નગ્નતાં ધારણા છે. માટે જે કોઈ લોકો યુદ્ધ પછી સ્વર્ગનું

પ્રલોભન હમણાં થુદ્ધમા જયે તો તેમને સ્વર્ગ
મગવાનો હતી પણ નહવ નથી અને એ
પ્રલોભનની વાત કરેનાગ મિથ્યાભારી છે બા બધી
પદ્ધતિ જમવાન જમવતીમૂત્રના ક્ષાનના ચતકના
નવમા દેશકમા તથા નિર્યાવણીમૂત્રમા પણ
જળાવેલી છે

આજકાલ મૂર્ધનજળ કે રક્તજળ પ્રાગે
જે નોટી પમાલ યાજ છે અને નૂર્થ વા રક્ત રાહુનો
સ્પર્શ થતા અબજાઈ જાય છે, રાહુ એક યાગ છે,
આવી માન્યતા આપણા દેશમા વિતાનતા આ
યુગમા થ જોરદાર રીતે પ્રચલિત છે તમ તેમના
જમાનામા પણ એ જ પનાલ અને ધાધલ પ્રવર્તતા
હતા, તે બાજન પોતાના સમયના ભૂચોગખગોળ
વિશે જે માન્યતાઓ પ્રચલિત હતી તેમને હક્ષમા
રાખીને તમજે પાતાના પ્રવચનમા કહ્યું છે કે રાહુ
કોઈ વાદાળ નથી વા પાપી નથી એ તો ગતિમાન
એક બ્રહ્મ છે, જે સુયોગવશાત મૂર્ધની જાડે અથવા
થક્રની જાડે જાવી જાય છે, તેથી થોડો વખત સૂર્ય
કે ચક્ર હકાઈ જાય છે એ જાડે જાવા ધાધલની
જરા પણ જરૂર નથી પ્રહણ વિશે તેમનું આ
પ્રવચન વ્યાખ્યાનનસિ-ભગવતી-મૂત્રમા (ચતક ૧૭,
દેશક ૬) પ્રત્યોત્તરરૂપ સચવાયેલ છે

પ્રહોની પૂજા પણ તેમના જમયમા પુરાહિતો
કરાવતા અને એ નિમિત્તે બારે કર્મકાંડો વ્યાનતા,

[૪૦]

શક્તિનો અને ધનનો ધૂમાડો થતો તથા વહેમનું
પોષણ થતું. ઉક્ત પ્રવચન દ્વારા લગવાને પ્રચલિત
અહુપૂજ તરફ પણ અરુચિ જતાવેલ છે—એ વાત
પણ ધ્યાનમાં રાખવાની છે.

કેવળ જાતિને લીધે પ્રચલિત થયેલી ઉચ્ચ
નીચની ભાવનાનો તેમણે સર્વથા ઇન્કાર કરેલ છે
અને ગુણો ઉપર જ તે ભાવનાને સ્થાપિત કરી,
તદનુસારે જ તેમણે મનુષ્યની પ્રતિષ્ઠા અને અપ્રતિષ્ઠા
આંકવાની સ્પષ્ટ સમજાવતી આપેલ છે અને તે હકીકતને
જ વધુ સ્પષ્ટ કરવા તેમણે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં
પ્રાહ્મણના ખરા સ્વરૂપ વિશે સવિસ્તર એક ખાસું
પ્રવચન આપેલ છે (અધ્યયન ૨૫) અને જાતિમદ્,
જ્ઞાનમદ્, તપમદ્ વગેરે વિવિધ મદોને આત્મવિકાસના
વિરોધી ગણાવી તેમનો સદંતર ત્યાગ કરવાનું
ફરમાવેલ છે. એમના ગુણપ્રતિષ્ઠાના જ ધોરણને
માન્ય રાખીને જૈન પરંપરામાં પ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય,
વૈશ્ય અને શૂદ્ર એવા મનુષ્યના લેહની કલ્પનાને
સ્થાન નથી અપાયું પરંતુ આર્ય અને અનાર્ય એ
રીતે મનુષ્યના બે લેહ સમજાવવામાં આવેલ છે
અને આર્યમાં કર્મ—આર્ય, શિલ્પ—આર્ય, કુલ—
આર્ય, જાતિ—આર્ય એવા અનેક લેહો સમજાવી તેમાં
તમામ જાતના લોકોની આર્યતાને સ્વીકારેલી છે.
(બુદ્ધો પન્નવણાચૂત્ર પ્રથમપદ) શાસ્ત્રમાં આ અર્થ
ઠેઠ દસમા સૈકા સુધીના ગ્રંથોમાં ચર્ચાયેલ છે.

જુઓ સન્મતિતર્ક પ્રકરણની ટીકા પૃ. ૬૬-૭ ત્યારે એ ખબર નથી પડતી કે વ્યવહારમાં જૈન પર પરામાનાતલતના લેદોને લીધે પ્રતિષ્ઠા-અપ્રતિષ્ઠાના ખ્યાલો અને છૂતાછૂતના ખ્યાલો શા માટે પ્રચલિત છે ? સભવ છે કે પાડોશમાં રહેનારી અને જાતિ વાદમાં માનનારી બ્રાહ્મણ પ્રજાની આ વસર હોય

આત્મશુદ્ધિ અને તેના સાધન અર્હિમા, સયમ તથા તપ માટે તેમનો પ્રધાન આગ્રહ છે, પ્રધાન ઉદ્દેશ છે, તે માટેના બાહ્ય કર્મકાંડો વિશે તો તેઓ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર કાગ અને લાવને અનુમરીને વર્તવાની ભલામણ કરી ગયા છે એટલે આત્મશુદ્ધિ માટેના તેમના સમયના બાહ્ય કર્મકાંડો વા બાહ્ય નિમિત્તો આજ કરતા જુદા પ્રકારના હોય વા ભગવાને બતાવેલ ઉદ્દેશની સાધના માટે આજના સમયના બાહ્ય કર્મકાંડો વા બાહ્ય નિમિત્તો તેમના સમય કરતા જુદા પ્રકારના હોય એ વિશે તેઓ તટસ્થ છે એટલે તેઓ બાહ્ય નિમિત્તોની વા બાહ્ય કર્મકાંડોની તક સારમાં કદી પકડ્યા જ નથી માટે જ તેમના મુચ્છિત અને ગીતાર્થ અનુયાયી આચાર્યોએ કહેલ છે કે, શ્રી જિનભગવાને આત્મશુદ્ધિની સાધના માટે કોઈ એક જ હમીકતને અનુમતિ નથી આપી તેમ કોઈ એક જ હમીકતનો નિષેધ પણ કર્યો નથી પરંતુ આત્મશુદ્ધિની સિદ્ધિને માટે જે કાળે જેમ અને જેટલું યોગ્ય હોય તેમ અને તેટલું તે કાળે આચરવાનું છે

લગવંતની આજ્ઞા છે કે સાધકે પ્રવૃત્તિમાં સત્યયુક્ત-સંયમયુક્ત-હોવું ઘટે. એટલું જ નહીં પણ જે જે ઉપાય વડે દોષો દૂર થાય અને આગલા મલિન સંસ્કારોનો ક્ષય થાય તે તે તમામ ઉપાયોને મોક્ષના ઉપાય સમજવા. રોગની અવસ્થામાં રોગના શમન ઉપર જ જેમ મુખ્ય ધ્યાન રહે છે, પણ તે શમન માટેના અમુક જ ઉપાય માટે કદાચ નથી રહેતો તેમ આત્મશુદ્ધિની સાધના-અવસ્થામાં દોષોના શમન ઉપર જ ચિત્તને કેન્દ્રિત કરવાનું હોય છે.

આવા આશયની ગાથાઓ આ પ્રમાણે છે :

ન વિ કિંચિ અણુણાય પડિસિદ્ધં વા વિ જિણવરિદોહં ।
 એસા તેસિ આણા કજ્જે સચ્ચેણ હોતવ્વ ॥
 દોસા જેણ નિરુમ્મતિ જેણ સ્તિજ્જતિ પુવ્વકમ્માદ ।
 સો સો મોક્કલોવાઓ રોગાવત્થાસુ સમણ વ ॥

(વૃહત્કલ્પ પૃ૦ ૬૩૬, ગા૦ ૩૩૩૦-૩૩૩૧)

૨૩ ત્રીશ વરસે તેઓએ પ્રવ્રજ્યા સ્વીકારી, બાર વરસ સાધના કરી એટલે એ સાધનાને પરિણામે બેંતાલીશ વરસની ઉમ્મરે તેઓ બુદ્ધ થયા-કેવળી થયા અને ત્યાર પછીના બીજા ત્રીશ વરસ સમસ્ત મગધ અને તેની આજુબાજુના પ્રદેશોમાં પ્રવચનો કરવામાં તેમણે વીતાવ્યા અને પોતાનું અહિંસા પ્રધાન-અવિષમતાપ્રધાન-સર્વોદયકર ધર્મચક્ર જીવનના છેલ્લા શ્વાસુ મુધી તેમણે ફેલાવ્યું પણ ખરું; જેની અસર આને પગચીશસો વરસ પછી પણ સમસ્ત ભારતમાં

દેખાયા વિના રહેતી નથી આ હકીકત વર્તમાન
યુગના ઐતિહાસિક પડિતો પણ મુક્તાક ઠે સ્પષ્ટપદો
સ્વીકારે છે

- ૨૪ શ્રી વર્ધમાન મહાવીરે પ્રવચ્ચા લીધા પછી મોથી
પ્રથમ ચાતુર્માસ અસ્થિક ગામમા કચું હતું (અસ્થિક
ગામનું મૂળ નામ વર્ધમાન હતું હાલનું બર્ધમાન
અને આ વર્ધમાન એક જણાય છે) ચાતુ
ર્માસમા જમણુ ન કરતા એક સ્થળે સ્થિર રહીને
તેમણે ધ્યાન અને તપમા એ સમય વીતાવેલો
અથા નગરી (વર્ધમાન ભાગલપુર પાનેનું અથા
નગર)મા અને પૃથ્ઠ ન પામા (એન્લે અથા નગ
રીના પાન્લા ભાગમા) તેમણે ત્રણ ચોમાસા કર્યા
હતા વૈશાલી નગરીમા અને વાલ્કિયા ગામમા
ભગવાન મહાવીર બાર ચોમાસા કર્યા હતા
(વૈશાલી અને વાલ્કિયા ગામ અન્યારે પણ પાસે
પાને છે અને વૈશાલી ભગવાનની જન્મનગરી છે)
રાજગૃહમા અને તેના નાલદા પાડામા શ્રી મહા
વીરે ચૌદ ચોમાસા વીતાવ્યા હતા, ત્રિધિવામા છ
ચોમાસા, ભદ્રિયા નગરીમા બે ચોમાસા, આલબિકા
નગરીમા એક ચોમાસું, સાવત્થી(દરભ ગાજિ-લામા
આવેલું મહેન્મહેટ) નગરીમા એક ચોમાસું વીતાવ્યું

---

૧ જ્યાં નરેન્દ્રો રહેતા હોય તે સ્થાનનું નામ નારેન્દ્ર તેનું
માત્રથી નામિદા નાનદા અથવા નન્નવનદા એટલે જે સ્થાન દાન
માટે કદી પાછી પાની નહીં કરતું તે નામદા

હતું. છેક છેલ્લું ચોમાસુ ભગવાને મધ્યમા પાવા નગરીમાં હસ્તિપાળ રાજની મોજણીકામદારોની કચેરીમાં વીતાવ્યું હતું. પ્રવ્રજ્યા લીધા પછી તેઓએ આમ ઉપર જણાવેલી નગરીઓમાં એંતાલીશ ચોમાસાં વીતાવ્યાં હતાં અને ચોમાસાં સિવાયનો સમય તેઓએ મગધ અને તેની આસપાસ નજીક વા હર ભ્રમણ કરવામાં વીતાવેલો. તેઓ સિંધુસૌવીર, તુંગિકા, કચંગલા વગેરે અનેક નગરીઓમાં ફરેલા છે, એ હકીકત ભગવતી સૂત્રમાં તેમના જે જે સંવાદો ઉપલબ્ધ છે તે ઉપરથી સમજી શકાય એમ છે. (અહીં ચોમાસાં માટેની જે નગરીઓ બતાવેલી છે તે ક્રમવાર જ હોય એમ માનવાને કારણ નથી. સંભવ છે કે ક્રમવાર પણ હોય અને તેમ ન પણ હોય)

૨૫ ભગવાન મહાવીરે પોતાના સમયની ગ્રાહ્યણસંસ્કૃતિ જે છિન્નલિન્ન થઈ ગઈ હતી તેને સાચા સ્વરૂપમાં ખરાબર અખંડિત કરી અને ગ્રાહ્યણ તથા શ્રમણ એ બન્નેને તેમણે પોતાના પ્રત્યેક પ્રવચનમાં એક સરખું માન્ય સ્થાન આપેલ છે માટે જ તેમના પ્રવચનના ગ્રંથોમાં ‘ગ્રાહ્યણશ્રમણ’ શબ્દ એક સાથે વારંવાર આવ્યા જ કરે છે વર્તમાનમાં લોકભાષામાં તેને બદલે ‘સરવણગ્રાહ્યણ’ એવું શબ્દ બોડકું પ્રચલિત છે.

૨૬ ત્યારે તેમણે છેલ્લું ચોમાસું મધ્યમા પાવાગામમાં કર્યું ત્યારે તે તેમનું ખરેખર છેલ્લું ચોમાસું જ નિવડ્યું.

તેઓ પ્રવચન કરતા કરતા પાવા નગરીમાજ વર્ષાઋતુના કાર્તિક માસના કૃષ્ણ પક્ષની પદરમી તિથિએ એન્થે અમાવાસ્યાએ રાતને વખતે બહોતે વર્ષાની વધે નિર્વાણ પામ્યા એટલે દેહી મટી વિદેહી થયા તે વખતે સ્વાતિ નક્ષત્ર હતું

૦૭ તેમના છે લા પ્રવચન વખતે કાશીદેશપતિ મલ વશના ગણતરી નવ રાજ્યો અને કોશલદેશપતિ દ્વિતીવી વશના ગણતરી નવ રાજ્યો એમ બહાર રાજ્યો ત્યા પાવામા તેમની ઉપાસના માટે હાજર હતા અને પાવાનો તથા તેની આસપાસનો પણ મોટો જનસમૂહ પણ તે સમયે ત્યા આરેલો હતો વર્ષામાત્રા જિહ્વા પારે જે પાવાપુરી નામે પ્રસિદ્ધ ગામ છે તેને તેમનું નિવાસસ્થાન માનવામા આરે છે છતાં આ અંગે વધાર સંશોધનની જરૂર છે કાર્તિક વંદિં અમાવાસ્યાએ ત્યા આજે પણ એક મોટો મેળો ભરાય છે પાવાપુરીમા આજે પણ તેમના પ્રવચનની જગ્યા બતાવવામા આરે છે અને ત્યા આજે જલમ દિર છે તે તેમના અગ્નિસંસ્કારનું સ્થળ છે એમ કહેવામા આવે છે

અહીં એ વાત યાદ રાખવાની છે કે પુરી અને પાવા એ બે ગામ જુદા જુદા છે પણ પાસેપાસે આરેલા હોવાથી તેનું એક નામ પાવાપુરી એમ પ્રચલિત થઈ ગયું છે ખરી જુમીની વાત તો એ બની કે ભગવાને પોતાનું પહેલું પ્રવચન પુરીમા આપી

ગ્રાહણોને પોતાના શાસનમાં સૌથી પ્રથમ સ્થાન આપ્યું અને તે જ પુરીની લગોલગ આવેલા પાવા ગામમાં પોતાનું છેલ્લું પ્રવચન આપી તેઓ નિર્વાણ પામ્યા. તેમના નિર્વાણ પછી તેમના મુખ્ય શિષ્ય ઇંદ્રભૂતિ ગૌતમને બદલે ઇંદ્રભૂતિના જ ગુરુભાઈ આર્ય સુધર્મા નામના સ્થવિર તેમના પટ્ટ ઉપર આવ્યા. એ પણ એક મહાપંડિત ગ્રાહણ જ હતા. ઇંદ્રભૂતિ કરતાં શ્રી સુધર્મા દીર્ઘજીવી હતા એટલે તેમને પટ્ટ ઉપર સ્થાપવામાં આવ્યા એમ કહેવાય છે.

૨૬ શ્રી મહાવીરના મુખ્ય શિષ્યો એટલે ગણધરો બધા મળીને અગીયાર હતા. અને તે અગીયારે યજ્ઞયાજ્ઞ, વેદના પારગામી તથા તે સમયના રાજમાન્ય સમર્થ ગ્રાહણ પંડિતો હતા ૧ ઇંદ્રભૂતિ ૨ અગ્નિભૂતિ અને ૩ વાયુભૂતિ નામના ત્રણે ભાઈ (ગણધરો) ગોખર ગામના હતા વર્તમાનમાં પણ રાજગૃહની પાસે ગોખર ગામ પ્રચિદ્ધ છે. ૪ વ્યક્ત અને ૫ સુધર્મા કોદલાક ગામના હતા, ૬ મંડિત અને ૭ મૌર્ય-પુત્ર મૌરિક ગામના હતા ૮ અકંપિત મિથિલાના હતા ૯ અચલબ્રાતા કોશલા-અયોધ્યા-ના હતા, ૧૦ મેતાર્ય ગણધર વત્સભૂમિ-તુંગિક ગામના હતા અને ૧૧ અગીયારમા પ્રભાસ ગણધર રાજગૃહના હતા.

૩૦ આમાંના બીજા, ત્રીજા, ચોથા, છઠ્ઠા, સાતમા, નવમા, દસમા અને અગીયારમા ગણધર મહાવીરના નિર્વાણ

પહેલા જ નિર્વાણ પામેલા અને પહેલા તથા પાંચમા
ગણધર મહાવીરના નિર્વાણ પછી નિર્વાણ પામેલા
આ બધા ગણધરો ગાઝરૂમા જ નિર્વાણ પામેલા

- ૩૧ મુધર્મા પછી જ જુ નામના વણિક પુત્રે મુધર્મા પાસે
શ્રમણ દીમા લીધી અને તેઓ જ મુધર્માના પટ્ટ ઉપર
આ-આ આ જ જુ ગાઝરૂમા વતની હતા જ જુ પડી
પ્રવલ્લયા પામેલ પ્રલવ નામના દત્રિયપુત્ર તેમની ગાદી
ઉપર આ-આ આ પ્રલવ જયપુત્રના રાજ વિદ્યારાજનો
પુત્ર હતો અને તેમના પછી આર્યશમ્ય લવ નામના
બ્રાહ્મણ પુત્ર દીક્ષિત થઈને તેમના પટ્ટ ઉપર આ આ
આ શમ્ય લવ રાજગૃહના ચક્ષુષાણ પ્રતિષ્ઠિત બ્રાહ્મણ
હતા આમ ભગવાન મહાવીરની પટ્ટપર પગમા વધારે
ટકા એક દગ્ધ બ્રાહ્મણ પુત્રો જ આવેલા છે વચ્ચે વચ્ચે
દત્રિયપુત્ર અને વૈત્યપુત્ર પણ આવે છે ખગ પણ
તે ઓછા

- ૩૨ ભગવાનનું નિર્વાણ થયું ત્યારે તેમનો શ્રમણ શ્રમણી
શ્રાવક શ્રાવિકા વગેરેનો પરિવાર આ પ્રમાણે ગણાવ
વામાં આવેલ છે

ઈન્દ્રભૂતિ ગૌતમ વગેરે ચૌદ હજાર શ્રમણો,
આર્ય ૧૬ના વગેરે છત્રીશ હજાર શ્રમણીઓ, શમ્ય
શત્રુક વગેરે એક લાખ અને ઓગણસાઠ હજાર
ઉપાસિકા-શ્રાવકો, મુલસા રવતી વગેરે ત્રણ લાખ
અને અઠાર હજાર ઉપાસિકાઓ-શ્રાવિકાઓ

૩૩ ભગવાન મહાવીરની ઉપદેશ શૈલી

આત્મા ઈશ્વર વગેરે તત્ત્વો અનુભવગમ્ય છે. ઇંદ્રિયો દ્વારા જેમ આપણે રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ કે શબ્દને જાણી શકીએ છીએ, સમજી શકીએ છીએ અને અનુભવી શકીએ છીએ તેમ રૂપાતીત આત્મા ઈશ્વર વગેરે અનુભવગમ્ય-સ્વસંવેદનગમ્ય-તત્ત્વોનો સાક્ષાત્કાર કોઈપણ ઇંદ્રિયો દ્વારા સંભવિત નથી. જે ઢોંકો જિજ્ઞાસુ છે અને જિજ્ઞાસાના કુતૂહલથી રૂપાતીત તત્ત્વોનો પણ સાક્ષાત્કાર કરવા મથે છે એવા સંશોધકો પોતે પ્રામાણિકપણે પૂરતો પ્રયત્ન કરનારા હોવા છતાં તેઓ એ બાબત એકમત જણાતા નથી. મનોમંથનને અનુભવતા એવા સંશોધકો સાચા હૃદયથી એ શોધ માટે ભરથક પ્રયાસ કરે છે અને એ માટે દેહનાં તમામ સુખો, ધર્મ બાર સ્ત્રી વગેરે પરિવાર સુદ્ધાને તજી એકાંતમાં પોતાની શોધ ચલાવતા રહે છે અને તેમ કરતાં એ રૂપાતીત આત્મા ઈશ્વર વગેરે તત્ત્વો વિશે તેઓ પ્રત્યેક જુદો જુદો અનુભવ ધરાવે છે એમ તેઓ કહે છે. આપણો સૌનો એ જાત અનુભવ છે કે જે દૃષ્ટિએ વસ્તુ તરફ જોઈએ તે દૃષ્ટિએ ઘણું ખરું વસ્તુનું સ્વરૂપ કળાય છે. સંસારમાં પ્રતિદિન થતા વિવિધ દેરફારો તરફ નજર કરીએ અને એક જ વસ્તુ જે વહેલી સવારે તો હયાત હતી તેને જ બેચાર ઘડી પછી વિકાર પામતી કે નાશ પામતી જોઈએ અને જે વ્યક્તિ સાથે આપણે જાતે હમણાં જ વાતચિત કરી હતી તે જ વ્યક્તિ ત્યાર પછી એક જ પળમાં કે

ઘડીમા વિશેષ વિદ્યુત યદિ જાય કે હતી ન હતી યદિ જાય છે એ તરફ ગભીરતાપૂર્વક ધ્યાન દઈએ તો આપણને માલુમ પડશે કે સમસ્ત સંસારમા રહેલી જીવંત કે નિર્જીવ તમામ વસ્તુ ક્ષણભ્રમ છે, નાશવંત છે—સંસારમા કોઈ તત્ત્વ સ્થિર નથી તેથી એ રીતે આપણે કહી શકીએ કે આ જગત આત્મા સુદ્ધા ક્ષણિક છે, ક્ષણભ્રમ છે, નાશવંત છે આ એક દૃષ્ટિની પદ્ધતિએ થએલો વિચાર

હવે આપણે સુનાઈની ઝપાટાબંધ આવડી બધી પ્રવૃત્તિઓ જોઈએ અને તેનો નિઃતર આત્મા કરતો ધસમસતો પ્રવાહ જોઈએ, નદી, પર્વતો, વનરાજી અને માનવસમૂહ, પ્રાણીસમૂહ વગેરે તરફ જોઈએ તો આપણને લાગશે કે આ બધું નાશ ન પામે એવું છે, હંમેશા હયાત ન્હેનારું છે અને એમ છે માટે જ આ બધું નિયંત્રિત રીતે ચાલી રહેલું છે આમ આ જીજ્ઞાસુ રીતે જોતા આપણને એવો અનુભવ થાય છે કે આ સંસાર આત્મા વગેરે યથાર્થ તત્ત્વો છે, શાશ્વત વસ્તુઓ છે આ પણ એક જીજ્ઞાસુ દૃષ્ટિની પદ્ધતિએ થએલો જીજ્ઞાસુ વિચાર

આમ સંસારના પરિવર્તનો જોતા સંસાર ક્ષણિક માલુમ પડે એ જોણું અને જોટણું ખરું છે તેજુ અને તેજું જ ખરું સંસારનો પ્રવાહ જોતા તે નિત્ય માલુમ પડે છે તે પણ ■ અર્થાત્ જૈનલાખામા પર્યાય દૃષ્ટિએ જગત્ આત્મા બધું ચ અનિત્ય છે અને દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ

જગત આત્મા બધુંય નિત્ય છે. બીજાં દર્શનોની પરિ-
ભાષામાં પરમાણુની અપેક્ષાએ વા મૂળસ્વરૂપની દૃષ્ટિએ
જગત આત્મા વગેરે બધું નિત્ય છે અને કાર્યની અપેક્ષાએ
વા માયાની વા ઉપાધિની અપેક્ષાએ જગત આત્મા વગેરે
બધું અનિત્ય છે. એ જ રીતે આત્મા એક છે, અનેક છે,
કર્તા છે, અકર્તા છે, વ્યાપક છે, અવ્યાપક છે તથા જગત
કાર્ય છે વા જગત કાર્ય નથી વગેરે એ વધા વિચારો
પણ જુદી જુદી રીતે વિચારવાની દૃષ્ટિને લીધે ઉત્પન્ન
થયેલા છે અને એ પ્રત્યેક વિચાર અંશતઃ સાચા ય છે.
જ્યારે એ બધા આશિક સત્ય વિચારોને ભેળા કરીએ
અને તે દ્વારા જે જ્ઞાન થાય વા જે અનુભવ થાય તે
જગતના અને આત્મા વગેરેના સ્વરૂપ વિશે વિશેષ
પ્રકાશ નાખે એવો હોય છે આ જોતા ઘડીભર આપણને
એમ પણ થઈ આવે કે આ રીતે તો જગત, આત્મા
અને ઈશ્વર વગેરે તત્ત્વો અનિર્વચનીય છે, શબ્દથી કહી
શકાય એવાં નથી માટે એ તત્ત્વોના એક જ અશ વિશે
કોઈ ચર્ચા કે વાદવિવાદ કરવો ઉચિત છે ખરો ? આ
પરિસ્થિતિને જ્યાલમા લઈને પ્રાચીન વેદ ઉપનિષદ
વગેરે શાસ્ત્રોએ રૂપાતીત આત્મા ઈશ્વર વગેરે બાબત
તન્ન તન્ન એમ જ કહ્યા કયું છે અને જૈન શાસ્ત્રો પણ
એ શ્રુતિવાક્યને અનુસરીને કહેતાં આવ્યાં છે કે “સર્વે
સરા ણિયદ્વિતિ, તદ્વા જત્ય ન વિજ્ઞતિ । મતિ તત્ત્વ ન ગાહિતા”
(આચારાગમૂત્ર અધ્યયન પાંચમું, ઉદ્દેશક છઠ્ઠો) અર્થાત્
ન્યાયી તમામ સ્વરો-શબ્દો પાછા ફરે છે, જ્યાં કોઈ

તર્ક પહોચી શકતો નથી અને જ્યાં બુદ્ધિ પણ પ્રવેશ કરી શકતી નથી એવું પરજ્યોતિમય આત્મપદ છે આમ છે માટે જ મહાવીરે તત્ત્વવિચારણામાં સર્વત્ર દષ્ટિભેદને અવલખીને ઉપદેશ આપેલ છે તેઓ કહે છે કે દ્રવ્ય દષ્ટિએ આત્મા જગત બધું ચ નિત્ય છે અને પદાર્થ દષ્ટિએ આત્મા જગત બધું ચ અનિત્ય છે ભગવાનના પ્રવચનોમાં મયમ, સદાચાર, ઈન્દ્રિયજય, તપ, અપરિમલ, ત્યાગ, પ્રહ્લ્લવર્ચ વગેરે જીવનશોધક પ્રવૃત્તિઓ ઉપર વધારમાં વધાર ભાર અપાયો છે અને મને લાગે છે કે એવો ભાર વિવાદમય વા અડનાત્મક તત્ત્વવર્ત્તા માટે નથી અપાયો તત્ત્વનું સ્વરૂપ, તત્ત્વવર્ત્તા કરતા તેનું જન્તુ નથી વા પોતાને સમન તત્ત્વના સ્થાપનથી અને ખીજને સમન તત્ત્વના અડનથી પણ તેટલું મગતું નથી, જેનું તે સ્વરૂપ સયમ, ઈન્દ્રિયજય અપરિમલ વગેરે જીવનશોધક પ્રવૃત્તિઓને આચારમાં મૂકવાથી જડે ॥ એ નક્કી વાત છે માટે જ ભગવાન મહાવીરે પોતાના પ્રવચનોમાં સ્વમન તત્ત્વસ્વરૂપની જોરદાર સ્થાપના અને પરમત તત્ત્વસ્વરૂપની જોરદાર ઉત્થાપના તેટલા પ્રમાણમાં નથી કરી જેટલા પ્રમાણમાં સયમાદિ પ્રવૃત્તિઓના આગળ વિશે પોતે ભારે જહેમત ઉઠાવી છે અને તેને આચરણમાં ઉતાવળ વારવાર પ્રવચનો કરેલા છે આમ ભગવાનના તમામ પ્રવચનોમાં તેમની વિશાળ દષ્ટિ, જ્યાપકવૃત્તિ વા અનેકાતદષ્ટિ'વા સ્યાદાદ વિચારસરણી વા વિલક્ષ્યવાદની પદ્ધતિ જળવાયેલી છે સ્વયંદ્ય લિન્ન

સંપ્રદાય અને તેનાં જુદાં જુદાં કર્મકાંડો વિશે પણ તેમણે એ પોતાની વ્યાપક દૃષ્ટિએ જ વિચારેલું અને એથી જ તેમણે પોતાના પૂર્વવર્તી શ્રીપાર્શ્વનાથનાં પોતાથી ભિન્ન પ્રકારનાં કર્મકાંડો વા સાધનાની પ્રક્રિયા પ્રમાણે વર્તનારા પાર્શ્વપત્યોને કડક સંયમમય શિસ્ત પાળવાની શરત ઉપર પોતાના સંઘમાં માનભર્યું સ્થાન આપેલું. ભગવાનના અનુગામી ગીતાર્થ પુરૂષોએ રચેલી આ નીચેની ગાથાઓ પણ ભગવાનના વિશાળ હૃદયની દ્યોતક છે.

સેયવરો ય આસવરો ય બુદ્ધો વા તહ મન્નો વા ।

સમભાવભાવિમ્પા લહૃદ્ મુક્તં ન સદેહો ॥

(આચાર્ય હરિભદ્ર)

અર્થાત કોઈ સ્વેતાંબર સંપ્રદાયનો હોય, વા કોઈ આશાંબર-દ્વિગંબર-સંપ્રદાયનો હોય, વા કોઈ બૌદ્ધ સંપ્રદાયનો હોય, વા વળી કોઈ ખીજા સંપ્રદાયનો હોય છતાં જો તે જુદા જુદા સંપ્રદાયવાળા તમામ લોકો સમ ભાવથી ભાવિત વૃત્તિવાળા હોય-વીતરાગ ભાવને પામેલા હોય તો અવશ્ય મોક્ષને પામે છે એમાં સ દેહ નથી.

ળ વિ કિંચિ અણુણાય પંડિસિદ્ધ વા વિ જિણવરિદેહિ ।

एसा तेसि आणा कज्जे सच्चेण होतव्व ॥—

(બૃહત્કલ્પ પૃ૦ ૯૩૬, ગા૦ ૩૩૩૦)

અર્થાત શ્રીજિનભગવંતોએ કોઈ હકીકત વિશે કશી અનુમતિ જ આપેલ છે એમ નથી, તેમ કોઈ હકીકત વિશે કશો પ્રતિષેધ જ કરેલ છે એમ પણ નથી. તેમ

છતા તેમની આ આજ્ઞા છે કે મનુષ્યે પ્રવૃત્તિમા એટલે
સાધનાના કાર્યમા સત્ય હોવું ઘટે એટલે આચાર્ય શ્રી
હરિભદ્રમૂરિજીના ચબ્દોમા ચોગ્રાવ ચક્ર રીતે વર્તવું જોઈએ

દોષા જન નિરુપ્પતિ જન સિદ્ધિરતિ વુલ્લક્ષ્મ્યાદ ।

શા શા મોક્ષોચ્ચો રોપાવપાલુ સપથ વ ॥

(બૃહત્સપ્ત પૃ ૬૪૬ માં ૩૩૩૧)

અર્થાત્ રોગની અવસ્થામા જે જે ઉપચાર વડે ગમન
ધાય તે તમામ ઉપચારો રોગની શાંતિ માટે ઉપાયરૂપ
છે, તેમ આત્માને સર્વથા સ્વતંત્ર કરવાની માધનામા જે
જે સાધન વડે દોષોને અટકાવી શકાય અને જે જે માધન
વડે આગલા મલિન સંસ્કારોનો દાય થાય તે તમામ
સાધનો ભોગના ઉપાય છે એમ સમજવું

આ જોતા ભગવાન મહાવીરના પ્રવચનની એટલે
જેન પ્રવચનની વિશાળતા અને વ્યાપકતા કોને નહી
જણાય ?

૩૪ ભગવાન મહાવીરના પ્રતિરૂપધી

આવા નિશાઘ દષ્ટિવાળા અને અહિંસાપ્રધાન જીવન
સરણીને વરલા ભગવાન મહાવીરના પણ પ્રતિરૂપધીઓ
હતા એ હૃદયિકત માત્સર્યમય માનવની મિથ્યા મહત્ત્વા
કાશાના એક નમૂનારૂપ છે આ જન્મમા આવા બનાવો
કાઈ નવા નથી ધણા જ જૂના કાળમા જરથુસ્ત્ર, શમ
અને કૃષ્ણના તેજને મહન નહી કરી શકનારા અને
તેમનો ઘાત કરવા પણ તૈયાર થયેલા એવા પ્રતિ-

સ્પર્ધીઓ થયેલા છે. ભગવાનના જ સમસમર્થી તથાગત
બુદ્ધનો પણ દેવદત્ત નામે રાજપુત્ર એવો પ્રતિસ્પર્ધી
થયેલો કે જે, તેમનો પ્રાણ લેવા સુદ્ધાં તૈયાર થયેલો.
વર્તમાનમાં પણ પૂ. ગાંધીજીના એવા જ પ્રતિસ્પર્ધી
લોકો છે જે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે.

ભગવાન મહાવીરના જમાનામાં તેમના બે જણ
પ્રતિસ્પર્ધી થયેલા. એક તો પ્રવ્રજિત ક્ષત્રિયપુત્ર જમાલિ
અને બીજો મંબલિપુત્ર ગોશાલક.

જમાલિ પોતે રાજપુત્ર હતો અને ભગવાનના વત
નનો વતની હતો. ભગવાનનાં પ્રવચન સાભળ્યા પછી
ભોગવિલાસોને તણ તે ભગવાનનો શિષ્ય થયો. અગ્યાર
અંગોને ભણ્યો અને કઠોર તપશ્ચર્યા કરતો પોતાની
આત્મસાધના કરવા લાગ્યો. જ્યારે તે ભગવાન પાસે
દીક્ષા લેવા આવેલો ત્યારે તેની સાથે બીજા પાંચસે
પુરુષો હતા અર્થાત્ જમાલિએ અને તેની સાથેના આ
પાંચસે પુરુષોએ ભગવાનની પાસે દીક્ષાને સ્વીકારેલી.
(ભગવતી સૂત્રના નવમા શતકના તેત્રીશમા ઉદ્દેશકમાં
જમાલિ વિશે સવિસ્તર હકીકત આપેલ છે. તેમાં તેના
માતાપિતાનો પણ ઉલ્લેખ છે પરંતુ તેમના નામનો
ઉલ્લેખ નથી તથા જમાલિને ક્ષત્રિયપુત્ર કહેલ છે અને
તેને આઠ સ્ત્રીઓ હતી એમ પણ સૂચવેલ છે તથા જમા-
લિએ પોતાના માતાપિતાની હયાતીમાં દીક્ષા લીધેલ છે
અને તે, પોતાના માતાપિતાનો એકનો એક પુત્ર છે એમ
સૂચવેલું છે)

હવે એક વાગ જમાલિ અનગાર, ભગવાન મહાવીર પાને આબ્યો અને તેમને વદન નમન કરીને કહેવા લાગ્યો કે આપ સ્મૃતિ આપો તો હું આ પાચસો અનગાર સાથે અહીંથી બહારના પ્રદેશમાં વિહાર કરુ આ વખતે ભગવાન મહાવીર વૈશાલીના પગ સુત્રિયકુલ પ્રામના બહુ શાક વ્રત્યમાં વિરાજતા હતા અને પછી અહીંથી વિહાર કરીને ભગવાન ચપા નગરીના પૂર્ણભદ્ર વ્રત્યમાં વિરાજતા હતા જ્યારે જમાલિએ પોતા પાનેથી ગુદો પડી વિહાર કરવાની ભગવાન પાને રબ્બ માગી ત્યારે તેમણે કયો જવાબ ન આપ્યો, મૌન રાખ્યું અને એ રીતે તેમણે રબ્બ તરફ પોતાનો અણુગમો બતાવ્યો તેમ છતાં આ સુત્રિય પુત્ર જમાલિ અનગાર, ભગવાનના અણુગમાની દરકાર ન કરીને પોતાની સાથે દીક્ષિત થયેલા પાચસો માધુઓને સાથે લઈ તેમનાથી ગુદો પડી સાવત્રી નગરી તરફ જઈ ત્યાંના કોપક વ્રત્યમાં રહેવા લાગ્યો ત્યાં તે ખાનપાનની મર્યાદાના ભગથી માટે પડી ગયો અને દાહજવરથી સખન પીડાવા લાગ્યો એ વખતે તેણે પોતાની સાથેના માધુઓને પોતાને માટે પધારી પામરવાનું કહ્યું જમાલિ પીડાથી ભારે વિવલ હતો અને ભારે બ્યથા પામતો હતો એટલે તેણે પોતાના માધુઓને ફરીફરીને પૂછ્યું કે મારે માટે પધારી કરી છે કે કરાય છે ? ત્યાં તે માધુઓએ જમાલિને જવાબ આપ્યો કે હે દેવાનુત્રિય તમારે માટે પધારી પધાય છે, પધરાઈ ગઈ નથી આ માજગતા જ દાહજવરથી થેરાયેલા જમાલિના મનમાં વિચાર આવ્યો

કે ‘પથરાય છે’ અને ‘પથરાણી નથી’ એમ બે બુદ્ધિ
 બુદ્ધિ ક્રિયાપદો છે એટલે એ બે વચ્ચે કશો સંબંધ નથી
 એટલે વર્તમાન અને ભૂત એ વચ્ચે કશું અનુસંધાન નથી
 ત્યારે ભગવાન મહાવીર તો એમ કહે છે કે એ બે ક્રિયા-
 પદો વચ્ચે પરસ્પર અનુસંધાન છે અને તેથી વર્તમાન
 અને ભૂત વચ્ચે ઘનિષ્ઠ સંબંધ છે. માટે જ મહાવીર કહે
 છે કે જે ‘ક્રિયમાણ’ છે તેને ‘કર્તુ’ સમજવું, ત્યારે
 અહીં તો પથારી ક્રિયમાણ છે તેને મારે ‘કરેલી પથારી’
 કેમ સમજવી ? ક્રિયમાણ પથારી, સુવાના કામમાં શી રીતે
 આવે ? અને કરેલી પથારી તો સુવાના કામમાં આવે છે.
 માટે જ ભગવાનના કહેવા પ્રમાણે ક્રિયમાણ અને કૃત
 એ બન્ને એક હોય તો ક્રિયમાણ પણ પ્રયોજનસાધક
 બનવું જોઈએ, પણ અહીં આ તો પ્રત્યક્ષ છે કે ક્રિય-
 માણ પથારી મારું આરામ મેળવવાનું પ્રયોજન સાધી
 શકતી નથી. એથી ભગવાનનો ‘ક્રિયમાણ’ ને ‘કૃત’
 કહેવાનો અભિપ્રાય મિથ્યા છે એમ તેણે ધાર્યું અને આ
 પોતાનો અભિપ્રાય તેણે પોતાની સાથે આવેલા પાંચસો
 અનગારોને પણ સમજાવ્યો. એ અનગારોમાના જે કેટલાકને
 જમાલિનો વિચાર ગમ્યો તેઓ તેની પાસે જ રહ્યા અને
 જેમને એ વિચાર ન ગમ્યો તેઓ તેની પાસેથી બુદ્ધિ
 પડીને ચંપા નગરીના પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યમા જ્યાં ભગવાન
 મહાવીર ગિરાજતા હતા ત્યાં પહોંચી ગયા. હવે જ્યાં
 જમાલિ નિરોગી થયો અને વિહાર કરવાને સશક્ત થયો
 ત્યારે તે, ચંપા નગરીમાં જ્યાં ભગવાન મહાવીર ગિરા-

જતા જતા ન્યા આવી પહોંચ્યા અને બનવાનને વદન
 નમન કયા જગદ બલ દર નહીં તેમ બહુ પારે નદી
 એમ ક્રિયા કરીને કહેવા લા ચો કે જેમ આપ દેવાનુ
 પ્રિયના બીજા ક્રિયા જુ નુખી ઉચ્ચ રજા છે અને
 અરહા જિન કેવલી થયા નથી નમાયલો દુ નામી, દુ તો
 જાન દશ નન પામિલ છું અને જિન અરહા કેવલી થઈને
 આપ પી પારે આપ્યા છું કારણ કે ને વન માનમાં અને
 બુતકાળન ધનિક ન બધવામાં માનવાની આપની બલ પકડી
 પાડી છે અને યોગ દિવસ પડલા મારી માદગીની લાલ
 નમા એ બુતબલિકા થઈ મધુ જ કે વન માનમાં અને
 બુતકાળ કદી ધનિક ન બધવામાં ન હોઈ મકે માટે જ
 નમા જે કિયમાણ 'ને 'દુન' કહે છે, ત વાન જોગી
 છે બગવાને તેને નમજવવા પ્રાપ્ત એક રાગીની વાત
 કદી અને એક આત્મ પ્રાધના કરનાર અનમારની વાત
 કદી છે જમાલિ! પાર કે કેઈ લાગા અમયના રાગી
 છે, તે ઉપચાર કરવા લાગે છે અને ઉપચારથી તેના
 શરીરના એક આની એ આની એ રીતે ધીર ધીર મુધારા
 થવા માડ્યો છે, એ અપક્ષાએ-એ કે જીતે તદન સાને
 થયા નથી છતા-નને 'નાલે છે' એમ કહેવાને હરકત
 નથી કાઈ સાધક પોતાની વિરાગુદ્ધિ માટે ભાર પ્રયત્ન
 કે છે, વિરેકપૂર્વક અને લક્ષ્યસિદ્ધિને ધ્યાનમાં રાખીને
 અયમ મત તથ વગેર બાધ અને આક્યતર પ્રાધના
 કરી ન્યા છે એથી તેની વિરાગુદ્ધિ યોદી યોદી જરૂર
 થવા માડી છે, કપાયો પાતળા પડવા લાગ્યા છે, શરીર,

મન અને ઈંદ્રિયો ઉપર તેનો કાબુ આવવા લાગ્યો છે, તૃષ્ણાઓ-આશાઓ-વાસનાઓના પાશથી પણ તે છૂટો થવા માંડ્યો છે. એ જોતા જો કે હજી તે તદ્દન મુક્ત થયો નથી અર્થાત્ ‘મુચ્ચમાન’ છે છતાં તેને ‘મુક્ત થયો છે’ એમ કહેવાને હરકત નથી. આમ ન માનવામાં આવે તો આવા લાંબા કાળના રોગીઓ તેમની આશા-ભંગને લીધે નિરોગી ન થાય અને લાંબા કાળ સુધી સાધના કરનારા તપસ્વીઓ તેમના ઉત્સાહભંગને લીધે મુક્ત પણ ન થાય.

વળી, જમાલિને સમજાવવા ભગવાન કહેવા લાગ્યા કે— ‘ક્રિયમાણ’ એ જ ‘કૃત’ થાય છે, એ અપેક્ષાએ વિચારતાં એ બે વચ્ચે અલેદ સંબંધ છે અને એ બન્ને અવસ્થા જુદી જુદી છે, એ અપેક્ષાએ વિચારતાં એ બે વચ્ચે લેદ સંબંધ પણ છે. જો ‘ક્રિયમાણ’ ‘કૃત’ ન કહેવાય તો તે હમેશાં ‘ક્રિયમાણ’ જ રહેવાનું અને કદી ‘કૃત’ દશાને નહીં પામવાનું. જ્યારે ‘ક્રિયમાણ’ જ ‘કૃત’ દેખાય છે ત્યારે એ માનવું જોઈ એ કે એમાં ‘કૃત’નો અર્થ પણ બરાબર ઘટમાન છે.

સૂક્ષ્મદષ્ટિએ વિચારતાં ક્રિયમાણ અને કૃત વચ્ચે એક અપેક્ષાએ અલેદ છે. કેમકે ‘ક્રિયમાણ’ હોય તે જ ‘કૃત’ થાય છે અને સૂક્ષ્મદષ્ટિએ જોતા તારી વાત પણ ઠીક છે અર્થાત્ ‘ક્રિયમાણ અને ‘કૃત’ વચ્ચે લેદ સંબંધ પણ છે. આપણે તો સૂક્ષ્મદષ્ટિ અને સૂક્ષ્મદષ્ટિ એમ

બન્ને બાજુએ વિચાર કરવાનો છે કેવળ સ્થૂનદષ્ટિને વિચાર બેવહારસાધક બનતો નથી એટલે તારા કથનમાં આશિક સત્ય છે, પરંતુ તારા કહેવા પ્રમાણે તે પૂરું સત્ય છે એમ નથી આમ મમજાવ્યો છતાં જમાલિ સમજ્યો તે ન જ નમજ્યો અને જીવ્યો ત્યાં સુધી પોતાના ભગવાન મહાવીરનો પ્રતિરૂપધી^૧ માનતો રહ્યો અને પોતા પશુ ચરણ છે, જિન છે, કેવળી છે એમ લોકોને કહેતો રહ્યો.

૩૫ બીજા પ્રતિરૂપધી^૧ જા બલિપુત્ર ગોશાલકન જૈન આગમ ભગવતીસૂત્રના ૫૬૨મા શ્લોકમાં ગોશાલકન હકીમત આ પ્રમાણે આપેલ છે

‘મ ખ જાતિનો મ ખલિ નામનો એક પુત્ર, તેને ભદ્રા નામે ભાર્યા તે ગર્ભવતી થઈ, પછી એ બન્ને દેવતા દેવતા સુરવણ નામના ગામમાં ગોબલુલ નામના બ્રાહ્મણને ગોશાલામાં આવીને ઉતર્યા ગોશાલામાં જ પુત્રનો જન્મ થયો માટે તેનું નામ ‘ગોશાલક’ પાડ્યું ગોશાલક માટે થયો એટલે તે, પોતાના પિતા પ્રમાણે ‘મ ખ’ જાતિને ધર્મ કરી જીવન નિર્વાહ કરવા લાગ્યો.

ભગવતી સૂત્રકારે શ્રીમહાવીર પાને કહેવરાવ્યું છે કે તે વખતે તેઓ યોત્રીય વરચના હતા તેઓ અમલુ થઈ વિચાર કરતા કરતા રાજગૃહ નગરના નાલ દા પાડાની વણ કરશાલામાં વર્ષાવાસ હોવા ગોશાલક પણ દેવતા દેવતા એ વણકરશાલાના એક ખૂણમાં આવીને ઉતર્યા તે મારા

---

૧ હાયમાં ચિત્ર પાટિયું રાખી સોફાને ચિત્રો બનાવી તે દ્વારા જીવનનો નિર્વાહ કરનારા ‘મ ખ’ કહેવાય

મહિમા સાંભળી મારા તરફ જોવાયો અને તેણે મારો શિષ્ય થવા સારુ મારી સંમતિ માગી, પરંતુ મેં તેને તેમ કરવાની સંમતિ ન આપી. પછી તો હું રાજગૃહથી વિહાર કરી તેની નજીકમા આવેલા કોટલાક નામના ગામડામા આવ્યો, એટલે મારી તપાસ કરતો ગોશાલક પણ મારી પછવાડે પછવાડે કોટલાક નામના ગામડામાં આવી પહોંચ્યો અને ત્યાં વળી મારો શિષ્ય થવા માટે મને વિનંતિ કરવા લાગ્યો, એથી મેં તેને તેમ કરવાની રજા આપી. ત્યારથી તે, મને પોતાનો ધર્માચાર્ય-ધર્મશુર માનવા લાગ્યો. શ્રીમહાવીર કહે છે કે, એ રીતે તે મારી સાથે છ વરસ રહ્યો. મારી પાસેથી યોગથી ઉત્પન્ન થતી લખ્ધિઓ વિશે માહિતી મેળવી, તે પ્રમાણે સાધના કરી તેણે તેજોલેશ્યા નામની લખ્ધિ પ્રાપ્ત કરી અને પછીથી તે મારાથી જુદો પડી ગયો અને પોતાનો નવો મત સ્થાપવો શરૂ કર્યો. એક વાર શ્રાવસ્તી નગરીમાં ભગવાન મહાવીર ખિરાજતા હતા અને ગોશાલક પણ ત્યાં આવ્યો અને પોતે અરહા છે, જિન છે, કેવળી છે એમ કહેવા લાગ્યો. ભગવાનને આ સમાચાર મળ્યા એટલે તેમણે પોતાના સંઘના લોકોને અને શ્રાવસ્તીની જનતાને એ ખાખત ખુલાસો કરતા ગોશાલકના જીવનની બધી હકીકત કહી સંભળાવી અને તે જિન નથી, અરહા નથી તેમ કેવળી નથી એમ પણ કહ્યું. એથી ગોશાલક રીસે ભરાયો અને ક્રોધથી ધમધમતો ભગવાન પાસે પહોંચ્યો. ત્યાં જઈ ભગવાનને કહેવા લાગ્યો કે “અરે ! તું તો પહેલાં એકાંતમા રહેતો હતો અને હવે તો આ રીતે સમૂહ વચ્ચે

રહેવા લાગ્યો. માલુમ પડે છે કે તુ આચારમાં દીલો પડી ગયો છે." વગેરે જેમ કહે તેમ યદ્વાતદ્વા બોલવા લાગ્યો. બ્યારે ભગવાને તેને તેના પૂર્વ જીવનની પોતે અનુભવેલી વાત કહી સંભળાવી ત્યારે તે વધારે ગુસ્સે થઈ ગયો અને આવેશમાં આવી જઈ તેણે ભગવાન ઉપર તેજોલેશ્યા છોડી પરંતુ ગુરુ ઉપર તેજોલેશ્યા ન જતા પાછી તે ગોશાલક ઉપર જ ગઈ અને તે ભગવા લાગ્યો. એટલે ભગવાને તેના ઉપર શીત લેશ્યા મૂકીને તેને કહ્યું અને ભગતરાના હુ ખમાથી બચાવી લીધો. (આ કહી કંઈકની ક્રીકત ભગવતી મૂત્રમાં નથી પણ શ્રી શીલાકા થાય રચિત ચઉપ્પન્ન મહાપુરિમચરિતમાં પૃ ૩૦૭-૩૦૮ ભગવાનના ચરિતમાં નોંધેલ છે) આ વખતે તકલીફ પામેલો ગોશાલક પોતાની ભક્તિાટી હાલાકતા કુભારણુને ત્યાં પહોંચ્યો અને સાત ગતો વીતતા તો કામધર્મ પામ્યો.

જૈનશાસ્ત્રમાં આ ૧ ગોશાલકને ગુરુદ્રોહી કહેલ છે અને સાથે સાથે કહેલ છે કે મરતા મરતા પણ ગોશાલકને પોતાની કુપ્રવૃત્તિનો તીવ્ર પશ્તાપો થયો હતો અને તેને પશ્ચાત્તે તેને સમ્યગ્દર્શન થયું હતું જેને લીધે તે ઘણું વધાર કાળ સમારમાં રખાઈ રખાઈને છેવટે નિર્વાણ પામ્યો.

આ રીતે ભગવાન મહા-સીરના બે મોટા પ્રતિરૂપધી' હતા.

૧ ગોશાલકની આ કથા એક દત્તકથા જેવી છે. ગોશાલક મનના સાહિત્યમાં ભગવાન મહાસીર ગોશાલકના ચિન્હ હતા એવી કથા દોવાની કથના કરી ચક્રાચ જૈન આચર્યોમાં ગોશાલક વિશે આ જે પ્રસ્તુત કથા છે તે દ્વારા એટલું સ્પષ્ટ ચક્રાચ એમ છે કે ભગવાન મહાસીરનો ગોશાલક પ્રતિરૂપધી હતો હમણાં હમણાં ગોશાલક વિશે સારું સંશોધન

૩૬ લગવાન મહાવીરમાં જ્ઞાન અને ક્રિયા-
સાધના—એ બન્ને વિશે સમતોલપણું—લગવાન મહા-
વીરના પોતાના સમયમાં મગધદેશમાં લગવાન મહાવીર
જ એક એવા પુરુષ હતા જેઓ સાધના અને વસ્તુસ્વરૂપનો
વિચાર એ બન્ને વિશે લેશ પણ ઉઠાસી ન હતા. લગ-

થયેલ છે અને તે લેખો દ્વારા તથા પુસ્તક દ્વારા પ્રગટ થતું
જાય છે. તે ઉપરથી એટલું સ્પષ્ટ મालુમ પડે છે કે ગોશાલક
એક પોતાના સ્વતંત્ર તીર્થનો પ્રવર્તક તીર્થકર હતા તેના
અનુયાયીઓ પણ ધણા જ વધારે હતા બારમા સૈકા સુધી
તેના સંપ્રદાયની હયાતી હોવાનું ઐતિહાસિકોએ શોધી કાઢેલ છે.
ધણા પ્રાચીન સમયમાં તેનાં લેણાં—ગુફાઓ—હતાં અને તેના લક્ષ
લોકોએ તેને મોટાં મોટાં દાનો આપ્યાની પણ હકીકતો મળી
આવેલ છે. ગોશાલકનો વિશેષ ઐતિહાસિક વૃત્તાંત જાણવાની
વૃત્તિવાળા અભ્યાસીએ તેને લગતું જે સાહિત્ય પ્રગટ થયેલ છે
તે વાંચી લેવું ઘટે જૈન આગમોમા ગોશાલકના મતને
આજીવિકમત વા નિયતિવાદનું નામ આપેલ છે, બૌદ્ધ પિટકમાં
ગોશાલકના મતને સસારશુદ્ધિવાદનું નામ આપેલ છે અને
જુદાના સમયમાં જે જે તીર્થકરો વિદ્યમાન હતા તેમાં ગોશાલકને
એક ખાસ તીર્થકર તરીકે ગણાવેલ છે ગોશાલકનું બીજું
નામ મકખલિપુત્ર છે આ ‘મકખલિ’ શબ્દ વિશે બૌદ્ધ પિટ-
કમાં ‘મા લલિ’ અર્થાત ‘લપસી ન પડતો’ એવી વ્યાખ્યા
આપેલી છે. એમા એમ પણ કહેલું છે કે તે, પોતાના શેકના
ઘીના કે તેજના ડબ્બા ફેરવતો હતો એટલે તેના સ્વામીએ તેને
એનરાણી આપી કે વું મા લલિ—સ્ખન્ન ન પામતો—લપસી ન
પડતો આ પછી ગોશાલક પરિવ્રાજક થઈ ગયો. આમ ગોશાલક
વિગે ધણી અધૂરી માહિતી તેના પ્રતિસ્પર્ધી એવા જૈન અને
બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં હોય એ સ્વાભાવિક છે.

ચતી સૂત્રમા કે બીજા સૂત્રમા જે જે જવાબો, ચર્ચાઓ
 અને દૃષ્ટાંતો વા કથાઓ આવેલા છે તે તમામનો
 અભ્યાસી, આ હપ્તિકનને બરાબર તાગવી શકે એમ છે
 સગવાન માધનામા એટલા બધા કડોર હતા કે તેઓ
 જીવન પર્યંત કેવળ ભિક્ષા ઉપગ્રહન અર્થમા માધુકરી
 વૃત્તિ ઉપર—જ પોતાનો નિભાવ કરતા નહા છે કહી
 તેઓ મોગા મોટા નિમત્તોમા બોજન માટે ગયા જ નથી
 તેમ જે ભિક્ષાબોજન દોષવાળું હોય એવું પોતાને માટે
 જ તૈયાર કરવું હોય વા કોઈપણ અશ્વિને માટે અમ તોષ
 કે પીડા કરનાર હોય તે તેઓએ કહી નથી જ સ્વીકાર્યું
 નિર્દોષ ભિક્ષા ન મળે તો ઉપવાનોના ઉપવાનો તેઓ ખેચી
 કાઢતા પણ ભક્ષિભાવથી પ્રેરાઈ કોઈ અનુયાયી ઉપાસક
 વા ઉપાગ્રિમને જે બોજન તેમને માટે ખામ તૈયાર કરણ
 જણાય તે તેઓએ કહી પણ સ્વીકાર્યું જ નથી તેમ
 પોતાના અનુયાયી શ્રમણશ્રમણીઓને પણ એવું ભોજન
 લેવાની મનાઈ કરી છે તેમજ પોતાના નિવાહ માટે કે
 પોતાના સંઘના નિર્વાહ માટે કોઈ નાના કે મોટા દાનો
 પણ સ્વીકાર્યા નથી, તેમ દાનમા અપાતા જમીન, બગીચા
 વા મઠો પણ સ્વીકાર્યા નથી, તેમ પોતાના કે પોતાના
 સંઘના કાયમી નિભાવ માટે કોઈ પોતાના અમાધારણ
 ઉપામક વા ઉપાનિકાને કરી પ્રેરણા પણ નથી કરી અરે
 માન હોય ત્યારે પણ ઔષધ લેવાની વા બીજા વૈદ્યકીય
 ઉપચાર લેવાની લેશ ઇચ્છા પણ નથી તેવી, તેમ તેમના
 સંઘના શ્રમણશ્રમણીઓને એ બાબત ડમલે ને પગલે
 સાધારણ સ્થિતિમા એ વૈદ્યકીય શકત લેવાનો કે ઔષધાદિ
 લેવાનો સાફ સાફ નિરોધ કરેલો છે આ તેમની કડોર

સાધનાની રીત હતી અને એ જ પ્રમાણે તેમને જે કોઈ જિજ્ઞાસુએ જે કાંઈ પૂછ્યું તે તમામ વિશે જે પોતે જાણતા હતા—સમજતા હતા તે બધું તેઓ જીવન પર્યંત છેલ્લા શ્વાસ સુધી જિજ્ઞાસુને કહેતા જ રહ્યા છે પણ તેઓએ કયાંય એમ તો નથી જ કહ્યું કે વસ્તુસ્વરૂપના આ વિચાર વિશે સ્પષ્ટતા થઈ શકે તેમ નથી, વા આ હકીકતનું વ્યાકરણ કરી શકાય એમ નથી, વા આ અર્થ અવ્યાકૃત છે. ભગવતી સૂત્રમાં (શતક ૧૦ મું ઉદ્દેશક ૩ બે) ઘોડો દોડતો હોય છે ત્યારે તેના પેટમાં અમુક પ્રકારનો અવાજ થાય છે એ બાબત પણ એક પ્રશ્ન આવે છે. તેમણે આવા મામુલી પ્રશ્નનો પણ જવાબ આપેલો છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તેમની પાસે જે જિજ્ઞાસુ આવ્યો તે કાંઈને કાંઈ મેળવીને જ પાછો ફર્યો છે એ રીતે તેમની વૃત્તિ જ્ઞાનની બાજુ પણ અસાધારણ હતી.

અહીં આ એક વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે ભગવાન મહાવીરે જે જે હકીકતો તત્ત્વના સ્વરૂપ વિશે વા બીજી બીજી બાબતો વિશે કહેલી છે તે તેમનો જમાનાની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે કહેલી છે અને તેમનો પોતાનો જેટલો જાતઅનુભવ હતો અને જેટલી તેમની પોતાની સમજ હતી તે પ્રમાણે કહેલી છે. વળી શાસ્ત્રમાં જ આ વાત કહેલી છે કે—

“યાવતઃ પદાર્યાન્ શ્રુતકેવલી માપતે તાવત એવ કેવલ્યપિ ।
યે નુ શ્રુતજ્ઞાનસ્ય અવિપયમૂતા ભાવા કેવલિનાઽવગમ્યન્તે,
તેષામપ્રજ્ઞાપનીયતયા કેવલિનાઽપિ વક્તુમશક્યત્વાત્ ॥

બાહ્ય-ચિન્ત પ્રજ્ઞાપનીયા ચિન્તો વા અપ્રજ્ઞાપનીયા ?

વપ્રવચિત્ત માત્ર અવતમાનો હ અવગમિત્તવાણ ।

વપ્રવચિત્તવાણ વુણ અવતમાનો મુચ્ચનિવદો ॥

(બૃહત્ ૨.૫ ગા. ૯૬૩ ૯૬૪ ૫૦ ૩૦૪)

અર્થાત્ શ્રુતકેવલી એન્ને સપૂર્ણ શ્રુતને-શાસ્ત્રને-
 ૧૦૫ કરના જેટની હકીકતો કહે છે તેની જ હકીક
 તોને કેવલી પણ કહે છે જે કેનીક હકીકતો સામ્યગમ્ય
 નથી તે એ કે કેવલી એન્ને સર્વજ્ઞ બાબે ॥ તો પણ તે
 તમામે તમામ હકીકતો કહેવી શક્ય ન હોવાથી કેવની
 પણ કહી શકવા અસમર્થ નથી તાપચ એ છે કે જણા
 વવા જેવી બાબતો અને નહી જણાવવા જેવી બાબતો
 એમ બે ભાગની બાબતો છે તે મને બાબતો અનત
 છે છતાં જે બાબતો અનલિવાચ્ય છે એટલે ગરીરાદિક
 સુબધી મામધ્યના અભાવને લીધે કહેવી શક્ય નથી
 તેની સુખ્યા ઘટ્ટી જ વધાર છે અને જે બાબતો જણા
 વવા જેવી છે તે પણ બધી જ જણાવવી શક્ય નથી
 ધારા કે સો બાબતો જણાવવા જેવી કે તો તમામથી માડ
 પાત્ર દકા ભા । શાસ્ત્રમા નોધી શકાય છે મને બાકીનો
 ભા । નહી જણાવવા જેવી કોટિમા પડ્યો રહે છે તાત્પર્ય
 એ છે કે સર્વજ્ઞ પોતે પણ જેટલું બાબે છે, સમજે છે તે
 બધું જ ભાષામા કહી શકવા અસમર્થ છે, તથા જેટલું
 તે કહી શકે છે તેનું બધું બરાબર કોઈ જિજ્ઞાસુ શ્રોતા
 પોતાના મનમા અવધારી શકતો રથી શ્રોતાને તે જેટલું
 મનમા અવધાયું હોય તેટલું બીજાને તે મમબલી કે કહી
 શકતો નથી તથા તેટલું તે બરાબર શબ્દમા ઉતારી

શકેતો પણ નથી. આ રીતે વિચારતાં લગવાન મહાવીરના વારસો દ્વારા આપણને જે જ્ઞાનવારસો મળ્યો છે તે પૂર્ણ ન કહેવાય, તેથી જ તેને કસવાની જરૂર છે અને સંશોધન તથા જાતઅનુભવ દ્વારા તેમાં વધઘટ કે ફેરફાર કરવાનો ચ ઘણો અવકાશ છે. વર્તમાનમાં તો જ્ઞાનવિજ્ઞાનના બીજાં ઘણાં નવાં નવાં સાધનો વધતાં જાય છે તથા ઘણા ખંતિલા અને કેવળ વિજ્ઞાનને માટે જ આપણે આપનારા શોધકો પણ પાકતા જાય છે, એથી આપણે પણ એ સાધનો અને શોધકોના સહકારથી આપણને વારસામાં મળેલા એ જ્ઞાનભંડારને ચકાસવો જોઈએ, તેનું તમામ રીતે પરીક્ષણ કરવું જોઈએ અને તેમ કરતા તેમાં જ્યાં જ્યાં ફેરવવું પડે વા વધઘટ કરવી પડે તે બધું ઘણા વિશાળ મનથી કરવું જોઈએ. આમ કરવાથી તે જ્ઞાન વારસો વધશે અને સુરક્ષિત રહેશે. અંધીયાર જ્ઞાન વા વિદ્યા નકામી બને છે, વિશ્વસ્ત મનાતી નથી અને એવડે તેનો કોઈ આદર પણ કરતું નથી.

લગવાન મહાવીર પછી આજ સુધીમાં તેમણે કહેલાં તત્ત્વો વા આચારો વિશે મહાવીરાનુયાયી મહાનુભાવોએ પોતાની શોધક બુદ્ધિનો ઘણો જ ઓછો ઉપયોગ કરેલ છે અને જે કેવળ કર્મકાંડ વિષયક વા સાધનભેદ વિષયક એવો વિચાર થયેલ છે તે, સંઘમાં ભેદજનક નિવડ્યો છે. માટે એ પ્રવચન આજ સુધી અંધારામાં રહ્યું છે અને એ આચાર-અંધારણ સર્વોદયકર-સર્વલોકકલ્યાણકર હોવા છતાં તેવું નિવડી શક્યું નથી. તેથી જ ઉક્ત રીતે જૈનપ્રવચનની પરીક્ષા કરવામાં જરા પણ ગભરાવાની જરૂર નથી તેમ કોઈ

વસ્તુજોડી પડી નથી તો ભગવાન મહાવીરના નામને કવ ક
લાગશે એવો લેશભય પશુરાખવાની જરૂર નથી જ્ઞાનહમેશા
જોધાતુ જ રહે અને તેમા નરી નરી ચોષો દ્વારા જરૂરી ફેરફાર
થતો રહે તો જ તે ટકાઉ રહે છે અને એમ ન કરવામા
આવે તો ફેગ્યા વિનાના પાનની પેઠે તે સડી ભય છે—
ગધાઈ ભય છે અને પરિણામે તેના પ્રરુપક ઉપગનો
વિચારે ઉડી ભય છે

વર્તમાનમા જોધાવેવા વિજ્ઞાનાદિકના સાધનો વડે
નવી આખો બેસાવામા આવે છે, સાલગવા માટેના ય ત્રા
વાપ વાધી બહેગઓ સાલગી શકવા લાગ્યા છે તથા
જેમના અગઉપાગ જન્મથી જોડખાપણવાગા હોય છે
તેઓને નવા અગઉપાગો બેસાડી શકાય છે અર આમ
ડીનો ના પશુ બદલાવી શકવા સુધી વર્તમાન વૈજ્ઞાનિક
સંશોધન પહોંચેલ છે એટલે, જાધાપો કે આખ વગેરેની
અગ્નિના અભાવ સાથે તથા અગઉપાગોની જોડો માથે
કર્મપુટ્ટગડોનો જે ગીતે સભય સમજાવવામા આવે છે તે
અંગે વિશેષ વિચારણા તથા સંશોધન કરવાની જરૂર
નથી જણાતી ?

**૩૭ ભગવાન મહાવીરે પોતે આચરેલી અને
દર્શાવેલી અહિમક રહેણી કરણી**

ભગવાન મહાવીરે અહિસાની સાધના માટે અને
દુવનમા અહિસા ભિતરી ભય એ માટે બે માર્ગ બતાવેલા
છે સર્વનિરતિ અને અશવિરતિ સર્વવિરતિ એટલે અતરંગ
અને બહિરંગ એમ તમામ પ્રકારની હિંસામય તથા પાપમય
પ્રવૃત્તિઓથી અંદી જવું અને કેવળ આત્માર્થ શોધન માટે

તત્પર બનવું. અંશવિરતિ એટલે અમુક મર્યાદાઓ સ્વીકારીને હિંસામય પ્રવૃત્તિઓથી અટકી જવું અને આત્માર્થના લક્ષ્ય પોષક મૂલ્યગુણરૂપ સત્યાદિ સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિના લક્ષ્ય સાથે પોતાની જાતને પ્રધાનપણે પાપમય વિચારણાથી અને પાપ મય પ્રવૃત્તિઓથી દૂર દૂર રાખવાને સતત પ્રયત્ન કરવાપૂર્વક જીવનયાત્રા નભાવે જવી.

આ માટે તેમણે આંતર પરિબ્રહ્મ એટલે આસક્તિ, મૂર્છા વા વિવિધ પ્રકારની આશાઓનો સર્વથા ત્યાગ કરવાનું સૂચવ્યું છે. આંતર પરિબ્રહ્મનો જેટલો અંશે ત્યાગ કેળવાય એટલો અંશે જીવન અહિંસામય બને. ‘અહિંસા’ એટલે ‘હિંસા નહીં’ એ રીતે તેનો અર્થ નિષેધાત્મક છે, એથી પ્રશ્ન થાય કે હિંસા નહીં તો એની અવેજીમાં બીજું શું ? તો તેનો ઉત્તર આપતાં ભગવાને સ્પષ્ટ કહેલું છે કે—

સમયા સન્વભૂણુ સત્તુ-મિત્તેસુ વા જગે ।

પાળાઢવાયવિરઈ જાવજીવાણ દુક્કર ॥

(ઉત્તરાધ્યયન અ. ૧૯ ગા. ૨૫)

અર્થાત જગતમાં જે કોઈ જીવો છે તે તમામ તરફ અને તે જીવોમાં જે કોઈ આપણા મિત્રો છે વા આપણા વિરોધીઓ છે તે તમામ તરફ સમતા રાખવી—સમતાભાવ કેળવવો તેનું નામ અહિંસા છે અને આવી અહિંસા જીવન મુધી ટકાવી રાખવી ભારે દોયલું છે. આ સાથે એમણે એમ પણ જણાવી દીધું છે કે—

જહા દુમસ્સ પુળ્લેસુ મમરો આવિયઈ રસ ।

ન ય પુળ્લં કિલામેઈ સો ય પીણેઈ અપ્પય ॥

(દશવૈ. અ. ૧ ગા. ૨૫)

અર્થાત્ તેમ ભમરો નૃશના વિવિધ ફૂલોમાથી રમ
 ચૂને છે અને પોતાની જાતને નબાવે છે તેમ છતાં તે
 ભમરો ફૂલોનો વિનાશ નથી કરતો, ફૂલોને કિંવામળા-દુ ખ
 થાય-ત્રાસ થાય તેમ નથી કરતો તેમ શ્રેયાર્થી મનુષ્યે-
 યછી તે નર્વવિરતિને વરલો હોય વા અશવિરતિને વરલો
 હોય-ભમરની પેઠે પોતાની જાતને નબાવવી અર્થાત્ તેઓ
 એટલે જે મનુષ્યો, પશુઓ, પક્ષીઓ વા બીજા વૃક્ષ વગેરે
 જનો આપણે પોતાની જાત નબાવવામા સહાયક છે, તેમની
 પાસેથી એવી રીતે મેળવવું કે જેથી તે સહાયકો નગળા ન
 પડે, તેમનો ઉચ્છેદ ન થાય વા શ્રેયાર્થીની પોતાની જોડે
 ફળપ્રીથી એ સહાયકોની આજીવિકાનો નાશ ન થઈ જાય
 અને પછી તેમના જીવન છિનવે. ન અર્થ જાય
 આનંદપરિમ્લનો ત્યાગ કેળવવા મારુ બાહ્ય પરિમ્લનો પણ
 ત્યાગ લગી છે એટલે નર્વવિરતિવાળા શ્રેયાર્થીઓ માટે
 ભાવાને બાહ્ય પરિમ્લની ઘાટી કડક મર્યાદાઓ બાધી છે
 તમો ધન ન નાખી શકે, એ જ રીતે ઘર, જમીન, પોતું
 મુખ, સ્ત્રી, નોકર વગેરેને પણ ન રાખી શકે લગ્ન દાકવા
 પૂરતા કપડા, શરીરના આરોગ્ય માટે ઉપયોગી હોય તેવું
 મિઠાનું અને ખાવાપીવા માટે માટીના કે લાકડાના પત્રિમિત
 જ વાસણો રાખી શકે પોતે જેટલો ભાર ઉપાડી શકે
 તેટલો ગમે, તેથી વધારે નહીં પોતાનો ભાર બીજા પાને
 ઉપગવી જ ન શકે, એ સાધારણ નિયમ છે અશ્વચર્યાનિષ્ઠ
 આવા શ્રેયાર્થીની જાજતો ઘણી ઓછી હોય અને જે હોય
 તે પણ ઘણી જ ઓછી ખર્ચાળ હોવી જોઈએ, ખાવા માટે

કશું ન રાખવું તથા રોજના ખાનપાન વગેરેની મર્યાદા નક્કી કરી લેવી, જેથી હાજતોમાપમાં રહે અને મન તથા શરીર ચંચળ થવા ન પામે. આ બધું એ અંશવિરતિવાળાએ જીવનમાં સંયમ કેળવાય અને ચિત્તમાં તૃષ્ણાના જે પ્રબળ સંસ્કારો છે તે ધીરે ધીરે ઓછા થાય એ બુદ્ધિથી જ આચરવાનું છે. એવા કોઈ પવિત્ર ઉદ્દેશ વિના કેવળ મૂઢભાવે વા જડભાવે તથા વિશેષ લોગ સામગ્રી મળશે કે ધન વગેરે મળશે એવી વૃત્તિ રાખીને કરેલા કોઈ નિયમ જીવનને લાભપ્રદ થતા નથી આવે. અંશવિરતિવાળો વેપારી હોય, ખેડુત હોય, શિક્ષક હોય, ધાંચી હોય, મોચી હોય, ઘોખી હોય વા ગમે તે જાતનો વા ગમે તે ધંધો કરનારો હોય માત્ર તેનું લક્ષ્ય સંયમ કેળવવાની બુદ્ધિથી અશવિરતિ તરફ વળેલું હોવું જોઈએ. આતર પરિબ્રહ્મ ઓછો કરવા આ અંશવિરતિવાળાએ બાહ્યપરિબ્રહ્મની મર્યાદા બાધી લેવી જોઈએ અને બરાબર તદ્દનુસાર વર્તનને કેળવવું જોઈએ. લોભ ઓછો થાય તો જ બાહ્યપરિબ્રહ્મની મર્યાદા બાધી શકાય અને એ બંધાય તો જ આંતર પરિબ્રહ્મનો ત્યાગ કેળવાય આ માટે વિવિધ પ્રકારની લાવનાઓ કેળવીને ચિત્તમાં એ અંશવિરતિના સંસ્કારોને દૃઢીભૂત કરવાના છે. પ્રાણીમાત્ર મારો બંધુ છે એવી લાવના કેળવ્યા કરવી તમામ પ્રાણીઓને જીવન વલ્લભ છે, કોઈપણ પ્રાણીને મરણ પ્રિય નથી એટલે આજની લાપામા 'જીવો અને જીવવા દો'ની લાવના ખુબ મનમાં સ્થિર કરવી જોઈએ. ખીચું સાદાઈ અને ઓછી હાજતોની ટેવ

પાડવા માટે ચોનાના વનનની ઉપજથી જીવનનિર્વાહ કરવાનો અભ્યાસ કરના જોઈએ વનન બહાર જઈને લોભવશે ધન ગેમવાની પ્રતિ બંને તો તે લોભ પ્રતિને કાળુમા નાખવા માટે વનન બહાર કેવે દુર મુખી જુ તેની મયાદા બાધી લેવી જોઈએ તથા વનન બહારથી વસ્તુઓને લાવવી જ પડતી હોય તો પણ તે કેટલે દૂરથી અને કેટલી મલાવવી તેની પણ મર્યાદા બાધી ગામરી જોઈએ અને ધનલોભને કારણે વનનની વસ્તુઓ બહાર મોકલવી પડતી હોય તો પણ લોભને કોઈ કંઈ ખાતર તે કેવી મોકલવી અને કેવે દૂર મુખી મોકલવી તેની હદ નક્કી કરી લેવી જોઈએ આમ હદ નક્કી કરવાથી લોભ ઉપર મકુશ નહોતો અને વતનમા નહેના । લોકોની આજીવિકાનો નાગ નરી થાય તથા બહારના લોકોને ચૂમવા-ચૂસાવાનો પ્રમગ બોલો મરજો આવુ મન ભગવાન મહાવીર દેગાવકાશિને નામે અશ્વિનિવાળાઓ માટે ખાતર બતાવલ છે આ ઉપરાંત અતિથિની પન્નિયા-કોઈ બાતના નાત બાત ધર્મ મ પ્રદાય જાના દેશ વેશ કે ગના ભેદને લેશ પણ પ્રાધાન્ય ન આપતા માનવી તરિકે માનવ અતિથિની પન્નિયા-આમતાસ્વાગતા કરવાનુ પણ એક મન બતાવેવ છે તથા તમામ પશુ પક્ષીઓ અને આપણા ખામ મહાયક ગાય બગદ ઘોડા વગેરે પુઓ તરફ પણ ખુબ મદ્દલાવ રાખવાનુ કહેન છે પુઓ ઉપર વધારે લાગ ન લદાય, તેમ એક ઘોડા કે બગદ વા બીજુ કોઈ પશુ જેવી ન શકે

એટલી સ્વારી એક ગાડીમાં ન બેસી શકે વગેરે એમ અનેક પ્રકારે પશુઓ તરફ આત્મવત્ લાગણીથી વર્તવાની આ અંશવિરતિવાળાઓની ફરજ છે આ ઉપરાંત જે ધંધાઓમાં ધોરહિંસા છે, સ્વ અને પર જીવનનો ઘાત છે, જેવા કે મીલો ચલાવવી, સટ્ટા કરવા, રેસ રમવી, જંગલો બાળવા, મુરંગો ફેાડવી, શુલામોનો વેપાર કરવો, વાળોનો વેપાર કરવો, ઝેર દારુ વગેરે હાનિકારક ચીજોનો વેપાર કરવો, માણસોની વાંદરાઓની અને પશુપક્ષીઓની હિંસા દ્વારા બનતા ઔષ્ધોનો વેપાર કરવો, પશુપક્ષીઓની હિંસા દ્વારા પેદા થતાં ચામડાં, વાળ, પીંછા વા એવી હિંસામાથી બનતી વસ્તુઓનો વેપાર કરવો વગેરે એવી હિંસાપ્રધાન અને હિંસાને ઉત્તેજન આપે એવી તમામ પ્રવૃત્તિઓ વા એવા તમામ વેપારધંધા, એ બધાંનો નિષેધ કરવામા આવેલ છે જે ધંધાથી અસંયમ વધે અને લોકો પાયમાલ થાય એવા કોઈ પણ ધંધા કરી જ ન શકાય તથા ધર્મને નામે પણ આવી હિંસાજનક વસ્તુઓ ન વાપરી શકાય જેવી કે, રેશમી કાપડ, ચામર, કસ્તૂરી વગેરે

ત્રીજો વર્ગ માત્ર લગવાન મહાવીરના ધર્મની શ્રદ્ધાવાળો છે, કિંતુ ઉપર જણાવેલ બેમાથી એકે વિરતિનું આચરણ કરવાને અસમર્થ છે, તેમને માટે લગવાને કહેલ છે કે આવા લોકો બધી પ્રવૃત્તિમા પ્રામાણિક રહે, ન્યાયનીતિના નિયમને બરાબર પાળે અને પોતાનો વ્યવહાર ધર્મો વા નોકરી એ બધું પ્રમાણિકપણે ચલાવે. સત્યની નિજાસાને પોષે અને સંત પુરુષોનો વધારે સહવાસ કરી

વિનયાદિ શુભેને ખીલવે આમ કશ્વાથી આ રીતે
વર્ગના લોકો ધીરે ધીરે ન શકેવિરતિ તરફ આવી શકશે
અને એવી રીતે ક્રમે ક્રમે જીવનનો પૂર્ણ વિકાસ પણ
ખીલવી શકશે

આ બધી યોજના વત્તાનાન પ્રમાણજીવનને મુખ્ય
મય જનાવવા સાથે જ યોજે છે સમાજની પ્રત્યેક વ્યક્તિને
બાળે પાતુ મુખ્ય મળ અને ડૉ માનવ સતોષ
સાથે જીવન જીવી ધર્મનું આનાધન કર એ જ એક ઉદ્દેશ
આ યોજનાઓનો પ્રેરક છે આ બધી યોજનાઓ રાત્રી હોય
અને તનુ પાંજીમ સમાજમાં ન જણાતું હોય તો આત્મ્યા
ધર્મોએ પ્રમજી લેવું ઘટે કે મૂળ યોજનાઓના પ્રારંભમાં જ
કાર્તિક ખોડખાની જોડ છે

ભગવાને ઉપજી જણાવેલો જે સાધનામાર્ગ બતાવેલ
છે તે વર્તમાનમાં યથાર્થપણે લાગ્યે જ દેખાય છે વર્ણ
સંબંધો અને આશ્રમવ્યવસ્થા જે સમાજોપયોગી હતી તે
બાજુ લામાકાગથી તુટી ગઈ છે અને તેની વિદ્યુતિ સમાજમાં
ટૂકી નહીં છે, નેમ ભગવાને જે મર્વાવિરતિ, મશવિરતિ અને
મધ્યસ્થ માર્ગની સાધના માટે જે જે પ્રક્રિયાઓ બતાવેલ
છે તે પણ જૈન પ્રભુમાં ઠીક ઠીક રીતે પળાતી જણાતી
નથી, એટલું જ નહીં તેમાં અનેક વિદ્યુતિઓ અને અસંગ
તતાઓ ધર્મને નામે પેમી ગઈ છે એજેથી ન અટકતા
જૈનને નામે યોગખાતા કેટલાક વર્મમાં એવી પણ માન્યતા
ફલાએ રી દેખાય છે કે પદોપકાર ન કરવો, દાન ન આપવું,
ખેતી ન કરવી, કૂવા ન ખોદાવવા, આગ લાગી હોય તો

તે ન યોદ્ધવવી, કોઈ તરસ્યો હોય તો તેને પાણી ન
 આપવું, અને ખુબી તો એ છે કે આ બધી વિકૃત
 માન્યતાઓ અહિંસાને નામે ચાલે છે. માનનીય (હવે સ્વ.)
 નરહરિભાઈ પરીખે મને એકવાર કહેલું કે અમારા ગામમાં
 બપોરના બાઈઓ લેગી થઈને બેસીને વાતચીતો કરે જ્યારે
 સાંજ પડવા આવે, રસોઈનો વખત થાય ત્યારે ઊઠવાનો
 વખત થાય છતાં ય તેમાં જૈન ઘેરાઓ પહેલાં ન ઊઠે,
 જ્યારે કોઈ બીજાં ઘેરાં પહેલું ઊઠવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે
 ત્યારં પછી જ જૈન ઘેરાં ઊઠે એનો આશય એ
 છે કે જે ઘેરાં પહેલું ઊઠે તેના માથા ઉપર ઊંચ
 પછી રાંધવા વગેરેની હિંસામય પ્રવૃત્તિના પાપનો ટોપલો
 જાય, માટે જ કોઈ જૈન ઘેરાં ઊઠવાની પહેલ ન કરે.
 આસોદરના મારા એક મિત્ર મને કહ્યા કરતા કે અમારી
 વાડીમાં નિયમિત કોસ ચાલે છે અમારા ગામનું જૈનકુટુંબ
 ‘અમે તમારી વાડીએ ઘોવા આવીએ’ એમ રોજ રોજ
 પૂછીને જ ઘોવા આવે. અમે તો સરખલાવે હા જ કહીએ,
 પણ જ્યારથી અમને પેલો પાપનો ટોપલો માથે આવવાની
 બખર પડી ત્યારથી એમને હવે અમે કશું જ કહેતા નથી,
 માત્ર એટલું કહીએ છીએ કે તમારી ઇચ્છા હોય તેમ કરો. આવી
 અજ્ઞાનમય માન્યતા ધર્મજડ ઘેરાઓમાં હજી ગાલતી
 હોય એ અસંલવિત નથી પૂજ્ય રવિશંકર મહાગજ
 હમણાં મને કહેતા હતા કે મુંબઈમાં તેઓ મરીનડ્રાઈવ ઉપર
 એક એકના બગલામાં બિતરે, ત્યાં પાયખાનામાં જે ધર્મજડ
 લોકો જાય તેઓ પાયખાનામાં જ્યાં પગ મૂકવાની જગ્યા

હોય ત્યા ન જોસે પણ આજી બાજી જોસે તે જોસનારા એમ માને છે કે જો પગ મૂકવાની જગ્યાએ જોને તો મગમૂત ગરના જાય અને તેથી તેમને ભારે હિસાનુ પાપ લાગે એ રીતે એ ધર્મજડ મહાનુભાવા આજી પાયખાનું ગડુ ગડુ કરી મૂકે પછી રવિચ કર મહારાજ પોતે પાટીની બાવ દીઓ લઈને તેને ત્રાફ કરી નાખી તેનો ઉપયોગ કર શ્રી મહાનજ મને કહે કે શું ભગવાન મહાવીરે આવી અહિં સા બતાવેલી છે ? આ રીતે આ લોકો ભગવાનના પ્રવચનની ભાષે વજોવણી કરના હોવા છતા ધાર્મિકતા ખરે છે એ શુ ઓછી વિકૃતિ કહેવાય ?

અ ચાલુ પણ ઘણા જનો, બીજાને પૂછે છે કે હું દીરો કરું વા કપા ? પોવા જાડ વા હું અમુક જગ્યાએ જાઉં ? બીજો માણસ તેમ કરવાની મંમતિ આપે એટલે તે જીત બધુ દીવો કર અને કપડા પોવા જાય વા જવાને માટે પગ ઉપાડે એનો આશય એરો થયો કે દીરો કપવાનું, પોવાનું કે ત્યાવવાનું જેણે જોલ છે તેને પાપ પરતુ દીરો કરનાર વા કપગ પોનાર વા ત્યાલનાર પોતે નિષ્પાપ આ રિવાજ તો વર્તમાનમાં ઘણે સ્થળે જીત પંથોમાં દેખાય છે અને ખગર છે કે ખેડામાં મારા એક જીત મિત્રને ત્યા ઘરમાં ખાજો મૂકવાનો પ્રસંગ આ પો ત્યાર તેમના ધાર્મિક માતાજીએ ભારે વિદાધ કરવો, તેઓ કહે, અહીં મી બારીમાંથી રેસાબને નીચે રકનો એ સારુ છે પણ ખાજો મૂકવામાં પાપ છે પછી તો તે વિચારક મિત્રે મને તેમ કરીને ખાજો મૂકી જ

મારા ગામમાં મારે ઘરે અથવા ખીજે ઘરે મેં જોયું છે કે દીવો સળગાવવા સારું ખીજના દીવાનો ઉપયોગ કરવો તથા ચૂલો સળગાવવા સારું ખીજને ત્યાંથી દેવતા માગી લાવવો. દીવાસળી ઘરમાં ન હોય અને એમ કરવામાં આવે તો તે અનુચિત નથી પણ બાકસ ઘરમાં હોય છતાં એમ ચાલતું જોયેલ છે આ રીતે ભગવાન મહાવીરે ખતાવેલ સર્વવિરતિ, અંશવિરતિ અને મધ્યસ્થ માર્ગ ઘણા જ વિરૂપ બની ગયા છે, તેમ છતાં જેઓ એ માર્ગોને શુદ્ધ રીતે ચોક્કસ લક્ષ્યથી વિવેકપૂર્વક આરાધે છે તેઓ જરૂર જૈન જીવનને શોભાવે છે અને જીવનમાં વિકાસ મેળવવા સાથે ભારે શાંતિને અનુભવે છે.

ઉપર ભગવાન મહાવીરનું જીવનચરિત્ર અને તેમના સંબંધમાં ખીજું જે કાંઈ આજેજીયું છે તે પૂર્ણ તો નથી જ, બદકે ઘણું અપૂર્ણ છે—દરેક રીતે અપૂર્ણ છે, હજી આ વિશે ઘણું ઘણું લખવાનો અવકાશ છે. સૂત્રમ્રથોને વાંચતાં મારી અદ્ય સમજના આલલામાં જે રીતે ભગવાન મહાવીરનું પ્રતિબિંબ પડ્યું છે તે રીતે અહીં તેમને લોકો સમક્ષ આજેખી ખતાવ્યા છે. કયા વીતરાગ, સર્વોદયકર અને સ્થિતપ્રજ ભગવાન મહાવીર અને કયા રાગદ્વેષની વૃત્તિવાળો, મારા પોતાના સંકુચિત સ્વાર્થની દૃષ્ટિવાળો તથા અદ્ય-બુદ્ધિવાળો આ સ પાઠક ? છતાં ભગવાન તરફની અનન્ય ભક્તિને લીધે આ પ્રયત્ન કરેલ છે—

જન્વન્તિ વા નિજગિરા નનુ પક્ષિણોઽપિ ।

તેમના જીવનન્યયે આગળ જળાવેલ છે એવા ૧૮
 શિરોમણિ, પીઠિતોને જલય આપનારા ખરા દાત્રિય,
 સર્વા મા મોને ખરા અર્થમા પોતાના આ મ વત્ સમજતા
 ખરા જ્ઞાણજુ ત્રેવા શ્રીમત્તારીર ભગવાને જે જે ઉપદેશો
 આપેલા, તેનો દેટકોક અશ વર્તમાન જન આગમોમા
 જળવાઈ રહ્યો છે, તે જૈન આગમોમાથી તેમના ઉપદેશાનુસાર
 શુભાપિન પદોને ચૂકીને તે ઠારા આ મત્તાવીર-વાળીને
 સાધુગેલી છે એવે આ પુનઃકેનુ નામ ખરા અર્થમા
 મત્તારીર-વાળી છે

મપાદક

સૂચના

ઘણે સ્થળે મૂળમાં, અનુવાદમાં અને ટિપ્પણમાં માત્રાઓ, અનુસ્વાર તથા રેફ અસ્પષ્ટ છપાયેલાં છે તે બધાં સુધારીને વાંચવાની લલામણુ છે.

ટિપ્પણમાં જે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનો ઉપયોગ કરેલ છે તે મોટી ટીકાવાળું આગમોદય સમિતિએ છપાવેલ સમજવાનું છે.

અમરેલી નિવાસી મહેતા તારાચંદ વચ્છરાજના
પુત્ર ભાઈ મનસુખલાલનાં સહૃદય પૂજ્ય
માતૃશ્રી જડાવ બાઈની પવિત્ર સ્મૃતિ માટે

શુદ્ધિપત્રક

૧ આ આખા ૫ પુસ્તકમાં આદિથી અંત સુધીમાં 'નિરુપણ' સ્વરૂપ 'તદુપ' 'રૂપ' વગેરે શબ્દોમાં 'રૂ' ને બનેલી ૨ સમજવાનો છે

૨ આ આખા ૫ પુસ્તકમાં તમામ રચનામાં બધા પદવિભાગ બરાબર ન હોય ત્યાં તેને સુધારીને વાંચવાનો તથા સમજવાનો છે જેમકે દિસા મય ને મને દિસામય વગેરે વગેરે

અમજ ભગવાન મહાવીર

અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૫૦ ૭૫ આત્માર્થાંએ	આત્માર્થાંએ
૫૦ ૭૮ ૭૪૧ વશે	૭૪૧ વિશે
મહાવીર વાળી	
૧૬૫ મગય મુલ	
૫૦ ૩ અરુદત	અરુદ ૧
અરુદ ૧	અરુદ ૧
મા ૩૭-૩૮ ૧૧	મા ૧૮
૧૧૦ ૫૭-વિમૂલ	વિમૂલ
મા ૩૦-૧૬૦	૧૮
મા ૩૮-સાહાણવાહા	સાહણસાહા

૧૬૫ બાંધસૂત્ર

૫૦ ૧૨૬ મે પાને આઠ નળરુ જે નિપણ હોયેલ છે તે ૧૨૮મે પાને ૧૬૪મી મામાના આવત ક્રમ ઉપર સમજવાનું છે અને નિપણનો આઠ નળર આવત ક્રમ ઉપર સમજવાનો છે

લલલલા વિશાલાક્ષ અને કુશળ પ્રૂફ જોનારાઓને પણ મુદ્રારાક્ષસના
 પંજમાંથી છૂટી શકવું ભારે કઠણ પડે છે તો પછી મારા
 જેવો નળળી આપવાળો માણસ એ ભયંકર પંજમાંથી કેમ
 કરીને છૂટી શકે ? એટલે આ પુસ્તકના વાંચનારા તથા
 અભ્યાસી ભાઈઓને સવિનય વિનંતિ કરવાની કે આ આખા
 ય પુસ્તકમાં પહેલેથી તે ઠેઠ છેલ્લે સુધી અમારી શબ્દસંબંધી
 અને અર્થસંબંધી જે કાઈ નાનીમોટી ભૂલો થઈ ગઈ હોય કે
 છાપભૂલથી રહી ગઈ હોય તે બધી સુધારીને વાંચવા મહેરબાની
 કરે અને એ અંગે અમેને સૂચના કરવા પણ કૃપા કરે.

મિચ્છા મિ દુક્કહં

તા. ૨૭-૫-૧૯૬૫

એચરદાસ દાશી

ગુરુવાર

ભલભલા વિશાલાક્ષ અને કુશળ ઝૂક જોનારાઓને પણ મુદ્રારાક્ષસના
 પંજમાંથી છૂટી શકવું ભારે કઠણ પડે છે તો પછી મારા
 જોવો નખળી આખવાળો માણસ એ ભયંકર પંજમાંથી કેમ
 કરીને છૂટી શકે ? એટલે આ પુસ્તકના વાંચનારા તથા
 અભ્યાસી ભાઈઓને સવિનય વિનંતિ કરવાની કે આ આખા
 ય પુસ્તકમાં પહેલેથી તે ઠેઠ છેલ્લે સુધી અમારી શબ્દસંબંધી
 અને અર્થસંબંધી જે કાઈ નાનીમોટી ભૂલો થઈ ગઈ હોય કે
 છાપભૂલથી રહી ગઈ હોય તે બધી સુધારીને વાંચવા મહેરબાની
 કરે અને એ અંગે અમોને સૂચના કરવા પણ કૃપા કરે.

મિચ્છા મિ દુક્કહં

તા. ૨૭-૫-૧૯૬૫

ગુરુવાર

બેચરદાસ દાશી

છે તેનું નામ અંગ બહારનું હોય. ગણધર એટલે પ્રધાન આચાર્ય અને સ્થવિર એટલે અનુભવી મુનિરાજ. તીર્થંકરનાં વચનોને સાંભળ્યા પછી જૈન શાસ્ત્રોની રચના થાય છે અને જૈન શાસ્ત્રો જ્યારે બન્યા ત્યારે કંઠાગ્ર રાખવામાં આવેલાં અને પછી એકબીજા પાસેથી સાંભળી સાંભળીને તે બધાંને સાચવવામાં આવ્યાં છે માટે તેમનું એક નામ 'શ્રુત' (શ્રુત-સાંભળેલું) એવું પ્રસિદ્ધ છે વેદોનું નામ 'શ્રુતિ' છે, તે પણ પ્રસ્તુત 'શ્રુત' નામને મળતું છે અને એ બંને નામો એક સરખા કારણથી પ્રચારમાં આવ્યાં છે. મહાવીરવાણીનાં વચનો અંગશ્રુત-સૂત્ર-માંથી અને અંગ બહારનાં શ્રુત-સૂત્ર-માંથી એમ બંને પ્રકારના શ્રુતમાંથી લીધેલાં છે.

આ ચુટેલા વચનોનો મોટો ભાગ પદ્યરૂપ છે ગદ્યભાગ ઘણો જ ઓછો છે: મ ગલસૂત્રમાં 'નમસ્કાર'માં નમો ઋષિહંતાણ વગેરે પ્રથમ પાંચ પદો છે તે, તથા 'મંગલ' ભાગ, 'લોકોક્તમ' ભાગ, 'શરણુ' ભાગ અને ૨૪ મા જાતિમદ્દનિવારણ સૂત્રમાં આવેલો પ્રથમ સૂત્રવાળો ભાગ, એટલું આમાં ગદ્યરૂપ છે. આ સિવાય બાકીનો બધો ભાગ પદ્યરૂપ છે.

આ આખા ય પુસ્તકમાં જે જાતની વિચારધારા બતાવેલી છે તે જાતની વિચારધારા વૈદિક પરંપરાના એટલે બ્રાહ્મણધર્મના વેદ, ઉપનિષદ, ગીતા, મનુસ્મૃતિ, મહાભારત, પુરાણ વગેરે ગ્રંથોમાં ય મળે છે તથા બૌદ્ધ ધર્મના પાલિ ભાષામાં લખાયેલા પ્રાચીન હિનયાન પરંપરાના મૂળ પિટક ગ્રંથોમાં તેમ જ મહાયાન બૌદ્ધ પરંપરાના સંસ્કૃતમાં લખાયેલા ગ્રંથોમાં પણ મળે છે. આ ઉપરાંત પારસી ધર્મ પુસ્તક ખોરદ્દેહઅવેસ્તામાં, ખ્રીસ્તી ધર્મ પુસ્તક બાઈબલમાં અ ઇસ્લામી ધર્મ પુસ્તક કુરાનમાં પણ આ જાતની વિચારધારાને મળતી વિચારધારા મળે છે.

૨ અરિહ તોને—અહીં તોને—નમસ્કાર,
 તિહોને નમસ્કાર,
 આચાર્યેનિ નમસ્કાર,
 ઉપાધ્યાયેને નમસ્કાર,

આ ટિપ્પણોમાં તે તે ઉપદ્યુક્ત ગ્રંથોમાંથી વચનોને ટાંકી બતાવી
 વધારવાને બીજાના વચનો સાથે તેમની સરખામણી કરી બતાવી છે
 તે તરફ વિદ્યાર્થીઓ અને વાચકો જરૂર લક્ષ્ય રાખે કેન્દ્રીક િજો
 વિવેચનાત્મક પણ છે

તુત્તાત્મક િજો ઉપરથી તમામ ધર્મેનિ પાયો કેન્દ્રો બને
 પરંતુ મગનો આવે ૮ તેનો ખાસ આવશે

નગખાલે ૧૧ વચનોમાં કેન્દ્રીક તો સ્પષ્ટ પણ સરખાં છે સર
 ખામણી કરના માટે જાણણુ ધર્મનાં અને બૌદ્ધ ધર્મના મૂળ વચનોનો
 વિશેષ ઉપયોગ કે ન છે

૨ અરિહન-આ સંસ્કૃત સરકુત ઉચ્ચારણુ મહત્ત્વ છે મં ૦ મહ
 અને પ્રા અરિહ ધાતુ ઉપરથી આ સ આવેન છે અરિહ ધાતુને
 વળખાન કેન્દ્રો મળ નવ્ય લાગવાથી અરિહન મહત્ત્વ અને
 જરૂર એવાં પણ પડે અને છે પાનિ જાણમાં અરહત રૂપ પ્રચલિત
 છે અરિહનામ એ છત્રી વિશ્વમિત્રાનુબંધવચન છે એમ્બચતમાં અરિહ તત્ત્વ
 અથવા અરહતા એવા ૭૫ થાય છે નવા (નમ) રા ૬ સાથે જોવાયેલ
 નામને નોંધી વિશ્વમિત્રાનાં વાપરવાની પ્રથા બ્યારે બતાવેલી છે પરંતુ
 પ્રાકૃતભાષાઓમાં ને થી વિશ્વકિતને બદલે મોટે, જાગે છત્રી વિશ્વકિત
 વપરાય છે અહીં આપેલાં મઘ કે મઘ તમામ વચનોનું સંસ્કૃત
 કર્તીર આ પુસ્તક પુક થવા પછી પ્રિસિટમાં આપેનું છે

અરહત કે અરિહત શબ્દનો પ્રયોગ ધણુ પ્રાચીન સમયથી પ્રચલિત છે. મથુરામાંથી મળેલા ઈ. સ. પૂર્વેના શિલાલેખમાં 'નમો અરહતો વઘમાનસ એ વાક્યમાં અરહત શબ્દ વઘમાનસના વિશેષણરૂપે વપરાયેલ છે. વઘમાન (વર્ધમાન) એ ભગવાન મહાવીરનું જન્મનામ છે તથા કલિંગાધિપતિ મહામેઘવાહન મહારાજા ખારવેલનો એક મોટો શિલાલેખ એરિસા પ્રાંતમાં આવેલી ખંડગિરિ અને ઉદ્યગિરિની ટેકરીઓમાંની હાથી ગુફામાં કોતરાયેલો મળે છે. તેની શરૂઆત નમો અરહતાન નમો સર્વ સિધ્ધાન એ પદોથી થાય છે, અહીં જે નમો અરહતાન અને નમો સિદ્ધાણ એમ બે પદો આપેલાં છે તેને બરાબર મળતાં જ એ શિલાલેખનાં આદિનાં બે પદો છે શિલાલેખમાં વપરાયેલો સર્વ શબ્દ 'સર્વ' અર્થને સૂચવે છે સમ એટલે સર્વ-અધા-તમામ અહીં પાંચમા પદમાં સર્વસાહુણ વાક્યમાં એ શબ્દ સર્વ રૂપે વપરાયેલ છે વર્તમાન * ગુજરાતીમાં અને હિન્દી વગેરે ભાષાઓમાં વપરાતો 'સર્વ' કે 'સર્મ' શબ્દ કેટલો બધો પ્રાચીન છે તેનો પણ ખ્યાલ આ શિલાલેખનું એ વચન આપે છે અહીં એ યાદ રાખવું જરૂરી છે કે મગલમૂતના પાંચ પદોમાં ફક્ત પાંચમા પદમાં સર્વ શબ્દ છે છતાં તેને દરેક પદમાં મળ જવાનો અર્થાત્ જેમ 'સર્વ સાધુઓને' અર્થ દેલ છે તેમ 'સર્વ અરિહંતાને,' 'સર્વ સિદ્ધોને' એમ પણ અર્થ સમજવાનો છે

બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં 'નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસંબુદ્ધસ આ વાક્ય મગલરૂપે પ્રારભમાં જ મૂકેલુ હોય છે આ વાક્યમાં અરહતો (સં

જુની ગુજરાતીમાં સર્વ કે સર્વ શબ્દનો પ્રયોગ મળે છે ચાતુ ગુજરાતીમાં એ પ્રયોગ ઓછો થઈ ગયો છે છતાં તે મળે છે તો ખરો બ્યાગે નોતરીયો જમણના નોતરાં આપવા આવે છે ભાગે તે 'આ નોતરું સર્વે જણનું છે' એમ પણ કહે છે. આ વાક્યમાં વપરાયેલું 'સર્વે'—સર્વનું બહુવચન સર્વે રૂપ ગુજરાતીમાં 'મર્વ' શબ્દના પ્રયોગનું સૂચક છે. સર્વે પ્રાં સર્વે સર્વે એટલે બધા

(અર્થ) એ ૫૧ વિભિન્ન એક વચન છે

વિષ્ણુસદસનામનામનારતોત્રમાં ગ્રહે નામ શ્રીવિષ્ણુ માટે વપરાયેલ છે આ રીતે ગ્રાંઠ અરિહ અને સંઠ ગ્રહ ધાતુ ઉપરથી નિષ્પન્ન થયેલો અરિહત અરહત અને ગ્રહ શબ્દ જૈન પર પરામાં બૌદ્ધ પર પરામાં અને શ્રાદ્ધજી પર પરામાં તે તે પર પરાના પૂજ્ય પુત્રને માટે વપરાયેલ છે

અરિહતનો અર્થ—અરિહત, અરહત કે અહ શબ્દનો મીઠો અથ 'પૂજા કરનાર ધામ છે અર્થાત્ જો પૂજા કરતો હોય તે અરિહત અરહત કે અહ' કહેવાય છે અહીં શ્રી મથવાનો સભવ છે કે ભગવાન મહાવીર, ભગવાન બુદ્ધ કે ભગવાન વિષ્ણુ વળી શ્રી બીજા કોઈની પૂજા કરનારા છે એનું સમાધાન આ છે પૂજના એ પ્રકાર છે—અતરમ પૂજા—માનસપૂજા અને બીજી બાજુ પૂજા તમામ આત્માઓ—જીવો નાણીઓ પત્રી ભતે તે નાનામાં નાના કીડા હોય અને મોટામાં મોટા ઈ કે ચક્રવર્તી હોય તેમની તમામની તરફ સમભાવે વળવું—કોઈને ભેટ પધુ અનાદર નિગ્રહ કે અપમાન ન થાય તેમ વળવું—કોઈ વદન હરે કે કોઈ નિદા કરે તો પધુ તે બંને જાનના નાણી નરક સર્પથી સ્વાભાવિક સમભાવે વળવું—સમ સી રહેવું—મન વચન અને શરીર એમ ત્રણે ત્રણ સદજ સમતા ધારણ કરી રાખવી—એક રામમાં બહા કોષ કર્યા કે રામ કે મોહ ન આવે તેવી જ્ઞાતિ રાખી પ્રશંસા કરવી તેનું નામ અતરમ પૂજા વા માનસપૂજા વા આત્મપૂજા કહેવાય અને વદન અગવડ દીર્ઘા દપમાં કરવા સ્નાન કરાવવું કૂચ ચડાવવા નિવેદન ધસ્તુ આમર કે વીજળી કરના તથા ધૂપ વગેરે કરવો જો બધી બાજુપૂજા કહેવાય જો પુત્ર આવી બાજુ પૂજામાં નથી પડે તો પરદા ઉપર બેસી તેની જગતની અતરમપૂજા મનસા વચસા અને શરીરજી એમ ત્રણે પ્રકારે નિરતર મરતો રહે છે તે પુત્ર અરિહત અરહત કે અહ' કહેવાય અર્થાત્ અરિહત અરહત કે અહનો આ બ્યુતપર્યર્થ છે અને તે જ અહીં બરાબર સીધી રીતે ધમાન છે

લોકોમાં સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર

આ પાસ નમસ્કાર સર્વ પાપોનો નાશ કરનાર છે,
તથા સર્વ મંગલોમાં પ્રથમ મંગલરૂપ છે

૩ લોકમાં સર્વ આ પાપો પડના નમસ્કારપાઠનો ધણે વિશાળ આશય છે જેન સર્વુતિ અને જોઈ સર્વુતિ ગુણોની પ્રધાનતાનો જ સવિશેષ આદર કરે છે અને બાહ્ય સર્વુતિ પણ ન તિજ્ઞ ધમ-કારણમ્ (મનુસર્વુતિ અધ્યાય ૬ સ્તો ૬૬) કહીને ગુણોની જ મુખ્યતાને સ્વીકારે છે એટલે કોઈ વ્યક્તિ પરત્વે તેના આદરસત્કાર સાત કેવળ સન્દામની પ્રતિષ્ઠા હાય માત્ર વેશ હોય બીજો કર્મકાંડો કે ભાષાનો આકબર હોય, ગુરુ વગેરે જાતિની મહત્તા હોય રમરૂપ કે વર્ણનુ પ્રાધાન્ય હોય વા ખાસ દેશની ખ્યાતિ હોય વા યારીરિક સાવધન કે સૌંદર્યનું આર્મણ હોય તે જાણ પડી અને ગુણોને પહેલાં જોવા એનુ ત્રણે સર્વુતિ મૂળ જ ધારણ છે તથા અર્હિસાપ્રધાન સર્વુતિમાં એમ હોય ન જ ઉચિત છે એટલે આ નમસ્કારપાઠમાં એમ કહેવાનો આશય છે કે સમગ્ર લોકમાં જે જે નરહતો છે સમગ્ર લોકમાં જે જે સિદ્ધો છે સમગ્ર લોકમાં જે જે આચાર્યો છે સમગ્ર લોકમાં જે જે ઉપાધ્યાયો છે અને સમગ્ર લોકમાં જે જે સાધુ સતો છે તે તમામને ભરભર આવે આ નમસ્કારપાઠનો ઉ ૧૨ ગંભીર આશય છે કોઈ ખાસ સમૂહ કે વેશ વગેરેની અપેક્ષા હોત તો તેવા સમૂહો નમસ્કાર પાઠના પ્રણેતાએ આ પાઠમાં જગર મૂક્યા હોત પરંતુ તેમ નથી દેખાતુ માટે જ આ પાઠનો ઉ ૧૨ આશય સમગ્રવેા જોઈએ

મંગલ

અરિહતા

મંગલ ।

સિદ્ધા

મંગલ ।

સાદુ

મંગલ ।

કેવલિપન્નત્તો ધમ્મો

મંગલ ।

(આવરચક સૂત્ર)

લોકમા સર્વે સાધુઓને નમસ્કાર

આ પાત્ર નમસ્કાર ગ્રંથ પાપોનો નાશ કરનાર છે,
તથા સર્વ મનુષ્યોમા પ્રથમ મનુષ્ય છે

૩ લોકમા સર્વે—આ પાત્રે પદના નમસ્કારપાઠનો ધન્ય વિશાળ
આશય છે જોન સર્જન અને જોદ સર્જન યુગોની પ્રધાનતાનો જ
સ્વરોધ આદર છે અને આદર સર્જન પશુ ન વિશ્વં ધન-
કારણ” (મનુસર્જન અધ્યાય ૬ સ્તો. ૬૬) કહીને યુગોની જ મુખ્ય
તાને સ્વીકારે છે એટલે કેઈ વ્યક્તિ પર વે તેના આદરસત્કાર સાથે
જેવળ સમ્રાટની પ્રતિષ્ઠા હોય, માત્ર વેળે તેમ જીવે કર્મકાંડો કે
જાપાનો આકબર હોય, કેલ, વેળે જાનિની મરણ હોય રમકપ કે
વલુનુ પ્રાધાન્ય હોય વા આસ દેશની ખ્યાનિ હોય વા શારીરિક
સાવજ્ય કે સૌદર્યનુ આકર્ષણ હોય તે બધુ પડી અને યુગોને પહેલાં
જોવા એવું જણે સર્જનનું મૂળ બધારણ છે તથા અર્થસામ્રાજ્ય
સર્જનિર્મા એમ હોય વજ ઉચિત છે એટલે આ નમસ્કારપાઠમાં
એમ કહેવાનો આશય છે કે સમગ્ર લોકમાં જે જે અસ્તો છે, સમગ્ર
લોકમાં જે જે સિદ્ધો છે, સમગ્ર લોકમાં જે જે આચાર્યો છે, સમગ્ર
લોકમાં જે જે ઉપાધ્યાયો છે અને સમગ્ર લોકમાં જે જે સાધુ સતો
છે તે તમામને ઇમરમર આવે આ નમસ્કારપાઠનો ઉદાર જ બીર
આશય છે કેઈ આસ સમ્રાટ કે વેળ વેળેની અપેક્ષા હોત તો તેના
સમો નમસ્કાર પાઠના પ્રણેતાએ આ પાઠમાં જરૂર મુક્યા હોત પરંતુ
તેમ નથી દેખાતું મદિજ આ પાઠનો ઉદાર આશય સમજવો જોઈએ

મંગલ

અરિહતા

મંગલ

નિદા

સાદુ

વેવટિપન્નતો ધમ્મો

મગલ-સૂત્ર-૧

હોગુત્તમા

અરિહતા   હોગુત્તમા ।
 સિદ્ધા   હોગુત્તમા ।
 સાહુ   હોગુત્તમા ।
 કેવલિપન્નત્તો ધમ્મો   હોગુત્તમો ।

(જાવશ્યક સૂત્ર)

લોકોત્તમ

અહ'તો લોકોત્તમ છે
 ચિદ્દો લોકોત્તમ છે
 સાધુઓ લોકોત્તમ છે
 ૫ કેવલીએ નિરુપેલો ધર્મ લોકોત્તમ છે

ક્ષમા રાખતી સારી વાણી બોલતી નમોગતુ કથન કરવું
 અને વખતસર ધર્માનરણ્ય મરવું એ મગલ ઉત્તમ છે

૫. કેવલીએ-કેવલી એટલે કેવલજ્ઞાની-કેવલજ્ઞાનવાળો પૂરેપૂરી રીતે આત્માને જોણે આપી લીધો છે એવો પુરુષ જૈન પરિભાષામાં કેવની મહેશ્વર છે રામ દેવ કેવ માન નાયા લોભ ભય વગેરે અગાર દુષ્ણો એનામાં હોવા નથી અને પૂર્ણ વીતરાગની શ્રુતિએ એવો પુરુષ પર્ણની મયો દોષ કે જોણે આત્માને જાણ્યો તેણે જાણુ જ જાણ્યું એવું જેન આગમનુ વચન છે એ દષ્ટિએ કેવલીએ સ્વચ્છ' કદી સમય જૈન દષ્ટિએ વીતરાગની શ્રુતિએ માનવના-આત્માની-પૂર્ણ વિમલની શ્રુતિ છે

૨

ધર્મ-સૂત્ર^૧

૧ ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે ^૨અહિંસા, ^૩સયમ અને ^૪તપ-એ ધર્મ છે જેમનું મન સદા ધર્મમાં છે, તેમને કેવો^૫ પણ નમન કરે ।

૧ માનવના સર્વ સામાન્ય ધર્મની વાતને આ સૂત્રમાં સમગ્રવ-
ર્ગમાં આવેલ છે

૨ અહિંસા-સર્વ આત્માઓ સાથે પોતાનો વાસ્તવિક
અમે ભાવ અનુભવવાની હતિ અથવા મને જેવી સુખદુઃખ થાય છે
એવા જ તે તમામ જીવોને થાય છે એમ સમજી કોઈપણ પ્રાણીને ન
દુઃખાવવાની હતિ અથવા આત્મામાં રહેના રાગ દ્વેષ મમ ક્રોધ લોભ
મદ મોહ વગેરે દુર્ભાવોને નિમગ્નમાં લાવવાની હતિ એ અહિંસાનું
લક્ષણ છે જેને જેટલે અંશે ઉપર જાણાવેલી કોઈ અમે તે એમ હતિ
કેળવાય-બોલી પણ કેળવાય તેટલે તેને અંશે આત્મામાં અહિંસાનો
સૂચક પ્રમદ થાય ખીજી રીતે વિચારીએ તો અહિંસા અને સયમ એ
બંને એક જ અર્થના વાદ્ય જેવા થઈ છે અહિંસાહતિ અને સયમ
હતિ એ બંને હતિનો પરસ્પર સ્વચરભાવ છે-અવિનાશાવ છે અને
એમ જી મટે જ સર્વ જૂતસયમને-સર્વ જૂતો તરફના સયમયુક્ત વર્તનને
જેનસાઅર્માં અહિંસા કહેવામાં આવેલ છે

૩ સયમ એટલે ખાલ પ્રતિઓની મર્યાદા અને આંતર હતિ
ઓનું શોધન એ બંનેનું સાદ્યર્થ અકુશલ વા પાપયુક્ત મનનો
નિરોધ કરી તેને કુશલ તરફ વા પવિત્ર પ્રતિતિ તરફ વાળતું તેનું
ગમ મનસયમ એ જ રીતે અકુશલ વચનનો નિરોધ કરી કુશલ વચન
બોલવા તરફના વનજનું નામ વચનસયમ અને અકુશલ પ્રતિતિઓને
રોકી કુશલ પ્રતિતિઓ તરફ સરીકતું વધણું તે સરીસયમ તથા જેટલાં

(૨) અહિંસ સત્ય ચ ધર્મેણ ચ,
તત્તો ચ વસ્ત્ર અપરિમહ ચ ।

પદ્ધિવિગ્રિયા પચ મહવ્યયાણિ,

ચરિજ્ઞ ધન્ન જિણદસિય, વિદુ ॥૨૦॥

(ઉત્તરાં ૭ ૨૧ ગાં ૧૨)

૨ પડિત મનુષ્યે અહિંસા, સત્ય, અચોય, ધર્મચર્ય
અને અપરિમહ એ પાંચ મહાવ્રતોને સ્વીકારીને, શ્રીજિન
ભગવાને જે ધર્મ ઉપદેશ્યો છે તે ધર્મ નુ આચરણ કરવું

જેન ધર્મની દૃષ્ટિ ચિત્તશુદ્ધિપ્રધાન છે અને ચિત્તશુદ્ધિનાં મુખ્ય
સાધન અહિંસા સત્ય અને તત્તો છે એટલે તે દૃષ્ટિએ દેવો કરતાં નિર્વાણી
મનુષ્યો જ વિશેષ નિર્મલિત છે, જ્યારે દેવો મોટા જાતે નર્મી ભોગપરાયણ
દોષી નિર્વાણી મનુષ્યની સરખામણીમાં તેમજ મૂલ્ય નહિવત છે એ
ખ્યાલમાં રાખવાનું છે

૬ પાંચ મહાવ્રતોને-સરખાવે। પચ્ચગાનિ પવિત્રાણિ સર્વેવા
સદચારિણામ્ । અહિંસા સત્યમસ્તેષ સ્વાગો મયુનવચનમ ” આ મુખ્યસિદ્ધ
વ્રતો અર્થાત્ તમામ ધર્મને અનુસરનારાઓએ આ પાંચ આચારોને
પવિત્ર માનેલા છે અહિંસા સત્ય અચોય ત્યામ અને ધર્મચર્ય એ
પાંચ મહાવ્રતોના નેખવાળુ વાધૂંતુ આ પચ ઉત્તરાખ્યન સૂત્રમાં
સમૂહપાદિત નામનો મુનિ જોવે છે તેની કથાનો સાર આ છે

ચ પા નારીમાં-વર્તમાન ભાગવતપુર પાસેના ન પા નમરમાં-પાદિત
નામનો એક મોટો સાય વાહ-વહેવારી-રહેતો હતો તે ભગવાન મહાવીરનો
ઉપાસક-ગ્રાવક-હતો એક વખત વહાણમાં વિવિધ કરીયાણાં ભરી તે
ગા પિટુક નામને ગામે પહોંચ્યો તે ગામના
પોતાની પુત્રી પરણાવી પાદિત પોતાની

૨

ધર્મ-મૂલ^૧

૧ ધર્મ ઉકુષ્ટ મગલ ॥ ^૨અદિ સા, ^૩સ ધમ અને
૪તપ-એ ધર્મ છે જેમનું મન સદા ધર્મમાં છે, તેમને દેવે^૫
પણ નમન કરે છે

૧ માનવના સર્વ સામાન્ય ધર્મની વાતને આ સૂત્રમાં સમગ્રવ-
ર્ગમાં આવેલ છે

૨ અદિ સા-સ્વં આત્માએા સારે પોતાનો વાસ્તવિક
અને માવ અનુભવવાની વૃત્તિ અથવા મને જેવાં સુખદુઃખ થાય છે
જેવાં જ તે તમામ જીવોને થાય છે એમ સમજી માર્ગપણ પ્રાપ્તિને ન
દુભાવવાની વૃત્તિ અથવા આત્મામાં રહેના રાગ દ્વેષ કામ ક્રોધ લોભ
મદ મોહ વગેરે દુર્ભાવોને નિમગ્નમાં લાવવાની વૃત્તિ એ અદિ સાનુ
લક્ષણ છે જેટલે જેટલે આ શે ઉપર જખાવેલી કાઈ એ તે એ- વૃત્તિ
કેળવાય-વોડી પણ કેળવાય તેટલે તેટલે આ શે આત્મામાં અદિ સાનો
મુખ્ય પ્રમટ થાય ખીજી રીતે વિચારીએ તો અદિ સા અને સ ધમ એ
બંને એક જ અથવા વાદ્ય જેવા છ દો છે અદિ સાવૃત્તિ અને સ ધમ
વૃત્તિ એ બંને વૃત્તિનો પરસ્પર સદચરભાવ છે-અવિનાશાવ છે અને
એમ છ માટે જ સવ જૂતસ યમને-સર્વ જૂતો તરફના ॥ યમયુક્ત વતનને
જેનસાએમાં 'અદિ સા' કહેવામાં આવેલ છે

૩ સ ધમ એ-ને બાહ્ય પ્રવૃત્તિઓની મર્યાદા અને આંતર વૃત્તિ
ઓનું શોધન એ બંનેનું સાદચર અકુચન વા પાપયુક્ત મનને
નિગોષ કરી તેને કુચન તરફ વા પવિત્ર પ્રવૃત્તિ તરફ વાગવું તેનું
નામ મનસ યમ એ જ રીતે અકુચવ વચનનો નિરોધ કરી કુચન વચન
બોધના તરફના વચનનું નામ વચનસ યમ અને અકુચન પ્રવૃત્તિઓને
રોકી કુચન પ્રવૃત્તિઓ તરફ સીરેનું વલણ તે સીરસ યમ તથા જેટલાં

સરણ

અરિહંતે સરણં પવજ્જામિ ।

સિદ્ધે સરણં પવજ્જામિ ।

સાહુ સરણં પવજ્જામિ ।

કેવલિપન્નત્તં ધમ્મં સરણં પવજ્જામિ ।

(આવશ્યક સૂત્ર)

શરણુ

‘અહ’તોનું શરણુ સ્વીકારું છું.

સિદ્ધોનું શરણુ સ્વીકારું છું.

સાધુઓનું શરણુ સ્વીકારું છું.

કેવલીએ નિરુપેલા ધર્મનું શરણુ સ્વીકારું છું.

: ૨ :

ધમ્મ-સુત્તં

(૧) ધમ્મો મંગલમુક્કિદ્ધં અહિસા સંજમો તવો ।

હેવા વિ તં નમંસન્તિ જસ્સ ધમ્મે સયા મણો ॥૧॥

(દશ૦ અ૦ ૧ મા૦ ૧)

૧ ‘અહ’તોનું શરણુ-અહીં જેમ ચાર શરણુ સ્વીકારેલાં છે તેમ
 ઔદ્ધ પર પરામાં ૫ ત્રણ શરણોને સ્વીકારેલાં છે; ૧ વૃદ્ધ સરણ ગચ્છામિ
 ૨ ધમ્મ સરણ ગચ્છામિ ૩ સઘ સરણ ગચ્છામિ અર્થાત્ ઔદ્ધ ધર્મની
 દષ્ટિએ ૧ ઔદ્ધ ૨ ધર્મ અને ૩ સંઘ શરણુરૂપ છે. ‘મામેક વાર
 વ્રજ’-(ગીતા અ૦ ૧૮ શ્લો ૧૬) ‘તમેવ શરણ ગચ્છ’-(ગીતા
 અ૦ ૧૮ શ્લો ૧૨) ‘મને એકલાને જ શરણે જા’ ‘તું તેને જ શરણે
 જા’ એવું એવું કહીને ગીતા ઈશ્વરનું એક શરણુ સ્વીકારવાની
 ભલામણ કરે છે.

૨

ધર્મ—મૂન^૧

૧ ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મગલ છે ^૨અહિંસા, ^૩સયમ અને
^૪તપ—એ ધર્મ છે જેમનું મન સદા ધર્મમાં છે, તેમને દેવો^૫
 પણ નમન કરે છે

૧ જ્ઞાનવના સર્વ સામાન્ય ધર્મની વાતને આ સૂત્રમાં સમજાવ
 વર્માં આવેલ છે

૨ અહિંસા—સર્વ આત્માઓ સાથે પોતાનો વાસ્તવિક
 અને માથ અનુભવવાની વૃત્તિ અથવા મને જેવાં સુખદુઃખ થાય છે
 એવાં જ તે તમામ જીવોને થાય છે એમ સમજી ક્રોધપિણ પ્રાણીને ન
 દુભાવવાની વૃત્તિ અથવા આત્મામાં રહેલા રાગ દોષ માત્ર ક્રોધ ભોભ
 મદ મોહ વગેરે દુર્ભાવોને નિગ્રહમાં લાવવાની વૃત્તિ એ અહિંસાનું
 લક્ષણ છે જેને જેટલે અંશે ઉપર જીવાલેલી ક્રોધ મને તે એમ વૃત્તિ
 કેળવાય—તોડી પણ કેળવાય તેટલે તેટલે અંશે આત્મામાં અહિંસાનો
 પ્રભુ પ્રગ્ સાથે ખીજી રીતે વિચારીએ તો અહિંસા અને સયમ એ
 મને એક જ અર્થના વાહક જેવા થા છે અહિંસાવૃત્તિ અને સયમ
 વૃત્તિ એ બન્ને વૃત્તિનો પરસ્પર સહચરભાવ છે—અવિનાશાવ છે અને
 એમ છે માટે જ સર્વ જૂનસ વખતે—સર્વ જૂનો તરફના સયમયુક્ત વગ નને
 જેનશાખમાં ‘અહિંસા’ કહેવામાં આવેલ છે

૩ સયમ એને બાલ પ્રવૃત્તિઓની મર્યાદા અને ઓગર વૃત્તિ
 ઓનું શોધન એ બન્નેનું સાદચર્ય અકુશલ વા પાપયુક્ત મનનો
 નિગ્રહ કરી તેને કુશલ તરફ વા પવિત્ર પ્રવૃત્તિ તરફ વાગવું તેનું
 નામ મનસયમ એ જ રીતે અકુશલ વચનનો નિગ્રહ કરી કુશલ વચન
 નોયવા તરફના વતણુ નામ વચનસયમ અને અકુશલ પ્રવૃત્તિઓને
 શોધી કુશલ પ્રવૃત્તિઓ તરફ સરિસ્તુ વધણું તે સરિસયમ તથા જેટલાં

જરૂરી હોય તેટલાં સાધનોનો-ઉપકરણોનો, રાચરચીલું તથા જીવિકાનાં નિમિત્તોનો, કપડાં, આસનો, રમતગમતનાં સાધનો, રહેવાનાં સાધનો વગેરેનો ઉપયોગ તેનું નામ ઉપકરણસંયમ દુઃકાળમાં જે જે પ્રવૃત્તિઓ કરવાની આવશ્યક હોય તેમને વિવેક સાથે અને યતના સાથે કરવી તેનું નામ સંયમ : આ સંયમ સર્વોદ્દેશકર છે.

૪ તપ-ચિત્તશુદ્ધિના હેતુ માટે વિવેકપૂર્વક મનનું દમન કરતાં, વચનનું દમન કરતાં અને શરીરનું દમન કરતાં જે કાંઈ દુઃખ પીડા વા સંકટ સહવું પડે તેનું નામ તપ તપ સંયમપ્રાપ્તિનું સાધન છે તે બે પ્રકારનું છે : બાહ્ય તપ અને આંતર તપ બાહ્ય તપ છ પ્રકારનું છે : ૧ અનશન, ૨ ઊનોદરી, ૩ વૃત્તિસંક્ષેપ, ૪ રસત્યાગ, ૫ કાયકનેશ અને ૬ સંલીનતા અનશન એટલે સમયની મર્યાદા કરીને ખાનપાનનો સર્વથા ત્યાગ વા આંશિક ત્યાગ જેમ કે; ઉપવાસ, એકાસણુ વગેરે. વૈદિક દષ્ટિએ આંદ્રાયણ, નિર્જલા એકાદશી વગેરે 'ઊનોદરી એટલે જમતા જમતાં કે પીતાં પીતાં પેટને ઊણું રાખવું', આ ભોજનપાનની ઊનોદરી બીજી ઉપકરણની ઊનોદરી. ઉપર જણાવેલો ઉપકરણસંયમ અને ઉપકરણોની ઊનોદરી એ બંને સરખાં છે. વૃત્તિસંક્ષેપ એટલે આપણી વિવિધ વૃત્તિઓનો-ટેવોનો-વ્યસનોનો અને વધારે પડતી બીજી પ્રવૃત્તિઓનો સંક્ષેપ કરવો એટલે તેમને જરૂર કરતા વધારે ન વધવા દેવી રસત્યાગ એટલે સ્વાદેન્દ્રિય કે જે તમામ દુઃખનું મૂળ છે તેનો અને સ્પર્શ, ગંધ, શબ્દ તથા રુપની ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કેળવવા વિવિધ રસોને તેમજ વિવિધ સ્પર્શોને, વિવિધ ગંધોને, વિવિધ શબ્દોને અને વિવિધ રૂપોને મેળવવાની વધારે પડતી પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરવો. કાયકલેશ એટલે સંયમપ્રાપ્તિ માટે શરીરને અડગ બનાવવા અને સયમ કેળવતાં જે જે કષ્ટો આવે વા પોતાનો શુદ્ધ સંકલ્પ સિદ્ધ કરવા જતાં જે જે શારીરિક કષ્ટો આવે તેમને પ્રસન્ન આવે અડગ માટે શરીરને તૈયાર કરવા, જે જે પ્રકારનો શરીરને દુઃખકર

પણ વ્યાયામ કરવો પડે વા જે જે વિવિધ આસનો વગેરે કરવાં પડે વા દા' તાપ કરી વગેરે જે જે પ્રાકૃતિક પીડા સહવી પડે તે અર્થે શરીરની તાલિમ નેતી સહીનતા એટલે કોઈપણ પ્રયોજન વિના શરીરને વા શરીરના કોઈપણ એ વા બધા અવયવોને ચ ચગ ન થવા દેવા અર્થાત્ શરીરને બરાબર સ્થિર રાખવાની ટેવ પાડવી હરિને હાથ પગ વગેરે બાંજોને અને મનને પણ સ્થિર રાખવાની ટેવ પાડવી આ ૭ પ્રકાર બહારના તપના છે આંતર તપના ૭ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે ૧ પ્રાયશ્ચિત્ત ૨ ચિનિય ૩ વૈયાકૃત્ય ૪ સ્વાધ્યાય ૫ ધ્યાન અને ૬ કાર્યોત્સર્ગ પ્રાયશ્ચિત્ત એટલે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ કરતાં નાના મોટા શારીરિક વાચિક કે માનસિક જે કોઈ દુષ્ટો હોય તેમનું નિરતર શોધન કર્યા જ રહેવું ચિનિય એટલે વિદ્યાગુરુ ધર્મગુરુ હોકમાન્ય પુરો વડીલજનો માતાપિતા, સાધુસતો વગેરે તરફ ભક્તિ બહુ માનથી વર્તવું વૈયાકૃત્ય એટલે અશક્તો માંડતો બાળકો વૃદ્ધજનો દુખી વા રોગી સ્ત્રીઓ વગેરેની ફરી ફરીને વાર વાર સેવા કરવી તથા કુટુંબજનો સમાજકે દેશની મેવા કરવી મેવા કરવા જતાં કોઈ નાત જાત કુલ વશ ધમ સમ્રાટ રાજા કે દેશ વગેરેનો જે ન રખાય તો તે ઉત્તમ સેવા કહેવાય સ્વાધ્યાય એટલે પોતાની સદૃશિને જાગૃત રાખવા સાત શાસ્ત્રનાં વચનોનો સાધુસતોની વાણીનો ભજનોનો સ્તવનોનો સ ગાયોનો તેમનાં અધની વિચારણા સાથે વાર વાર પાઠ કરવો-તે તે સૂચનોને સ્થિર બાંધે વાર વાર વાંચ્યા કરવા ધ્યાન એકાન્ત સ્થાનમાં જ્યાં કોઈ બીજો વિમેષ ન આવે એવું હોય તેવા સ્થાનમાં બેસીને પોતાના ગુણગોપાનું નિરીક્ષણ કરવું અથવા વેતાનાં દુષ્ટો દૂર થાય અને ગુણો પ્રગટે એ માટે કોઈ આદર્શ આસનનું ચિતન કર્યા કરવું કાર્યોત્સર્ગ એટલે મહે તે કાલે અને મહે તે સ્થળે શુદ્ધ હેતુ માટે ચાલી નીકળવું પડે તેની નિશ્ચયતા કેમવવા એવા રહેવાની ટેવ પાડવી-જ મનમાં કે એવી કોઈ ભવવાળી જગ્યાએ જતાં કે રહેતાં

વસનું ન લાગે અને પ્રસન્ન ભાવે રહી શકાય તે માટે અભ્યાસ કરવો અને ઉપયોગ પૂરો થઈ જતાં શરીર વગેરે આલંબનોને છોડી દેવા પડે તો તે માટે પણ તૈયારી કરવાનો અભ્યાસ કરવો અર્થાત સાધકે સાધના માટેના આલંબનો તરફ ઉપયોગ પૂરતું જ લક્ષ્ય રાખવું.

કેવળ બાહ્ય તપ ચિત્તશુદ્ધિ માટે લગભગ નિષ્ફળ જેવું છે. બાહ્ય તપ અને આંતર તપ બંને સાથે સાથે ચાલતાં રહે તો જ તે ચિત્તશુદ્ધિનું નિમિત્ત બને છે, નહીં તો નહીં; એ વાત જરૂર યાદ રાખવાની છે.

૫. દેવો પણ-જ્યારે વૈદિક કર્મકાંડોમાં યજ્ઞયાગ વગેરેની પ્રધાનતા હતી, દેવોને પ્રસન્ન રાખવા એ કર્મકાંડો કરવામાં આવતાં અને દેવો મુક્તિ યજ્ઞનો ભાગ લેવા આવતા એમ મનાતું ત્યારે દેવોની ભાગે પ્રતિષ્ઠા હતી એટલે આ પદ્ધતિ કર્તા શય્યલવમૂરિ જણાવે છે કે જેમનું મન અહિંસા સંયમ અને તપ રૂપ ધર્મ તરફ સદા વળેલું છે તેમને એ પ્રતિષ્ઠિત દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે વૈદિક પરપરા અને તેના ગ્રંથોમાં દેવોનું જેટલું મહત્ત્વ છે તેટલું મહત્ત્વ જૈન પરંપરામાં કે તેના સાહિત્યમાં નથી.

આચાર્ય ગય્યલવમૂરિએ ધર્મસૂત્રના આ પદ્ધતિ પોતે રચેલા દશર્વેદાલિક સૂત્રમાં પ્રથમ મૂકેલ છે તેઓ પ્રખર કર્મકાંડી બ્રાહ્મણ હતા પાછળથી તેઓએ જૈન દીક્ષા સ્વીકારેલી પછી જ્યારે મનક નામનો તેમનો પુત્ર પિતાને શોધતો શોધતો તેમની પાસે આવ્યો ત્યારે તેમણે તે નાના મનકને પણ જૈન દીક્ષા આપી જ્યારે તેમને ખખર પડી કે મનક હવે વંધારે હવે એમ નથી તેથી તેના વાચનને માટે જેમાં સંક્ષેપે કરીને તમામ જૈન આગમોનો સાર આવી જાય એવું દશર્વેદાલિક સૂત્ર રચી કાઢ્યું પૂર્વાવસ્થાના પ્રખર કર્મકાંડી એ બ્રાહ્મણના સમયમાં તે વખતના સમાજમાં દેવોની પ્રતિષ્ઠા હોય એ સ્વાભાવિક છે.

(૨) અદિસ સત્ત્વ ય જ્ઞાતેણા ય,
તત્ત્વો ય વમ્મ અપરિગદ્ધ ય ।

પદિવજ્ઞિયા પચ મહવ્વયાણિ,
ચરિજ્ઞ ધમ્મ નિણ્ડસિય, વિદુ ॥૨૧॥
(ઉત્તરાઞ અ૦ ૨૧ ગા૦ ૧૨)

૨ પડિન મનુષ્યે અદિસા, સત્ત્વ, અચૌય, પ્રહાયય
અને અપરિગદ્ધ એ પચ મહાવનોને સ્વીકારીને, શીજિન
જામવાને જે ધર્મ ઉપદેશ્યો છે, તે ધર્મ નુ આચરણ કરવુ

જેન ધર્મની દૃષ્ટિ ચિત્તગૃહિતધાન છે અને ચિત્તગૃહિતના મુખ્ય
લાવન અદિસા સત્ત્વ અને તપ છે એટલે તે દૃષ્ટિએ દેવો કરતાં ન્યાર્થી
મનુષ્યા જ વિશેષ પ્રતિષ્ઠિત છે જ્યારે દેવો મોટા ભાગે નર્મો ભોગપરાયણ
તાર્કિક ન્યાર્થી મનુષ્યની સરખામણીમાં તેમનું મૂલ્ય નહિવત્ છે એ
ખ્યાનમાં રાખવાનું છે

૬ પચ મહાવનોને-સરખાવો. 'પચ્ચતાનિ પવિત્રાણિ સર્વેષા
ધર્મચારિણામ્ । જહિસા સત્ત્વમસ્તેય ત્યાગો મણુવજ્ઞનમ્" આ મુનસિદ્ધ
નોએ અર્થાત્ તમામ ધર્મને અનુસરનારાઓએ આ પાંચ આચારોને
પવિત્ર માનેલા છે અદિસા સત્ત્વ અચૌય ત્યાગ અને જ્ઞાનયર્થ એ
પાંચ મહાવનોના ઉ નેમવાગુ વાળીનું આ પદ્ય ઉત્તરાખ્યવન સૂત્રમાં
અમુખાવિન નામનો મુનિ બોલે છે તેની કથાનો સાર આ છે

અ પા નગરીમાં-વર્તમાનભાગલપુર પાનેના ન પા નગરમાં-પાલિત
નામનો એક મોટો સાથવાદ-વહેવારી-રહેતો હતો તે જામવાન મહાવીરનો
ઉપાસન-આવક-હતો એક વખત વહાણમાં વિવિધ કરીવાણી જરી તે
સમુદ્ર માર્ગે અ પાથી નીચળી પિકુડ નામને મામે પહોંચ્યો તે જામના
તોઈ વાણિયાએ પાલિતને પોતાની પુત્રી પરણાવી. પાલિત પોતાની

પત્નીને લઈને ચંપા તરફ પાછો ફરતો હતો તેવામાં વચમાં જ વહાણમાં તેની પત્નીએ પુત્રને જન્મ આવ્યો તેથી તેનું નામ 'સમુદ્રપાલિત' પાડ્યું. આ નામમાં પિતાનું નામ જોડાયેલ છે એ ઉપરથી જણાય છે કે પુત્રનાં નામો સાથે પિતાનું નામ જોડવાનો જૂનો રિવાજ હતો. સમુદ્રપાલિત યોગ્ય ઉંમરમાં આવતાં તેને કલાચાર્ય પાસે ગણિત લેખન નૃત્ય સંગીત શસ્ત્રવિદ્યા વગેરે બહોતેર કળાઓને શીખવા મોકલ્યો. પછી તે તે બહોતેર કળાઓને શીખી યુવાન થયો ત્યારે સંગીત, નૃત્ય, રાધણ, કાવ્ય વગેરે એસઠ કળાઓને શિખેલી એવી રુપિણી નામની કન્યાને પિતાએ તેને પરણાવી, પાસે અઢળક સંપત્તિ હોવાથી તે બંને વરવધૂ સંસારના કામવિલાસનાં સુખોને અનુભવવા લાગ્યાં દેવલવન જેવાં રહેવાનાં ઋતુઋતુનાં જુદાં જુદાં ભવનો, આજુબાજુ દાસદામીઓનો મોટો પરિવાર, વિપુલ ભોગ સામગ્રી તથા ખીલતું બંનેનું યૌવન પછી મોજમજ માણવામાં શી કમી રહે? એવામાં એકવાર સમુદ્રપાલિત પોતાની પત્ની સાથે ભવનના ગોખમાં બેઠો હતો ત્યાંથી તેણે શણીએ ચડાવવા લઈ જવાતો એક ચોર જોયો. ચોરને જોઈને તરત જ તેને વિચાર આવ્યો કે જે કર્મ-કામ-ચોરે કર્યું છે તેનું ફળ-મરણ તેને અહીં જ ભોગવવાનું આવ્યું અર્થાત જે જેવાં કામ કરે છે તેને તેના તેવાં ફળો અવશ્ય ભોગવવાં પડે છે. આ વિચાર સાથે તેને પોતાની અમર્યાદ વિલાસપ્રવૃત્તિ વિશે અને તેનાં દુષ્પરિણામો વિશે પણ તીવ્ર વિચાર આવ્યો, તેથી તેનું મન એ વિલાસોવી ઉદાસ થઈ ગયું અને તે, એ બંધા વિલામો તથા અનર્ગળ સંપત્તિવંભવ છોડી દઈને ભગવાન મહાવીરને શરણે આવ્યો અને તેમની પાસે શ્રમણદીક્ષા લઈ તેમના શ્રમણસંઘમાં રહી આ પાંચ મહાવ્રતોને આચરવા લાગ્યો. તે મુનિ થયેલ સમુદ્રપાલિત આ બીજા પદને બોલે છે

૭. જિન-આ શબ્દ જિ જયે ધાતુ ઉપરથી આવેલ છે. જે, રાગદ્રેષ વગેરે આંતર શત્રુઓને જિતનાર છે તે જિન કહેવાય છે. જૈન

(૩) પાળે ચ નાહવાણ્ઝા, અદિન્ન પિ ચ નાયણ ।

સાદ્ય ન મુસ વૂયા, ણ્સ ધમ્મે વુસીમઓ ॥૩॥

(સૂં શ્રુ ૧ અ ૮ ગા ૧૯)

૩ નાના મોટા કોઈ પણ પ્રાણીના પ્રાણુને કે પ્રાણીને
પાશ ન કરવો, અદત્ત ન લેવું, વિશ્વાસઘાત ન કરવો,
પદ્મત્થ ન ખેંચવું—આ, સાધુઓને બેસણે બેસનારા મનુષ્યને
પ્રાચાર છે—ધર્મ ॥

(૪) જરમરણવેરેણ, વુદ્ધમાણણ પાણિણ ।

ધમ્મો હીવો ધન્ટા ચ, ગર્હ સરણસુત્તમ ॥૪॥

(ઉત્તરા ૦ અ ૨૩ ગા ૬૮)

૪ જરા અને મરણના વેગથી ધસકાતા પ્રાણીઓને
માટે એકલો ધર્મ બેઝૂપ છે, ટકી રહેવાના સ્થાનરૂપ છે,
આશ્રય સમાન છે, અને ઉત્તમ શરણ સમાન છે

એને જિનનો અનુયાયી આ રાત્ર જૈન તીર્થ કરે માટે વપરાય છે
તેમ બૌદ્ધ તીર્થ કરે માટે અને થીવિષ્ણુ જન્મવાન માટે પણ વપરાય
છે સસૂન કોશાગર અમરસિદ્ધ હેમચ અને પુ-પોત્તમ પતિ વગેરેએ
જિન સ ત્તા એ ત્રણે અર્થો બતાવેલા છે

૮ શરણ—આ પદ્મર્થ ધર્મને શરણ સમાન બતાવેલ ॥
તેનો આશ્રય આ છે ૮ એવાથી શુદ્ધનિષ્ઠાથી ધર્મનું એટલે
સાચરણ સયમ તપ વગેરેનું આવરણ કરે ॥ તેને જરા મરણ
વગેરેની વેના સ્થાવતી નથી સરીરધારી માત્રને જરા મરણ આવવા
એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે સરીરનો એવો જ સ્વભાવ છે એટલે એ
વેનાઓ મોટા જૂપ તો શુ તીર્થ કરેથી પણ ટાળી દગતી નથી.

(૫-૬) જહા સાગડિઓ જાણં, સમં હિચ્ચા મહાપહં ।
 વિસમં મગમોઈણ્ણો, અક્ખે મગમ્મિ સોયઈ ॥૫॥
 एवं धम्मं विउक्कम्म, अहम्मं पडिवज्जिया ।
 वाले मच्चुमुहं पत्ते, अक्खे मग्गे व सोयई ॥६॥
 (उत्तरा० अ० ५ गा० १४, १५)

૫-૬. જેમ કેઈ ગાડાખેડુ કે ગાડીવાળો બાણી
 બેઈને સમ-સપાટ-રાજમાર્ગને છોડી દઈ વિષમ-નાંકાચૂક-
 માર્ગે પોતાના વાહનને ઉતારે, અને ધરી ટૂટી બાય ત્યારે
 શોક કરવા બેસે, તેમ મનુષ્ય બાણી બેઈને ધર્મમાર્ગને
 છોડી દઈ, અધર્મમાર્ગને પકડે અને છેવટ મૃત્યુના મુખમાં
 સપડાનાં જીવનની ધરી ટૂટી બાય, ત્યારે શોક કરવા બેસે છે.

જા જા વચ્ચઈ રયણી, ન સા પડિનિયત્તઈ ।
 અહમ્મં કુણમાણસ્સ, અફલા જન્તિ રાઈઓ ॥૭॥
 જા જા વચ્ચઈ રયણી, ન સા પડિનિયત્તઈ ।
 ધમ્મં ચ કુણમાણસ્સ, સફલા જન્તિ રાઈઓ ॥૮॥
 (उत्तरा० अ० १४ गा० २४, २५)

૭-૮. જે જે રાત વીતી બાય છે, તે પાછી આવતી નથી.
 જે મનુષ્ય અધર્મને આચરે છે તેની તે વીતી ગયેલી રાત
 નિષ્ફળ બાય છે

ક્રાંત ધર્મારાધન સમતાનુ કારણુ બને છે, એથી એ વેદનાઓ તદ્દન દુર્ગતી
 થઈ બાય છે એ દૃષ્ટિએ દુઃખમાત્રમાં 'ધર્મ'ને શરણુ સમજવાનો છે.

જે જે રાત વીતી જાય છે, તે પાછી આવતી નથી
જે મનુષ્ય ધર્મને આચરે છે, તેની તે વીતી ગયેલી રાત
સમજાવવા છે

(૧) જરા જાન ન પીડેદે, વાહી જાવ ન વઢવેદે ।

જામિદિયા ન હાયતિ, તાવ ધમ્મ સમાચરે ॥૧૧॥

(દગ્ગ ૭ અ ૮ ગા ૭ ૩૬)

હ જ્યાં સુધી ઘડપણ સતાવતું નથી, જ્યાં સુધી
બ્યાધિઓ વધના નથી, અને જ્યાં સુધી આખ વગેરે જ્ઞાને
દ્રિયો, તથા હાથ વગેરે કર્મે દ્રિયો નબળી પડી નથી, ત્યાં સુધી
ધર્મનું આચરણ કરી લેવું જોઈએ

હ ઘડપણ—સર્વથા તથા સારથ્ય અવતી પ્રવૃત્તિ વગેરેની
સ્થાપના વિવેક પ્રાપ્ત થના યુવાવસ્થાથી જ સરુ કરી દેવી જોઈએ
એમ દરવાથી એનો સારા એવો અભ્યાસ પડી જશે અને આપણાં
મન વચન અને શરીરનાં વનજો એ તરફ વળી જશે અને યુવાવસ્થા
પડીની આવેલ ઉમર આવનાં કે ઘડપણ આવનાં યુ આપણું એ ધર્મ મય
વધણ ટકી રહેશે એટલે યુવાવસ્થાથી માડી હેઠ ઈત્દી અવસ્થા સુધી
ખીજી કોઈ અસાનિનો સંભવ નહિ રહે વળી નાનપણમાં જ આપણે
જે દેવ પાડીએ તેવાં વલણો રાખીએ તે જ દેવ અને તેવા વલણો ઠેક
સુધી ટોકે છે માટે જ આ પદમાં ઘડપણ આવનાં પહેલાં જ અપ્રવૃત્તિ
કરવાની ભલામણ કરી છે પ્રેય તરફનાં વધણ ભારે જોરદાર રોય છે
એને મર્વાતામાં રાખવા માટે બળની—દક્ષિની—જગર છે ઘડપણમાં
શરીરમગ, ઈન્દ્રિયમગ હાથપગની શક્તિ અને મનોબળ ધણાં એવાં
થઈ જાય છે એટલે તે સ્થિતિમાં પ્રેય તરફનાં વધણ ઉત્તમ વધારે
જોરાવર બની માનવને સતાવે છે એથી આ પ્રેય તરફનાં વધણને
મર્વાતામાં રાખવાની યેવ ધીરે ધીરે વિવેક સાથે યુવાવસ્થાથી જ પાડવી
સરુ કરી દેવી જોઈએ. ખરી વાત આ છે કે જીવનબંધવદાર માટે જે

જે પ્રવૃત્તિ કરતા હોઈએ તે તમામ પ્રવૃત્તિ શ્રેય તરફના વલણ સાથે કરવી ઘટે, એ પ્રવૃત્તિઓ કરતી વખતે જ શ્રેય તરફના વલણને મર્યાદામાં રાખવાનું પ્રયત્ન લક્ષ્ય રાખવું જોઈએ તો જ વલણો બદલી શકાય. જીવનવ્યવહારની પ્રવૃત્તિની દિશા પશ્ચિમની હોય અને સંયમ તપ વગેરે અનુષ્ઠાનોની સાધનાની દિશા પૂર્વની હોય અર્થાત એ અનુષ્ઠાનો જીવનને અડતાં જ ન હોય, વિવેક વગર મનને તાણુ ન પડે એ રીતે, એક વ્યસન થઈ ગયું હોય એવી શુષ્ક રીતે કરવામાં આવતા હોય વા મૂળ લક્ષ્ય ચૂકી જઈ ધનની આશા, સ્ત્રીપુત્રની આશા, રૂપલાવણ્ય સૌંદર્યની પ્રાપ્તિની આશા એવી અનેક આશાઓ સાથે એ અનુષ્ઠાનો કરવામાં આવતાં હોય તો સમજવું કે સાધનાની દિશા લક્ષ્યથી ગ્રંધી છે. જ્યાં શ્રેય તરફનું વલણ અને સાધના વચ્ચે કશે જ મેળ ન હોય તે પરિસ્થિતિ જીવનને હાનિ કરે છે એટલું જ નહીં એવી મેળ વગરની સાધનાથી ઘણીવાર વિપરીત પરિણામો ય આવે છે અને પોતાને શ્રેયાર્થી માનતા મનુષ્યનું જીવન વણમી જાય છે એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. આ બધું સ્પષ્ટ સમજવા એક ડોશીની આ વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે.

એક ડોશી હતી, શરીરે ખડતલ અને ભગવાનની ભારે ભગત, રોજ ને રોજ મંદિરે જાય અને રડવું આવી જાય એ રીતે કલાકેક મુઠ્ઠી ભગવાનની સેવા પૂજા ભક્તિ દીવો આરતી બધું જ કરે અને છેલ્લે સંસાર-માંથી છૂટકારાની માગણી કરે સૂરજ ભગવાનું કદાચ ભૂલી જાય પણ ડોશી મંદિરે આવવાનું ન ચૂકે એવો તેનો દૃઢ નિયમ પૂજારી પણ ડોશીની ભક્તિ ઉપર ક્રીના થઈ ગયો એમ કરતાં એક દિવસ ડોશી મંદિરે ન આવી શકી. પૂજારીએ વિચાર્યું કે આમ કેમ થયું-શું ડોશી મોક્ષધામમાં પહોંચી ગઈ? એ મિત્રાય તે આવ્યા વિના ન રહે, પૂજારી તો લોટ માગવાનું માનુશીને ડોશીને ઘરે પહોંચ્યો ડોશીએ પૂજારીને ખામો મળતો આવકાર આપ્યો અને દોષો ભરીને તાલો હાથે દબાવી ધડકો લોટ આપ્યો. વાતનો તાગ લેવા પૂજારી તો એકો અને ડોશીમા માથે

(૧૦) મરિદ્ધસિ રાય ! જયા તયા વા
મળોરમે કામગુણે વિહાય ।

વાતે વળખો વાત કરતાં ખગર પગી ગઈ કે આજે ડાંથીની ભે થને
મગેતુ પાકુ આવેતુ તેથી ભે થ કેમે મરીને દોહવા ન દે એની મથા-
મજુમાં જ ડાંથી મદિર આવતુ ચૂકી ગયા પૂળરી સખ ત્યો કે ડાંથીના
મનમાં મોક્ષધામની કલ્પના કાંઈ ભુલ પ્રમરની લાગે છે કરી વગી
ડાંથીમાંએ મરિદ્ધનાં પત્રચિર્વાં ધસવાં થ મરી દીવાં અને એ જ ભક્તિ
પૂળ ન્મારની ધૂન સાથે આંખમાં આંસુ આવી જાય એવા પ્રાથનાના
સૂત્ર નીમળવા લાગ્યા પૂળગીને થતુ કે લાગને ડાંથીને મોક્ષધામતુ
સ્વયં સમગતુ એટલે એક વિસ એ દેવમર્નિની પાછળ લગઈ ગયો
અને જોવાં ડાંથી પૂળ પ્રાથના કરીને બેઠાં તેવો જ જાણે કે દેવ ન
મોક્ષના દોષ એ ગીતે મોક્ષો ડાંથીમાં ! આજ તો દુ તારી ભક્તિથી
નુકમાન થઈ ગયો છુ મામ મામ તુ માએ તે આપુ માતુ વચન
આર ■ ડાંથીને મોક્ષધામની જ જરૂર હતી એટલે તેને તરન જ
મોક્ષધામની માગણી કરી દેવ બોલ્યા સંભળ દમખાં જ તારુ પાકુ
મરી ગયું ને ! તે જ રીતે તારી ભે થ મરી જશે તારા દીમરા મરી
જશે તેમની વહુઓ વ મરી જશે પછી છેલ્લી તું વ મરી જઈશ એટલે
મોક્ષધામ તને મળી જશે ડાંથી તો કામ્યે જાએ આ જપ્ત સંભળીને
દેવનાં જ મર્મ અને મગમગી મર્મ ને કહેવા લાગી કે દેવિન ભગવાન !
દે વિશ્વ ભગવાન દે બોળાઈ મર ! આવુ મોક્ષધામ માટે ન ખર્ચે
મારે તો જ્યાં પાગી દોષ ભે થ દોષ દીકરાઓ દોષ તેમની વહુઓ વ
દોષ અને દુ તમના ઉપર રાહ જમાવતી માતુ રાજ્ય ચલાવતી દોષી
એવું મોક્ષધામ જોઈએ આ સંભળીને બિચારા દેવ જ સરમાઈ ગયા
અને ડાંથી સ્વાધી વ બે માપી મર્મ છતાં મ તે પત્રચિર્વાં ધસવાનું હતું
સુધી ચૂમી નથી આવું નામ લખતી દિશા અને સાધનાની દિશા
ઉઘડી કહેવાય

एको हु धम्मो नरदेव ! ताणं,

न विज्जई अन्नमिहेह किंचि ॥१०॥

(उत्तरा० अ० १४ गा० ४०)

૧૦ હે ૧૦રાજા ! તું આ પ્રત્યક્ષ મનોહર દેખાતા
કામભોગોને છોડી દઈને જ્યારે ત્યારે મરવાનો છે.

હે નરદેવ ! તું યાદ રાખ કે એ વખતે તારે સારું એક
માત્ર ધર્મ શરણુરૂપ છે. આ જગતમાં માત્ર ધર્મ સિવાય
કોઈ ચીજ કે પ્રવૃત્તિ મરણુસમયે તને ખપમાં આવવાની નથી.

૧૦. હે રાજા !—આ દસમું પદ્ય એક રાજગણી બોલે છે તેનો પ્રસંગ આ છે : કુરુ દેશમાં ‘ધણુકાર’ નગરમાં ધણુકાર નામે રાજા હતો. કમળાવતી તેની રાણી. ભૃગુ નામે તેનો પુરોહિત ભૃગુની પત્ની જશા વસિષ્ઠગોત્રની. પુરોહિતે અને તેની પત્નીએ ઘણી ઘણી માનતાઓ કરી, બાધા આપડીઓ રાખી, પથ્થર એટલા દેવ કર્યા ત્યારે માંડ દીકરાનું મોટું જોયું. પછી તો બીજો પણ દીકરો તેમને થયો. ભૃગુએ પોતે છોકરાનું ભવિષ્ય જોયું તો માલુમ પડ્યું કે આ તો બન્ને યુવાન થનાં જ શ્રમભ્રાતાની દીક્ષા લઈ લેવાના છે જ્યારે છોકરા સમજણા થયા ત્યારથી તેમનાં માબાપ તેમની સામે શ્રમભ્રાતાની નિંદા જ કરતા રહે; એઓ તો ગંદા હોય છે, કોઈ દી નહાય પણ નહીં, એમના શરીરમાંથી ભારે દુર્ગંધ છૂટે તથા શ્રમભ્રાતાનાં નાનાં નાનાં બાળકોને પકડી જાય છે; પછી તેમને મારી નાખી તેમનું માંસ ખાઈ જાય છે માટે તમે બન્ને કદી પણ શ્રમભ્રાતાનો પડછાયો લેજો નહીં આવી આવી વાતો સાંભળી આ બન્ને ભાઈઓ શ્રમભ્રાતાને જોતાં જ મસરાઈ જાય અને બીને ઘરમાં સંતાઈ જાય. છોકરાંઓ ઉપર પોતાની ધારી અસર પડેલી જોઈ માબાપને નિરાંત થઈ એવામાં બનવાકાળ એટલે તે બન્ને ભાઈઓ રમનાં રમતાં ગામ બહાર નીકળી આવ્યા.

તાં તો રસ્તા ઉપર તેમણે સામા આવના શ્રમણોને જોયા જોતાં જ
તે જાને ભયભીન થઈ ગયા અને ગભરાઈને પાસેના વડના ઝાડ
ઉપર ચઢી ગયા દેવથોએ એ શ્રમણો પછી એ જ વડના ઝાડની નીચે
બેસીને પોતાના મદિનાના ઉપવાસનું પારણું કરવા ખાસ બેઠા વડ
ઉપર બેઠેલા તે છોકરાઓએ તેમનું ખાવાનું બરાબર જોયું તો માલુમ
પડ્યું કે તેમના ખાવામાં માસ કે એવું બીજું કશું અભક્ષ્ય ન હતું
હિલકું શ્રમણોનો સરળ સ્વભાવ મધુર બાસણ અને સૌમ્ય આકાર
જોઈને તેઓ તેમના તરફ એવા આમંત્રિયા કે તેમને એમના સિધ્ધ
ધર્મને રહેવાનો વિચાર એકાએક ધઈ આવ્યો પછી તેઓ જાને માતા
પિતાની સમ્મતિ મેળવવા ગયા ત્યારે તેમનો પિતા તેમને કહે છે કે
બેગા ! આપણે આજણું કરેવાઈએ તેમાંજ આપણું કુટુંબ બીસું પુરો
હિનતું એટલે ગૃહસ્થાશ્રમ માડયા વિના આપણી સદ્ગતિ જ ન થાય
અપુત્રત્વ ગતિર્નાસ્તિ એવું વેદવચન છે તે તમે ક્યાં નથી જાણના ?
તમારો વેદોનો અને બીજા બીજા વૈદિક કર્મકાંડનાં શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ
પુરો ધર્મ જ્ઞાન પડી તમે ગૃહસ્થાશ્રમ મીડો પુત્રોના પિતા થાઓ
અગ્નિની સ્થાપના કરો. આજણોને જમાડો અને પડી વાનપ્રસ્થ ધર્મ
સન્યાસ લેવાનો વિચાર કરી સકાય પુત્ર સિવાય ત તથેષા પિતાને
બીજો કોણ પિંડ આપે ? તમને ખબર તો છે કે પિંડ વિના પિતા
અવગતિયો થાય છે આવી અનેક વાતો જુગુએ પોતાના પુત્રોને
સમજાવી પછી તેઓ તો એમના બે ન થયા અને દીક્ષા લેવાનો જ
આમલ કરવા લાગ્યા ઉવટે પિતાએ તેમને કહ્યું કે જેના નિર્વાણ માટે
તમે વિચારો છો તે આત્મા જ ક્યાં છે ? કેલે જોયો છે ? આ રીતે
છોકરાઓને તેમના સહપથી ચળાવવા જુગુએ નાસ્તિવાદનો આશરો
ધર્મ સમજાવવા માંડ્યું પરંતુ પિતાની તમામ તક જાળવે પુત્રોએ
બરાબર જવાબ વાળતાં કહ્યું કે આ દિલાવિધિપ્રધાન વેદોના
અભ્યાસથી અમારું શું લાનું થવાનું છે ? આ નામના આજણોને
જમાડીને પણ અમને શો કામદો થવાનો છે ? મરી ગયેયો પિતા ક્યાં

છે ? તેની જાખ્યાર નથી તો પછી તેને પિંડ ક્યાં પહોંચે ? (જુઓ મહાવીર વાણી અશરણ સૂત્ર પદ્ય પાંચમું) છેવટે થાકીને પિતાએ અને માતાએ પોતાના બંને સંતાનોને શ્રમણ થવાની સંમતિ આપી. જ્યારે પોતાના જુવાન પુત્રો જ શ્રમણ થવાની તૈયારી કરે છે ત્યારે પછી ભૂગુ પોતે અને તેની પત્ની જશા જે ઘરડાં ખંખ થઈ ગયાં છે તે હવે ગૃહસ્થાશ્રમમાં કેમ રહી શકે ? એટલે લોકડાળે તે બંને પણ પુત્રોની સાથે જ શ્રમણદીક્ષા લેવા તૈયાર થયાં આમ આખું બ્રાહ્મણકુટુંબ શ્રમણદીક્ષા માટે તૈયાર થયું જાણીને અને તેમની પછવાડે બીજા કોઈ વારસ ન હોવાથી તેમની સંપત્તિનો, ધરખારનો કબજો લેવા ત્યાં રાજા પોતે પોતાના કબજેદાર માણસો સાથે આવી પહોંચ્યો. એ વખતે રાણી કમલાવતી પોતાના પતિ રાજાને સમજાવે છે કે હે રાજા ! જે ધન માલ અને ધરખાર આ બ્રાહ્મણોએ વર્ષો નાખ્યાં છે-છોડી દીધાં છે તેને લઈને ભૂંડા ! તુ કેટલુંક વધુ મેળવી શકીશ ? તારી પાસે ક્યાં સંપત્તિ ઓછી છે ? રાજા હે ? તૃષ્ણા તો અત વિનાની છે તેનો છેડો કદીય આવવાનો નથી. આમ કહેતાં કહેતાં રાણી છેવટે જે કહે છે તે જ આ દસમા પદ્યમાં કહેલું છે. આ સાંભળીને રાજાને પણ બોધ થયો એટલે આ છએ જણા-ધ્રુવકાર રાજા, કમલાવતી રાણી, ભૂગુ, તેની પત્ની જશા અને તેના બે પુત્રો-એ સાથે દીક્ષા લઈ આત્મશ્રેયની સાધનામાં લાગી ગયા. પ્રસ્તુત ધર્મસૂત્રમાં જે સાતમું અને આઠમું પદ્ય છે તે, પોતાના પિતાને સમજાવતું ભૂગુના પુત્રો બોલે છે

ભૂગુના પુત્રોનો પોતાના પિતા સાથે જે સંવાદ થયેલ છે તેવો જ સંવાદ મહાભારતના પારમાર્થિકપર્વના ત્રીજા મોક્ષધર્મપર્વના ૧૭૫મા અધ્યાયમાં આવે છે ત્યાં રાજા યુવિષ્ઠિર અને બીજા પિતામહ વચ્ચે એવરકર પ્રગતિને અંગે ચર્ચા ચાલે છે. તેમાં પિતામહ, બ્રાહ્મણ પિતાપુત્ર વચ્ચે થયેલો જે પ્રાચીન સંવાદ ટાંટી બતાવે છે તે જ આ

૩

અહિંસા-સૂત્ર

((૧૧) તત્થિમ પદમ ઠાળ, મહાવીરેણ દસિય ।

અહિંસા નિરૂપા દિટ્ઠા, સવ્વભૂણ્ણુ સજ્જમો ॥૧૧॥

૩

અહિંસા-સૂત્ર

૧૧ તે તે તમામ ધર્મસ્થાનોમા ભગવાન મહાવીરે પ્રથમ સ્થાન આ બતાવેલું છે નાના ઓટા તમામ છવે સાથે સચમપૂર્વક વ્યવહાર કરવાની પ્રવૃત્તિમા તેમણે નિપુણ^૧ તેજસ્વી અહિંસા રાજેચ્છી છે, અર્થાત્ એવી અહિંસાને તેમણે પ્રથમ સ્થાને બતાવેલ છે

સવાદ છે આવી જ હખીખ સુખાર બતખર્મા પણ નોધાએલી મળે છે આમ આ એક જ સવાદ જૈન પરપરામાં બૌદ્ધ પરપરામાં અને ખ્રીષ્ણ પરપરામાં સચવાયેલ છે એથી માન્ય પડે છે કે આ વિચાર કેનો બરો પ્રાચીન છે અને આ સવાદ જૂનાકાળની ધર્મસભા પી ક પનાને પણ ઠીક આગર આપે છે આ રિશે વિશેષ બજવા માટે જુઓ સને ૧૬૫૨ના ફેબ્રુઆરીના અખ હઆન ૬' માસિકમાં મહા ભારત અને જૈન આગમ નામનો લેખ

૧ નિપુણ મૂળ માયામાં અહિંસા નિરૂપા ણિટ્ઠા એ વાક્ય છે આમાં નિરૂપા અહિંસાનું વિશેષ્ય છે નિરૂપા એટલે નિપુણ વ્યાખ્યાનારે તેનો અર્થ સૂચ્ય બતાવેલ છે સૂત્ર એટલે સહપ્રમ-ખેખરી મૂળમૂળ-તેજસ્વી અહિંસા વળી તેજસ્વી કેવી અને અતેજસ્વી કેવી તેજસ્વી અહિંસા સહપૂર્વકની દોષ છે એટલે એમાં મન વચન અને કરીરથી થતી તમામ સત્પ્રવૃત્તિઓમાં

એકરૂપતા-સંગતિ-હોય છે ત્યારે અતેજસ્વી અહિંસાર્મા એવું નથી હોતું-એમાં સંકલ્પ જ શુદ્ધ નથી હોતો અથવા તેની ખરાબ જાગૃતિ નથી હોતી એટલે ચાલતી સતપ્રવૃત્તિ ગતાનુગતિક હોય છે. જેમકે, કોઈ દુકાનદારનું શ્રેયાર્થનું લક્ષ્ય પ્રધાન હોય તો તે તેની તમામ પ્રવૃત્તિ શ્રેયાર્થને અનુકૂળ હોય તેવી જ રીતે ગોઠવશે, તે ધન નહીં કમાય તેમ નહીં પણ શ્રેયાર્થને લેશ પણ આંચ આવે તેમ નહીં જ વર્તે અર્થાત્ તે પોતાની દુકાનદારી ચલાવતો નીતિના તમામ નિયમોને ખરાબર પાળવાનું રાખશે. આ રીતે જાગૃતિ સાથે ધધે કરતો તે કોઈને છતરવાનો વિચાર સરખો પણ નહીં કરે, વેચવાના સામાનમાં ભળતી ચીજો ભેળવી દેવા તેની વૃત્તિ જ નહીં થાય, ગ્રાહકને નુકસાન થાય તેવું એક પણ પગલું નહીં ભરે સંભવ છે કે આમ કરવાથી તે ધન ઓછું મેળવે છતાં તેને ખેદ કે ગ્લાનિ નહીં થાય, જેટલું મળે તેનાથી સંતોષપૂર્વક પ્રસન્નભાવે જીવશે-પોતાનો મુખ્ય શ્રેયાર્થ છે તે ખરાબર સચવાયાનું તેને ખાસ સમાધાન હોય છે એટલે તેને અસંતોષનું કે ખેદનું વલણ રહેતું નથી આવા દુકાનદારની અહિંસા તેજસ્વી કહેવાય-નિપુણ કહેવાય, કેમકે તેની પ્રવૃત્તિમાં સર્વ જીવો તરફ તેનો આત્મવત્ભાવ તરતમભાવે ખંડિત થતો નથી. ત્યારે એવો જ બીજો કોઈ દુકાનદાર કે જેનો ધર્મમય સંકલ્પ જાગૃત નથી, તે કોઈને જીવથી મારી ન નાખવાના સ્થૂલ નિયમને પાળતો હોય છે. છતાં લોભવશ થઈ, સ્વાર્થવશ થઈ તે પોતાના શ્રેયાર્થને ગોળું સમજે છે, એને લીધે ધનને માટે વા બીજી કોઈ સુખસગવડને માટે નીતિના નિયમોને નેવે મૂકી દે છે, તેનું વલણ સર્વ જીવો તરફ જોઈએ તેવું અને જોઈએ તેટલું આત્મવત્ રહેતું નથી તેથી ગ્રાહકોને હાનિ થાય તેમ કરતાં તે અચક્રાતો નથી, વેચવાના માલમાં ભળતી ચીજો ભેળવી ગ્રાહકોની જિંદગી જોખમમાં આવી પડે તેમ કરતાં ય અટકતો નથી અને પોતે કોઈને જીવથી નથી મારી નાખતો એનો સંતોષ માની પોતે દરેકની અહિંસા પાળે છે તેની આ અહિંસા અતેજસ્વી

કહેવાય-અનિપુણ કહેવાય અનુબ્ધ વગેરે તમામ નાના મોટા પ્રાણી
ઓની સાથેના વ્યવહારમાં સયમથી વનવાનુ નામ તેજસ્વી અહિસા
છે માટે જ સત્યવાન મહાવીરે સર્વજનસયમને નિપુણ અહિસા
કહેવી છે જીવન અને શાસને જેવો અને જેટલો સયમ છે તેવો
અને તેટલો સયમ અહિસા અને સયમ વચ્ચે છે અહિસા વિના
સયમ ટકી શકતો નથી અને સયમ વિના અહિસા ટકી શકતી નથી
એ જ રીતે જનમહેનન અને સયમ વચ્ચે પણ એવો જ સયમ છે
જનમહેનન જેટલો પ્રમાણમાં હોય તેના પ્રમાણમાં સયમ સાધી રાખાય
છે વધારે પ્રમાણમાં બીજાના શ્રમ ઉપર રહેનાર અને બીજાના શ્રમનો
લાભ લેનાર સયમને બરાબર સાધી શકતો નથી અને સયમ ન સવાય
તો અહિસા તો કેમ કરીને સધાય ? આ વાત બરાબર સમજાય એ
માટે જ બીજી તેનો અર્થ સર્વજનસયમ એવો બતાવેલ છે
સાધારણ રીતે હિસા એટલે કાંઈને મારવું કે મારી નાખવું અને
અહિસા એટલે કાંઈને ન મારવું કે મારી નાખવું એવો અહિસાનો
સમ્બંધ છે છતાં તે અર્થને પ્રધાનરથાન ન આપતા અહીં સર્વજન
સયમને અહિસા કહેવી છે તેનો આશય અહિસા અને સયમ તથા
સયમ અને શ્રમ એ બન્નેને જોડ્યાં એક બીજાવચર રહી શક્યાં નથી
એમ બતાવવાનો છે અને એવું વિધાન કરવાનો છે કે અહિસા
આચરનારે સયમ કેળવવો જ પડશે જનશ્રમ કરવો જ પડશે, એ વિના
અહિસા-તેજસ્વી અહિસા-નિપુણ અહિસા-સહૃદયપૂર્વકની અહિસા-
દૃઢ નથી વળી, આવી તેજસ્વી અહિસામાં કાંઈને ન મારવાનો અથ
તો સમાઈ જ જાય છે બીજી જેમ કુશનદારનું ઊંઘાદરનું આપેશ
છે તેમ તે જ રીતે રાજ્યના પ્રધાનો વગેરે આશ્રુ વ સરકારી
શ્રમચારીમ કળ વૈદ્ય વકીલ ડોક્ટર મૌની ધાંચી દૂધ વેચનારા
ધીવા-ધી વેચનારા મિથા, મોટા મોટા પૂતો કે મકાન બાંધનારા ઈમારતદાર
દિ ૧૨ કાઠીવા માણી, અગરીવા સુરેયા, કણિયા દિયા સારવારનો ધધિ
રનારાં નસો વગેરે, હવા આપવાનો ધધો કરનારા ક પાઈ ડો વગેરે,

દવાને વેચનારા, ગાંધી, મોદી, કાપડિયા, વાળંદ વગેરે અનેક ધંધાદારીઓ વિશે પણ સમજવાનું છે તથા મુનીમ, મહેતા વાણીતર ગુમાસ્તા રસોયા, ગૃહપતિ (બોર્ડિંગોના), તારમાસ્તર, ટપાલમાસ્તર, રોશનમાસ્તર, શિક્ષક, પ્રોફેસર, અધ્યાપક, પ્રીન્સીપાલ-આચાર્ય તે તે તમામ સરકારી કે મિનસરકારી કર્મચારીઓ વિશે અને ઓફિસોમાં કામ કરનારા નાના પટાવાળાથી માંડીને મોટામાં મોટા તમામ જાતના કામદારો વિશે, મજૂર સંસ્થાઓ વિશે, તમામ પ્રકારના મજૂરો વિશે અર્થાત્ વિવિધ જાતની પ્રવૃત્તિ કરનારાઓ પુરુષો કે સ્ત્રીઓ વિશે પણ તેજસ્વી અને અતેજસ્વી અહિંસાની દૃષ્ટિએ સમજી લેવાનું છે. તેઓ ધારે તો જરૂર પોતાની ફરજને યરામર અનુરૂપ તેજસ્વી અહિંસાને આચરી શકે છે અને એમ ન ધારે તો અહિંસા પાળતાં છતાં તેનું જીવનમાં અને વ્યવહારમાં સ્વાસ્થ્યકર પરિણામ આવતું નથી એ સૌ દ્રાઈ ને સ્વાનું ભવથી પ્રત્યક્ષ છે.

૨ દિઢા-જોએલી છે-અનુભવેલી છે અર્થાત્ લગવાન મહાવીર પોતે જાતે મનુષ્ય વગેરે નાના મોટા તમામ પ્રાણીઓ સાથેના વ્યવહારમાં સંયમપૂર્વકનું વર્તન કેળવીને આ તેજસ્વી અહિંસાને-નિપુણ અહિંસાને-અનુભવેલી છે-પ્રત્યક્ષવત્ કરેલી છે-એમણે પોતે જાતે સમયનો પ્રયોગ કરીને અહિંસાનું જ્વલંત તેજ અનુભવી જોએલું છે. એ આશય બતાવવા જ મૂળ ગાથામાં દિઢા શબ્દનો ઉપયોગ કરેલ છે. પરંતુ જોયા જાણ્યા વિના કે અનુભવ કર્યા વિના એમ ને એમ જ અહિંસાને વખાણી છે એમ નથી દ્રાઈ સારી પ્રવૃત્તિ કે સારી વસ્તુ હોય તો તેને ઘણા લોકો અનુભવ્યા વિના જ એમ ને એમ વખાણવા માંડી પડે છે-ગતિનુગતિક પ્રવાહે તેનું જોરદાર સમર્થન કરવા માંડી પડે છે એવું અહીં નથી એમ સ્પષ્ટ કરવા દિઢા શબ્દને વાપરેલ છે. એમ આ ગાથાની વ્યાખ્યા કરનારા પૂર્વાચાર્યોનો જોડા આશય છે.

(૧૨) જાવન્તિ લોચ પાણા, તસા અદુચ યાવરા ।

૪ જાણમજાણ યા, ન હજે નો વિ ઘાય ॥૨॥

(દશં અં ૬ માં ૮, ૯)

૧૦ આ દુનિયામાં જેટલા ઘેરમાં પ્રાણી છે અથવા

જેટલા સ્થાવર પ્રાણી છે, બાણતા કે અબાણતા તેમને કોઈને હણવા નહિ, તેમ જીભ પાસે હણાવવા પણ નહિ

(૧૩) સય તિવાચણ પાણે, અદુચડનેહિ ધાયણ ।

હજન્ત યાણુનાણાદ ચર વહુદહ અણ્ણો ॥૩॥

(સૂત્રં શુ ૧ અં ૧ ડં ૧ માં ૩)

૧૩ પપત્તિહધારી મનુષ્ય પોતે ભતે પ્રાણીના પ્રણેને હણે છે અથવા જીભ પાસે હણાવે છે, અથવા હણનારા

૩ વ્રજ પ્રાણી—જે પ્રાણીઓ ત્રિવાણી છે એને ત્રાસ થતાં પોતાના રક્ષણ માટે આમ તેમ કરી કંઈ છે તેમને જૈન પરિભાષામાં બૌદ્ધ પરિભાષામાં અને વૈદિક પરિભાષામાં જન કહેતાં છે (શુઓ ૪૩૫ ૨૬ મેં યાણુ વમ મ્તો ૨૩ આ માટે શુઓ ૨૧ ના યાણુ-સૂત્રનાં યોથા ૫૭ ઉપરનું ૧૫૫) તથા શ્રજ પ્રણિહિત વજ્જન વમ-સ્વાવરવજ્જક (મહાભારત શાંતિપર્વ રાજ્યધર્માનુશાસન ૫૫ અધ્યાય નવમે મ્તો ૧૯) નાની કીરીટી ત્રાંગેને બાણુસ સુધીનાં બરા પ્રાણીઓ ત્રસ ॥

૪ સ્થાવર પ્રાણી—જેમને મને તેમને ત્રાસ પડે તો પણ પોતાના રક્ષણ માટે કરી શકતાં નથી તેમને ભારતનાં ત્રણે ધર્મનાં પ્રણેમાં સ્થાવર કહેતાં છે—શુઓ મનુસ્મૃતિ અધ્ય ૫ આરમ્ભે મ્તો ૪૨ સ્વાવર વજ્જાવ) ૧ ૨૯૧ વેદા નાના નાના છોડે લીનુ છરતું ધાસ તથા ૨ પૃથિવી ૩ પ્રાણી ૪ અગ્નિ અને ૫ પવન એ પાંચ સ્થાવર છે ॥

૫ પપત્તિહધારી—હિસાનુ મૂળ પરિમહ છે એમ ભગવાન મહારીરે અને ભારતીય તમામ સતોએ પોતાના અનુભવથી કહેલ છે. જેમ જેમ અદરની તૃષ્ણા અને આસા વધારે તેમ તેમ બહારનો

તરફ પોતાની સમ્મતિ બતાવે છે, અને એમ કરીને તે, પોતાનું
વેર વધારે છે

પરિગ્રહ વધારે મેળવવાનું મન થાય, કદાચ એ મળે કે ન મળે તો
પણ એવી વૃત્તિર્માથી જ હિંસા જન્મે છે અને જેઓ એવો બહારનો
પરિગ્રહ બીજાની સરખામણીમાં પ્રમાણથી વધારે મેળવે છે તેઓ હિંસા
સિવાય તેમ કરી શકતા નથી જેમ જેમ વૃત્તિર્મા સંતોષ તેમ તેમ
પરિગ્રહ વૃત્તિ ઓછી, તેને પરિણામે હિંસા પણ ઓછી. આદર્શ તો
સર્વપ્રકારે અહિંસાનો છે. પણ તે કાંઈ હૃવનમાં ઝટપટ આવી શકતો
નથી, તેને મેળવવા ક્રમપૂર્વક ટેવ પાડવાની હોય છે એવી ટેવ પાડવા
સાત ભગનાન મહાવીરે ગૃહસ્થો માટે બાર વ્રતોની યોજના કહેલી છે
અને તેમાય ખાસ પરિગ્રહની મર્યાદા કરી લેવાની યોજના બતાવીને
અહિંસાના આદર્શને પામવા સરળ માર્ગ ચિધી બતાવેલ છે વ્યક્તિ
કુટુંબ સમાજ ગ્રામ વગેરે પ્રત્યેકનો અભ્યુદય લક્ષ્યમાં રાખીને પરિગ્રહની
મર્યાદા ઉપરાંત પ્રવાસની પણ મર્યાદાનું વ્રત બતાવેલ છે આ અને
નિયમો બરાબર પગાય તો સર્વોદય અવશ્યભાવી છે પરિગ્રહની મર્યાદાનું
સ્વરૂપ આ છે : માણસ પોતાના જીવનવ્યવહાર માટે જે જે ચીજો
જેઈએ—ખાવાની, પીવાની, રહેવાની, ખેતી કરવાની, પહેરવાની, એવા
આકરીની એમ તમામ પ્રકારની હાજતો માટે જેની જેની એટલે જેને
સહય પ્રાણીની કે નિર્જીવ પદાર્થની અપેક્ષા પડે તે તમામનો ઉપયોગ
મર્યાદામાં કરવો—અમુક સખ્યા બાંધી તેમનો ઉપયોગ કરવો તેનું નામ
પરિગ્રહમર્યાદા પ્રવાસની મર્યાદાનું સ્વરૂપ આ છે : માણસ પોતાના
જીવનમાં રહેતો હોય, ત્યાં જ તેને પોતાની મર્યાદામાં સ્વીકારેલ જીવન
ધારણ પોષણ અને સંવર્ધન કરવાની પૂરતી સગવડ મળી રહેતી હોય
અર્થાત્ જન મહેનત દ્વારા વા મર્યાદામાં સ્વીકારેલી બીજાઓની મહેનત
દ્વારા પોતાનો અને કુટુંબનો નિર્વાહ આરોગ્ય સાથે ચાલી શકતો હોય
એટલે રહેવાનું કપલું અને ખાવાપીવાની ચીજો ઉપરાંત બીજી

જરિયાતની સામગ્રી ગામમાં જ વસનાં કુલાર સર્પ-દરછ ધામી
 મોચી ચૂનાર લૂદાર ચમાર વગેરે દ્વારા મેળવી શકતો હોય અને આ
 રીતે પોતાની અને ગ્રામજનતાની આજીવિકા બરાબર ચાલી શકતી હોય
 અને એ પ્રમારે ગામનો શેક કે ગૃહસ્થ સમાજસાપેક્ષ રહીને પોતાનું
 અને આખા ગામની વસ્તીનું ચોમક્યેમ અનુભવતો હોય તો પછી આના
 માણસે કેવળ ધનના લોભને દારજો વા વધારે મોજશોખ મેળવવાના
 મારજો વા સરીરનાં કે આખા માન વગેરે ઇન્દ્રિયોનાં વિશેષ ભોગો મેળવવાની
 લાનચને લીધે વા પોતાના વતનમાં જે સામગ્રી સર્પડે છે અને જેને
 લીધે પોતે અને આખું ગામ સ્વસ્થ રહી શકે છે તે સામગ્રી કરતાં
 વધારે વિલાસમય દેખાવની ચપ્પડી વા મોહક સામગ્રી મેળવવાની તૃષ્ણા
 લીધે વા પોતાના કેવળ સ્વચ્છ દને વીધેવતન બહાર ન જવું જે ગૃહસ્થો
 માટે સામાન્ય મર્યાદા છે છતાં તૃષ્ણા લોભ કે રસચ્છદનો આવેશ
 પ્રમથ ધર્મ જલ્દ અને જ્યાગ તે વતન બહાર નીકળવાનું મારી જન
 શકે ત્યાગ તેને એટલે તે આવેશને મર્યાદામાં રાખવા દરજોઈ સ્ત્રી વા
 પુરુષ બહારના પ્રવાસની મર્યાદા નહીં મરી લેવી અર્થાત્ અનુકૂલિતામાં
 કેવળ સુધી જવું અને ઈર્ષ દિશામાંથી પોતે ધારણી સામગ્રી કેટલી
 મંગાવવી અને ઈર્ષ દિશામાં વતનની સામગ્રી કેટલી બહાર મોકલવી
 આ પ્રમારની તમામ જાનની મર્યાદા નહીં કરી સર્વોદયમાં બાધ ન
 થવાય એ રીતે વનવાનું નામ પ્રવાસમર્યાદા છે જૈન પરિભાષામાં
 આનું જ નામ ઉપરિભાષુ મન આપેલ છે જેમ જેમ આ વિશે
 વિશેષ વિચાર કરીએ છીએ તેમ તેમ માન્ય પડે છે કે પરિમહમર્યાદા
 અને પ્રવાસમર્યાદા આંદો તે પ્રમાણે જ વનવામાં આવે તો સર્વોદય,
 આમોલોમ, આમસ રક્ષણ અને પ્રયેક ગામની વસ્તીનું સરદાણ બરાબર
 રહી રહે ॥ જેમરીનો ભય તો તદ્દન ટળી જાય છે આ ઉપરાંત
 આવાં જ મર્યાદામાં બીજાં જાતનાં સમુદાયનાં મહારીરે ગૃહસ્થો માટે
 ચોજાનાવેલાં છે આ ચોજનામાં તેમની દૂર દેહી સર્વ અનુષ્ઠાનાં કમ્યાબની
 તીવ્ર ભાવના અને સમયના પ્રવાહને યોગ્યતાની અસાધારણ કુશળતા

(૧૪) જગનિસ્સિણ્હિં મૂણ્હિ, તસનામેહિં થાવરેહિં ચ ।
 નો તેસિમારમે દંડં, મણસા વયસા કાયસા ચેવ ॥૪૧॥
 (ઉત્તરાં અં ૮ ગાં ૧૦)

૧૪. જગતમાં રહેલા ત્રસ જીવો વડે અથવા સ્થાવર જીવો વડે પીડા પામવા છતાં ય તેમની ઉપર મનથી વચનથી કે શરીરથી દંડનો પ્રયોગ નહિ કરવો ભોઈ એ.

(૧૫) સવ્વે જીવા વિ ઇચ્છંતિ, જીવિતં ન મરિજ્જિતં ।
 તમ્હા પાણિવહં ઘોરં, નિગંથા વજ્જયંતિ ણ ॥૫૧॥
 (દશં અં ૬ ગાં ૧૦)

૧૫. બધા ય જીવો ઇચ્છવા ઇચ્છે છે, કોઈ જીવ મરવા ઇચ્છતો નથી તેથી નિર્ગંથો, લયંકર એવા પ્રાણીવધનો ત્યાગ કરે છે.

એ બધું આપોઆપ જાણી શકાય છે, જો ભગવાન મહાવીરે ખતાવેલાં એ વ્રતોનું અર્થશઃ પાલન થાય તો પ્રજામાં કયાંય તો મોટા મોટા ટેકરા છે અને ખીન્ને વધારે પ્રમાણમાં ઊંડા ઊંડા ખાડા છે એવી વિપત્તિ ઘણી જ ઓછી થઈ જાય.

૬ જીવવા ઇચ્છે છે—સરખાવો ધમ્મપદ દસમે દંડવર્ગ :

સવ્વે તસતિ દડસ્સ સવ્વે માયતિ મચ્ચુનો ।

મત્તાન ઉપમં કત્વા ન હનેચ્ચ ન ઘાતયે ॥૧॥

સવ્વે તસતિ દડસ્સ સવ્વેસ જીવિત પિય ।

મત્તાન ઉપમ કત્વા ન હનેચ્ચ ન ઘાતયે ॥૨॥

મુલ્લકામાનિ મૂળાનિ યો દંઢેન વિહિસતિ ।

મત્તનો મુલ્લમેસાનો પેચ્ચ સો ન સમતે મુલ્લ ॥૩॥

(૧૬) અક્ષત્ય સવ્વઝો સવ્વ, દિસ્સ પાણે પિયાયણ ।

ન હજે પાણિણો પાણે, મયવેરાઝો સ્વરણ ॥૬॥

(ઉત્તરાં અં ૬ ગાં ૬)

૧૬ બધી બાબુઓથી આવી પડનારા બધા સુખ
: ખેતુ મૂળ આપણા અતરમા છે એમ જાણીને, અને
પાણી માત્રને એક પોતાનો જીવ વહાલામા વહાલો ॥ એમ

તમામ પ્રાણીઓ દડથી ત્રાસ પામે છે તમામ પ્રાણીઓ મરણના
તથા ધરધરે છે, તમામ પ્રાણીઓને જીવવું વહાનું ॥ મારે તમામ
પ્રાણીઓને પોતાની જેવા જ સમજને કાંઈપણ પ્રાણીને મારવો નહી
તેમ બીજા પાસે મરાવવો નહી ૧-૨

પ્રાણીમાત્ર સુખની ઈચ્છાવાળાં છે પોતાના સુખની ઈચ્છા રાખતો
તે કાંઈ તેમને દડવડે મારે છે-તેમની હિ સા કરે છે તે ભવિષ્યમાં સુખ
રાખતો નથી ૩

સ વખતે જેટલે જી શી જીવનમાં કેળવેસો હોય અને જેટલે જી શી
જી મહેનતની ટેવ પાડી હોય તેટલે જી શી હિ સા ઝોછી થાય છે
માટે જ અહિં સાને આચરવા ખાસ કરીને સ વખતની તથા જાતમહેનતની
શરૂઆત કરવામા જાતી છે-અહિં સાને 'સર્વજીવન યમ ક્ષેત્ર છે એ
ખ્યાનમાં રાખવાનું છે

■ આપણા અતરમા છે- યન દલ મનુષ્યાના જીવન
જી-માણવો ના સિદ્ધાંતનું સૂચન મદાવીરવાણીના આ વાક્યમાં
છે તાત્પર્ય એ કે દુ ખ વા સુખનું કારણ આપણું પોતાનું જન છે
આપણે બહારનાં નિમિત્તોમાં દુ ખની કે સુખની કલ્પના કરીને તે
નિમિત્તોની પાછળ દોડવા જ કરીએ છીએ અને પરિણામે અસ્વચ્છતા
અનુભવીએ છીએ કાંઈ એક નિમિત્ત પછી ભલે તે જીવત પ્રાણી
હોય વા નિર્જીવ પદાર્થ હોય તે જ આપણા દુ ખનું કે સુખનું નિમિત્ત

સમજીને, જેઓ ભય અને દ્વેષના દોષોથી નિવૃત્ત થએલ છે તેઓ, કોઈ પણ પ્રાણીના પ્રાણને હણતા નથી.

છે એ માન્યતા વધારે અંશે ભૂલ ભરેલી છે. જે એક વસ્તુ આજે આપણને મુખકર લાગે છે તે જ વસ્તુ કાળ જતાં દુઃખકર લાગે છે અને એ જ રીતે જે નિમિત્ત આજે આપણને દુઃખકર લાગે છે તે જ વખત વીતતાં મુખકર નીવડે છે એવો અનુભવ કોને નથી ? મનની ભૂમિકાને સ્વસ્થ અને ધ્યેયનિષ્ઠ કરવા તરફ આપણે પ્રયાસ વિશેષ હોય તો નિમિત્તો આપણને પીડી શકતાં નથી એક તરફ આપણી મનની સ્થિતિ સ્વસ્થ હોય અને બીજી તરફ દરેક સજીવ કે નિર્જીવ પદાર્થના સ્વભાવથી આપણે પૂરેપૂરા પરિચિત હોઈએ તો નિમિત્તો દ્વારા નીપજતી પરિસ્થિતિ આપણને બાધ નહીં કરી શકે ધારે કે આપણને દૂધપાક કે શીખંડ પ્રિય છે, તેને આપણે રોજ ને રોજ ખાયા કરીએ તો શું તે આપણને પ્રિય જ લાગવાનાં છે ? એ જ રીતે એક સ્ત્રી પુત્ર બહેન ભાઈ કે મિત્ર આપણને પ્રિયમાં પ્રિય લાગે છે પણ સંયોગો ફરતાં તે જ સ્ત્રી પુત્ર બહેન ભાઈ કે મિત્ર આપણને અપ્રિય લાગવા માંડે છે; આ બધી હકીકત સૌ કોઈને અનુભવ સિદ્ધ છે. આ ઉપરથી ફલિત એ થાય છે કે મુખ કે દુઃખ બહારનાં નિમિત્તો ઉપર અવલંબતુ નથી; અપિતુ આપણા અંતર ઉપર અવલંબે છે. એટલે મુખને મેળવવા માટે કે દુઃખને છોડવા માટે બહારનાં નિમિત્તોની પાછળ દોડ્યા કરવા કરતાં વિશેષ લક્ષ્ય આપણા અંતર તરફ આપવું એ વિશેષ ઉચિત છે એમ આ પદમાં દેહેવાનું છે

૮. પ્રાણીના પ્રાણને હણતા નથી—સરખાવો દશુખિમ, પર્વત પરનો ઉપદેશ ૧૦ “કદી કોઈનો ઘાત કરવો નહીં એ આર્ય તમે જાણો છો. હન્યારો અયોગ્યતાએ જશે એમ તમે માનો છો પણ હું કહું છું કે કેવળ હન્યા એટલી જ હિંસા નથી. જો તમે તમારા ભાઈ સામે પણ ગુસ્સો કરો, તો હું કહું છું કે તમે નરકના અધિકારી

૭) સન્નાહિ અણુજુત્તીહિ, મતિમ પહિરેહિયા ।

સવ્વે અજ્ઞન્તદુક્કસા ચ, અઓ સવ્વે જા હિંસયા ॥૫૫॥

૧૭ મતિમાન મનુષ્યે તમામ પ્રકારની યુક્તિઓથી વિચારીને, અને તમામ પ્રાણીઓને દુઃખ ગમતું નથી એ હકિકતને પોતાના જાત અનુભવથી સમજીને, કોઈ પણ પ્રાણીની હિંસા ન કરવી

(૧૮) ણ્વ સુ નાણિણો સાર, જ ન હિંસતિ કિંચણ ।

અહિંસાસમય એવ ગયાવન્ત વિચાણિયા ॥૫૬॥

(મુત્ર ૭ ૧ અ ૦ ૧૧ ગા ૦ ૧, ૧૦)

૧૮ કોઈને પણ પીડા ન કરવી, એ, ખરેખર જ્ઞાનીઓ માટે સારૂ છે અહિંસાનું એટલું જ તત્ત્વ સમજાય તો થાય છે

(૧૯) સયુગ્મમાણે ૩ નરે મહમ,

પાવાડ અપ્પાણ તિરદ્દુગ્ગા ।

હિંસપ્પમૂયાદ દુદ્ધાદ મત્તા,

વેરાનુદ્ધર્ષિણિ મહમ્મયાણિ ॥૫૭॥

(મુત્ર ૭ ૧ અ ૦ ૧૦ ગા ૦ ૨૧)

યશના જે તમે તમારા ભાઈને ગાય દેશો તો પણ તમે અધ્યાત્મિક ન પામશો' કહેવાય છે.

સરખાવો દજરના મહામદ અને ઈસ્માયિલ ઈમાન આલુએ દરેક પ્રકારનો લુપ્ત કરતાં અટકારવા માટે છે કોઈ એમિન (ઈમાનદાર) કેઈ પણ લુપ્ત ન કરી શકે — (૫૦ ૧-૩)

૧૯. દુઃખો હિંસાથી જન્મેલાં છે, વૈરને વધારનારો છે અને મહાભયંકર છે, એમ જાણીને સમજણવાળો ખુદ્ધિમાન મનુષ્ય તો પોતાની જાતને પાપથી અટકાવે.

(૨૦) સમયા સવ્વભૂણસુ, સત્તુ-મિત્તેસુ વા જગે ।

પાણાઙ્ગવાયવિરઙ્ગે, જાવજ્જીવાણે 'દુક્કરં' ॥૧૦॥

(ઉત્તરાં અં ૧૯ ગાં ૨૫)

૨૦. દુનિયામાં તમામ પ્રાણીઓ તરફ-પછી ભલે કોઈ શત્રુ હોય અથવા મિત્ર હોય-સમભાવે વર્તવું એનું નામ અહિંસા છે. એવી અહિંસામાં અર્થાત્ સમતાભ વમાં રહીને તમામ પ્રાણીઓને પીડા કરવાની પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ-નાની મોટી તમામ પ્રકારની હિંસાનો ત્યાગ-જિંદગી પર્યંત ટકાવવો-નભાવવો હુકમ છે.

: ૪ :

૧ સચ્ચ-સુત્તં

(૨૧) નિચ્ચકાલડપ્પમત્તેણં, મુસાવાયવિવજ્જણં ।

માસિયન્વ હિયં સચ્ચં, નિચ્ચાડડત્તેણ દુક્કરં ॥૧॥

(ઉત્તરાં અં ૧૯ ગાં ૨૬)

૬. સરખાવો છં પ્રિં પં ઉં ૧૩ “મિત્ર પર પ્રેમ કરવો અને શત્રુનો દ્વેષ કરવો એ લૌકિક નીતિ છે પણ મારી સલાહ છે કે તમે તમારા શત્રુ પર પણ પ્રેમ કરજો અને કદી કાઈનો દ્વેષ તો કરશો જ નહીં. જે તમને શાપ દે તેનું હિત ધ્યાનમાં; જે તમને હેરાન કરે તેના ઉપર ઉપકાર કરજો ”

૪

સત્ય-સૂત્ર

૨૧ નિરતર અપ્રમાદી જનીને અને સદા સાવધાન રહીને અસત્યનો ત્યાગ કરવો તથા હિતકર સત્ય^૧ બોલવું અધરૂ જણાય છે

(૨૨) અપ્પણટ્ટા પરટ્ટા વા, કોહા વા જહ વા મયા ।
હિંસા ન મુસ થુવા, નો વિ અન્ન વયાવણ ॥૨॥

૨૨ પોતાને માટે કે પારકાને માટે, ક્રોધના આવેશમાં આવીને અથવા બી જઈને કોઈની હિંસા થાય એવું અસત્ય વચન બોલવું નહિ અને ખીજા પાસે બોલાવવું ચ નહિ.

(૨૩) મુસાશાઓ ય લોગમ્મિ, સઘ્વસાદ્દિં ગરિદ્દિઓ ।
અવિસ્સાસો ય મૂયાણ, સમ્હા મોસ વિવગ્ગપ ॥૩॥
(દશ્મં અં ૬ ગાં ૧૧, ૧૨)

૨૩ બધા સજ્જન લોકોએ અસત્ય વચનને વખોડેલું જ છે અસત્ય વચન પ્રાણીઓમાં અવિશ્વાસને પેદા કરનાર છે, તેથી તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ

(૨૪) ન હવં ન પુટ્ટો મ્માવગ્ગ, ન નિરટ્ટ ન મમ્મય ।
અપ્પણટ્ટા પરટ્ટા વા, અમયસ્સન્તરેણ વા ॥૪॥
(હત્તરાં અં ૧ ગાં ૮૫)

૧ સરખાવો ૬૦ મં ૬૦ અને ૬ મેટાં સુવ બોલ જડી ભવે તે તારી રિટુદ જગુ દોષ (૫૦ ૧૩૬)

૨૪. પોતાને માટે અથવા પારકાને માટે અથવા
જેમાંથી ગમે તેને માટે કશું પૂછવામાં આવે તો પાપવાળું
વચન જોડવું નહિ; એ જ પ્રકારે નિરથક વચન અગર તે
મમલેલી વચન પણ જોડવું નહિ.

(૨૫) તદેવ સાવજ્જણુમોયણી ગિરા,
ઓહારિણી જા ચ પરોવઘાયણી ।

સે કોહ લોહ મય હાસ માણવો,
ન હાસમાણો વિ ગિરં વણ્જજા ॥૫॥

(દશં અં ૭ ગાં ૫૪)

૨૫. તે જ રીતે, મનુષ્યે, ક્રોધના આવેશમાં આવીને કે
લોભમાં જેઠાઈને, બીકને લીધે કે મશકરીમાં, અગર તો
અમથું હસતાં હસતાં અથવા હસાવતાં હસાવતાં પણ પાપને
વખાણનારી, ‘આમ જ કરી નાખીશ’ એવા નિશ્ચયવાળી અને
બીજાને ઘાત કરનારી ભાષાને જોડવી નહિ.

(૨૬) વિઢ્ઠં મિચં અંસંદિઢ્ઠં, પહિપુણ્ણં વિચંજિયં ।
અયપિરમણુવ્વિગ્ગં, માસં નિસિર અત્તવ ॥૬॥

(દશં અં ૮ ગાં ૪૯)

૨૬ આત્મમાર્થી મનુષ્યે, પોતે જોએલી વાત પણ
પરિમિત શબ્દોમાં, સદેહ ટોળે એ રીતે, તમામ રીતે પૂરેપૂરી,
સર્વ પ્રકારે સ્પષ્ટતાવાળી, બડબડાટ વિનાની અને ઉદ્દેગ ન
કરે એવી ભાષામાં કહેવી.

(૨૭) માસાદ દોસે ચ ગુણે ચ જાણિયા,
તીસે ચ દુષ્ટે પરિવન્જય સયા ।

હમુ સજય સામણિય સયા જય,
વણજ બુદ્ધે દિયમાણુલોમિય ॥૫૥॥

(દશ૦ અ૦ ૭ ગા૦ ૫૬)

૨૭ બાપાના દોષોને અને ગુણોને બજીને તેના
(બાપાના) દોષોને સદા તણ દેવા છ* કાયના લવે સાથે
અયમથી રહેનાર, સદા સાવધાન અને આત્મશુદ્ધિ માટે
અમ કરનાર અમજદાર મનુષ્ય સર્વ લવેને અનુકૂળ બેવી
હિનકારી બાપા બોલે

(૨૮) સય સમેજ્ઞા જહુવા વિ મોજ્ઞા,
માસેજ્ઞ ધમ્મ દિયય વયાણ ॥

જે મરહિયા સળિયાળવ્વજોગા,
ન તાણિ સેવન્તિ સુધીરધમ્મા ॥૮॥

(સૂત્ર૦ મુ૦ ૧ અ૦ ૧૩ ગા ૧૯)

૨૮ પોતાની મેળે સમજીને અથવા સતજનો પાતેથી
સામજીને પ્રજનું હિત કરે બેવી ધર્મમય બાપા બોલવી,
ધર્મનું આચરણ કરીને કે આકરુ તપ કરીને આ જન્મમા
કે આવતા જન્મમા ધનની, પુત્રની કે ભોગોની આશા

* નેનવવાર્ગા પૃથ્વી, પાણી, ધરતી અગ્નિ અને વનરૂપિ એ પાંચ
ધાતુ રૂપ અને એક તથા એક ૭ કાય બન્યા

વચન વિચારીને બોલે આણુ બોલનારો, સત પુરુષોની
વચ્ચે પ્રથમ સારને પામે ॥

(૩૦) તદેવ કાળ કાળે સિ, પહગ પહગે સિ યા ।

વાહિય યા વિ રોગિ સિ, તેજ ચોર સિ મો વપ ॥૧૦॥

(દશં અં ૭ માં ૧૨)

૩૦ તે જ પ્રકારે ‘ઠાણા’ને ‘ઠાણો’ ન કહેવો, ‘હિજડા’ને
‘હિજડો’ ન કહેવો, ‘શીગી’ને ‘શીગી’ ન કહેવો, અને ‘ચોર’ને
‘ચોર’ ન કહેવો

(૩૧) નિતહ વિ દહામુત્તિ જ ગિર માસપ નરો ।

તમ્હા સો પુટો પાવેળ, કિં પુળ જો મુસ વપ ? ॥૧૧॥

(દશં અં ૭ માં ૫)

૩૧ બોટી વાતને પણ સાચી જેવો ઢોળ ચડાવીને
બોલનારો મનુષ્ય ૫ પથી ખરડાય છે, તો પછી જે નશાટાલ
બોટુ જ બોલે છે તેના માટે શું કહેવું ?

(૩૨) તદેવ પરસા માસા, ગુન્મૂઓવધાઈળી ।

સપ્પા વિ સા ન વત્તવ્વા, જઓ પાવસ્સ આમ્મો ॥૧૨॥

(દશં અં ૭ માં ૧૧)

૩૨ તે જ પ્રકારે, ગ્રાહીઓને ભારે અધાન પહોંચાડે
એવી કઠોર ભવ કહાય સાચી હેય તો પણ નહિ બેલવી.
કારણ કે કોવી કઠોર ભાષા બોલવાને લીધે ઘણીવાર પાપ
ચલાનો-લાગવાનો-સભવ છે

૩૫. છિચ્છી, નીચ્છી, અને તિરછી દિધાએમા ચારે બાજુ જે ત્રણ પ્રાણો છે અને જે સ્થાવર પ્રાણો છે, તે તમામ વરફ હાથ અને પગને સ્વયમમા રાખીને વર્તનારાએ, બીજાએ પાસેથી તેમણે નહિ આપેલું એવું કાઈ પણ^૧ લેવું નહિ

(૩૬) તિચ્ચ તસે પાણિણો યાવરે ય,

જ હિસતિ બાયસુદ્ધ પહુચ્ચ ।

જે હસપ હોઈ અદત્તહારી,

જ સિક્કઈ સેપરિયસ્મ કિંચિ ॥૮॥

(સૂત્ર ૦ શુ ૦ ૧ જ ૦ ૫ ષ ૦ ૮ ગા ૦ ૪)

૩૬ જે ૨ મનુષ્ય પોતાની જાતના સુખને માટે ત્રણ પ્રાણોનો જે સ્થાવર પ્રાણોનો ફરજાવે ધાત કરે છે, જે હિ સઠ અને ચીર બને છે, એવો એ, પોતે આદરપાત્ર મનેલા પ્રતોનું લેશ પણ પાલન નથી કરી શકતો

૧ સરખાવો ૬૦ મ ૪૦- જેમ આ નમરર્મ આ મહિનાર્મ આ દિવસ પવિત્ર મનાય છે બરાબર તે જ રીતે તમારામાંથી ફરજનાં તન, ધન અને માથ મિથક્ષન એકબીજાને મારે પવિત્ર વસ્તુ છે કેઈ બીજાનાં જાન કે માથ મિથક્ષનને હાથ ન લગાડી શકે (૫ ૧૦૫)

૨ જે મનુષ્ય-સરખાવો ૪૦૫૦ એકવીસમે પ્રાણ ૬ વર્ષ ૨નો ૩૦ ૨

વરદુસ્તુપજાનન ચત્તમો મુતપિષ્ઠતિ ।

કેતલમ્પલસટ્ટો વેરા સો ન પરિમુચ્ચતિ ॥

બીજાને ૬ મ છંદને જે પોતાનું સુખ છંદે છે તે વૈરભાવવાળો થાય છે અને વૈરભાવથી છૂટી શકતો નથી.

૬

ધર્મચરિય-મુત્ત

(૩૮) વિરહી અવધચેરસ્મ, કામભોગરસ-નુણા ।

ઉગ મહવ્યય ધમ, ધારેયજ્ઞ મુદુચર ॥૧॥

(ઉત્તરાં અ ૧૯ ગાં ૦૮)

૩૮ જે માણસ કામભોગોના રસનો ભણ્ય છે-અનુભવી છે, તે અપ્રહાયકનો ત્યાગ કરે અને ઉગ પ્રહાયક મહાત્માને સ્વીકારે તે કારે દુષ્કર છે

(૩૯) અવધચરિય ધોર, ધમાય દુરદિદિય ।

નાડડચરન્તિ મુળી છોપ, મેવાયવળકન્નિજો ॥૨॥

૩૯ સવધધાતક દોષોનો ત્યાગ કરનારા મુનિજનો દુનિયામાં રહેતા છતાં, મહાભયકર, પ્રમાદરૂપ અને દુષ્ટાનુકારણ એવા અપ્રહાયકને આચરતા નથી

(૪૦) મૂલસેયસદ્મસસ સદાદોયસપુત્તય ।

વમ્હા મેદુણસમગા, નિમયા વજ્જદવિ જ ॥૩॥

(દસાં અં ૬ ગાં ૧૫, ૧૬)

૪૦ નિર્મલ જનો અપ્રહાયકનો-મિશ્રુનસ સગંને-ત્યાગ કરે છે, કારણ કે, 'અપ્રહાયક' અધર્મનું મૂળ છે, તેમ જ મોટા મોટા દોષોનું સ્થાન ॥

૧ સરખાવે ૪૦ શ્રિં ૫૦ ઉં ૧૧ 'અનિચાર સાચાતાથી વિરુદ્ધ છે એ વે તથે સાચવ્ય કે. પણ હું શું છું કે જે દોષ

(૪૧) વિમૂસા इत्थिसंसग्गो, पणीयं रसभोयणं ।

नरस्सऽत्तगवेसिस्स, विसं तालउडं जहा ॥४॥

(દશ૦ અ૦ ૮ ગા૦ ૫૭)

૪૧. જે મનુષ્ય પોતાના ચિત્તને શુદ્ધ કરવા-પોતાના સ્વરૂપની શોધ કરવા-તત્પર બન્યો છે, તેને માટે, દેહનો શાણુગાર, ખાતાં જ પ્રાણુ જાય એવા તાલપુટ ઝેર જેવો ભયંકર છે; વળી તેને માટે સ્ત્રીઓનો સંસર્ગ પણ એવા જ ઝેર જેવો ભયંકર છે; તેમ જ તેને માટે ઉત્તેજક સ્વાદવાળું તથા દૂધ મલાઈ ધી માખણ અને વિવિધ મિઠાઈ વગેરેથી યુક્ત વિધવિધ ભોજન પણ એવા જ ઝેર જેવું ભયંકર છે.

(૪૨) न रूपलावणविलासहासं,

न जंपियं इंगिय-पेहियं वा ।

इत्थीण चित्तंसि निवेसइत्ता,

ददुहुं ववस्से समणे तवस्सी ॥५॥

૪૨. આત્મશોધન માટે શ્રમ કરનાર તપસ્વી રશ્રમણે પોતાના ચિત્તમાં સ્ત્રીઓને લક્ષ્યમાં ગ્રાહીને, તેમનાં રૂપ,

કુદૃષ્ટિથી પરસ્ત્રી સામે જુએ છે તેણે પણ પોતાના મન વડે વ્યભિચાર કર્યો જ છે” ઇત્યાદિ

૨ શ્રમણ—જુઓ સત્યમૂત્ર-ટિપ્પણ બીજું મુનિજન

૩ સ્ત્રીઓને—આ બ્રહ્મચર્યસૂત્રમાં જે જે સ્થળે ‘સ્ત્રીઓ’

શબ્દ વપરાયેલ છે અર્થાત્ સ્ત્રીઓને ઉદ્દેશીને જે જે વિધિનિષેધ કરવામા આવેલ છે તે બધા વિધિનિષેધ પુરુષોને ઉદ્દેશીને પણ સમગ્ર લેવાના છે: અબ્રહ્મચારી પુરુષોને પણ સંસર્ગ ઝેર જેવો ભયંકર છે. વળી, સ્ત્રીઓ તરફની લાવનામાં જેમ મુધારો મૂચવેલ છે તેમ પુરુષો તરફની લાવનામાં પણ મુધારાનું મૂચન સમજવાનું છે. સ્ત્રીઓ

પ્રાપ્ત્ય, વિલાસ, હાસ્ય, જાતપન, ચેનચાળા કે કટાક્ષોને
મેવાનો પ્રયાસ કદી ન કરવો.

(૪૩) અપત્તણ ચેવ અપત્યણ ચ,
અર્ચિત્તણ ચેવ અર્ચિત્તણ ચ ।

इत्थीनणम्माऽऽरियंज्ञाणजुगा

द्विय सया वमवए रयाण ॥६॥

(સત્તરાં અં ૩૨ ગાં ૧૪, ૧૫)

૪૩ સ્ત્રીઓ તરફ રાગ વૃત્તિથી નજર ન કરવી, એ
જ ભારે સ્ત્રીઓનો અભિલાષ ન કરવો, તેમ વિચાર ન
કરવો અને તેમનું કીર્તન ન કરવું—એ બધું બ્રહ્મચર્ય પાલન
માટે તત્પર થએલા મનુષ્યોને સારું સદા હિતરૂપ છે અને
બધાંધ્યાન સાધવાની યોગ્ય ભૂમિકારૂપ છે

(૪૪) મળપલ્લાયજ્ઞર્ણિ, વામરાગવિવદ્ઢર્ણિ ।

वमचंगरओ भिक्खू, धीक्ख तु विवज्जए ॥७॥

૧૨૧ની પુત્રની દુર્ભાવના વા પુરુષો તરફની સ્ત્રીઓની દુર્ભાવના એ
મને બંનેના અલ્પચર્યની ધાતક છે એ સર્વજ્ઞ ખ્યાલમાં રાખવાનું છે
અલ્પચર્ય માટે કેવળ સ્ત્રીઓ જ દોષપાત્ર છે એમ નથી તેમ કેવળ
પુરુષો જ દોષપાત્ર છે એમ પણ નથી દુર્ભાવના માત્ર દોષપત્ર છે પછી
તે ત્રણે તેની દોષ એમણે આ અલ્પચર્ય દોષ માટે કેવળ સ્ત્રીઓને જ
પમેાવરી બરાબર નથી.

एविन्दियग्गी वि पगामभोइणो,

न वंभयारिस्स हियाय कस्सई ॥१४॥

(उत्तरा० अ० ૩૨ गा० ૧૧)

૫૧. જેમાં સૂકાં ઇંધણાં એકઠાં કરવામાં આવેલાં છે એવા વનમાં દાવાનળ લાગે અને સાથે સાથે તે જ વખતે ભેરદાર પવન કુંકાવો શરૂ થયો હોય તો પછી, એ દાવાનળ જેમ જલદી ન ખુઝાય, એ જ પ્રકારે જે બ્રહ્મચારી લિહુ ઠાંસી ઠાંસીને ભોજન અને પીણાંનો ઉપયોગ કરે છે, તેના ઇન્દ્રિય દાવાનળ જલદી ખુઝાતો નથી પણ ઉલટો વધારે વધે છે, અને તે, તેના હિત માટે નથી. કારણ કે, છેવટે તો એ દાવાનળ તેનાં સંયમ, સાધના વગેરેને ખાળીને ખાખ કરી નાખે છે.

(૫૨) विभूस् परिवज्जेज्जा, सरीरपरिमंडणं ।

वंभचेररओ भिक्खू, सिंगारत्थं न चारए ॥१५॥

૫૨. માત્ર શરીરની શોભારૂપ શણુગારને લિહુએ તજવો જ ઘટે. બ્રહ્મચર્યપરાયણ લિહુ એવી કોઈ શોભાને કે આડંબરને કેવળ શણુગાર માટે ન ધારે.

(૫૩) सदे रूवे य गन्वे य, रसे फासे तहेव य ।

पंचविहे कामगुणे, निच्चसो परिवज्जए ॥१६॥

૫૩. શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ—એ પાંચ પ્રકારના કામગુણોને લિહુ, કેવળ કોઈ વાસનાના વિલાસની દૃષ્ટિએ તો સદા તણ જ દે.

(૫૪) દુઝળ કામભોગે ચ, નિન્ચસો પરિવઝળે ।

સકાયાણાણિ સન્વાણિ, વઝ્જેઝ્ઞા પણિહાણવ ॥૧૭॥

(ઉત્તરાં અં ૧૬ ગાં ૧, ૧, ૧૪)

૫૪ વાસનાઓ અને ભોગો ઝટપટ છુટી શકાય છેવા નથી, માટે તેમનો સદા ત્યાગ કરે ધ્યાન સમાધિને સાધનારા ભિક્ષુએ પોતાની સાધનામાં વિદ્યન કરનારા જે જે ભયસ્થાનો હોય તે તમામનો ત્યાગ કરવો

(૫૫) કામાણુગિદ્વિપ્પમર તુ દુક્કર,

સન્નમ્મ લોગસસ સદવગસસ ।

અ વાડય માણસિય ચ કિંચિ,

તમ્મડન્તગ ગચ્છહ વીયરાગો ॥૧૮॥

(ઉત્તરાં અં ૩૦ ગાં ૧૯)

૫૫. સ્વર્ગમાં થ જે કાંઈ શારીરિક અને મનસિક દુઃખ ॥ તથા આ નજરે દેખાતા આખા થ સસારમાં જે કાંઈ શારીરિક અને માનસિક દુઃખ છે, તે બધું થ કામભોગોની લલચમાંથી જ પેદા થયેલ છે, માટે ત્યાગ દ્રવ્યથી પર ધર્મિયો છેવે વીતરાગ જ તે દુઃખોનો અંત થામી શકે ॥

(૫૬) દેવદાણવગમ્મયા, જવસરવસવિન્નરા ।

વમયારિં નમસન્તિ, દુક્કર જે કરેન્તિ સ ૭૧૯॥

૫૬ દુષ્કર પ્રહાયકોની સાધના મટે જેઓ સતત સાવધાન ॥ એવા પ્રહાયકોને દેવો, દાનવો, બ્રાહ્મણો, ચેપો, રક્ષસો અને કિન્નરો એ બધા થ નમસ્કાર કરે છે

(૫૭) एस धम्मे ध्रुवे निच्चे, सासए जिणदेसिए ।

सिद्धा सिद्धान्ति चाणेण, सिद्धिस्सन्ति तहाज्वरे ॥२०॥

(उत्तरा० अ० १६ गा० १६, १७)

૫૭. બ્રહ્મચર્યની સાધનાનો—બ્રહ્મચર્યના સંરક્ષણનો આ ધર્મ શ્રી જિન ભગવાને બતાવેલો છે, અને એ ધર્મ ધ્રુવ છે, નિત્ય છે, શાશ્વત છે. એ ધર્મની સાધનાને લીધે મનુષ્યો સિદ્ધિ પદને પામી ચુક્યા છે, પામતા રહે છે અને ભવિષ્યમાં પામશે પણ બરા.

: ૭ :

अपरिगह-सुत्तं

(૫૮) न सो परिगहो वुत्तो, नायपुत्तेण ताइणा ।

मुच्छा परिगहो वुत्तो, इइ वुत्तं महेसिणा ॥१॥

(दश० अ० ६ गा० ૨૦)

: ૭ :

अपरिग्रह-सूत्र

૫૮ ભિક્ષુ પોતાના સંયમની સાધના માટે વા તેના નિર્વાહ માટે જે કંઈ ઉપકરણો—સાધનસામગ્રી પોતાની પાસે રાખે છે, તેને દયાળુ એવા શાતપુત્ર મહાવીર ભગવાને પરિગ્રહરૂપે કહેલી નથી—ગણેલી નથી પણ એ સામગ્રીમાં રાખવામાં આવતી આસક્તિ—મમતા કે મૂર્છા જ પરિગ્રહરૂપ છે, એવું તે મહર્ષિએ કહેલું છે—જણાવેલું છે.

૧. પરિગ્રહ—જુઓ અહિંસામૂત્ર—ટિપ્પણ ૫ પરિગ્રહધારી.

(૫૯) ઘન-ઘન-વસવમોસુ, પરિમાદવિવલ્લખ ।

સવ્યારમ્પરિચ્ચાઓ, નિમ્મમત્ત મુદુષર ॥૨૦॥

(સ્તર ૦ અ ૦ ૧૯ ગા ૦ ૨૦)

૫૯ ધનના, ધાન્યના અને નોકરરચાકરના પરિચ્છેનો ત્યાગ કરવો, તમામ પ્રકારના આરભ-સમારભોનો પરિત્યાગ કરવો અને મમતા વગરની વૃત્તિ ઠેજવવી એ ધણુ દુષ્કર છે

(૬૦) વિદસુમેદમ સોળ, તેલ્લ સર્પિ ચ પાણિય ।

ન તે સન્નિદિમિચ્છતિ, નાયપુલ્લગ્ગોરયા ॥૩॥

૬૦ જે સાધકો જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન મહાવીરના વચ નોમાં ભારે રુચિ ધરાવનારા છે તેઓ તે ધન કે દરિયાઈ મીઠાનો પોતા પાસે સચ્ચ કરવા ઇચ્છતા નથી એ જ હોતે તેલનો, ધીનો કે ગોળનો પણ તેઓ સધરો કરવા ઇચ્છતા નથી

(૬૧) જ વિ વત્થ ચ પાય વા, વચ્છ પાયપુલ્લખ ।

ત વિ મનમલ્લઙ્ગા, પારેવિ પરિહરન્તિ ચ ॥૪॥

(સ્ત ૦ અ ૦ ૬ ગા ૦ ૧૭, ૧૮)

૬૧ 'ચિત્તમુદ્ધિ' એનું ધ્યેય ॥ એવા સાધકો, એ કે પોતા પાસે વસ્ત્ર, ખાત્ર, કબજા કે રત્નોત્પલ્લ વગેરે

ર સરખાવો. ૬૦ મં ૦ ૭૦ "તમારા શુદ્ધ મોં વિશે ખબરદાર તેમને તમે પે તે ખાતા હો તેવું જ ખબરદારને અને તમે પોતે પહેરતા હો તેવાં જ કપડાં પહેરાવજો. તેમના મળા ઉપરનું કામ કરવાની તેમને કદી આજ્ઞા ન કરો અને એવું જ કામ દોષ એ વખતે ખમ છ કે તે કામ કરવામાં તમે પોતે તેમને ખદા કરો " ૬૧ વિ (૫૦ ૧ ૬)

ઉપકરણો રાખે છે, પરંતુ તે કેવળ સંયમના રક્ષણ માટે જ રાખે છે, અને તે ઉપકરણોને કેવળ સંયમના ઉરક્ષણ માટે જ ફેંકી પણ દે છે. અર્થાત્ ઉપકરણોનું હોવું કે ન હોવું—એ માત્ર સંયમના રક્ષણ માટે જ છે—મહત્તા ઉપકરણોની નથી પણ સંયમની છે.

(૬૨) સવ્વત્થુવહિણા બુદ્ધા, સરવ્વણ-પરિગાહે ।

अवि अप्पणो वि देहस्मि, नाऽऽयरन्ति ममाइयं ॥૫૫॥

૬૨. જ્ઞાની પુરુષો તમામ પ્રકારની ઉપધિના એટલે વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરે સાધન સામગ્રીના સ્વીકારમાં કે તેને સાચવવામાં આસક્તિ-મમતા-રાખતા નથી. જેઓ પોતાના દેહમાં પણ મમતા રાખતા નથી, તેઓ શું આવી નજેવી સાધન સામગ્રીમાં મમતા રાખે ખરા ?

(૬૩) लोहस्सेस अणुष्फासो, मन्ने अन्नयरामवि ।

जे सिया सन्निहीकामे, गिही पव्वइए न से ॥૬॥

(દશ૦ અ૦ ૬ ગા૦ ૨૧, ૧૮)

૩. રક્ષણ માટે જ—આજે રખાય છે એટલાં ઉપકરણો રાખ્યાં વિના મુનિજનો માટે સંયમની સાધના શક્ય નથી એવી શ્વેતાંબર સંપ્રદાયની એકાંગી માન્યતાને અને એક પણ ઉપકરણ હોય તો સાધક જનો માટે સંયમની સાધના શક્ય નથી અર્થાત્ મુનિએ એક પણ ઉપકરણ ન રાખવું જોઈએ—તદન યથાગત-નમ્ર-જ રહેવું જોઈએ એવી દ્વિતીય સંપ્રદાયની પણ એકાંગી માન્યતાને આ પદ સ્પષ્ટ પ્રકારે જ છે તથા ઘણા પ્રાચીન સમયમાં અભિનિવેશપરાયણ આત્મા એ સંપ્રદાયો નહોતા એમ પણ આ પદ સૂચિત કરે છે.

૬૩ પોતાના સયમની મર્યાદાનો ભંગ કરીને ગમે
કે તે કોઈ પણ વસ્તુનો સઘરો કરવાનું મન થયું, એ પોતાના
કૃતિત્ત્વ છોડે છોડે રહેલા લોભની જ ગલક છે એમ હું
જાણું છું માટે હું એમ કહું છું કે, જેઓ એવો સઘરો
કરવાની વૃત્તિવાળા છે તેઓ પ્રવ્રજ્યામા પ્રવ્રજિત થએલા નથી,
પણ સામાનિક વૃત્તિઓમા રાચતા ગૃહસ્થો છે

(૬૪) ચિત્તમત્તમચિત્ત વા, પરિગિજ્ઞ ચિત્તમયિ ।

અન્ન વા ઝણુજાણાદ્દ દર દુક્ત્વા ણ મુચ્છદ્દ ॥૫૥॥

(સૂત્ર ૦ મુ ૦ ૧ અ ૦ ૧ ષ ૦ ૧ ગા ૦ ૨)

૬૪ સજીવ કે નિર્જીવ એવી કોઈ પણ ચીજનો
પોતે પરિગ્રહ કરીને એ વિશે જે કોઈ, જીભને પણ તેમ
કરવાની સમ્ભવિતિ આપે તો તે, એ રીતે કદી પણ દુઃખથી
છુટી થઈ શકતો નથી સજીવ એટલે પ્રાણી, પણ અને
પક્ષીઓ વગેરે જીવતાં પ્રાણી નિર્જીવ એટલે ધન, ધાન્ય,
સોનું, રૂપુ, વાસણ, વાહન, ખેતર વાડી, જમીન, પથારી,
કપડા, શાયરચીલું, ઘર મહેલાત વગેરે આમાની કોઈ પણ
ચીજનો યોદો પણ પરિગ્રહ કરીને અર્થાત એ એ કોઈ પણ
ચીજ ઉપર પોતાનો માલિકીનો હક સ્થાપવો અને કોઈ બીજો
પણ એ ચીજ ઉપર પોતાનો માલિકી હક સ્થાપે એવી
'સમ્ભવિતિ આપવી એ બન્ને પ્રકારે દુઃખથી છૂટા થવાનું નથી
એમ ભગવાન મહાવીર કહે છે

(૬૫) અહા દુમસ્સ પુપ્પસુ અમરો આવિદ્દ રસ ।

ન વ પુલ્લં કિલ્લામેદ્દ સો વ ર્જેદ્દ અપ્પવ ॥૫૭॥

(દર ૦ અ ૦ ૧ ગા ૦ ૨)

૬૫. જેમ યલમરો વૃક્ષનાં વિવિધ ફૂલોમાંથી રસ વૂસે છે અને પોતાની જાતને નલાવે છે છતાં ફૂલોનો વિનાશ કરતો નથી અર્થાત્ ફૂલોને ઓછામાં ઓછી પીડા થાય એમ વર્તે છે તેમ શ્રેયાથી મનુષ્યે પણ પોતાની વ્યાવહારિક તમામ

૪. ભમરો—સરખાવો ધમ્મપદ એથો પુષ્પવર્ગ ૧૩૦ ૬ :

યથા પિ ભમરો પુષ્કં વણ્ણગથં મહેઠ્ય ।

પલેતિ રસમાદાય એવ ગામે મુની ચરે ॥

મહાભારતમાં જ્યાં દુર્યોધન અને વિદુર વચ્ચે વાતચિત ચાલે છે ત્યાં પણ આવી જ હકીકત છે.

યથા મધુ સમાદત્તે રક્ષન્ પુષ્પાણિ ષટ્પદ ।

તદ્વદર્યાન્ મનુષ્યેભ્ય આદદ્યાત્ અવિહિસયા ॥

આ બંને પદોનો ભાવાર્થ આ છે જેમ ભમરો ફૂલોને ખચાવતો ખચાવતો—સાચવી સાચવીને—તેમાંથી રસ—મધ—લે છે તે પ્રમાણે મનુષ્યે પાસેથી ધન, અહિ સાપૂર્વક મેળવવું જોઈએ

શ્રેયાથી મનુષ્ય બીજા કોઈ પાસેથી ધન વગેરેને મેળવવા જતાં વા તેના શ્રમનો લાભ લેવા જતાં કેવી રીતે વર્તે ? એની સૂચના આ પદોમાં આપેલી છે. આખાય સંસારમાં સ્વાર્થ વિશેષ ભાગે પ્રધાન છે સ્વાર્થ સાધવા જતાં મનુષ્ય પોતાના સહાયકોના જીવન તરફ એવો બેદરકાર બની જાય છે કે તે તરફ ભાગ્યે જ નજર સરખી પણ કરે છે. વળી મનુષ્યમાત્રમાં સ્વાર્થ લોભ સત્તામદ વગેરે દૂષણો વ્યાપેલાં છે એને કીંદ પણ તેને ઉપરની વાત સૂઝતી નથી; તેમ છતાં સ્વ અને પર બંનેને ખચાવ થાય એવો માર્ગ શ્રેયાથીએ આમાંથી કાઢવો જ રહ્યો. જે માર્ગ નીકળી શકે એમ છે અને જે રીતે નીકળી શકે એમ છે તે વાત મહાવીર-વાણીનું મૂળ પદ અને ધમ્મપદ તથા મહાભારતનું આ પદ સ્પષ્ટ પણે સૂચવે છે

પ્રવૃત્તિઓ કરતા પોતાના સહાયકોમાંથી-પોતાનાં ગ્રાહકો રૂપ વિવિધ આલબનોમાંથી એવી રીતે લાજ ઉઠાવવો ઘટે અને પોતાની જાતને એવી રીતે નભાવવી ઘટે જેથી એ પોતાનાં સહાયક રૂપ આલબનોનો વિનાશ ન થઈ જાય-તેમની આજીવિકા જ ન છિનવાઈ જાય-તેઓ સમૂગમાં સુસાઈ જઈ વિનાશ ન પામે, એ રીતે ધ્યાન રાખીને તેમને ઓછામાં ઓછી પીડા કેલેશ વા તકલીફ થાય એમ વર્તવું ઘટે

૮

અરાત્રીમોક્ષન-સૂત્ર

(૬૬) અત્યગમ્યમિ આદ્યન્તે, પુરત્વા ય અણુગણ ।

આહારમાદ્ય સઘ્ય, મળસા વિ ન પત્થણ ॥૧॥

(દશાં અં ૮ ગાં ૨૮)

૮

અરાત્રીમોક્ષન-સૂત્ર

૬૬ સૂક્ષ્મ આયત્રી ગયા પછી અને સૂક્ષ્મ ઊગ્રો ન હોય તે પહેલાં જ હાર પછી વોરને લગતી બધી પ્રવૃત્તિને એન્ડે ખાવા-પીવાની તમામ પ્રવૃત્તિને મનથી પણ ન ઇચ્છવી એઈએ.

(૬૭) મતિને સુદૃમા પાળા, તસા અદુષ વાજરા ।

જાદ રાત્રો અપામલો વહમેસપિય જર ? ॥૨॥

૬૭ આ ગ્રંથ પ્રાદ્યેઃ અથવા આ સ્થાવર પ્રાદ્યેઃ એવાં

સૂક્ષ્મ છે કે જેમને રાત્રીએ જોઈ શકાતાં નથી. ૧ આવી સ્થિતિમાં રાત્રીએ નિર્દોષ લિક્ષા માટે કેમ કરીને ફરી શકાય? તે પછી રાત્રે લોજન પણ કેમ કરીને લઈ શકાય?

(૬૮) उदजलं वीयसंसत्तं, पाणा निव्वडिया महि ।
 दिया ताइं विवज्जेज्जा, राओ तत्थ कहं चरे ? ॥३॥

૬૮. જમીન ઉપર પાણીની લિનાશ હોય, જ્યાં ત્યાં થીઆં વેરાએલાં પડ્યાં હોય અને એ રીતે જમીન ઉપર જ્યાં ત્યાં ફીડી, મંકોડી, વગેરે પ્રાણી ફરતાં હોય-એવી પરિસ્થિતિમાં દિવસે પણ હરી ફરી ન શકાય. તો રાત્રે તો એવે સ્થળે લિક્ષા માટે કેમ કરીને ચાલી શકાય?

(૬૯) एयं च दोषं दद्रूणं नायपुत्तेण भासियं ।

सच्चाहारं न भुंजति, निगंथा राइभोयणं ॥४॥

(દશ૦ અ૦ ૬ ગા૦ ૨૩, ૨૪, ૨૫)

૬૯. આ દોષોને જોઈને લગવાન રજાતપુત્રે કહેલું છે કે, નિર્ઐય મુનિઓ રાત્રીએ તમામ પ્રકારના આહારનો ત્યાગ જ કરે-રાત્રિલોજન ન જ કરે.

૧. આવી સ્થિતિમાં જુઓ સત્યસૂત્ર-ટિપ્પણ બીજું મુનિજન

સંયમપ્રધાન વૃત્તિવાળો ગૃહસ્થ પણ આવી પરિસ્થિતિમાં ખાનપાન શી રીતે લઈ શકે? એવો અર્થ પણ અહીં સમજી લેવાનો છે.

૨. રજાતપુત્ર-લગવાન મહાવીરના વંશતું નામ 'જાત' હતું. તેથી તેઆ માટે જાતપુત્ર, જાતનંદન વગેરે નામો પણ વપરાય છે. બૌદ્ધપિટક ગ્રંથોમાં તો તેમની પ્રસિદ્ધિ દીઘતપસ્સી નિગંઠો નાતપુત્તો એ રીતે જ છે.

(૬૦) ચઢવિદે વિ આહારે, રાહમોયણવજ્જણા ।

સન્નિહી-સવ્વઝો વેવ, વજેયત્થો મુદુલ્લર ॥૧॥

(ઉત્તરા૦ અ૦ ૧૧૦ ગા૦ ૩૦)

૭૦ રાત્રે અરાત્ર, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમ એ ચારે પ્રકારના આહારને છોડી દેવો. અર્થાત રાત્રીમોક્ષનનો ત્યાગ કરવો તથા ખાવા પીવા વગેરેની કંઈ પણ વસ્તુઓને પોતાની પાસે રાખી ન મૂકવી અથવા તેવી વસ્તુઓને પોતાની પાસે સઘશે ન કરી રાખવો એ બધું આરે દુષ્કર ॥

(૭૧) પાણિવહ-સુમાવાયા ડલ્લ-એટ્ટુણ-પરિમહા વિરઝો ।

રાહમોયણવિરઝો, જીવો મવહ અણાસવો ॥૬॥

(ઉત્તરા૦ અ૦ ૩૦ ગા૦ ૨)

૭૧ હિંસા, અસત્ય, ઘોરી, અપ્રહયચર્ચ અને પરિમહ, આ ૭ પાપે પાપમય પ્રવૃત્તિઓથી અટકી ગએલો અને રાત્રી મોક્ષનની પ્રવૃત્તિથી પણ વિરામ પામેલો જીવ, આસવ વમરનો હોય છે-નિર્દોષ હોય છે

૩ આ પાંચ પાપમય—આ પાપે કુપ્રવૃત્તિઓ એક બીજા સાથે એવી સંકળાયેલી ॥ ૩ એમાંની ગમે તે એકને કરવા ગતાં એ પાંચે સાથે જ ભારી જવાની એવો એ પાપિનો પરસ્પર સંબંધ ॥ એથી ઉચ્છી પાંચ સત્યપ્રવૃત્તિઓ એટલે અહિંસા સત્ય અસ્તેય અવચર્ચ અને અપરિમહ એ પાંચે પણ પરસ્પર એવી જ સંકળાયેલી છે એટલે તેમથી ગમે તે એકની આરાધના કરનાર એ પાપિને આરાધવી પડે તો જ એ આરાધના ક્ષમાજીકારી બને. એકની આરાધના કરે અને બીજાને પડતી જોડે તે કલ્પનશુદ્ધિનો સંભવ નથી જ એ ખ્યાનમાં રાખવાનું છે

: ૯ :

વિણય-સુત્ર

(૭૨) મૂળાઓ સંધપ્પભવો દુમસ્સ,
સંધાઉ પચ્છા સમુવેન્તિ સાહા ।

સાહા-પ્પયાહા વિરુહન્તિ પત્તા,
તઓ સિ પુપ્પં ચ ફલં રસો અ ॥૧॥

: ૯ :

વિનય-સૂત્ર

૭૨. વૃક્ષના મૂળમાંથી થડ ઉગે છે, થડમાંથી પછી
જુદી જુદી શાખાઓ ઉગે છે, એ શાખાઓમાંથી બીજી
નાની નાની ડાળો ફૂટે છે, એ ડાળો ઉપર પાંદડાં ઉગે છે,
પછી તેને ફૂલ આવે છે, ફળ લાગે છે અને ત્યાર બાદ તે
ફળોમાં રસ જામે છે.

(૭૩) एवं धम्मस्स विणओ, मूलं परमो से मोक्खो ।
जेण किंत्ति सुयं सिग्घं, निस्सेसं चाभिगच्छइ ॥२॥
(દશ૦ અ૦ ૧ ઉ૦ ૨ ગા૦ ૧, ૨)

૭૩. એ જ પ્રકારે ધર્મરૂપ વૃક્ષનું મૂળ વિનય છે અને
મોક્ષ તે મૂળમાંથી પ્રગટ થતો ઉત્તમોત્તમ રસ છે. વિનયથી જ
મનુષ્ય ડીર્ઘ, વિદ્યા, જ્ઞાના-પ્રશંસા અને કલ્યાણમંગળને
શીઘ્ર મેળવે છે.

(૭૪) અહ પચહિ ઠાળેહિ, જેહિ સિમ્પા ન સ્વમદ્ ।

થમ્મા કોહા પમાણ, રોગેણાડ્ડસ્મણ ચ ॥૩॥

(ઉત્તરા અ૦ ૧૧ ગા૦ ૩)

૭૪ જે પાત્ર કાચેાને લીધે મનુષ્ય સાચી વિદ્યા મેળવી શકેતો નથી તે આ છે

અભિમાનને લીધે, ક્રોધને લીધે, બેદરકારી અથવા વિષયો તરફના ધોતાના વલણને લીધે, કેાઠ જેવા અચકર રાજો થવાને લીધે અને આજસને લીધે મનુષ્ય સાચી વિદ્યા મેળવી શકેતો નથી

(૭૫-૭૬) અહ અટ્ટહિ ઠાળેહિ, સિલ્લાસીલિ તિ ધુલ્લહ ।

અહસિરે સયાદન્તે, ન ચ મમ્મમુદાહરે ॥૪॥

નાસીલે ન વિસીલે વિ, ન સિયા અહ્લોલુપ ।

અકોદ્દણે સજ્જણ, સિલ્લાસીલિ તિ ધુલ્લહ ॥ ॥

(ઉત્તરા૦ અ૦ ૧૧ ગા૦ ૪, ૫)

૭૫-૭૬ જે આઠ કાચેાને લીધે મનુષ્ય ‘શિક્ષાશીલ કહેવાય છે તે આ છે —

૧ તે વારં વાર હસનારો ન હોય, ૨ નિરતર દંડિયે ને કાળૂખા શખનારો હોય, ૩ બીબ્બના મનો બેઠાય એવા વચન બોલનારો ન હોય, ૪ શીવ વિનાનો ન હોય એટલે કે મુશ્કેલ હોય, ૫ શીલ વારં વાર બદલાવા કરે એટલે કે અચાર ઠેકણા વગરનો હોય એવો પણ ન હોય, ૬ અથવા પીવ આ કે વિષયે આ અગિયે લુપ ન હોય, ૭ અકોપી-શાનવૃત્તિનો હોય, ૮ સચ વરાવણ હોય-આવા ગુણવાળો મનુષ્ય ‘શિક્ષાશીલ’ કહેવાય ॥

(૭૭) આણાનિદસકરે, ગુરુળમુવવાયકારણ ।

ઇંગિયાગારસંપન્ને સે વિણીણ ત્તિ વુચ્ચઈ ॥૬॥

(ઉત્તરા૦ અ૦ ૧ ગા૦ ૨)

૭૭. જે મનુષ્ય ગુરુજનની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તતો હોય, ગુરુજનની દેખરેખમાં રહેતો હોય-ગુરુકુળવાસી હોય, ગુરુજનનાં ઇગિતોને એટલે સંકેતોને બરાબર સારી રીતે સમજતો હોય તથા કાર્ય પ્રસંગે કરવામાં આવતા તેમના (ગુરુજનના) શારીરિક કે મૌખિક આકારોને બરાબર સારી રીતે સમજી લેતો હોય તે મનુષ્ય વિનીત-વિનય સંપન્ન-કહેવાય છે.

(૭૮-૮૧) અહ પન્નરસહિં ઠાણેહિં, સુવિણીણ ત્તિ વુચ્ચઈ ।
નીયાવત્તી અચવલે, અમાઈ અકુઝહલે ॥૭॥

અપ્પં ચ અહિન્સિવઈ, પવન્થં ચ ન કુવ્વઈ ।
મેત્તિજમાણો ભયઈ, સુયં લહ્હું ન મજ્જઈ ॥૮॥

ન ચ પાવપરિક્ખેવી, ન ચ મિત્તેસુ કુપ્પઈ ।
અપ્પિયસ્સાઽવિ મિત્તાસ્સ, રહે કલ્લાણ માસઈ ॥૯॥

કલહહમરવજ્જિણ, વુદ્ધે અભિજાણે ।
હિરિમં પહિસંલીણે, સુવિણીણ ત્તિ વુચ્ચઈ ॥૧૦॥

(ઉત્તરા૦ અ૦ ૧૧ ગા૦ ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩)

૭૮-૮૧. આ પંદર કારણોને લીધે મનુષ્ય સુવિનીત-વધારે સારી રીતે વિનયવાળો ગણાય છે.

પહેલું નમ્ર હોય એટલે ઉદ્ધત ન હોય, ખીણું અચપળ હોય, ત્રીણું શંકા-લુચ્ચાઈ-કપટ વિનાનો હોય એટલે કે

સરળ હોય, ચોથુ કુતૂહલી ન હોય એટલે ગલીર હોય,
પાંચમું કોઈનું અપમાન ભાગ્યે જ કરતો હોય, છઠ્ઠું જેને ક્રોધ
આભ્યા પછી વધારે વખત ન ટકતો હોય અર્થાત્ જે જલદી
શાત થઈ જતો હોય, સાતમું પોતા તરફ મિત્રભાવે વર્તનારા
સાથે પૂરા સદ્ભાવથી વર્તતો હોય, આઠમું વિદ્યા મેળવીને
અભિમાન ન કરતો હોય, નવમું કોઈના દોષોને બોલ બોલ
ન કરતો હોય વા દોષગ્રાહી ન હોય, દસમું મિત્રો
તરફ ક્રોધ ન કરતો હોય, અગિયારમું પોતાને ન ગમતા
અપ્રિય મિત્રનું પણ તેની પછવાડે સાડુ જ બોલતો હોય
અર્થાત્ અપ્રિય મિત્રની પણ તેની પાછળ નિંદા ન કરતો હોય,
બારમું ઝગડો કે ટટો ન કરતો હોય, તેરમું બુદ્ધિવાળો
હોય-સમજદાર હોય, ચૌદમું અલિંગત-ખાનદાન-હોય, અને
પંદરમું આખની શરમ રાખનારો હોય અને સ્થિર વૃત્તિનો
હોય આવા મનુષ્યને મુવિનીત કહેવાય છે

(૮૦) જાણા-નિરેસઝકરે, શુભ્ણમણુવચાયકારણ ।

પઢ્ણીણ અમમુદ્ધ, અવિર્ણીણ તિ મુરુવદ્ધ ॥૧૬॥

(સ્વારાં ૦ જાં ૧ ગાં ૩)

૮૨ જે મનુષ્ય શુભજનની આજ્ઞા પ્રમલ્લે વર્તતો ન
હોય, શુભજનની દેખરેખમાં ન રહેતો હોય-સ્વચ્છદી હોય,
શુભજનો વિરોધી હોય, બેવફૂર-હોય-સમજ વચરનો દેવ
તે અવિનીત-વિનય વિનાનો કહેવાય છે

(૮૩-૮૪) અમિલ્લજં કોહી હવદ્, પદ-જં જ પદુપ્પદ્ ॥

મેલિમ્મમાળે વમદ્, મુય છટ્ટવ મમ્મદ્ ॥૧૭॥

અવિ પાવપરિક્ષેવી, અવિ મિત્તેસુ કુપ્પઈ ।
 સુપ્પિયસ્સાઽવિ મિત્તસ્સ, રહે માસઈ પાવગં ॥૧૩॥
 પડ્ડણવાદી દુહિલે, થદ્દે લદ્દે અણિગહે ।
 અસંવિભાગી અચિયત્તે, અવિણીય ત્તિ વુચ્ચઈ ॥૧૪॥

(ઉત્તરા૦ અ૦ ૧૧ માં ૭, ૮, ૯)

૮૩-૮૫. જે મનુષ્ય વારંવાર ક્રોધ કરતો હોય, જેનો ક્રોધ જલદી શાંત ન થતો હોય, જે પોતાના મિત્રો તરફ ક્રોધ કરતો હોય, પોતાના સુપ્રિય મિત્રનું પણ પછવાડે ઝૂકું બોલતો હોય, જે બકવાદી હોય-જેમ કહે તેમ બોલ બોલ કરતો હોય, દ્રોહી હોય એટલે પોતાના ઉપકારીઓનો પણ દ્રોહ કરતો હોય, અભિમાની-અક્રૂડ હોય, લાલચુડો હોય, સંયમ વગરનો હોય, પોતે મેળવેલી કાંઈ પણ વસ્તુને એટલે ખાન, પાન, વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરે વસ્તુઓને પોતાના સાધર્મિકોને ભાગે પડતી ન આપે અને પોતે એકલો જ રાખે-ભોગવે-એવો હોય અર્થાત વહેંચીને ખાનારો ન હોય અને અપ્રિય લાગે તેવા સ્વભાવવાળો હોય તે અવિનીત-વિનય વગરનો ગણાય છે.

(૮૬) જસ્સન્તિય ધમ્મપયાઈ સિક્કલે,

તસ્સન્તિય વેણઈયં પડંજે ।

સકારણ સિરસા પંજલીઓ,

કાય-ગિરા મો ! મળસા ચ નિચ્ચં ॥૧૫॥

૮૬. જેમની પાસેથી ધર્મનાં પદો એટલે ધર્મનાં વચનોને શીખે તેમની પાસે વિનયથી વર્તવું જોઈએ, તેમનો

સત્કાર કરવો. બોધીએ, તેમને માથુ નમાવીને અને હાથ
બેઠીને 'પ્રણામ કરવા બોધીએ, તથા હૃદયે શરીર વટે,
વચન વટે, અને મન વટે પોતાને ધર્મશાસ્ત્ર શીખવનાર
શુદુનો હરેક પ્રકારે વિનય કરવા બોધીએ

(૮૭) ધર્મા વ કોહા વ મય-વ્યમાયા,

શુદુસ્તગાસે વિનય ન સિદ્ધે ।

સો વેષ ઇ સસ્ત ઝમ્મૂદમાવો,

ફાલ વ વીયસ્સ વહાય હોદ્દ ॥૧૬॥

(દશાં જા ૧ વૃ ૧ શા ૧૨, ૧)

૮૭ અભિમાનને લીધે, ક્રોધને લીધે, મદ કે પ્રમાદને
લીધે જે શિષ્ય થા વિદ્યાર્થી શુદુનો 'વિનય ન કરે-શુદુની
પાસે વિનયથી ન વતે', તો જેમ વાસડાનું ફળ વાસડાના
વિનાશનું કારણ બને છે, તેમ તેનું એ અવિનયી વર્તન જ
તેના પોતાના વિનાશનું કારણ બને છે

૧. વિનય ન કરે—સરખાવો ધર્મપદ બારેમાં આત્મવર્ત
થો. ૮

યા સાસર્વં કરણં પ્રિયાય વમ્મરીવિવ ।

વદિક્કોસપિ દુમ્મયા દિટ્ઠિ વિસાવ વવિવં ॥

વત્તાવિ વદુવરમેવ વસવમ્મયાવ વન્નવિ ॥

જે દુષ્ટિ મનુષ્ય પાપમય દષ્ટિ રાખીને ધર્મભૂમી આવ એવા
અરકતના સાસન ઉપર આકોચ કરે અર્થે એ રૂઝનું શુદ્ધ બે સે
તે, વાસડા ફળની પેઠે પોતાના આત્મધાનને પામે છે-પેતે જલે
પોતાના વિનયને નોતરે છે

(૮૮) વિવત્તી અવિણીયસ્સ સંપત્તી વિણીયસ્સ ય ।

જસ્સેયં દુહઓ નાયં, સિક્ખં સે અભિગચ્છહ ॥૧૭॥

(દશ૦ અ૦ ૧ ઉ૦ ૨ ગા૦ ૨૧)

૮૮. અવિનયી વિપત્તિ પામે છે અને વિનયી સંપત્તિ પામે છે. આ બે વાતને બેભુ બરાબર જાણી લીધી છે તે, શિક્ષાને-વિદ્યાને-મેળવી શકે છે.

: ૧૦ :

ચાતુરંગિજ્જ-સુત્તં

(૮૯) ચત્તારિ પરમંગાણિ, દુલ્લહાણીહ જન્તુણો ।

માણુસત્તં સુહં સદ્ધા સંજમમ્મિ ય વીરિયં ॥૧૮॥

: ૧૦ :

ચાતુરંગીય-સૂત્ર

૮૯. સંસારમાં પ્રાણી માત્રને આ ચાર ઉત્તમ અંગો મળવાં ઘણાં જ દુર્લભ છે: એક તો મનુષ્યપણું-મનુષ્યતા અવતાર, બીજું શ્રુતિ-સારાં સારાં વચનોનું શ્રવણ, ત્રીજું તે તે સાંભળેલાં સારાં સારાં વચનોમાં શ્રદ્ધા થવી અને ચોથું-થયેલી શ્રદ્ધા અનુસારે સંયમની પ્રવૃત્તિમાં પુરુષાર્થ કરવો-શક્તિનો ઉપયોગ કરવો.

(૯૦) ઇગયા ચત્તિઓ હોઈ, તઓ ચંદાલ-ચુક્કસ ।

તઓ કીહ-પયંગો ય, તઓ કુન્થુ-મિવીલિયા ॥૨॥

૬૦ પ્રાણી કૌંકવાર ક્ષત્રિયનેા અવતાર પામે છે તેા કૌંકવાર આકાલનેા અને કૌંકવાર વણુ'સ કરનેા વળી, કૌંકવાર ક્ષીરો થાય છે, કૌંકવાર પનગીયું થાય છે તેા કૌંકવાર કથવો થાય ॥ અને કૌંકવાર ક્ષીરી થાય છે

(૧૧) एवमावृत्तौणासु पाणिनो ब्रह्मविद्विषा ।

न निर्व्यग्जन्ति मसारे, सव्यहेसु व स्पतिषा ॥૧॥

૬૧ પાપકર્મ કરનારા પ્રાણીઓ એ પ્રકારે ફરતી ફરતી-જુદી જુદી-ચોનિયોમાં જન્મ લીધા કરે છે, છતાં જ જેમ ક્ષત્રિયો મોટા મોટા યુદ્ધો કરવાની ધણી મહેનત કરી અને પછી તમામ ધર્મ અળી ગયા પછી પશુ ફરીને જીવી ધાર મહેનત કરતા કટાળતા નથી, તેમ તે પ્રાણીઓ આવા જુદા જુદા જન્મનારા મેજથીને સ સાર સજ પે કટાળતા નથી, અર્થાત્ ક્ષત્રિયોની જેમ ઉલ્લા રાજ થાય છે

(૧) ब्रह्ममगोहिं सम्मूहा, दुर्वितया बह्वदेयणा ।

अमाणुमासु जोगीसु विनिहस्यन्ति पाणिनो ॥૧॥

૮૨. પાપીઓની ને જાતને લીધે જોડલે વારવાર પાપમય પ્રવૃત્તિ કર્યા કરવાથી વિશેષ મૂક કચેલા, દુષ્ટી અને ધણી વેદનાઓને ભોગવતા પ્રવૃત્તિ, મનુષ્ય સિવ વની બીજી વિવિધ ચેનિઓમાં જન્મી જન્મીને વારવાર દુષ્ટ થા કરે છે-આજ મ થા કરે છે

(૧૨) ब्रह्मर्षेणु पराणय, आहुपुत्री कदाह व ।

जीवा सोद्विमुपसा, ब्रह्मन्ति मनुस्सव ॥૧२॥

૬૬ કદાચ ધર્મમાર્ગના અવલુનો પ્રસંગ સાપડ્યો અને તેમાં શદ્ધા પણ બેઠી તેમ છતાંય તે પ્રમાણે વર્તવા શાસ્ત્ર યોગ્ય પુરુષાથ કરવાનું વળી બારે દુર્ઘટ બને ॥ ધણા લોકો કોવા હોય છે કે જેઓ 'ધર્મમાર્ગમાં પોતે શદ્ધા તો રાખે છે' એમ કહેતા હોય છે, પણ તે પ્રમાણે વર્તી શકતા નથી અર્થાત્ શદ્ધા થયા પછી તે પ્રમાણે પુરુષાથ કરવો ધણા દુર્લભ બને છે

(૯૫) માણુસત્તમિ આયાઓ, જો ધમ્મ સોજ્જ સરહે ।

સવન્સી ધીરિય ઇદુ, સવુદે નિમુણે રય ॥૯૫॥

૬૭ મનુષ્ય જન્મમાં આવેલો એટલે ખરેખર મનુષ્ય પથેલો તેને જ સમજવો કે જે, ધર્મવચનોને સામળે, પછી તેમાં વિશ્વાસ રાખે, પછી તે પ્રમાણે તપસ્વી બની સવસ્થામાં થઈ પોતા ઉપર લાગેલા પાપમળને બે ધોરી નાખવાનો પુરુષાથ કરે

(૯૮) સોદી વગ્ગુયમૂલસ ધમ્મો મુદસસ સિદ્ધર્સ ।

તિમ્બાણ પરમ જાદ, ઘયસિસે વ્વ પાવણ ॥૯૮॥

૬૮ સરળ નણસ શુદ્ધિ પ્રાપ્તી શકે છે જે મનુષ્ય દુદ્ધ હોય તેના ચિત્તમાં ધર્મ દમિ શકે છે જેમ પ.સૂટી છતાંએલો જમિ તદન શાત સ્વ છે તેમ તેવો ધર્મમય મનુષ્ય વિશેષ પ્રકાશમાં થઈ ઉત્તમ નિર્વાણને-પરમ ધર્મને, પ.પ્રે તે

(૯૯) વિગિંચ કમ્મુણો હેઉં, જસં સંચિણુ સ્વન્તિયે ।
સરીરં પાઢવં હિચ્ચા, ઉડ્ઢં પક્કમઈં દિસં ॥૧૧॥

૯૯. પાપકર્મોના હેતુને અર્થાત્ આસક્તિને છેદી નાખે,
ક્ષમા-સરળતા વગેરે ગુણો મેળવીને અતિશય જશ પ્રાપ્ત
કરે; આ રીતે કરનારો મનુષ્ય આ પાર્થિવ શરીરને છોડીને
ભગ્ની દિશા તરફ પ્રયાણ કરે છે.

(૧૦૦) ચ્ચરંગં દુલ્લહં મત્તા, સંજમં પહિવજ્જિયા ।
તવસા ઘુયકમ્મંસે, સિદ્ધે હવઈ સાસણ ॥૧૨॥
(ઉત્તરા૦ અ૦ ૩ ગા૦ ૧, ૪-૧૩, ૨૦)

૧૦૦. ઉપર કહ્યાં પ્રમાણેનાં એ ચાર અંગોને દુર્લભ
માનીને તે અંગો પામ્યા પછી, મનુષ્યે સંયમ માર્ગને
સ્વીકારવો જોઈએ. તપ દ્વારા કર્મોને ખખેરી નાખનારો મનુષ્ય
શાશ્વત સિદ્ધ થાય છે.

: ૧૧ :

અપ્પમાય-સુત્તં

(૧૦૧) અસંખયં જીવિય મા પમાયણ,
જરોવણીયસ્સ હુ નત્થિ તાણં ।
એવં વિજ્ઞાણાહિ જણે પમત્તે,
કં નુ વિહિંસા અજયા ગહિન્તિ ? ॥૧॥

૧૧

મગમાદ-સૂત્ર

૧૦૧ છવન તૂટ્યા પછી તેને સરકાર થઈ શકતો નથી અર્થાત્ તુટવાની જાણી પર આવેલું છવન સંધાતું નથી, માટે જો જાળત પ્રમાદ ન કરે, વૃદ્ધાવસ્થા આવી થઈએ પછી તેનાથી બચાવ થઈ શકતો નથી જેઓ સ્વયં મરના છે અને વિવિધ રીતે હિંસા કરનારા છે, તેઓ અત્યંત સમયે કેને શરણે જવાના ? પ્રમાદી માણસે આ બધું બરાબર સારી રીતે જાણી લેવું જોઈએ

૧૦૨ જે પાવન્યેદિ ષળ યજુસા,
 હમાવયન્તી અમય ગદાય ।
 પદાય તે પાસપયદિય નરે,
 વેરાજુવદા નરય હવેન્તિ ॥

૧૦૨ પાપકર્મી દ્વારા જોઈલે ઇજા પાટ કરીને, ઉતરીને, લેજસેજ કરીને અને આવી બીજી અનેક નહિ કરવા જેવી પ્રવૃત્તિઓ કરીને, જે પ્રભુઓ અમૃતની થોડે થનને સમજીને ચેતા કરે છે-શમાવ છે-લેજુ કરે છે, તેઓ દાસામા બધાએતા દોષ જોઈલે રાજદેવ, વૃદ્ધા વગેરે કે રે.માદસ પેલા દોષ ઉપર થનને છે શીને ચ લી નીકલે ॥ જેવા મણસે કડુ બધાં કે સમાજમા વેર બધીને અત્યંત નરકગદિને પામે છે

(૧૦૩) વિત્તેણ તાણં ન લભે પમત્તે,
 ઇમમ્મિ લોણ અદુવા પરત્થા ।
 દીવપ્પણદ્દુઠે વ અણંતમોહે,
 નેયાણં દદ્દુમદ્દુમેવ ॥૩॥

૧૦૩. આ રીતે ધનને લેણું કરનાર પ્રમાદી મનુષ્ય આ લોકમાં અથવા પરલોકમાં ધન વડે પોતાનો બચાવ કરી શકતો નથી. જેમ દીવો હોય ત્યારે બધું પ્રકાશમાન થયેલું દેખાય છે, અને દીવો બુઝાતાં પ્રકાશમાન થયેલું પણ કશું જ દેખાતું નથી, તેમ એવા અનંત મોહવાળા પ્રાણીનો વિવેકદીપક બુઝાતાં તે, પ્રકાશિત-દેખાએલા-ન્યાય માર્ગને પણ બધે અપ્રકાશિત-અણુદેખાએલો-સમજીને ચાલે છે અર્થાત્ એવો મોહી પ્રાણી, ન્યાયમાર્ગ તરફ આંખ આડા કાન કરીને જ કેમ બધે વર્તતો હોય ?

(૧૦૪) તેણે જહા સન્ધિમુહે ગહીણ,
 સકમ્મુણા કિચ્ચઈ પાવકારી ।
 એવં પયા પેચ્ચ ઇહં ચ લોણ,
 કહાણ કમ્માણ ન મુક્કલ્લ અત્થિ ॥૪॥

૧૦૪. જેમ ચોર ખાતર પાડવાની જગ્યાએ જ પકડાઈ ઈ પોતાના જ કર્મ વડે પાપકારી થઈને કપાય છે, એ જ રીતે, આ પ્રજા પોતાના જ પાપ વડે પકડાઈ જઈ આ લોકમાં

૧. સરખાવો ૫૦ પિં ૫૦ ઉં ૫ “લાઈઓ, તમને તમારું
 પૈસા શાંતિ નહિ આપી શકે; એનું તમે બળ ન માનશો.”

અને પરલોકમાં ય કપાયા કરે છે-દુ ખ પામ્યા કરે છે જે જે
પાપકર્મો કર્યા હોય તેના દુષ્પરિણામો ભોગવ્યા સિવાય
કોઈનો ય છુટકારો નથી જ

(૧૦૫) સસારમાવન્ત પરસ્ત અટ્ટઠા,

સાહારણ જ વ કરેદ્ કમ્મ ।

કમ્મસ્સ તે તસ્સ હ વેયકાલે,

ન યચ્ચા યચ્ચય ઉવેન્તિ મના

૧૦૫ સસારમાં રહેનારો મનુષ્ય સાધારણ રીતે તો,
પોતાના કુદુ બ કળીવા વગેરે માટે નડારામાં નડારા કાર્યો કરે
છે, પરંતુ જ્યારે તે કર્મોના દુષ્પરિણામો આવીને ખડા શાપ
અને તેમને ભોગવવાનો સમય આવી પડેલો છે, ત્યારે જો
ભોગવવાને વખતે કોઈ બધુ પોતાની બધુતાને દાખવતો નથી
અર્થાત્ જો ભોગવવામાં કોઈ સ્વજન પોતાનો ભાગ માગતો
નથી-અન્યમ થતાં જો દુષ્પરિણામોને કોઈ સ્વજન પોતે ભવે
થાકે થણે બીરો પણ ઉપાડી લેવા તૈયાર નથી

(૧૦૬) મુલેમુ દાવી પટ્ટિવુદ્ધજીવી,

ત વીતમે વંદિત અમુપન્ને ।

વોય મુદુત્તા અવલ મરીર,

મારહપક્કલી વ વરડપમણે ॥૬॥

૧૦૬ જે મનુષ્ય આશુખન-વર્તિન-વિરોધી છે તેને

---

૨ આશુખન વર્તિન-સરખ રો વગરના જીવે અપ્રમા-
ન રહે. ૬ -

અપંડિત-અવિવેકી એટલે મોહ નિદ્રામાં સુતા રહેતા મનુષ્યો વચ્ચે પણ રહેવાનો પ્રસંગ આવે છે, તે વખતે પંડિત પુરુષે બરાબર સાવધાન રહેવું જોઈએ-તે અવિવેકીઓનો જરા પણ વિશ્વાસ ન કરવો જોઈએ. ‘કાળ ભયંકર છે અને શરીર દુર્બળ છે’ એમ સમજીને તેવે પ્રસંગે પંડિત પુરુષે ઊભારુંડપક્ષીની પેઠે બરાબર સાવધાન રહીને વર્તાવું જોઈએ.

(૧૦૭) ચરે પયાઈં પરિસંકમાણો,

જં કિંચિ પાસં દ્રહ મળ્લમાણો ।

લાભન્તરે જીવિયં બુહ્દત્તા,

પચ્છા પરિન્નાય મલાવધંસી ॥૭॥

અપ્પમત્તો પમત્તેસુ, સુત્તેસુ વહુ જાગરો ।

અર્થાત્ પ્રમાદીઓની-પ્રેયાર્થીઓની-સાથે રહેવાનો પ્રસંગ આવે તો ત્યાં અપ્રમત્ત રહેવું અને સૂતેલાઓની-અજાનીઓની-સાથે રહેવાનો જોગ થઈ નય તો તેઓની સાથે વિશેષ જાગતા રહેવું.

૩. ભારુંડ પક્ષી—જૈન સૂત્રોમાં ભારુંડ કે ભારંડ નામના પક્ષીનો ઉલ્લેખ જ્યાં અપ્રમત્તતા એટલે સતત સાવધાનતા દર્શાવવી હોય ત્યાં વારંવાર આવે છે કલ્પસૂત્રમાં ભગવાન મહાવીરના શ્રમણજીવનનું વર્ણન કરતાં કહેવામાં આવ્યું છે કે મારુડપક્ષી દ્વ અપ્પમત્તે અર્થાત્ શ્રી વર્ધમાન, શ્રમણ થયા પછી ભારુંડ પક્ષીની પેઠે અપ્રમત્ત-સતત સાવધાન-રહેતા.

આશરે છઠ્ઠા સૈકામાં રચાએલા વસુદેવહિંડી નામના ગ્રંથમાં (૫૦ ર૪૯) ભારુંડ નામના પક્ષીનો ઉલ્લેખ મળે છે. પણ ત્યાં તેના શરીરના આકાર વિશે કશી નોંધ મળતી નથી. ત્યાં તો માત્ર એટલું લખેલું છે કે “એ પક્ષીઓ રત્નદ્વીપ નામના દ્વીપમાંથી આવે છે. મહાસરીરા એટલે તેઓ મોટા શરીરવાળા હોય છે, તેઓ વાધ તથા

૧૦૭ આ જગતમા જે કોઈ ધન, સ્ત્રી, પુત્ર વા બીજા
જે કોઈ સુખની સાધન સામગ્રી છે, તે તમામને એક દાસા
જેવી માનીને તેના તરફ દૂડી દૂડીને ડગ જારવા ઘટે અર્થાત્

રીઝ વનેરેલું મસ ખાય છે ”

વસુદેવદિટીમાં જે કથા આવે છે તેનો દૂક સાર આ ઇ

“કોઈ એક વેપારીનો કાફોનો પોતાનો માથ વચ્ચા નવો માથ
ખરીદવા અને તે રીતે ધન કમાવા પ્રયાસ કરતો કરતો અજપથ
નામના દેસમાં આવ્યો (અજપથ એટલે જે દેસમાં બકરાઓ ઉપર નડીને
પ્રવાસ કરી શકાય તે દેસ, એ દેસમાં બકરાઓની આંખ પાટા બાંધીને
તેમના ઉપર સવારી કરવામાં આવે છે) અજપથ પહોંચી તે કાફામાં વ જ
કોટિસ રિયન નામના પવ તને ઝોળ ગી રવો ત્યાં આવતાં સખન દાઢને
લીધે બકરાં થીજી ગયાં તેમની આંખો ઉધાગી નાખવામાં આવી

પછી તો જેમના ઉપર સવારી કરીને અહીં સુધી પહોંચ્યાં તે
બકરાઓને મારી નાખીને તેમનાં આંખમાંની મોટી મોટી અસરો બનાવવામાં
આવે છે અને આ પર્વતથી રત્નદ્રોપ વગવા માટે પ્રવાસીઓ ઝળી સાથ
આમકાની એ મોટી મોટી અસરોમાં બેસી રવય છે અસરને અંદરથી
ખેંચ કરી દેવામાં આવે છે

આ પવનમાં અરવા માટે રત્નદ્રોપમાંથી કાઠુ ડ પનાઓ આવે
છે અને તેઓ આ અસરને ખાંસનો મોટો પિડ-થે ના સખનને ઉપ ગીને
રત્નદ્રોપ લઈ આવે છે કાઠુ ડ પક્ષી અસરને વેપા નીચે રહે છે તરન જ
જાર એકમો ખાલુસ કરી જે અસરને કોઈ ન ખાંસને બદલ નીકળે
પો છે પછી રત્નદ્રોપમાંથી રત્નોનો કાઠુ કરી કરી પડો અસરમાં
કોઈ અથ છે અને એ જ રીતે કાઠુ ડ પક્ષીઓ વળી પ્રવાસીને પ જ
વે પર્વત પાસે આવે છે

કાપસનની કિરણાવટી દીઠ થાં કાઠુ ડ પક્ષીને જે વજન અપેદ
છે તે આ પ્રમાણે છે

તે સચેતન વા અચેતન તમામ સામગ્રીનો સાધન તરીકે ઉપયોગ કરતાં બરાબર સાવધાન રહેવું ઘટે-કયાંય એ સામગ્રી

‘ભારુણ્ડપક્ષિણો કિલ એકં કલેવરમ્ પૃથગ્ગ્રીવમ્ ત્રિપાદ ચ સ્યાત્ । યદુક્તમ્’

ભારુણ્ડપક્ષિણ સ્વાતા ત્રિપદા મર્ત્યભાષિણ ।

દ્વિજિહ્વા દ્વિમુખાશ્ચૈકોદરા મિન્નફલેષિણ ॥

તથા ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર યોથા અધ્યયન, ગાં ૬ની ટીકામાં ભારુ’ડ પક્ષી વિશે જે નોંધ છે તે આ પ્રમાણે છે :

एकोदरा. पृथग्व्रीवा. अन्योन्यफलभक्षिण ।

प्रमत्ता हि विनश्यन्ति भारुण्डा इव पक्षिण ॥

અર્થાત્ એક ખીજાં સાથે જોડાયેલાં ભારુ’ડ નામનાં એ એવાં પક્ષી છે કે જેમને પેટ એક હોય છે, માથાં જુદાં જુદાં હોય છે, ત્રણ પગ હોય છે. એ જીલ હોય છે, એ મોઢાં હોય છે, વાણી મનુષ્યની હોય છે અને તેઓ પરસ્પર ફળ ખાનારાં હોય છે એટલે પેટ એક હોવાથી એક મુખ ફળ ખાય એટલે બન્નેને તૃપ્તિ થઈ જાય જે કે જીલ જુદી જુદી હોવાથી સ્વાદ તો જે જીલ ખાય તે જ લઈ શકે આ વિશે પ યતંત્રના પાંચમા ‘અપરીક્ષિતકારક’ નામના તંત્રમાં એક કથા આ પ્રમાણે આપેલી છે :

एकोदरा पृथग्व्रीवा अन्योन्यफलभक्षिण ।

असहता विनश्यन्ति भारुण्डा इव पक्षिण ॥

ભારુ’ડ નામના એક ખીજા સાથે જોડાયેલાં એ પક્ષીઓ છે. તેમને પેટ એક છે, માથાં જુદાં જુદાં છે. અને તેઓ પરસ્પર ફળ ખાનારાં છે. એટલે એક મુખ ફળ ખાય ત્યારે ખીજું મુખ પણ એ જ ફળ ખાય અથવા એક મુખ ફળ ખાય ત્યારે ખીજું ખાવાની પ્રવૃત્તિ ન કરે, એમ યોતાનાં એ મુખમાથી ગમે તે એક વડે તેઓ વારાફરતી ફળ ખાનારાં છે. તથા તે બન્ને સંહન-એક ખીજાં જોડાયેલાં છે. જે તેઓ અસંહન બનવાડું એટલે જુદાં જુદાં પડી જવાનું મન કરે તો એ બન્ને તરત જ મરી જાય છે.

પોતાને દેસાવી ન દે-લલગ્યાવી ન પાડે એ જાતની સાવધાની
શાખીને બીતા બીતા એ સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવો ધો ૪૪

એક સરોવરમાં એક પેટવાળો જુદા જુદા માથાવાળો એક બારડ
પક્ષી રહેતો હતો. સમુદ્રને કાંઠે બમનાં બમનાં તેને સમુદ્રના ભોરોને
હીંચે તણાઈને આવેલાં ધણાં અમૃતદ્રુગ મન્યાં તેમને તે ખાઈ મર્યો.
બને તે દેશોનો તેને અપૂર્વ સ્વાદ લાગ્યો. પોતે એક મુખ વડે એ દેશો
ખાઈ હતાં અને તેમનો સ્વાદ માણ્યો હતો. એ વિશે એણે કરેનું મુંદર
સ્વાદવર્ણન સાંભળીને સ્વાદ મેળવવાના ભોબથી તેના બીજા મુખ કનુ
કે જે એ દેશોનો આવો અપૂર્વ સ્વાદ છે તો અને પણ તેમથી થોડું કે
તો થાપવા આપ જેથી કરીને જીભનું સુખ અને પણ મળે આ
સાંભળીને એ બારડ પક્ષી બોલ્યો કે આપણા બંનેનું પેટ એક હ માટે
મારા ખાવાથી તને પણ તૃપ્તિ થઈ થઈ છે તેથી વળી જુદું જુદું
ખાવાથી શો ફાયદો છે ? પણ દેશો આ જે બાહીનો ભાગ છે તે
આપણી પ્રિયા બારડીને આપીએ જેથી એ પણ સ્વાદ ચાખીને
જુદી જુદી થઈ જાય એમ કહીને બાહીનો ભાગ બારડીને આપ્યો.
ભાગ થવાથી બીજું મોટું હ મેંશાં ઉદ્દેશવાગુ ઉત્તરસરદવા લા યુ પડી
મેંદાર એ બીજા મુખને કષ્ટાવથી વિરહ્ય મળી મળુ તેથી તેને
રેલા અમૃતદ્રુગ ખાનારા મુખને કુડ કે હેનિદય અપમ અને નિરિદેહ-
શરી મરજ નદી શાખનારા ! મેં આ વિરહ્ય મેળુ કુડે હવે હું ત
રેલા અપમાનનો બદલો વાળવા તેને ખાઉં છું. પેનુ મુખ એ કનુ
મરે મુખ ! એમ ન કર એમ કરવાથી તો આપને જાને ખી બહાર
બાં બીજા મુખે તે ન જ મળુ કુડ અને અપમાનનું કાંડું વાળ
કે વિરાગ ખઈ લીધું. જેથી તે જાને પનાં ખી મર્યાં.
આ પક્ષી બારે કાડુડ અને બારડ એમ જાને દુષ્ટો
પરાય છે.

આચાર્યદેવચંદ્રે પોતાની ટેલીન પગાજાઈ (વર્ષ ૭૦ મે. ૧૦૮) કરેનું છે કે

સુધી શરીર સશક્ત હોય ત્યાં સુધી પોતાની ચિત્તશુદ્ધિની સાધનાના ખાસ લાભ માટે જ તેનો વધારેમાં વધારે ઉપયોગ કરવો ઘટે. અર્થાત્ ચિત્તશુદ્ધિની સાધના પૂરતું જ શરીરને સંભાળવું-સાચવવું કે બચાવવું ઘટે, પણ પછી જ્યારે એ શરીર પોતાની એ સાધનામાં ખપ આવે એવું ન જણાય-ઉલટું વિધનકારી લાગે ત્યારે મેલની પેઠે તેનો ત્યાગ કરવો ઘટે.

(૧૦૮) છન્દંનિરોહેણ ઉવેઙ્ મોક્ષં,

આસે જહા સિક્ખિય-વમ્મધારી ।

પુવ્વાઙ્ વાસાઙ્ ચરડપ્પમત્તે,

તમ્હા મુળી સ્ખિપ્પમુવેઙ્ મોક્ષં ॥૮૮॥

૧૦૮. જેમ કેળવાયેલો-પલોટાયેલો બખ્તરધારી ઘોડો પોતાના સ્વછંદને રોક્યા પછી જ વિજયી થાય છે-સ્વતંત્ર

“ભારુડયમ્મ મોરુડો” અર્થાત્ ભોરુડ કે ભોરુડઅ શબ્દ પણ ભારંડપક્ષીના અર્થમાં વપરાય છે.

ઉપર આપેલી કથા અને વર્ણન ઉપરથી એમ માલુમ પડે છે કે ભારંડ નામનાં બે પક્ષીઓ છે; પણ તે બન્ને એક બીજાં પરસ્પર સાથે બેઠાયેલા છે અર્થાત્ તેમના શરીરની રચના જ એવા પ્રકારની છે તેમને ત્રણ પગ છે, બે માથાં છે, એક પેટ છે, બે મુખ છે, એ બેમાંથી ગમે તે એક મુખવડે વારાફરતી ખાવાનું ખાય છે અને પેટ એક હોવાથી એક જણ ખાય તો પણ તેઓ બન્ને ખાવાની તૃપ્તિ અનુભવે છે ને તેઓ એક બીજાં વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરે તો તરત જ મરી જાય છે એટલે એ બન્નેએ બરાબર સાવધાન રહેવું પડે છે નેથી તેમની જુદી જુદી વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ ન થાય. માટે જ કહેવામાં આવેલ છે કે ભારંડ પક્ષીની પેઠે અપ્રમત્ત-બરાબર સાવધાન-રહેવું.

અને છે તેમ સાધક યજુષ્ય પોતાના સ્વછંદ ને શાકયા
પછી * સ્વતઃ જની શકે છે અગ્રમત સાધકે ધણા લાખા
સમય સુધી સ્થમને આચરવો-સાચવવો-યે આમ વર્તનારો
મુનિ શીઘ્ર સ્વતઃજ્ઞાને પામે છે-આ રીતે વર્તતા મુનિને
પછી વાસના કે તૃષ્ણા ને પરવશ રહેવું પડતું નથી

(૧૦૯) તિષ્ઠ ન સર્વદ્ર વિવેગમેઽ,
તન્દ્રા સમુદ્રાય પહાય જામે ।

સમિષ્ઠ હોય સમયા મહેસી,
બાયાણુરક્ત્વી ચરમપ્પમસે ॥૧૧॥

૧૦૯ વિવેક જ્ઞાન કાર્ધ જ' જટ પ્રાપ્ત જતું નથી, તેથી તેને
મેગવવા માટે કામોનો-વાસનાઓનો-તૃષ્ણાઓનો ત્યાગ કરીને
સારે સાધના કરવાની જરૂર હોય છે પાપમય સ્વ થી' પ્રવૃત્તિ
ઓમાથી આત્માને બચાવનારા મહામુનિએ સમભાવે સમસ્ત
સંસારને સમજી અગ્રમત બાવે વિચરતુ જોઈએ

આધાર્ય દેખ્યદ પોતાના અનેકાદ્ય સમદર્શી બ' ર. પશ્ચિમ
અર્થમાં ચરણ સ' આપેલ - ચરણા જોવય-જાને " ચરણ જય
વડી । મવા વિલિપ્તિ વિચરદા ઉ ચરણા જય વડીય "-(ક' ૩ ૩ મે. ૧૦
૧૭૩) ખાત આ ટ દિવિ ય ચિવાય દેખ્યદ આ પછી વિદે જાણુ
કર્મ સખના નથી

આપણા દેહમાં જન ખાતમાં કર્મના પશી જ્ઞેતામાં જાણતું નથી.
જમનમાં પજુ એ પશીની કથા આપેલા છે તેથી જ જય છે કે જુના
સપ્તર્ષી તે દોષ અને જન માનમાં તેને. વલ ન જુર કર્મ કરે. દોષ

સુધી શરીર સશક્ત હોય ત્યાં સુધી પોતાની ચિત્તશુદ્ધિની સાધનાના ખાસ લાભ માટે જ તેનો વધારેમાં વધારે ઉપયોગ કરવો ઘટે. અર્થાત્ ચિત્તશુદ્ધિની સાધના પૂરતું જ શરીરને સંભાળવું-સાચવવું કે બચાવવું ઘટે, પણ પછી જ્યારે એ શરીર પોતાની એ સાધનામાં ખપ આવે એવું ન જણાય-ઉલટું વિઘ્નકારી લાગે ત્યારે મેલની પેઠે તેનો ત્યાગ કરવો ઘટે.

(૧૦૮) છન્દંનિરોદ્ધેણ ઉવેદ મોક્ષં,

આસે જહા સિન્ધિય-વમ્મધારી ।

પુવ્વાઈં વાસાઈં ચરડપ્પમત્તે,

તમ્હા મુળી સિન્ધિયુવેદ મોક્ષં ॥૮૮॥

૧૦૮. જેમ કેળવાયેલો-પલોટાયેલો બખ્તરધારી ઘોડો પોતાના સ્વછ દને રોક્યા પછી જ વિજયી થાય છે-સ્વતન્ત્ર

“મારુડયમ્મ મોરુડ્ડો” અર્થાત્ ભોરુડ કે ભોરુડઅ સખ્દ પણ ભારંડપક્ષીના અર્થમાં વપરાય છે.

ઉપર આપેલી કથા અને વર્ણન ઉપરથી એમ માલુમ પડે છે કે ભારંડ નામનાં બે પક્ષીઓ છે; પણ તે બન્ને એક બીજાં પરસ્પર સાથે બેડાયેલાં છે અર્થાત્ તેમના શરીરની રચના જ એવા પ્રકારની છે તેમને ત્રણ પગ છે, બે માથાં છે એક પેટ છે, બે મુખ છે, એ બેમાંથી ગમે તે એક મુખવડે વારાફરતી ખાવાતું ખાય છે અને પેટ એક હોવાથી એક જણ ખાય તો પણ તેઓ બન્ને ખાવાની તૃપ્તિ અનુભવે છે બે તેઓ એક બીજાં વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરે તો તરત જ મરી નામ છે એટલે એ બન્નેએ બરાબર સાવધાન રહેવું પડે છે જોયી તેમની જુદી જુદી વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ ન થાય. મારે જ કહેવામાં આવેલ છે કે ભારંડ પક્ષીની પેઠે અગ્રમત્ત-બરાબર સાવધાન-રહેવું.

જને છે તેમ સાધક મનુષ્ય પોતાના સ્વછંદ ને રોક્યા
પછી જ સ્વતંત્ર જની શકે ॥ અગ્રમત્ત સાધકે ઘણા લાભ
સમય મુધી સચમને આચરવો-સાચવવો-ઘટે આમ વર્તનારો
મુનિ શીખ સ્વતંત્રતાને પામે છે-આ રીતે વર્તતા મુનિને
પછી વાસના કે તૃષ્ણા ને પરવશ રહેવું પડતું નથી

૧૦૧) રિત્ય ન મષ્ટે વિવેગમેઝ,

અમ્હા સમુદાય પદાય કાને ।

સમિષ્ઠ લોચ સમયા મહેસી,

જાયાણુરક્ષી ચરમત્તમત્તે ॥૧૧॥

૧૦૬ વિવેક નાન કાઈ જાડ નઈ જતું નથી, તેથી તેને
મેળવવા માટે કામોનો-વાસનાઓનો-તૃષ્ણાઓનો ત્યાગ કરીને
જારે સાધના કરવાની જરૂર હોય છે પાપમય સ્વાર્થી પ્રવૃત્તિ
ઓમાથી આત્માને બચાવનારા મહામુનિએ સમભાવે સમસ્ત
સંસારને સમજી અગ્રમત્ત બાવે વિચરવું બોધ્યે

આચાર્ય દેખ્ય ન પોતાના અનેકાચ સમદર્શી બારડ પક્ષીના
અર્થમાં મેરજ શબ્દ આપે છે - મેરજો મેરજ-સળો મેરજ જગ
જગી । મયા વિસહિતા વિવગન્તિ મરજગ દવ પશિય "-(કાંડ ૩ મ્નો ૦
૧૭૩) ખાત આ શબ્દનિર્દેશ સિવાય દેખનદ આ પક્ષી વિશે બીજું
કંઈ લખતા નથી

આપણા દેશમાં વર્તમાનમાં ક્યાંય આ પક્ષી જોવામાં આવતું નથી.
પ્રથમ ત્રણ વર્ષે પક્ષીની કથા આપેલી છે તેથી સ્પષ્ટ છે કે જુના
અમરમાં તે દોષ અને વડ માનમાં તેનો વસ ન જુદા થઈ ગયો હોય.

(૧૧૦) મુહું મુહું મોહગુણે જયન્તં,
 અણેગરૂવા સમર્ણ ચરન્તં
 ફાસા ફુસન્તી અસમંજસં ચ,
 ન તેસિ મિક્ખૂ મળસા પડસ્સે ॥૧૦॥

૧૧૦. મોહના સ્વભાવ ઉપર જય પ્રાપ્ત કરવાને સાડુ સાધના કરતા ભારે પુરુષાર્થી શ્રમણને ઘણીવાર અનેક પ્રકારનાં અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ વિષયોરૂપ સ્પર્શો અર્થાત્ વિદ્ને સાધનામાં અવ્યવસ્થા થાય એવી ભારે નડતર ઊભી કરે છે. તેમ છતાંય મોહ ઉપર વિજય મેળવવા નીકળેલા લિક્ખુએ, તે વિદ્ને તરફ મનથી પણ દ્વેષ ન કરવો. અર્થાત્ લિક્ખુએ, તે વિદ્ને તરફ ચીડ ન કરતાં પોતાના લક્ષ્ય તરફ જ આગળ વધે જવું.

(૧૧૧) મન્દા ચ ફાસા બહુલોહણિજ્ઞા,
 તહપ્પગારેસુ મળં ન કુજ્ઞા ।
 રક્ષિજ્ઞ કોહં વિણણ્ણ માળં,
 માયં ન સેવે પયહેજ્ઞ લોહં ॥૧૧॥

૧૧૧. ઘણીવાર એ અનુકૂળ સ્પર્શોરૂપ વિદ્ને મંદહોવા છતાંય ભારે લલચાવનારાં હોય છે; માટે તેવા પ્રકારનાં વિદ્ને

---

૪. સ્પર્શો-મૂળમાં આવેલો સ્પર્શ શબ્દ વિષયોનો-કામભોગોનો સૂચક છે. સરખાવે ગીતાના પાંચમા અધ્યાયના ૨૭મા શ્લોકમાં વપરાયેલો 'સ્પર્શ' શબ્દ :

“સ્પર્શાન્ કૃત્વા બહિર્વાહ્યાન્” । તથા “માયાસ્પર્શાસ્તુ કૌન્તેય !” (ગી० અ० ૨ શ્લો० ૧૪) “વાહ્યસ્પર્શોઽવસક્તાત્મા”-(ગી० અ० ૫ શ્લો० ૨૬) એ હિ સસ્પર્શજા મોગા - (ગી० અ० ૫ શ્લો० ૨૨).

તરફ સાધકે મનને ન જ વાળવું—મનને જ્યાં જ ન દેવું
કોધથી જયતા રહેવું, અહંકાર ને દૂર કરવો, માયાનો છાંયો
પણ ન લેવો અને લોકને તણ જ દેવો.

(૧૧૨) જે સત્ત્વ તુચ્છ પરપ્રવાદ,
તે પિન્ગ-દોષાણુગયા પરજ્ઞા ।

एष अहम्मे त्वि दुर्गुहमाणो,
कले गुणे जाय सतीरभेए ॥१२॥

(ઉત્તર ૦ અ ૪ ગા ૧, ૨, ૫, ૩, ૪, ૬, -૮, ૧૦-૧૩)

૧૧૨ જેઓ, ઉપર ઉપરથી સ્પષ્ટકારવાળા—ટાપટીપ
અને ટીલાટપકાવાળા—છે, તેઓ ખરી રીતે તુચ્છ છે, બીજાની
નિંદા કરનારા છે, રાગ અને દ્વેષને તાબે પડેલા છે અને
પરધ્યાથી છે એટલે ‘સ્વ’ ને—આત્માને—ભૂલીને ‘પર’ તું
વાસનાનું—ચિંતન કરનારા છે એવા તેઓ ‘અધમ’મથ’
છે, જેમ સમજીને તેમના તરફ દુર્લક્ષ્ય કરતો સાધક મુનિ,
ચીરીરનો નાશ થતા મુખી શુદ્ધો મેઘવવાની જ ધૃષ્ટા કરે.

૧૧-૨

અપ્રમાદ-સૂત્ર

(૧૧૩) दुमपत्तए पडुपए जहा निवहइ राइगणज अरुपए ।

एष मणुषाज जीविय, समय गोयम । मा पमायए ॥१॥

૧૧-૨

અપ્રમાદ-સૂત્ર

૧૧૩ રાત્રીઓ થીતલા જેમ વૃષ્ટાના પાકાં પીળા પડી
મથેલા પાદડાઓ આપોઆપ ખરી પડે છે તેમ જ મનુષ્યોનું

જીવન ગમે ત્યારે ખરી પડનારું છે. માટે હે ગૌતમ ! એક ક્ષણ માટે પણ પ્રમાદ ન કર.

(૧૧૪) કુસમ્ગે જહ ઓસવિન્દુણ, થોવં ચિટ્ઠહ લમ્બમાણ ।
 એવં મણુયાણ જીવિયં, સમયં ગોયમ ! મા પમાયણ ॥૨૧॥

૧૧૪. કાલની આણી ઉપર ઝાકળનું ટીપું પડવાની તૈયારીમાં હોય એમ લટકતું રહે છે એ જ પ્રકારે મનુષ્યનું જીવન પણ ગમે ત્યારે ખરી પડનારું છે માટે હે ગૌતમ ! એક ક્ષણ માટે પણ પ્રમાદ ન કર.

(૧૧૫) હહ્ ઇત્તરિયમ્મિ આહણ, જીવિયણ્ બહુપચ્ચવાયણ ।
 વિહુણાહિ રયં પુરેકહં, સમયં ગોયમ ! મા પમાયણ ॥૨૨॥

૧૧૫. આયુષ્ય એ પ્રમાણે ક્ષણભંશુર છે, જીવન વિદ્યોથી ભરેલું છે, માટે પહેલાંના સંચિત થએલા કુસસ્કારોની રજને-મેલને ખંખેરી નાખવાનો જ પ્રયત્ન કર. હે ગૌતમ ! એક ક્ષણ માટે પણ પ્રમાદ ન કર.

(૧૧૬) દુલ્લહે ચ્છલુ માણુસે ભવે, ચિરકાલેણ વિ સન્નવપાણિં
 ગાઢા ચ વિવાગ કમ્મુણો, સમયં ગોયમ ! મા પમાયણ ॥૨૩॥

૧૧૬. તમામ પ્રાણીઓને માટે લાંબા કાળ સુધી પણ મનુષ્યનો જન્મ મળવો ખરેખર દુર્લભ છે. મેળવેલા કુસસ્કારોના પરિણામો ય ઘણા લય કર આવે છે, માટે હે ગૌતમ ! એક ક્ષણ માટે પણ પ્રમાદ ન કર.

(૧૧૭) એવં ભવસંસારે સંસરહ્, સુહાસુહેહિં કમ્મેહિં ।

જીવો પમાયવહુલો, સમયં ગોયમ ! મા પમાયણ ॥૨૪॥

૧૧૭. સારી અને નરસી પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા પડેલા વિવિધ

સસ રોને તીધે ભારે પ્રમાદી જનેલો આણી એ પ્રમાદે આ જગતમા વારેવારે જન્મજન્માનર પામતો ક્યારે છે માટે હે ગૌતમ ! એક ક્ષણ સાગે પણ પ્રમાદ ન કર

(૧૮) લઘૂણ વિ માણુસત્તણ, આરિયત્ત પુણરાવિ દુલ્ભ ।
પહલે દસુયા મિલક્સુયા, સમય ગૌયમ । મા પમાયણ ॥૬॥

૧૧૮ મનુષ્યનો અવતાર કદાચ મળી ગયો તો પણ જ્યારે મનુષ્યનો જન્મ મળ્યો ભારે દુર્લભ છે દસ્યુઓ અને પ્રલેષ લોકો મનુષ્યો જ હોય છે, છતાં તેઓ અનાથ હોઈને સમાચરણને સમજી શકતા નથી માટે હે ગૌતમ ! એક ક્ષણ માટે પણ પ્રમાદ ન કર

(૧૯) લઘૂણ વિ આરિયત્તણ, અહીણપચિન્દિયયા દુ દુલ્હા ।
વિગલિન્દિયયા દુ દ્વીસદ્દ, સમય ગૌયમ । મા પમાયણ ॥૭॥

૧૧૯ આચંકુલમા જન્મ કદાચ મળી ગયો તો પણ પ્રેપુ પદુ જેવી પાલે ઇન્દ્રિયો મળવી ખરેખર દુર્લભ છે પણ મનુષ્યો આચં હોવા છતાં કેઈ કેઈ ઇન્દ્રિયોથી હીન હોય છે-જડેના હોય છે, મૂળા દોય છે, આધગા હોય છે, કમળ હોય છે આવા આચં મનુષ્યો પણ જરાબર સમાચરણ સમજી શકતા નથી તેમ કરી પણ શકતા નથી તે ગાય ॥ અને સ પૂર્ણ પચે દ્રિયસ પન્ન છે, માટે હે ગૌતમ ! એક ક્ષણ માટે પણ પ્રમાદ ન કર

(૨૦) અહીણપચેન્દિયય વિ સે દરે, વત્તમયન્નગુરં દુલ્હા ।
કુલિલ્લિનિસેવણ્ણે, સમય ગૌયમ । મા પમાદર કદા
૧૨૦ પાલે ઇન્દ્રિયો સ પૂર્ણ પદુ એવી મળી શકેલો

પણ ઉત્તમ ધર્મનું શ્રવણ ખરેખર હૃદય છે. જેમની પાંચે ઇંદ્રિયો સંપૂર્ણ અને પટુ છે એવા ઘણા ય આર્ય મનુષ્યો પાખંડી ધર્મશુરુઓને સેવતા દેખાય છે. માટે હે ગૌતમ ! એક ક્ષણ માટે પણ પ્રમાદ ન કર.

(૧૨૧) લઢ્ઢુણ વિ ઉત્તમં સુદં, સદ્દહણા પુણરાવિ દુહ્હા ।
 મિચ્છત્તનિસેવણ જણે સમયં ગોયમ ! મા પમાયણ ॥૧૧
 ૧૨૧. ઉત્તમ ધર્મનું શ્રવણ પણ સાંપડ્યું; છતાં ય તેમાં વિશ્વાસ બેસવો, શ્રદ્ધા જામવી વળી ભારે હૃદય છે. ઘણાં આર્ય મનુષ્યો ઉત્તમ ધર્મને સાંભળ્યા પછી પણ અસહાયારને વળગી રહેલા દેખાય છે. તો હે ગૌતમ ! એક ક્ષણ માટે પણ પ્રમાદ ન કર.

(૧૨૨) ધમ્મં પિ હુ સદ્દહન્તયા, દુહ્હયા કાણ કાસયા ।
 ઇહ કામગુણેહિ મુચ્છિયા, સમય ગોયમ ! મા પમાયણ ॥૧૨
 ૧૨૨. ઉત્તમ ધર્મમાં વિશ્વાસે ય જામી ગયો હોય તેમ છતાં ય વિશ્વાસ પ્રમાણે શરીરથી, વચનથી અને મનથી આચરણ કરવું વળી ભારે કઠણ છે. તેવો પાકો વિશ્વાસ ધરાવનારા ધર્મી લોકો પણ પોતાના અને પરના હિતને વીસરી જઈને આ જગતમાં કામલોગોમાં રમ્યા પમ્યા દેખાય છે. તો હે ગૌતમ ! એક ક્ષણ પણ પ્રમાદ ન કર.

(૧૨૩) પરિજૂરહ તે સરીરયં, કેસા પંડુરયા હવન્તિ તે ।
 સે સન્નવલે ય હાયર્હ, સમયં ગોયમ ! મા પમાયણ ॥૧૩
 ૧૨૩. તારું શરીર જીર્ણ થતું જાય છે. તારા વાળ

૧. શરીર જીર્ણ—સરખાવો ધર્મપદ અદારમાં મલન થાયો. ૧ તથા ૩:

૧૫) ધોળા થઈ ગયા છે તારુ બધુ બળ પશુ ધસાતું બાથ
તો હે ગૌતમ ! એક ક્ષણ પશુ પ્રમાદ ન કર

૨૪) અરુ ગળદ વિસૂદ્યા, આયકા વિવિદા પુસન્તિ તે ।

વિહુદ્ધ વિદ્ધસદ્ તે સરીરય, સમય ગોયમ । મા પમાયણ ॥૧૨॥

૧૨૪ વિવિધ પ્રકારના રોગો-અરુચી, શુભકા, ઠેઠેરા,
૧૧) વગેરે રોગો તને થવા માડયા છે, તારુ શરીર
ખડતું ચાલુ છે અને વિનાશની અણી ઉપર આવી પહોંચુ
તો હે ગૌતમ ! એક ક્ષણ પશુ પ્રમાદ ન કર

૫) યોચિન્દ મિણેહમલ્લણો, કુમુય સારદ્ય વ પાણિય ।

સે સત્ત્વસિણેહવન્નિય, સમય ગોયમ । મા પમાયણ ॥૧૩॥

૧૨૫ ૨૨૨૬અતુનું કુમુદ જેમ થોતાની ઉપર પાછીને

પદુપલાહો વ દાનિ સિ યમપુરિલા પિ વ સ ઉપદિલા ।

ઉચ્ચોગમુલ વ નિદુસિ પાપલ્લ પિ વ સે ન વિગ્ગનિ ॥

ઉપતોતલ્લો વ દાનિ સિ સંપવાતો સિ યમસ્સ સતિવે ।

લાહોપિ વ સે નપ્પિ ભરરા પાવલ્લ પિ વ સે ન વિગ્ગનિ ॥

હવે તું આખરાના હીમ પરી મહેમા પાન જેવો થઈ ગયો છે

મના માથુમે તારી પામે આવી જ પહોંચ્યા છે અને તું જવાની અણી

ર છે તથા હવે તારી ઉપર પાછી થઈ છે ચમની પાસે જવાની

પરી પશુ થઈ ચુકી છે ચમખાં દખાં તારે રહેરાતુ દેખાતું પશુ

તે અને જા તારી પાસે આતું પશુ નથી (ખાટે તું પડિત થા-

મન થા)

૨ ૨૨૨૬અતુનું કુમુદ-સરખાવે ૫૨૫૧૮ થીતમે ખાઈવમ

॥ ૧૩

ચિન્દ-લિત્તયત્તનો કુમુદ સારદિક વ વાન્નિયા ।

ચોંટવા દેતું નથી, તેમ તારા ચિત્તમાં રહેલા રાગને-સ્નેહને
તું તદ્દન છેદી નાખ, અને તમામ પ્રકારની રાગવૃત્તિ-
આસક્તિ-થી રહિત બની જા. એ માટે હું ગૌતમ !
ક્ષણ પણ પ્રમાદ ન કર.

(૧૨૬) ચિત્ત્વાણ ધનં ચ મારિયં, પટ્વહ્ઓ હિ સિ અણારિયં ।
મા વન્તં પુણો વિ આવિય, સમયં ગોયમ ! મા પમાય ॥૧૬॥

૧૨૬. તું ધનને અને સ્ત્રીને છોડી દઈને ઘરવાસમાંથી
બહાર આવેલો છે, તેમ જ અનગારની પ્રવ્રજ્યામાં દીક્ષિત
થએલ-છે. જે તે વખતે-છોડી-દીધેલ છે, એવી ચીજને તું
ફરીને પીવાનું મન ન રાખ. હું ગૌતમ ! ક્ષણ પણ પ્રમાદ
ન કર,

(૧૨૭) અવઝ્ઞિય મિત્તબન્ધવં, વિહલં ચેવ ધણોહસંચયં ।
મા તં વિહ્યં ગવેસય, સમયં ગોયમ ! મા પમાય ॥૧૭॥

૧૨૭. મિત્રો, બંધુઓ તેમ જ ધનના ભેગા થએલા
મોટા ઢગલાઓને તણ દઈને તું શ્રમણ માર્ગમાં આવેલ છે,

અર્થાત્ શરદ્ગતિમાં ખીલેલું કુમુદ એવું કામળ હોય છે કે તેને
જેમ વિશેષ પ્રયાસ વિના હાથ વડે જ કાપી શકાય છે તેમ તું તારો
પોતાનો સ્નેહ સહેલાઈથી કાપી નાખ.

આ સ્થળે મહાવીરવાણીમાં પાણિયં પાઠ છે અને તેનો અર્થ
પાણી-જળ-છે અહીં કાપવાની-છેદી નાખવાની-ક્રિયાની સરખામણી
જેતાં જૈનગાથામાં મૂળમાં પાણિણા (નારીજાતિમાં પાણિય) એમ ત્રીજી
વિભક્તિવાળા પાણિ (એટલે હાથ) શબ્દનું રૂપ હોવું જોઈ એ; પરંતુ મૂળ
પાઠમાં તેમ મળતું નથી વ્યાખ્યાકારો ય પાણિયનો અર્થ પાણી-જળ-
કરે છે.

તો તે તણ દીધેલ ચીજો તરફ તું ફરીવાર નજર ન કર
હે જોતમ ! ક્ષણ પછી પ્રમાદ ન કર

(૧૨૮) અથલે જહ મારણાદય, મા મમો વિસમે વગદિયા ।

પચ્છા, પચ્છાણુતાવણ સમય ગોચમ । મા પમાયણ ॥૧૬॥

૧૨૮ જેના માથે મોટો બોલો છે એવો નબળો મજુર
વિષમ ભાગે ન ચાલે, અને ચાલે તો પાછળથી તેને પસ્તાવું
પડે એ જ રીતે, તું ચિત્તશુદ્ધિનો ઉત્તમ ભાર ઉપાડીને
અવળે ભાગે ન ચાલ, અને ચાલીશ તો પાછળથી તારે
પસ્તાવું પડશે માટે હે જોતમ ! ક્ષણ પછી પ્રમાદ ન કર

(૧૨૯) તિણ્ણો કુસિ અણ્ણવ મહ, કિં પુણ ચિટ્ઠસિ સીરમાગગો ।

અમિતુર પાર અમિત્તણ, સમય ગોચમ । મા પમાયણ ॥૧૭॥

૧૨૯ તું મોટો દરિયો તરી સુક્યો છે, તો વળી
કાઠે આવીને કેમ બેચી રહ્યો છે-અપ્રી પડ્યો છે ? સાત્ર
પાર પહોંચવાને આજે ત્વરા કર હે જોતમ ! ક્ષણ પછી
પ્રમાદ ન કર

(૧૩૦) કુદ્ધસ નિસમ્મ માસિય, સુદ્ધિયમટ્ટપદોવમોદિય ।

ચાગ દોષ જ છિન્દિયા, સિદ્ધિગદ્ ગણ ગોચમે ॥૧૮॥

(ઉત્તરાં અં ૧૦ શાં ૧-૪, ૧૫, ૧૬-૨૦, ૨૬-

૩૦, ૩૩, ૩૪, ૩૭)

૧૩૦ આ રીતે, અર્થ અને પદ જેમાં સુચોભિત છે,
તેમ જ જે સારી રીતે કહેવાયેલા છે એવા તથા બુદ્ધ-શાન્તી-
પુરવે કહેલા વચનો સામગ્રીને જોતમ, સાત્ર અને દેવની
જડ ઉબેચી નાખીને સિદ્ધિ અતિને પામ.

: ૧૨ :

પમાયટ્ટાણ-સુત્તં

(૧૩૧) પમાયં કમ્મમાહંસુ, અપ્પમાયં તહાવરં ।
તન્નમાવાદેસઓ વાવિ, વાલં પંડિયમેવ વા ॥૧॥

(સૂત્ર ૦ શ્રુ ૧ અ ૮ ગા ૦ ૩)

: ૧૨ :

પ્રમાદસ્થાન-સૂત્ર

૧૩૧. આસક્તિને પ્રમાદ કહેવામાં આવે છે, અને
(એનાથી બીજી-ઉલટી-વૃત્તિને-અનાસક્તિને અપ્રમાદ કહેવામાં
આવે છે. એ આસક્તિની અને અનાસક્તિની જ અપેક્ષાએ
અનુક્રમે મનુષ્યને બાલ પણ કહેવામાં આવે છે અને પડિત
પણ કહેવામાં આવે છે. અર્થાત્ આસક્ત મનુષ્ય બાલ છે અને
અનાસક્ત મનુષ્ય પડિત છે.

(૧૩૨) જહા ચ અંહપ્પમવા વલાગા,
અંહં વલાગપ્પમવં જહા ચ ।
એમેવ મોહાયયણં સુ તણ્હા,
મોહં ચ તણ્હાયયણ વયન્તિ ॥૨॥

૧૩૨. બગલી ઈંડાંમાંથી જન્મે છે અને ઈંડું બગલીમાંથી
જન્મે છે. તેમ જ તૃષ્ણા મોહની માતા છે અને મોહ તૃષ્ણાનો
પિતા છે, એમ જ્ઞાની પુરુષો કહે છે.

(૧૩૩) રાગો ચ દોસો વિ ચ કમ્મવીયં,
કમ્મં ચ મોહપ્પમવં વયન્તિ ।

કમ્મ ચ જાઈમરણસ્સ મૂલ,
દુક્કસ ચ જાઈમરણ વયન્તિ ॥૩॥

૧૩૩ કમ્મનું-કુસસ્કારનું-બીજ રાગ ધવુ છે અને દ્વેષ ધવુ છે કુસસ્કાર મોહને લીધે થેદા થાય છે જન્મ અને મરણની મૂળ જડ કુસસ્કાર છે, તથા જન્મ અને મરણ દુ ખરૂં છે, એમ કહેવામાં આવ્યું છે

(૧૩૪) દુક્કસ હય જસ્સ ન હોઈ મોહો,
મોહો હઓ જસ્સ ન હોઈ વળ્હા ।
વળ્હા હયા જસ્સ ન હોઈ લોહો,
લોહો હઓ જસ્સ ના ચિંચણાઈ ॥૪॥

૧૩૪ જેના ચિત્તમાં મોહ નથી તેનું દુ ખ હણાઈ અધુ-છેદાઈ અધુ, જેના ચિત્તમાં તૃષ્ણા-વાસના-આશા નથી, તેનો મોહ કપાઈ ગયો, જેની તૃષ્ણા કપાઈ ગઈ તેને લેભ થવાનો સંભવ નથી, અને જે પોતાની પાસે કશું જ સંખવાની કે લેવાની વૃત્તિ ધરાવતો નથી, તેનો લેભ કપાઈ ગયો-નાશ પામી ગયો

૧૩૫) રસા વગમ મ નિસેચિયજ્ઞા,
પાય રસા રિતિકગ નરાણ ।
રિત ચ કામા સમમિદ્દત્તિ,
દુમ જહા સાવવજ્ઞ ચ વક્કસી ॥૫॥

૧૩૫ રૂપ, રૂઢી, ઘી, માખણ, મલઈ, એળ, જાંદ, આદિ, તેલ, મધ અને આસ વગેરે અથા રસથાનના વદ દેનિ

હદ બહાર ઉપયોગ ન કરવો; હદ બહાર ઉપયોગમાં એટલે
ખાવાપીવામાં લીધેલા એ પદાર્થો મનુષ્યને ઘણીવાર ઉત્તેજિત
કરી મૂકે છે. એવા ઉત્તેજિત થએલા પુરુષ કે સ્ત્રીને
વાસનાઓ જેમ સ્વાદિષ્ઠ ફલવાળા વૃક્ષને પક્ષીઓ ઠોલી નાખે
છે તેમ હેરાન હેરાન કરી મૂકે છે.

(૧૩૬) રુવેસુ જો ગિદ્ધિમુવેઝ તિવ્વં,
અકાલિયં પાવઙ્ગ સે વિનાસં ।

રાગાઝરે સે જહ વા પયંગે,
આલોયલોલે સમુવેઝ મચ્ચું ॥૬॥

(ઉત્તરા૦ અ૦ ૩૨ ગા૦ ૬-૮, ૧૦, ૨૪)

૧૩૬. પ્રકાશ બેતાં જ અંચળ-લાંપટ-અને રાગાતુર
થએલ પતંગિયુ જેમ અકાળે મરણને શરણ થાય છે, તે જ
પ્રમાણે મનુષ્ય રૂપો તરફ પ્રમળ આસક્તિ રાખે છે તે
પણ અકાળે વિનાશને પામે છે.

(૧૩૭) રુવાણુરત્તસ્સ નરસ્સ એવં,
કત્તો સુહં હોજ્જ કયાઙ્ગ કિંચિ ? ।

તત્થોવભોગે વિ કિલેસ-દુક્ખં,

નિવ્વત્તઈ જમ્મ કણ્ણ દુક્ખં ॥૭॥

૧૩૭. જે મનુષ્ય એ પ્રમાણે વિવિધ રૂપો તરફ
આસક્તિ-અનુરાગ ધરાવે છે, તેને જરાક જેટલું ચ કદી પણ
સુખ શી રીતે થાય ? ખરી વાત તો એમ છે કે, એવાં
રૂપોને મેળવવામાં ભારે દુઃખ રહેલું છે અને તેમનો ઉપયોગ
કરતી વખતે પણ કલેશ અને દુઃખ બંને રહેલાં છે.

(૧૩૮) એવેવ રૂવમ્મિ ગઓ પઓસ,
 । સ્વેદ્દ દુક્કોદ્ધરપપાઓ ।
 પદુદ્ધવિત્તો ય ચિણ્ણાદ કમ્મ,
 જ સે પુણો દોદ્ધ દુદ્ધ વિવાગો ॥૮॥

૧૩૮ એ જ રીતે જે મનુષ્ય, રૂપો તરફ દ્રેષ ધરાવે છે, તે તો વળી ભારે દુઃખની પરચરાને પામે ॥ જેના ચિત્તમાં રૂપો તરફ દ્રેષ ભરેલો છે તે ભારે કુલસ્કારોને પોતાના ચિત્તમાં લેખા કરે છે અને જ્યારે એ મુનસ્કારોનું ભયકર પરિણામ આવીને ખડુ થાય છે ત્યારે વળી એ દ્રેષીને દુઃખ, દુઃખ અને દુઃખ જ થાય છે

(૧૩૯) રૂવે વિરત્તો મણુઓ વિસોગો,
 ઇપ્પ દુક્કોદ્ધરપપેણ ।
 ન લિપ્પ મવમ્મો રિ સન્તો,
 જલેણ વા પોક્કલરિણીપલાસ ॥૯॥
 (ઉત્તર ૦ અ ૩૨ ગા ૩૨-૩૪)

૧૩૯ મનુષ્ય ભલે ને દુનિયાની વચ્ચે રહેતો હોય, તેમ જ મૃદસ્થાશ્રમી અને કુટુંબકળીલાવાળો હોય, પરંતુ તેમ છતાં રૂપો તરફ રાગ ન ધરાવતો હોય, તો તેને રૂપો ખાતલ શોક થતો નથી, અર્થાત્ રૂપો ન નાજતા તેને અસોચ કે દ્રેષ થતા નથી, આવો વિરત્તી અને વિરોક્તી ધુરુષ, જેમ કમલિનીનું પાદડું પાછળથી હોવાતું નથી, તેમ દુઃખની પરચરાઓથી દોષાતો નથી.

(૧૪૦) એવિન્દિયત્યા ચ મણસ્સ અત્યા,
 દુક્ખસ્સ દેહં મણુયસ્સ રાગિણો ।
 તે ચેવ થોવં પિ કયાઈ દુક્ખં,
 ન વીયરાગસ્સ કરેન્તિ કિંચિ ॥૧૦॥

૧૪૦. રૂપની જ જેમ શબ્દ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ
 એ બધા ઇન્દ્રિયોના પદાર્થો અને મનના પદાર્થો રાગવાળા
 આસક્ત મનુષ્યને દુઃખનાં કારણો બને છે. અને તે જ બધા
 ઇન્દ્રિયોના અને મનના પદાર્થો રાગ વગરના—^૧વિરાગી—અનાસક્ત
 મનુષ્યને કદી ચ થોડું ચ—જરાક જેટલું પણ દુઃખ પેદા
 કરતા નથી.

(૧૪૧) ન કામંભોગા સમયં ઉવેન્તિ ।
 ન ચાવિ ભોગા વિગઈં ઉવેન્તિ ।
 જે તપ્પઓસી ચ પરિગાહી ચ,
 સો તેસુ મોહા વિગઈં ઉવેઈ ॥૧૧॥

૧. વિરાગી—અનાસક્ત—સરખાવે ગીતા અ० ૨, શ્લો० ૬૪ :

રાગદ્વેપવિયુક્તેસ્તુ વિપયાનિન્દ્રિયૈશ્વરન્ ।

આત્મવશ્યૈવિધેયાત્મા પ્રસાદમધિગચ્છતિ ॥

ભાવાર્થ એ છે કે જે રાગદ્વેપ વગરનો છે, જેની દશા કેવળ
 ‘વિચરે ઉદય પ્રયોગ’ જેવી છે તેવા વીતરાગ પુરુષોને વિપયો ક્લેશયં
 કારણ નથી પણ પ્રસન્નતાનું કારણ બને છે. ‘વિચરે ઉદય પ્રયોગ’ એટલે
 કે ક્યાંય આસક્તિથી વર્તતા નથી માત્ર પ્રારબ્ધને યોગે જ વર્તે છે.

૧૪૧ ઠેવળ કામથે ગો સમતાના કારણ નથી તેમ વિષમતાના એટલે વિકારના પણ કારણ નથી ખરી વાત તે। એ ૬ કે, મનુષ્ય તેમનાં તરફ આસક્તિ રાખીને તેમને શ્રદ્ધ કરે છે, અને તે ન મળતા તેમના તરફ દેવ ઠેવળે છે અને પરિણામે થતા ખોલ દ્વારા વિષમતાને-વિકારને પામે છે

(૧૪૨) અણાદ્કાલ્પમવસ્ત્વ ઇતો

સત્ત્વસ્ત્વ દુક્ત્ત્વસ્ત્વ પમોક્ષમગ્નો ।

વિયાદિભો જ સમુવિષ્ત્વ સત્તા,

ક્રમેણ અલ્પન્તસુદી ભવન્તિ ॥૧૨॥

(ઉત્તરાં અં ૩૨ ગાં ૧૦૦, ૧૦૧, ૧૧૧)

૧૪૨ જ્ઞાનાદિ કાળથી આપણી વૃત્તિમાં પેદા થયેલાં લભામ દુ ખોને તદ્દન ટાળવાને। આ ભાગે કહેલો। છે, જેને જરાજર સમજીને-આચરીને મનુષ્યો અનુક્રમે વધારેમા વધારે મુખી થાય છે

❧

૧૧ :

વસાય-સૂત્ર

(૧૪૩) કોદો ય માણો ય અગિમ્હીયા,

માદા ય કોમો ય વવદ્દમાણ્ય ।

વસારિ ઇય કસિણ વસારા,

સિષન્તિ મૂલ્લાદ્ પુણ્યમ્મવસ્ત્વ ॥૧૩॥

: ૧૩ :

કષાય-સૂત્ર

૧૪૩. તાણે કર્યા વિનાના ક્રોધ અને માન-અહંકાર, વધારે વધતાં જતાં કપટ-માયા અને લોભ આ ચારે કાળા^૧ કષાયો જન્મજન્માંતરમય સંસારરૂપ વૃક્ષનાં મૂળને પાણી પાયા કરે છે.

૧. કાળા કષાયો—ગીતામાં આ કષાયોની જે કાળપ વર્ણવી છે તે અહીં સરખાવવા જેવી છે. જુઓ ગીતા અ. ૩ શ્લો. ૩૭ થી ૪૧ :

કામ એવ ક્રોધ એવ રજોગુણસમુદ્ભવઃ ।
મહાશનો મહાપાપ્મા વિદ્ધિ-એનમિહ વૈરિણમ્ ॥
ધૂમેનાઽઽત્રિયતે વર્હિર્ધયાઽઽદર્શો મલેન ચ ।
યથોલ્બેનાઽઽવૃતો ગર્ભસ્તથા તેનેદમાવૃતમ્ ॥
આવૃત જ્ઞાનમેતેન જ્ઞાનિનો નિત્યવૈરિણા ।
કામરૂપેણ કૌન્તેય । વૃષ્ણપૂરેણાનેલૈન ચ ॥
ઇન્દ્રિયાણિ મનો વુદ્ધિરસ્યાધિષ્ઠાનમુચ્યતે ।
એતૈર્વિમોહયત્યેષ જ્ઞાનમાવૃત્ય દેહિનમ્ ॥
તસ્માત્ ત્વમિન્દ્રિયાણ્યાદૌ નિયમ્ય ભરતર્પભ' ॥
પાપ્માનં પ્રજહિ હ્યેન જ્ઞાનવિજ્ઞાનનાશનમ્ ॥

લાવાર્થ એ છે કે રજોગુણને લીધે ઉત્પન્ન થયેલા આ કામ અને આ ક્રોધ મોટા પાણિધરા છે, મહાપાપરૂપ છે અને દુશ્મનરૂપ છે. જેવી રીતે અગ્નિ ધૂમાડાથી ઢંકાઈ જાય છે. અરીસો મેલથી છવાઈ જાય છે અને ઝોરથી ગર્ભ ઢંકાયેલો હોય છે તેમ નિત્યના દુશ્મન અને અગ્નિરૂપ એવા એ કામ અને ક્રોધ વડે જ્ઞાની પુરુષનું જ્ઞાન ઢંકાઈ જાય છે.

(૧૪૪) કોહ માણ વ માય વ, હોમ જ પાવયદ્દણ ।

વમે વતારિ દોસે વ, ઇચ્છતો દિયમપ્પણો ॥૨॥

૧૪૪ પોતાના આત્માનું કિત ઈર્ષ્યા મનુષ્યે પાપને
વધારનારા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ આ ચારે દોષોને
તણ દેવા ભેદાયે

(૧૪૫) કોહો વીહ પળાસેહ માણો વિળયનાસણો ।

માયા મિત્તાણિ નાસેહ, લોભો સવિળાસણો ॥૩॥

૧૪૫ કાંઈ પ્રીતિનો નાશ કરે છે, માન વિનયશુષ્કનો
નાશ કરે છે, ચક્રતા-કપટ મિત્રોનો નાશ કરે છે અને લોભ
તમામ સદ્ગુણોનો નાશ કરે છે

(૧૪૬) ઉરસમેળ હજે કોહ, માણ મહવયા મિજ ।

માય વડડવમાવેળ, હોમ સતોસઓ મિજે ॥૪॥

(દશાં ૭૦ ૮ ગાં ૪૦, ૩૭, ૩૮, ૩૯)

૧૪૬ શાંતિના શુભને કેળવીને ક્રોધને દહીયો, મદ્દતાન્ય
શુભને કેળવીને બહુ કારને નિતવો, સરજનાના શુભને કેળવીને

એ નિત્યના દુરમન એવા કામક્રોધને રહેવાનાં સ્થાન દિધિયો મન
અને ભુદિ છે । દિવ મન અને ભુદિ વડે એ દુરમન આત્માના જ્ઞાનને
પેરીકાઢિત્રુ અવગુર્મા નાખે છે-મેહમાયાનાં રસાવે છે ખાટે દેખાવુ ના
તું કીધી પ્રથમ દિધિયેને તામે કરવાનો અમન કર અને એમ કરીને
એ પાપરૂપ અને જ્ઞાન તથા વિદ્યા નો નાશ કરનારા એવા કામ તથા
ક્રોધને બદમગથી દહી નાખ

૨ શાંતિના શુભને-સરખાવો ધમ્મપદ સત્તરમો પે ૫૫૩
કથો ૩

કપટને જિતવું અને સંતોષના ગુણને કેળવીને લોભ ઉપર જય મેળવવો.

(૧૪૭) કસિણં પિ જો ઇમં લોયં, પહિપુણ્ણ દલેજ્જં ઇક્કસ્સ ।

તેણાડવિ સે ન સંતુસ્સે ઇહ દુપ્પૂરણં ઇમે આયા ॥૫૧॥

૧૪૭. કોઈ એક મનુષ્યને કદાચ તમામ પદાર્થોથી હર્યોભર્યો આ આખો ય લોક દઈ દેવામાં આવે તો પણ તેનાથી મનુષ્યને સંતોષ થતો નથી, અને એ રીતે આ આત્મા ભારે દુષ્પૂર અર્થાત્ આત્માની તૃષ્ણા એવી અગાધ છે કે જેથી તેને ગમે તેટલું મળે કે આપવામાં આવે તો પણ કદી તે સંતોષ પામતી નથી.

અવકોષેન જિને કોષ અસાધુ સાધુના જિને ।

જિને કદરિય દાનેન સચ્ચેન અલીકવાદિન ॥

અકોષભાવને કેળવીને કોષને જીતવો. સાધુવૃત્તિને કેળવીને અસાધુને જીતવો, દાન વડે સૂમને જીતવો અને સત્ય વડે ખોટાભોલાને જીતવો.

સરખાવો ઈં પ્રિં ૫૦ ઉં ૧૨ “ ભાઈઆ, જેવાની સામે તેવા થવું એ લૌકિક ન્યાય છે; પણ હું તો કહું છું કે દુષ્ટની સામે પણ દુષ્ટતા ન કરશો. પણ જે તમારા જમણા ગાલ પર તમારો ભારે એને તમે ડાખો પણ અર્પણ કરજો ” ઇત્યાદિ.

સરખાવો હં મં ઈં “ જે તને અન્યાય કરે તેને તું ક્ષમા આપ, જે તને પોતાથી વિખૂટા કરે તેની સાથે મેળ કર, જે તારા પ્રત્યે ખૂરાઈ કરે તેના પ્રત્યે તું ભલાઈ કર ” (૫૦ ૧૩૬)

મહાવીરવાણીમાં જેમ કપાયસૂત્ર છે તેમ ધર્મપદમાં સતરમે કોષવર્ગ છે. એમાં કોષ વગેરે દુર્ભાવરૂપ ક્યાયોથી કેવાં કેવાં માર્ગ પરિણામ આવે છે તે ધર્મ જ સ્પષ્ટ બતાવેલું છે.

(૧૪૮) જહા છાહો તહા છોહો, છાહા છોહો પવહ્નઈ ।

દોમાસકય કજ્જ, કોઢીપ વિ ॥ નિઠ્ઠિય ॥૬॥

(સત્તરાં અં ૮ માં ૧૬, ૧૭)

૧૪૮ જેમજેમ લાભ મળતો બાલ છે તેમ તેમ લોભ વધતો બાલ છે, અર્થાત્ લાભ થવાથી સતોષ ન થતા લોભ વધારે

૩ લોભ વધતો—આ પણ કહેનાર કપિલમુનિ છે તેને સદ્દેષર્થ જ્ઞાન આપ છે કોર્કાની નવરીખાં (આજ્ઞાન અવજ્ઞાનાની પાસે આવેલા કોસમમાર્મમાં) સમગ્ર વેદશાસ્ત્રને પારમાર્થી ક્ષય નામે આઘાતુ રહેતો હતો તે રાજપુરોહિત હતો અને રાજા તેને વર્ગીકૃત આપવા ઉપરાંત તેનું બહુમાન કરવા તેને ખાદિ આવવા જવા આસ પાલખી સામે જનમામરધારી પોતાના નોકરોને મોકલતો. ક્ષયની સ્ત્રીનું નામ જણા તેને પુત્ર કપિલ કપિલને નાનો મળીને પુરોહિત મરજી પામ્યો. દરે રાજ્યમાં પુરોહિતને સ્થાને મરુક નામના બીજા આઘાતુને મેસામે આ મરુકનો કાઠમાઠ જોઈને પોતાના પતિને સભારતી કપિલની મા રાજા મનમાં ઓસવાવા કરે અને રાવા કરે એક વાર કપિલે તેની માને આપ રાવા કરવાનું કારણ પૂછ્યું તો માતાએ જણાવ્યું કે તું અમલુ હોવાથી તારા આજ્ઞ સ્થાન તને ન મળ્યું અને બીજા આઘાતુ એ સ્થાને આવી ગયો એને આપજા ધર પામેથી રાજા જાને આપતો જોઈને અને તારા પિતા સંસાર કરે છે અને રાજા પુ જી રૂમાં આવી જાય છે તું અમલુ છે એટલે બીજા ઉપાય થઈ શકે નહીં આ સંસાર કપિલે ભણવાની તૈયારી બનાવી તો માતાએ પુત્રના પિતાના પિત્ર કંડાવ જા.કા.ની પમે જવાની તેને કહામલુ કરી કંડાવ જા.કા.ની-જા.કા.ની (આજ્ઞાન દરમિયાં કંડાવ આ રેનું સ્ટેટમેન્ટ મ મ) નવરીખાં રહેતો હતો. કપિલ જાને આજ્ઞાને આજ્ઞાને સ વચ્ચે

ને વધારે વધ્યા કરે છે. જુઓને, પેલા કપિલ બ્રાહ્મણને કેવળ એ જ માસા સોનાનું કામ હતું, પણ પછી તો કરોડો માસા સોનું મળવા લાગ્યું તો-ય સચું નહિ.

પહોંચ્યો અને પિતાના મિત્રને ઘેર જઈ પોતાની બધી પરિસ્થિતિની કથા કહી સંભળાવી. ઇન્દ્રદત્ત સાધારણ સ્થિતિનો હતો એટલે તે પોતાને ધરે કપિલને જમાડી શકવા અસમર્થ હતો, તેથી ત્યાંના એક શાલિભદ્ર શેઠને ઘેર જઈ તેણે કપિલને તેને ત્યાં રહેવાની અને જમવા વગેરેની વ્યવસ્થા કરી આપી અને કપિલ રોજ ઇન્દ્રદત્તને ધરે લણવા જવા લાગ્યો, એવામાં વાત એમ બની કે શાલિભદ્ર શેઠને ત્યાં જ એક જુવાન દાસી હતી તે એને રોજ પીરસતી અને પીરસતાં પીરસતાં ધણીવાર તે, એની સાથે હસતી બોલતી તથા ઠઠ્ઠા મશ્કરી પણ કરતી. આવા રોજના પ્રસંગ અને પરિચયને લીધે તે બન્ને વચ્ચે સ્નેહ વધવા લાગ્યો અને છેવટે તે, એ દાસી સાથે કસાર્પ પડ્યો. કપિલ પોતે નિર્ધન હતો એટલે દાસીએ તેને કહ્યું કે જો આપણો સ્નેહ કાયમ રાખવો હોય તો ધન કમાવા માંડો, એ વિના આ સંબંધ ટકી શકશે નહીં. કપિલ બિચારો ગરીબ રહ્યો અને આવી વાતથી પણ વિશેષ અળાણ હતો એટલે એ તો મુંઝાયો સ્નેહ છોડી શકાય એમ ન હતું પણ ધનનું શું કરવું? તેની તેને ગમ ન પડી લણતર તો લણતરને ઠેકાણે રહ્યું. એવામાં ખાસ દાસી-ઓનો જ એક ઉત્સવ આવ્યો, તે માટે પેલી દાસીએ કપિલની પાસે સારાં સારાં કપડાં વગેરે માગ્યું અને ધન લાવવાનો ઉપાય બતાવતાં કહ્યું કે આ ગામનો રાજા સવારના પહોરમાં પહેલવહેલો જ યાચક તેને મળે તે યાચકને જે માસા મોનું રોજ આપે છે, તો તમે વહેલા બીડીને તેની પાસે જાઓ અને જે માસા સોનું માગી લાવો વહેલું બીડવાના ફેફડાટમાં કપિલને બિંધ જ ન આવી અને એ તો અજવાળી રાત્રને સવાર સમજી મધરાતે જ બીડીને રાજા પાસે જવા નીકળી પડ્યો. વચ્ચે તેને

(૧૮૯) જદે વ્યન્તિ કોદેણ, માણેણ અહમા ગદ્ ।

માયા ગદ્પદિષ્વાઓ લોહાઓ દુહાઓ મય ॥ ૭ ॥

૧૪૯ વારવાર ક્રોધ કરવાની ટેવ પડી જવાથી મનુષ્ય

મોખા ૧૨ દપાર્થો અને મોર સમજને પમી પોતીસ ચોદાએ બેસારી
રાખ્યો છેવટે સવાર ચનાં રાત્ર પામે ખરો કર્યો ત્યારે રાત્રએ મધરાતે
નીકળવાના કારણ રિશે પૂઝાં બોળા કપિતે જોવું બ યુ હતું તેવું
જાતપર ખડુ મ કદી સલગા યુ સાંભળીને રાત્રને તેની દયા આવી
એને તેજે કપિને કહ્યું કે હે શૂરેવ! તમારે જે મામતુ દોષ તે માગી
કયો તમે જે મામશે તે આપીશ આ સાંભળી દવે બે માના સેનાને
મ તેમ માગતુ એવો કપિતે વિચાર આ ચો અને મામવાનો વિચાર
નહી કરવા તે રાત્રના ઉપવનમાં જઈને બોલે બે માસા ઉપરથી ચાર માસા
આઠ માસા મોગ માસા એમ કરનાં કરનાં તે કોડ માસા સુધી પહોંચી
નયો છતાં તે કહ્યું નહી ન કરી સક્યો છેવટે તેને એ રાત્રનું આપુ મ
રાત્ર માગી લેવાનો વિચાર પણ આ ચો વળી આમ વિચારનાં વિચારનાં
તેને એમ નોક્યું સમજાઈ ગયું કે આ તુજાનો તો અત આવે તેમ
સાગતું નથી આપુ રાત્ર માગુ તો મ દણ વધારે માગવાનું મન થઈ
ભય છે અને આ માતુ મન કોઈ રીતે ધરાતું નથી એમ વિચારનાં તેને
તુજા તરફ જ નિરરકાર આવ્યો અને કહ્યું જ માગવું હોડી દેતી તેણે
તમે વનમાં જવાનો તથા અપરિમલો અખબુદીયા લેવાનો દહ ૭ કપ
કોં ક્રોધી તેણે રાત્ર પામે જઈ પોતાની ન માગવાની અને તેની
કરોને સમગી બધી વિચારધારા કદી સલગતી. એટલે જ માથામાં
કરેવામાં આવ્યું છે કે કેવળ બે જ માસા સોનું માગવા આવ્યો હતો
પણ પડી તો કોડ માસા સોનું લેવાનો વિચાર થયા તો પણ મ કુ
કેમ કયું નહી આ મ થા ઉપરાંત આની ઉપરની કલિલ વિ કલિલ
અથા પણ કપિલ મુનિએ કહેલી છે

દિવસે દિવસે^૪ નીચે પડતો રહે છે—નાલાયક બનતો બળ્ય છે, અહંકારની ટેવ પડી જવાથી મનુષ્ય અધમ દશાએ પહોંચે છે; કપટવૃત્તિની ટેવ પડી જવાથી—હાલતાંચાલતાં બુદ્ધિ અર્થ કરવાનો સ્વભાવ પડી જતાં સદ્ગતિનો નાશ થઈ બળ્ય છે—સદ્ગતિનાં બારણાં બંધ થઈ બળ્ય છે, અને લોભ કરવાનો સ્વભાવ પડી જતાં આ લોકમાં તેમ જ પરલોકમાં પણ ભારે ભય ઉભો થાય છે.

(૧૫૦) સુવર્ણ-રુપસ્સ ડ પવ્વયા મવે,
સિયા હુ કેલાસસમા અસંલ્લયા ।

નરસ્સ હુલ્લસ્સ ન તેહિ કિંચિ,
ઇચ્છા હુ આગાસસમા અણન્તિયા ॥૮॥

૧૫૦. પચાંદી અને સોનાના પર્વતો પોતાની પામે ખડકેલા હોય, અરે ! તે પણ નાનાસૂના નહિ, હિમાલય

૪. સરખાવો ૪૦ ખ્રિ. ૫૦ ઉ. ૧૦ “જો તમે તમારા ભાઈ સામે પણ ગુસ્સો કરો તો હું કહું છું કે તમે નરકના અધિકારી થવાના; જો તમે તમારા ભાઈને ગાળ દેશો, તો પણ તમે અધો-ગતિને જ પામશો” ઇત્યાદિ

૫. પચાંદી અને સોનાના પર્વતો—નમિ નામનો ક્ષત્રિય રાજર્ષિ ૧૫૦મે અને ૧૫૧મે પ્રલોક બોલે છે. નમિનો દૂંડો વૃત્તાંત આમ છે: વિદેહ દેશમાં મિથિલા (દરભંગા પાસે) નગરી. ત્યાં નમિ નામનો રાજા. જેવી વાત જનક રાજા માટે આવે છે તેવી જ વાત આ રાજાની છે. તેને એકવાર દાહજ્વર થયો, તેની શાંતિ માટે દંડક કરવા સારુ તેની રાણી ચંદન ઘસવા બેઠેલી. તેણીએ હાથમાં અનેક

એવા ખરેખર હિંચા હોય, અરે! એવા જે ચાર પવંતો નદી
પણ અસખ્ય (પવંતો ચોતાની ખાસે ખડકેલા) હોય તે।

કહ્યું પહેરેલાં એટલે બ્યારે ચદન ધસવું રુચ થયું ત્યાં તે કહ્યોનો
ખારે ખડખડાટ થવા લાગ્યો અને દાદબરથી પીંગાના રાગના કાનને
જે ખડખડાટ ખારે વસમો લાગ્યો એટલે તેણે રાણીને ખડખડાટ બંધ
કરવા કહ્યું ત્યારે રાણીએ એક એક દાઢમાં ફક્ત એક એક કહ્યું રાખી
ખીલ બધાં કહ્યું ઉનારી નાખ્યાં એટલે તરત જ ખડખડાટ બંધ
થઈ ગયો તેથી રાજાએ ખડખડાટ બંધ થવાનું કારણ જાણવા માગ્યું
તો રાણીએ કહ્યું કે દાઢમાં એકથી વધારે કહ્યો હતાં તે બધાં જિનારી
નાખી ફક્ત એક એક દાઢમાં એક એક કહ્યું પહેરીને ચદન ધસનાં
ખાખાતું બંધ થઈ ગયો આ સંભળનાં જ રાજાને વિચાર આવ્યો કે
અર્થાત્ કહ્યું હોય ત્યાં ખડખડાટ-કપેશ-થાય છે અને અર્થાત્ એકાદી-એકાદો
રોય છે ત્યાં કપેશ થતો નથી આ વિચારે ચડનાં રાજાએ દદ નિશ્ચય
કર્યો કે આ પીડામાંથી સાળો થઈ નહીં તે આ મિથિલાનું રાજ્ય
આ અતપુર પન સામગ્રી અને ભોગવિલાસ વગેરેને તજી દઈને
અમળીકા રીકારું બનવા ભોગ કે રાજા એક રાત પસાર થતાં સવાર
વડાં જ સાળો થઈ ગયો અને એજે રમ્પિપુરાણોમાં વસંદેશ કાઢિય
વળના થઈને તજી દઈ મિથુ થવાનું રીકારું આ બાળ્યું એક બાળ્યું
પુરોહિત જાણજી તેને કાઢિયવળના થયે નથી હોવા અને મિથુ થયું
એ તો કામરું જ કામ છે એમ સમજાવવા તેની પાસે આવ્યો અને
કે કાંઈ કહેવા લાગ્યો તે બધી હકીબત ઉપાધ્યયનમુચના નરખા નખિ
મરબા નામના અધ્યયનમાં નોંધાયેલ છે વૈદિક પરંપરાનું બધારજી
એડું છે કે કાઢિય સન્ધ્યાસને ન લઈ શકે એ જાગત સમજાવના પેશો
રાજાનું પુરોહિત તેને કહે છે કે દે કાઢિયાં તારે કિયો બાંધીને
નરખી રહ્યા કરી એઈએ અતપુરની સજાણ હેરી એઈએ
ખાળો, વાળો અને સેનને મધારી સુગ્રાએ ને સગાવમાં છાવ્યા એઈએ

પણ લાંલચુ-લુબ્ધ-લોલિયો મનુષ્ય તેનાથી ય ધરાતો નથી.
એ તો તેને મન ‘કશુ જ નથી’ એમ લાગે છે, કારણ કે

યજ્ઞો કરવા જોઈએ, શ્રમણબ્રાહ્મણોને જમાડવા જોઈએ તેના બદલામાં
તું તારાં એ બધાં કર્મરૂપ કર્તવ્યોને છોડી દઈ આમ ભિક્ષુક બનવાનો
વિચાર કેમ કરી રહ્યો છે? શું તને બધા આશ્રમોનો આધારરૂપ
એવો આ ગૃહસ્થાશ્રમ પાળવો કઠણ લાગ્યો જેથી કાયર લોકો જેમ
માગી ખાવાનો ધંધો સ્વીકારે છે તેમ તું પણ આ ભિક્ષુના માગને
સ્વીકારવા તૈયાર થયો છે? આના ઉત્તરમાં નમિ રાજર્ષિ કહે છે કે હે
બ્રાહ્મણ! હું મારો ખરો ક્ષત્રિયધર્મ પાળવાને માટે જ ભિક્ષુ થઈ છું.
જો, શ્રદ્ધા એ મારી રાજધાની છે, તેને સાચવવા તપ સદાચાર અને
ક્ષમા એ મારો કિલ્લો છે, પરાક્રમ એ મારું ધનુષ છે, વિવેક એ મારી
પણછ છે, ધૈર્ય ખાણ છે; આ બધી સામગ્રી વડે હું સત્ય અલોભ
વગેરે સુભટોને સાથે રાખીને મારા કામ કોઈ મોહ લોભ વગેરે શત્રુઓને
હણી નાખવા સંગ્રામ માંડવાની તૈયારી જ કરી રહ્યો છું. છેવટ જો
જનક રાજા કહે છે કે મિથિલાયા દહ્યમાનાયા ન મે દહ્યતે કિંચન (મિથિલા
નગરી બળતી હોય તો તેમાં મારું કશું જ બળતું નથી) તેમ આ
નમિરાજર્ષિ પણ કહે છે કે મિહિલાણ હજ્જમાણીણ ન મે હજ્જમ્ કિંચન
(મિથિલા નગરી બળતી હોય તો તેમાં મારું કશું જ બળતું નથી)
તાત્પર્ય એ કે આ સંવાદમાં વૈદિકસંસ્કૃતિ અને શ્રમણસંસ્કૃતિની ચર્ચા
છે. પ્રસંગ આવતાં નમિરાજર્ષિ પેલા પુરોહિતને તૃણાની-આશાની-
વાસનાની-અનંતતા અને દુષ્પૂરતા સમજાવવા ૧૫૦મો અને ૧૫૧મો
શ્લોક બોલે છે.

૧૫૦મા શ્લોક સાથે સરખાવો બૌદ્ધ મહાયાન પરંપરાનો ગ્રંથ
ત્રિપિાવદાન ૫૦ ૨૨૪ માંનો આ શ્લોક :

પર્વતોઽપિ સુવણસ્ય સમો હિમવતા ભવેત્ ।

નાલમ્ એકસ્ય તદ્ વિક્તમ્ ઇતિ વિદ્વાન્ સમાચરેત્ ॥

જ્યાં બધી રીતે આકાશ જેવી છે, એટલે સળાઈ, પડેલાઈ ને બકાઈમાં અનત છે.

૧) પુઢવી સારી જવા પેલ દિરખ્ણ પમુમિસ્તદ્ ।

પદ્મિપુણ્ણ નાલમેગસ્સ, રૂદ્ધ વિજ્ઞા તલ ચરે ॥૧૧॥

(સત્તરાંજ્ઞ ૧ માં ૫૪, ૪૮, ૪૯)

૧૫૧ એક જ માણસને માટે પણ ચોખા, જવ, સોનું ને પશુઓથી ભરેલી આ આખી ય પૃથ્વી પૂરતી નથી, થાંત કેઈ એક પણ લોભિયો આટલાથી સતોષ મેળવી શકે નથી, એમ સમજીને તપ, સયમ તરફ વળવું જોઈએ, સયમનું આચરણ કરવું જોઈએ,

૨) કોઈ જ માણ ય રહેલ માય,
હોમ ચડત્ય અમૃત્યદોસા ।

અયાણિ વન્તા ભરહા મહેસી,

ન કુલ્લર્દ પાવ ન કારવેર્દ ॥૧૦॥

(સૂત્ર ૭૦ ૧ અં ૬ માં ૨૬)

૧૫૨ કોઈ, માન, માયા અને યોધો લોભ-આચારે તથાત્માના-અધ્યાત્મના-સય કરેલો છે અર્હત-નિર્મામ

૬ સરખાવો વિષ્ણુપુરાણ ૪-૧૦-૧૦

અર્થ પુલિન્દા લીધિયર્દ દિરખ્ણે વલ્લ રિય ।

અર્થવાર્થ વ વર્ણર્દ તદ્ દુષ્ટિ અર્થિપુણ્ણ તલ્લ ॥

આ પૃથ્વીમાં જોઈતા ચોખા અને જવ પાકે છે તે જ્યાં તથા તીર્થો મળતુ અર્થ સોનું તથા પૃથ્વી ઉપર રહેલાં જ્યાં પશુઓ જ્યાં સ્ત્રીઓ-એ પું જ્યાં ૫ એક જગત્ને માટે પણ પૂરતું થતું એમ સમજીને અતિપુણ્ણનો ત્યાગ કરેલો થયે.

પ્રાણીઓની પૂજા કરતો અર્થાત્ તમામ પ્રાણીઓ તરફ
સમભાવ કેળવવા મથતો મહર્ષિ આ ચારે દોષોને હાંકી
કાઢી પાપ પ્રવૃત્તિને કરે નહિ અને ધીમ પાસે કરાવે પણ નહિ.

卐

: ૧૪ :

કામ-સુત્તં

(૧૫૩) સહં કામા વિસં કામા, કામા આસીવિસોવમા ।
કામે ય પત્યેમાણા, અકામા જન્તિ દોગઈ ॥૧૧॥
(ઉત્તરાં અં ૯ ગાં ૫૩)

: ૧૪ :

કામ-સૂત્ર

૧૫૩. વાસનાઓ-તૃષ્ણાઓ ભારે શલ્યરૂપ છે, વાસનાઓ
ડર જેવી છે અને વાસનાઓ 'લય' કર 'સર્પ' જેવી છે જેઓ
વાસનાઓને વશ પડી કામલોગોને જ અંખ્યા કરે છે-માગ્યા
કરે છે અને કામલોગોની વારંવાર પ્રાર્થના કરતાં છતાંય
કામલોગોને પામી શકતા નથી એવા તે અકામા છેવટે
દુર્દશાને-દુર્ગતિને પામે છે

(૧૫૪) સઙ્ગ વિલવિયં ગીયં, સઙ્ગં નટ્ટં વિહન્વિયં ।
સઙ્ગે આમરણા મારાં, સઙ્ગે કામા દુહાવદા ॥૨૧॥
(ઉત્તરાં અં ૧૩ ગાં ૧૬)

૭. સરખાવો ગીતા અં ૧૫ શ્લોક ૫ :

નિર્માનમોહા જિતસગદોષા અધ્યાત્મનિત્યા વિનિવૃત્તકામા ।
દ્વન્દ્વિવિમુક્તા. મુગ્ધુ ભસન્નગંઠત્યમૂઢા. પદમવ્યય તત્ ॥

૧૫૪ સગીતમાત્ર વિલાપ સમાન છે, નાટ્ય માત્ર
વિલંબના સમાન છે, આજરણ માત્ર ભારકૃષ છે વધારે શું,
પણ વાસનામાત્ર દુખ દેનારી છે

(૧૫૫) સ્વપ્નમેતસોક્ષ્મા વદુકાલદુક્ષ્મા,
પગામદુક્ષ્મા અણિગામસોક્ષ્મા ।

સસારમોક્ષસ્ત વિપવરમૂયા,
સ્વાળી અળત્યાળ હ કામમોગા ॥૩॥

(ઉત્તરાં અં ૧૪ ગાં ૧૩)

૧૫૫ કામભોગો શુભમાત્ર મુખ આપનારા છે અને
લાભ સમયમુધો દુખ આપનારા છે, કામભોગોને ભોગવતા
અને ભોગવતા યદુખ વધારેમા વધારે છે, અધારે મુખ તે
નજેવું છે આ કામભોગો આત્માની પૂર્ણ સ્વતંત્રતાના
ભારે શત્રુઓ છે અને અનર્થોની યોદ્ધા ખાણ સમાન છે

(૧૫૬) જહા કિંપાગવત્તાળ, પરિણામો ન મુદરો ।

એવ મુક્તાળ મોગાળ, પરિણામો ન મુદરો ॥૪॥

(ઉત્તરાં અં ૧૫ ગાં ૧૭)

૧૫૬ કિંપાગના દુગો-ઉદાવણા-દેખાવમા ભારે મુદર
દેય છે, પણ તેમને ખાત્ર પરિણામ મુદર નથી અવગુ-
ભાવ જ નીપજે છે તે જ પ્રકારે કામભોગો ય ભોગવતા તે
શુદ્ધાશ્રમા મીઠા લાગે છે, પણ તે ભોગવેલા કમલે જોનું
પરિણામ પછળથી મુદર નથી હોતું કમલે તેની અમર્થાદ
દુઃખ-અમર્થાદ આસિ જ સસારમા વિવરમત્ર ઉબી કરનારી
છે-વેરઝેર-વર્જિતક જગેર અતરનાક પરિણામે
જ મુન રી છે

(૧૫૭) જહા ય કિંપાગફલા મળોરમા,
રસેણ વણ્ણેણ ય મુજ્જમાણા ।

તે સુહુણે જીવિણે પચ્ચમાણા ।

એસોવમા કામગુણા વિવાગે ॥૫૧॥

(ઉત્તરાં અં ૩૨ ગાં ૨૦)

૧૫૭. કિંપાકનાં ફળો સ્વાદમાં મધુર લાગે છે તેમ જ રૂપે-રંગે પણ મનહર દેખાય છે; પરંતુ જ્યારે તેમને ખાવામાં આવે છે અને તેમની પૂરેપૂરી અસર શરીર ઉપર થાય છે, ત્યારે તે જ ફળાળાં અને મીઠાં ફળો જીવનનો નાશ કરી નાખે છે. એ જ પરિણામ કામલોગોની બાબતમાં પણ સમજી લેવાનું છે. લોગવતી વખતે તો કામલોગો મધુર, મધુરતર અને મધુરતમ લાગે છે. પણ પરિણામે એટલે જ્યારે તેની પૂરેપૂરી અસર આત્મા ઉપર થાય છે ત્યારે તે જ મધુર કામલોગો આત્માનો, કુટુંબનો અને સમાજનો તો ઠીક પણ સમગ્ર વિશ્વનો ય સંહાર કરી નાખે છે.

(૧૫૮) ઉવલેવો હોઈ મોગેસુ, અમોગી નોવલિપ્પઈ ।

મોગી મમઈ સંસારે, અમોગી વિપ્પમુચ્ચઈ ॥૬॥

(ઉત્તરાં અં ૨૫ ગાં ૩૧)

૧૫૮. લોગોથી દુસ્સંસ્કારોના^૧ મેલનો થર જામ્યા કરે છે, ત્યારે જે મનુષ્ય અલોગ છે અર્થાત્ લોગોથી ધૂંધા-પૂર્વક વિરક્ત છે, તેના ચિત્તમાં એવો દુષ્ટ મેલ જામતો

૧. સરખાવો ૬૦ મં ૬૦ “લોગવિલાસ માણસને સત્યથી ચલિત કરે છે”—(પૃ ૧૪૦)

નથી. બોગી બ્યારે સચારમા ચારે બાજુ આથડયા કરે છે,
ત્યારે અબોગી પૂછું સ્વતત્ર બની બચે છે

(૧૫૧) વીરાજિણ નગિણિણ, જહી-સપાહિ-મુદિણ ।

एयाणि वि न सायन्ति, दुस्सील परियागय ॥५॥

(उत्तरा० अ० ५ गा० १)

૧૫૬ રમૂગચર્મ, નગ્નતા, જટા, સઘાટિકા અને
માથનું સુકન, આ બધાં કાયકલેશ વા દેહદમન અનાચારી
વૃત્તિવાળાને બચાવી શકતા નથી—તેના અનાચારને ઠાકી
શકતા નથી અર્થાત્ અનાચારી વૃત્તિનો મનુષ્ય ભલે રમૂગચર્મ
પહેરે, નગ્ન રહે, જટા વધારે, સઘાટિકા પહેરે વા માથું
સુઢાવે તો પણ તે સદાચારી બની શકતો નથી

(૧૬૦) જે વેદ સતીરે સતા, વળે રૂચે ચ સચ્ચસો ।

मणसा वाच-वक्त्रेण, मध्ये ते दुस्तरसमवा ॥८॥

(उत्तरा० अ० ६ गा० ૧૨)

૧૬૦ જે ઠેઠાઈ મનુષ્યો કેવળ શરીરના જ આચરક છે
તેમ જ મનવટે, વચન વટે અને કાયા વટે રૂપ અને રંગના જ

૨ રમૂગચર્મ—સરખાવો ધરમપદ દસમે ૬૩૧મ મેઠો ૧૩

મ વળવરિયા ન જટા ન વજા માતાલવા વર્તિલકારિયા વા ।

इदो च मत्तं उपवर्तिवत्पदानं सोर्वेति वक्त्रं कर्तिष्मन्वचन ॥

જે મનુષ્યે વૃષ્ણાને સમૂજગી તથા ટીપી નથી તે જ બસ નામે
જ રહે જટા રાખે, શરીરે ચારો બોપો વા કરીર ઉપરને મેલ
જમાવે રાખે, કાંધેને કરે સ્પર્શ જગ્યા ઉપર સર્પ રહે કરીર ઉપર
મેલના થર જામવા લે અને જાવતો જ રહે-અટક વ ન ખારે તે વળ
લેવી મુદિ ચર્મ શાની નથી

મોહિલા છે, તેઓ પરિણામે-બધા ય દુઃખને પેદા કરનારા
—વધારનારા છે.

(૧૬૧) અચ્ચેદ્ર કાલો તૂરન્તિ રાહઓ,

ન યાવિ ભોગા પુરિસાણ નિચ્ચા ।

અવિચ્ચ ભોગા પુરિસં ચયન્તિ,

દુમં જહા સ્વીણફલં વ પક્ષી ॥૧૧॥

(ઉત્તરાં અં ૧૩ ગાં ૩૧)

૧૬૧. સમય ધસારાબંધ વહ્યો બાય છે, રાત્રીઓ ય
એક એક કરીને વીતી રહી છે. ધ્યાનમાં રાખો કે પુરુષોએ-
મનુષ્યોએ-મેળવેલા આ કામલોગો ય કાયમ રહેનારા નથી.
જે વૃક્ષ ઉપર ફળો ન હોય તેવા વૃક્ષને જેમ પક્ષીઓ તણ
દે છે તેમજ આ કામલોગો ક્ષીણ શક્તિવાળા મનુષ્યની પાસે
આવીને પણ તેને તણ દે છે.

(૧૬૨) અધુવં જીવિય નચ્ચા, સિદ્ધિમગ્ગં વિયાણિયા ।

વિણિઅટ્ટેજ્જ ભોગેસુ, આડ પરિમિઅમપ્પણો ॥૧૦॥

(દશં અં ૮ ગાં ૩૪)

૧૬૨. જીવનને અધુવ જાણીને અને પૂર્ણ સ્વતંત્રતાના
માર્ગને બરાબર સમજીને તથા પોતાનું આયુષ્ય બિલકુલ
પરિમિત છે એ પણ ધ્યાનમાં રાખીને કામલોગોથી અટકવું
જોઈએ-અમર્યાદ અને બાધક કામલોગોથી પાછા હઠવું જોઈએ.

(૧૬૩) પુરિસોરમ પાવકમ્મુણા, પલિયન્તં મણુયાણ જીવિયં ।

તન્ના ડહ કામમુચ્છિયા, મોહં જન્તિ નરા અસંવુદ્ધા ॥૧૧॥

૧૬૩. હે પુરુષ ! મનુષ્યોનું જીવન પલાયમાન-
ક્ષણભંગુર છે, માટે તું પાપકર્મોથી અટકી જા. જેઓ વાસનાઓમાં

જુગી ગયેલા છે અને કામભોગોમા બેઠેલા બની ગયા છે
એવા સવમ વિનાના મનુષ્યો આ જગતમા વધારે ને વધારે
મોહદશાને પામે છે

(૬૪) સમુજ્ઞાદ ! કિં ન મુજ્ઞાદ ?

સચોદી ચલુ વેન્ચ દુલ્હા ।

નો દૂષણમન્તિ રાજો,

નો સુલભ પુણરાચિ જીવિચ ॥૧૨॥

(સૂત્ર ૦ શ્રુ ૧ અ ૦ ૩ હ ૦ ૧ ગા ૦ ૧૦, ૧)

૧૧૪ સમજો, એટલુ પણ કેમ સમજતા નથી કે
સમજાન બવાતરમા મળતુ ખરેખર બારે દુલ્હન છે પસાર
ધર્મ બેઠેલી રાત્રીઓ કરી જ પાછી ફરતી નથી અને વગી
મનુષ્યોનુ ઇષને થ કરી ફરીને સુવલ નથી

(૬૫) દુષ્પરિચ્છયા इमे वामा, नो मुज्ज्ञाद अर्थत्परितेदि ।

અહ તન્તિ સુલ્લયા સાઠ, જે તરન્તિ અતર જણિયા વા ॥૧૩॥

(વત્તરા ૦ અ ૦ ૮ ગા ૦ ૬)

૧૧૫ આ કામભોગોનો ત્યાગ કરવો બારે મુરકેલ છે
એવો અધીર પુરુષો છે તેઓ તો એ કામભોગોને એકદમ
કહેલ ધંધો ઇચી શકતા નથી. પરંતુ સારી રીતે મહાત્મોને
આચરનારા જે સાધુ પુરુષો છે, તેઓ એમ બ્યવહારી વ્યક્તિ
ન તરી શકાય એવા દરિયાને તરી બાંધ છે, તેમ આ ન

૩. અધીર પુરુષો—સરખાવો મીના અ ૦ ૬ શ્લો ૩૧

સહજાતવના સોયો દુઝાવ રાત્રિ કે રાત્રિ ।

જગતવના નુ મગગા જગતવનુપુત્રાવ ॥

પશુએને તથા પોતાના નાતીલાએને-એ બધાને પોતાના ચરણરૂપ માને છે અર્થાત્ એ એમ સમજે છે કે એ બધા પોતાના બચાવના સાધનો છે, એટલું જ નહિ પણ તે એટલે સુધી મને છે કે 'એ બધા મારા જ છે' અને 'તેઓમા પણ હું જ જોતપોત થઈ ગયો છું,' પરન્તુ જ્યારે કોઈ સહત્ત્વાથી પડે છે ત્યારે એ બધામાથી કોઈ એક પણ તેને-જ્ઞાની મનુષ્યને-ચરણરૂપ થતું નથી-તેની વારે આવી શકતું નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્ઞાની મનુષ્ય જ્યારે બચકર રીતે જિમાર પડે છે ત્યારે જ્ઞાની માત્રાના બુદ્ધિ સપડાય છે ત્યારે ધન ધનને ઠેકાણે પડ્યું રહે છે, પશુએ પશુએને ઠેકાણે પડ્યા રહે છે અને નાતીલા પણ પોતપોતાના સ્થાને પડ્યા રહે છે-એવે વખતે તેને કોઈ કરી પણ સદા થ પડેઆવી શકતું નથી

(૧૬૭) જમ્મ દુક્કલ્લ જરા દુક્કલ્લ, રોગાણિ મરણાણિ વ ।

જદો દુક્કલ્લો દુ સસારો, જત્ય ચીમન્તિ જત્તલ્લો ॥૨॥

(સ્વરૂપાં જાં ૧૯ ગાં ૧૫)

૧૬૭ પહેલું તો જનમ કરવો એ જ હું ખૂં છે, પછી એની પાછળ પડપણ આવે એ થ હું ખૂં છે, રોગો થવા એ થ હું ખૂં છે અને વારે વારે મર્યા કરતું તો જ ર હું ખૂં છે મરે! આ આજો થ સસાર એ રીતે હું ખૂં પડે છે કે જ્યાં જનની છપલ દારે કરીને કહેલ પાડ્યા જ કરે છે

૨ આં ૧૬૭-સ્વરૂપાં ૬૦ મં ૪ ' આ દુનિયાને એક રાખરો (તેને જામવડી) એ જ જ્યાં પાપોનું દુન છે " (૧૦ ૧૪)

(૧૬૮) इमं सरीरं अणिच्चं, असुइं असुइसंभवं ।

असासयावासमिणं, दुक्ख-केसाण भायणं ॥३॥

(उत्तरा० अ० १९ गा० १२)

૧૬૮. ૐઆ શરીર અનિત્ય છે; અસુચિ-ગંદુ છે અને ગંદા પદાર્થોમાંથી બનેલું છે, ભાડુતી ઘર જેવું કાયમી નથી અને દુઃખ તથા કલેશોનું એક ધામ છે.

(૧૬૯) दाराणि य सुया चेव, मित्ता य तह बन्धवा ।

जीवन्तमणुजीवन्ति, मयं नाणुव्वयन्ति य ॥४॥

(उत्तरा० अ० १८ गा० १४)

૧૬૯. સ્ત્રીઓ, પુત્રો, મિત્રો અને બંધુજનો એ બધાં જીવતાનાં જ સગાં છે, મર્યા પછી કોઈ ચે પાછળ ચાલતું નથી-સાથે આવતું નથી.

૩. ૐઆ શરીર—સરખાવો ધમ્મપદ અગીયારમો જરાવર્ગ
શ્લોક ૩, ૪ :

पस्स चित्तकत विवं अरुकाय समुस्सित ।

आतुर बहुसकप्प यस्स नत्थि धुव ठित्ति ॥

परिजिण्णमिद रूपं रोगनिहु पभगुर ।

मिज्जति पूतिसदोहो मरणत हि जीवित ॥

જુઓ તો ખરા કે ૐઆ શરીરનું બીજું વિચિત્રરીતે બનેલું-
ઉપસાવેલું, ગુભર્ષવાળું, રોગી, બહુસંકલ્પવાળું અને જેની સ્થિતિ ચોક્કસ
નથી એવું છે તથા ૐઆ બીજું જીવું છે, રોગનો માળો છે, કષ્ટ-
ભંગુર છે અને ગંદકીનો ઢાલો છે. તે નાશ પામી જવાનું છે. જીવનનો
અંત જ મરણ છે

(૧૭૦) વેયા અહીયા ન મવન્તિ તાણ,
મુત્તા દિયા નિન્તિ તમ તમેળ' ।

આયા ય પુત્તા ન હવન્તિ તાણ,
કો નામ તે અણુમન્નેઝ્ઝ ઇય ॥૫॥

(સપ્તમ ૦ અ ૦ ૧૪ માં ૧૨)

૧૭૦ ખુખ ખુખ ગોખી ગોખીને ડંઢે કરેલા-અળી
નાખેલા વેદો ય અજ્ઞાની મનુષ્યને સધરતા નથી-શરણુરૂપ
નથી. ધરાઈ ધરાઈને જામેલા-જામાડેલા બ્રાહ્મણો તો વળી
એક અધારામાથી બીજા અધારામાં અથડાયા કરે છે—
અધારા નરકના ખાડામાં લઈ જાય છે અને જે-તે પોતાના
જ શરીરદ્વારા જામેલા છે એવા પુત્રો ય શરણુરૂપ બનતા
નથી-બચાવી શકતા નથી તેથી દુનિયામાં રહીને વગર વિવેકે
વેદોને ભણવા, બ્રાહ્મણોને જામાડવા, કુલ-વંશને ટકાવવા
પ્રભને ઘેરા કરવી અને લોભે લોભવવા, ઈર્ષા કરવી એ
બધી તારી વાતને ક્યો ડાહ્યો માણસ કેતવ્યરૂપ માની શકે ?

૪. ડંઢે કરેલા—આ ૧૭૦ મુ તથા ૧૭ મુ બન્ને પદો
વિવેક વચરની ખાત જડ દિવા કે જેમાં સવમ કે સદાચરણને
અથ શરણો ન દોષ તે બાળન આપણું ખાત બેને છે અર્ધાન વેદો
તો યું પણ જોન સુઓ વા બીજા કોઈ શાસ્ત્રો કેવળ મુખ પાડે કરવાથી
કયું વગરું નથી તેમ જ બ્રાહ્મણોને તો યું કોનોને પણ વા બીજા કે ઈ
લોકોને પણ કેવળ જામાડવાથી કયું વગરું નથી તારવ્ય એ કે દિવા
સુધે સવમ અને સદાચારનો ખેગ દોષ તો જ તે દિવા લાજર છે
જુઓ ધમ સુત્ર-દિ ૧૫ ૧૦ મું 'હે શબ્દ' તેમાં કહ્યું છે.
વિના એ પુત્રો વિશે વાન કહેલી છે તે બન્ને પુત્રો પુરે દિવ વિનાને
કેમજાવવા આ ૧૭૦ મુ પણ બોલે છે

(૧૭૧) ચિચ્ચા દુપયં ચ ચણ્ણયં ચ,
 ચેત્તં ગિહં ઘણ-ધન્નં ચ સવ્વં ।

કમ્મણ્ણવીઓ ધવસો પચાઈ,
 પરં ભવં સુન્દર પાવગં વા ॥૬॥

૧૭૧. ચોતે વહાલાં માનેલાં દાસ-દાસીઓને કે વિલા
 માટે પાળેલાં મેના, ચોપટ વગેરે પક્ષીઓને અર્થાત્ એ બધ
 એ પગાં પ્રાણીઓને, ચોતે વહાલાં માનેલાં હાથી, ઘોડા
 ગાય, બળદ વગેરે ચોપગાં પ્રાણીઓને, ચોતે વહાલાં માનેલાં
 ખેતર, વાડી, બાગબગીચાને, ઘરમહેલાતને, દરદાગીના
 માલમિલકત, રોકડનાણું વગેરે સંપતને તથા સંઘરેલાં
 અનાજના મોટા મોટા કોઠારોને અણછુટકયે અહીં જ
 છોડીને-મૂકી દઈને આ પરવશ પડેલો પ્રાણી ચોતે સંઘરેલા
 સારા અને નરસા સંસ્કારો સાથે સારી કે માઠી ગતિ તરફ
 ચાલી નીકળે છે-સારા કે નરસા પરભવે પહોંચી જાય છે.

(૧૭૨) જહેહ સીહો વ મિયં ગહાય,
 મચ્છુ નરં નેહ હુ અન્તકાલે ।

ન તસ્સ માયા વ પિયા વ માયા,
 કાલમ્મિ તમ્મંસહરા ભવન્તિ ॥૭॥

(ઉત્તરાં અં ૧૩ ગાં ૨૪, ૨૨)

૧૭૨. જેમ પસિંહ હરણને પરાણે પકડીને જો ચી જાય
 છે તેમ જ મૃત્યુ અંતકાલે મનુષ્યને ઢસડી જાય છે. એ

પ. સિંહ હરણને-સરખાવે મહાભારત-શાંતિધર્મપર્વ,
 મોક્ષધર્મપર્વ અધ્યાય ૧૭૫ પૃં ૨૬૯ માંનો શ્લોક ૧૮, ૧૯ :

જખતે માતા, પિતા કે ભાઈ વગેરે કોઈ પણ, તે મૃત્યુદારા
દસગતા પ્રાણીના દુ ખમા જરા પણ ભાગ પડાવી શકતાં
નથી કે પોતાનું થોડું ઘણું આયુષ્ય આપીને તેને બચાવી
શકતા નથી.

૧૭૩) જમિણ જગદ્ પુત્રે જગા, કસ્મેદિં લુપ્પન્તિ પાણિણો ।
સયમેવ કઢેદિ ગાદ્દિ, નો તત્સ મુચ્ચેઽપુટ્ટય ॥૮૪॥
(સૂત્ર ૦ શ્રુ ૦ ૧ અ ૦ ૭ લ ૦ ૧ ગા ૦ ૪)

તે પુત્રપાત્તવ્ય વ્યાસત્તમત્ત નરમ ।

શુત્ર વ્યાપ્તો મનમિત્ત મૃત્યુરાગય વચ્છતિ ॥

સચિન્વાનવદેવેન વામાનામકિત્તુલ્લભ ॥

વ્યાપ્ત પશુમિત્તાદાય મૃત્યુરાગય વચ્છતિ ॥

અરખાવો ધમ્મપદ યોધો પુષ્પવત્ત મ્લો ૪ ૫

શુલ્કાનિ દેવ પચિન્ત્ત વ્યાસત્તમત્ત નર ।

શુત્ર ગાય મહોયો જ વચ્ચુ જાગય વચ્છતિ ॥

શુલ્કાનિ દેવ પચિન્ત્ત વ્યાસત્તમત્ત નર ।

કવિતા દવ વામેનુ જગનો કુલો દવ ॥

જેમ વાધ મૃત-પશુ-ને દસડીને આસ્યે ભવ છે તેમ પુત્ર અને
પશુઓની સ પતિરાજાને તથા વાસનાઓમાં જેનું મન ચોગી ચએલ છે
તથા જે દણુ બીધમાં છે તથા દણુ તેા જે કામોનો સ અવ કરતા દે વ છે
જને કાનાથી તમ કચેલ નથી તેને મૃત્યુ દસડીને આસ્યું ભવ છે-
(૫૦ આરન)

મુનેલા ચાખને જેમ પશુનું અદાપૂર તાણી ભવ છે તેમ
૧ કનાઓમાં જેનું મન નોટી ચએલ છે તેરા અનુષ્ઠ દણુ તેા પાતાન્ત
જે રદાનાં પુણે જ મુકતો દોષ છે ત્યાં જ તેને મૃત્યુ તાણી ભવ છે
તથા તેરા અને કામે થી દણુ વધે નહીં પ.ચેલા અનુષ્ઠને અનુ તાચે
ગી છે (૫૦મપા)

૧૭૩. આ સંસારમાં જે આ બુદ્ધ બુદ્ધ પ્રાણીઓ છે તે બધાં ય પોતપોતાનાં કર્મોને લીધે-સારા માઠા સંસ્કારોને લીધે જ દુઃખી થાય છે. જે કર્મો પોતે જ કર્યા છે-જે સંસ્કારોની છાપ પોતાનામાં જ ઉઠવા-પડવા લીધી છે, તેમને ભોગવ્યા વિના-અનુભવ્યા વિના છૂટકારો^૬ જ નથી.

(૧૭૪) અસાસણ સરીરમ્મિ, રહં નોવલભામહં ।

પચ્છા પુરા વ ચદ્ધયવ્વે, ફેણબુવ્વુચસંનિમે ॥૧૭॥
(ઉત્તરા૦ અ૦ ૧૯ ગા૦ ૧૩)

૧૭૪. આ શરીર પાણીના ફીણમાં ઉઠતા પરપોટા જે- નાશવંત છે, તેને પહેલાં કે પછી ગમે ત્યારે એક વખત છોડવાનું તો છે જ, તો પછી એવા અશાશ્વત શરીરમાં મરે એન પડતું નથી. અર્થાત્ એવા ગમે ત્યારે, પડી જનાર શરીર તરફ મને પ્રેમ થતો નથી. (એમ સાધકે પુરુષ વિચાર કરે છે.)

(૧૭૫) માણુસત્તે અસારમ્મિ, વાહિ-રોગાણ આલણ ।

જરામરણવત્થમ્મિ, સ્વણં પિ ન રમામહં ॥૧૮॥
(ઉત્તરા૦ અ૦ ૧૯ ગા૦ ૧૪)

૬. છૂટકારો જ નથી-સરખાવો ધમ્મપદ નવમે પાપર્થો
શ્લો. ૧૨ :

ન અંતલિવસે ન સમુદ્દમજ્ઞે ન પવ્વતાન વિવરં પવિસસ ।

ન વિજ્જતી સો જગતિપ્પદેસો યત્તદ્વિતો મુચ્ચેય પાપકમ્મા ॥

પાપકર્મી મનુષ્ય આકાશમાં બાય કે દરિયાની વચ્ચે પેશી બાય વા પર્વતોની શુક્રામાં સંતાઈ બાય પરંતુ જગતમાં એવું એક પણ સ્થાન નથી કે જ્યાં ગયેલો પાપકર્મી પ્રાણી પોતાના પાપોથી છૂટકારો પામે.

૧૭૫ બ્યાધિ અને બચકર રોબોના તર નેવા આ
પ્ર દેહમા મને જરાય એક ક્ષણ માટે પણ થિન પડતું
! વળી એ દેહ હમેશા વડપણ અને મરણથી તો ખવાએલો
રાએલો જ છે, એટલે એમા રહીને એક ક્ષણ પણ લહેર
પડું મન થતુ નથી (એમ સાધક પુરુષ વિચારે છે)

) જીવિય વેવ સ્વ જ, વિઝ્ઞુસપાયવચર્લ' ।'

જલ્ય ઠ મુગ્ધસી રાય । વેચ્ચત્ય માવયુ-સસે ॥૧૧॥

(વત્તરાઠ જાં ૧૮ ગાં ૧૩)

૧૭૬ હે રાજા ! તુ જે ઇન્દુનિયામા રાથી રહ્યો છે-
॥ મોહ પામી રહ્યા છે એન્હુ જ નહિ પણ જેમા
તો અને મોહ રાખતો તુ તારા હિતકર અને મગલમય
ધ્યના પ્રસન્નો તરફ પણ ધ્યાન આપતો નથી એવાં આ
ન અને આ રૂપ બને વિજળીના ચમકારા જેવાં અચળ
ક્ષણ બગુર છે ।

) ન તમ દુષ્ણ વિમંયન્તિ નાર્મો,

ન મિત્તયન્તા ન મુયા ન ચન્ધવા ।

પ્રતો તય વચ્ચનુદોદ દુષ્ણ,

વત્તારમેવ જનુગાર્દ જર્મ જરગા

(વત્તરઠ જાં ૧૩ ગાં ૧૧)

૧૭૭ ખીલ્યોને જ માટે અર્થાત્ પોતાના માનેલા
નેા માટે, નાતીકાએા માટે, મિત્રો માટે, પોતાના પુત્રો

૭ નાં ૧૭: સરખારો ૬૦ મં ૪૦ ' આ ઇન્દિરા રહેવાની
" (૫૦ ૧૪૦)

उव्वेहई लोगमिणं महन्तं,

बुद्धो पमत्तेसु परिव्वएज्जा ॥४॥

(સૂત્ર૦ શ્રુ૦ ૧ અ૦ ૧૨ ગા૦ ૧૦)

૨૦૨. બુદ્ધ-જ્ઞાની-પુરુષે આ આખા ય દોઢમાં રહેનારાં નાનાં પ્રાણો તરફ અને મોટાં પ્રાણો તરફ આત્મવત્ વર્તવું જોઈએ અર્થાત્ તમામ પ્રાણોને પોતાના આત્માની જેમ જ જોવા જોઈએ અને આ આવડા મોટા દોઢનું બરાબર નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ, તથા પ્રમત્તો સાથે પણ રહેવાનો પ્રસંગ પડે તો ય અપ્રમત્તપણે રહેવું જોઈએ અથવા બુદ્ધોડપમત્તેસુ એટલે અપ્રમત્તો સાથે અપ્રમત્તપણે રહેવું જોઈએ.

(૨૦૩) જે ममाइअमइं जहाइ, से जहाइ ममाइअं ।

से हु दिट्ठमए सुणी, जस्स नत्थि ममाइअं ॥५॥

(આચા૦ શ્રુ૦ ૧ અ૦ ૨ ઉ૦ ૬ સૂ૦ ૧૧)

૨૦૩. જે મનુષ્ય મમત્વ બુદ્ધિનો ત્યાગ કરી શકે છે તે જ મનુષ્ય મમત્વનો ત્યાગ કરી શકે છે. તે જ મુનિ સંસારનાં લય સ્થાનોને જોઈ શકેલ છે કે જેના ચિત્તમાં મમતા નથી.

(૨૦૪) जहा कुस्मे सअंगाइं, सए देहे समाहरे ।

एवं पावाइं मेहावी, अज्झपेण समाहरे ॥६॥

(સૂત્ર૦ શ્રુ૦ ૧ અ૦ ૮ ગા૦ ૧૬)

૨૦૪. સંકટ આવી પડતાં કાચબો જેમ પોતાનાં

૨ કાચબો—સરખાવો ગીતા અ૦ ૨ શ્લો૦ ૫૮ :

यदा संहरते चायं कूर्मोऽङ्गानीवं सर्वश ।

इन्द्रिया िन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्र । प्रतिष्ठिता ॥

વમામ અગોને પોતાના દેહમા સકોચી સમાવી દે છે, તે જ રીતે મેધાવી-વિવેકી-અનુધ્યે શબ્દાદિ વિષયો તરફ જતી વમામ ઇન્દ્રિયોને અધ્યાત્મ દષ્ટિ ઠેળવી તે દ્વારા સકોચી લેવી થટે.

(૧૦૫) જો સદસ્ત સદસ્તાળ, માસે માસે ગવ દપ ।

સસ્ત વિ સજમો સેયો, અદિન્વસ્ત વિ કિંચળ ॥૭૭॥

(ઉત્તરાં અં ૧ ગાં ૪૦)

૨૦૫. જે ઠોઈ માણસ જલેને મહિને મહિને લાખ લાખ ગાયોનું દાન કરે, તેના કરતા ય જે માણસ કશું ય

જેમ શાયબો પોતાનાં જર્ષાં અગોને ચારે બાજુથી સકોચી લે છે તેમ ઇન્દ્રિયોને વિષયોમાંથી જે સકોચી લે છે તેની મતા પ્રતિષ્ઠિત-રિશર-છે

૩ મહિને મહિને—સરખાવેલું ધમધમ આડમે સદસવર્મ

પો. ૭ ૮ ૬

માસ માસ સદસ્તેન યો યજ્ઞ સર્વ સમ ।

एक च भाविउत्तान मुहुत्तमपि पूजये ।

सा एव पूजना सप्तो य ये वत्सवत हव ।।

यो च वत्सवत जनु जग्नि परिचरे वन ।

एक च भाविउत्तान मुहुत्तमपि पूजये ।

सा यव पूजना सप्तो य ये वत्સवત हव ।।

य જિવિ વિદુઃ ચ હવ ચ સોકે સવત્સર યજ્ઞ પુજ્યારેશ્વરો ।

सप्त पि त न जनुवागमेति जग्निवाग्ना जग्नुगनेमु सेवरा ।।

૩ મહિને મહિને દાનરેણુ ધન ખરચીને જે અનુષ્ઠ સે વરધ મુખી

૩ કર્ષા કરે અને એક જ થકી ઠોઈ બાવિનાભાની પૂજા કરે તે

૫ જે વરધ મુખી કરેલા થયો કરનાં એ પૂજા જ ઉત્તમ છે ૭

દાન નથી કરતો પણ પોતાની જાતને સંયમમાં રાખે છે
તે જ શ્રેય છે. :

(૨૦૬) નાણસ્સ સવ્વસ્સ પગાસણાય,
અન્નાણમોહસ્સ વિવજ્જણાણ ।
રાગસ્સ દોસસ્સ ચ સંઘણં,
एगन्तसोक्खं समुवेइ मोक्खं ॥૮॥

૨૦૬. તમામ જ્ઞાન પ્રકાશમય-નિર્માળ થાય તેથી,
અજ્ઞાન અને મોહનો ત્યાગ કરી દેવામાં આવે તેથી, અને
રાગ દ્વેષનો સમૂળ ક્ષય થઈ જાય તેથી, મનુષ્ય એવી સ્થિતિને
પામે છે કે જે સ્થિતિમાં નયું સુખ, સુખ ને સુખ જ છે-
જરાક પણ પરવશતા નથી.

(૨૦૭) તસ્સેસ મગ્ગો ગુરુ-વિદ્ધસેવા,
વિવજ્જણા વાલજણસ્સ દૂરા ।
સજ્ઞાયણગન્તનિસેવણા ચ,
સુત્તત્થસંચિન્તણયા ધિર્હિ ચ ॥૯॥

એ જ રીતે જે પ્રાણી સો વરસ સુધી વનમાં અગ્નિની પૂજા-
ઉપાસના-કરે અને એક જ ઘડી કોઈ ભાવિતાત્માની-સંતપુરુષની-
પૂજા કરે તો પેલી સો વરસ સુધી કરેલી અગ્નિની પૂજા કરતાં-હોમ
કરતાં-એ સંતની પૂજા જ ઉત્તમ છે. ૮

કોઈ મનુષ્ય પુણ્યની આશા રાખીને એક વરસ સુધી જે કાંઈ
યજન કરે, હોમહવન કરે તો ય સરળ સંતપુરુષોની અભિવાદનાથી
જે ફળ થાય છે તેના ચોથા ભાગનું પણ ફળ તે યજન કે હોમ-
હવનથી મળતું નથી. ૯

૧૨૦૭ એવી સુખમય સ્થિતિએ ધોડાયવાનો માર્ગ આ છે—મદ્યુર તથા અનુભવી વૃદ્ધોની સેવા કરવી, અજ્ઞાની-અસૂચકી મનુષ્યની સોબતથી દૂર રહેવું, નિરતર શ્વાધ્યાય કર્યા કરવો અને જોડાતમા રહી મનન કર્યા કરવું, તથા શાસ્ત્રના અર્થને વારે વારે વિચાર્યા કરવો અને અહમ મૈથ' રાખવું

(૨૦૮) બાહ્યમિચ્છે નિયમેસગિજ્ઞ,
સહાયમિચ્છે નિજ્ઞત્યયુદ્ધિ ।
નિરોપમિચ્છેજ્ઞ વિવંગજોમા,
સમાદિકામે સમગે સવસ્તી ॥૧૦૮॥

૨૦૮ જે તપસ્વી ધર્મજ્ઞ, સમાધિ મેળવવાની વાછા રાખતો હોય તેણે પરિમિત અને નિર્દોષ આહાર ઇચ્છવો—પસદ કરવો નિપુણ યુદ્ધિવાળો અને શાસ્ત્રાભ્યાસી હોય એવાને જ પોતાનો સાથી ઇચ્છવો—રાખવો તથા પોતાની વિવેકભરી સાધનાને યોગ્ય હોય તેવું જ સ્થાન રહેવા મટે ઇચ્છવું—પસદ કરવું

(૨૦૯) ન વા હમેજ્ઞા નિજ્ઞ સહાય,
શુણાદિય વા શુણ્નો સમ વા ।
જ્ઞો વિ વાલાદ વિવંગ્યન્તો,
વિદ્દેજ્ઞ કામેસુ અસજ્ઞમાગો ॥૧૦૯॥
(સત્તત્ ૦ જા ૩૨ શા ૦ ૨-૫)

૨૦૯ સુધુમા પોતા કરતા અધીકતો હોય અથવા

શુભમાં પોતાની બરોબરનો હોય એવો નિપુણ^૪ સાથી જો ન મળે તો સમાધિ સાધવાની વૃત્તિવાળો શ્રમણ કામલોગોમાં અનાસક્ત રહેતો અને પાપકર્મોનો ત્યાગ કરતો ભક્તેને એકલો જ રહે.

(૨૧૦) ન કમ્મુણા કમ્મ સ્થવેન્તિ વાલા,
અકમ્મુણા કમ્મ સ્થવેન્તિ ધીરા ।

૪ નિપુણ—સરખાવો ધર્મપદ રૂઝો નાગવર્ગ શ્લો. ૯,
૧૦, ૧૧ :

સ ચે લભેથ નિપક સહાય સદ્ધિચર સાધુવિહારિધીર ।
અભિભુય્ય સવ્વાનિ પરિસ્સયાનિ ચરેય્ય તેનત્તમનો સતીમા ॥
નો ચે લભેથ નિપક સહાય સદ્ધિચર સાધુવિહારિધીર ।
રાજા વ રટ્ઠ વિજિત પહાય ઈકો ચરે માતગરજ્જે વ નાગો ॥
ઈકસ્સ ચરિત સેય્યો નત્થિ વાલે સહાયતા ।
ઈકો ચરેન ચ પાપાનિ કયિરા અપ્પોસ્સુવ્વકો માતગરજ્જે વ નાગો ॥

સાથી, નિપુણ સાધુવિહારી અને ધીર મળી શકે તો ખીજા તમામ જોખમોને નહીં ગણકારીને ય તેની સાથે જગૃતિપૂર્વક રહેવું-ફરવું.

એવો નિપુણ સાથી ન મળ્યો હોય તો જેમ હારેલું રાજ્ય છોડીને રાજા એકલો ચાલી નીકળે છે વા માતંગવનમાં જેમ એકલો નાગ-માતંગ-હાથી રહે છે-ફરે છે તેમ એકલા ફરવું અર્થાત સારા સાથી વિના એકલા જ રહેવું

માતંગવનમાં હાથી જેમ એકલો રહે છે તેમ એકલા રહેવું ઉત્તમ છે પણ અસાનીની-ચાલની-સોખત સારી નથી. એકલા રહેતાં ખીજા વેગો ઓછા આવે તેમ રહેવું અને પાપોને ન આચરવાં.

મેહાવિણો છોમ-મયા વહેયા, ॥

સતોસિણો ન પકરેન્તિ પાવ ॥૧૨॥

(સૂત્ર ૦ છુ ૧ જા ૧૨ મા ૧૧)

૨૧૦ અજ્ઞાની મનુષ્યો કુસંસ્કારો વડે કુસંસ્કારોને
ગયા કરી શકતા નથી જેઓ ધીર પુરુષો છે તેઓ સુખમય
પ્રતિષ્ઠા દ્વારા કુસંસ્કારોને નાશ કરી શકે છે જેઓ
મેહાવી મનુષ્યો છે તેઓ ક્ષોભ અને ભયથી દૂર ખસી જાય
છે, સતોષી બની જાય છે અને પાપ કરતા નથી

卐

૧૮ :

અપ્પ-મુત્ત

૧૧૧) અપ્પા નઈ વેયરણી, અપ્પા મે વૂહસામલી.

અપ્પા કામદુહા વળૂ અપ્પા મે મન્દય ॥૧૧॥

૧૮

આત્મ-સૂત્ર

૨૧૧ આત્મા ૧ ચોતે વૈતરણી વા ॥૧૧॥ આત્મા
પોતે કૂટ શાસ્ત્રલી વૃક્ષ છે, આત્મા ૧ ૧૧ આત્મા
છે અને મારો આત્મા ચોતે ન

૧ આત્મા—પ્રમથનો ના
આત્મસુત્ર ૧૧ સરખ વરા જેવો

સરખાવો ગીના

માટે અને પોતાના બંધુઓ માટે પણ દુષ્ટ પ્રવૃત્તિને કરનારાઓ પોતે જાતે એકલે પંડે જ તે દુષ્ટ પ્રવૃત્તિને લીધે નીપજનારાં ખૂરાં પરિણામોને લોગવવાનાં હોય છે. તે ખૂરાં પરિણામોને લોગવતી વખતે તેમાં ખીબ્બું કોઈ ભાગ પડાવતું નથી, અર્થાત્ પોતાનાં માનેલાં સ્વજનો, નાતીલાઓ, મિત્રો, પોતાનાં ખુદના પુત્રો કે બંધુઓ એ ખૂરાં પરિણામોને લોગવવામાં જરા પણ ભાગ પડાવી શકતાં નથી. કારણ કે મનુષ્ય જે દુષ્ટ સંસ્કારોને કેળવી તેમાં લીન થાય છે, તે જ દુષ્ટ સંસ્કારો તેનો પીછો છોડતા નથી. તે તેની પાછળ ને પાછળ પડછાયાની પેઠે ચાલ્યા જ આવે છે.

(૧૭૮) ન ચિત્તા તાયણ માસા,
કુઓ વિજ્ઞાણસાસણં ? ।
વિસન્ના પાવકમ્મેહિં,
વાલા પંહિયમાણિણો ॥૧૩॥

(ઉત્તરાં અં ૬ ગાં ૧૦)

૧૭૮. ચિત્ર વિચિત્ર ભાષાઓ એટલે પંડિતોએ જેનો ખૂબ ખૂબ આદર કરેલો છે એવી વેદની ભાષા, સંસ્કૃત ભાષા,

૮. ચિત્રવિચિત્ર ભાષાઓ—જુઓ ટિપ્પણ ગાં ૧૭૦ ‘કંઠે કરેલા.’ જે લોકો સંયમ કે સદાચારના લક્ષ્ય વિનાના કેવળ પ્રાચીન કે અર્વાચીન કોઈપણ ભાષાના પવિત્રતાના આગ્રહમાં પડ્યા છે અને અમુક રીતે થતાં ઉચ્ચારણો જ સ્વર્ગ કે મોક્ષને આપનારાં છે તથા અમુક રીતે થતાં ઉચ્ચારણો જ અધોગતિએ પહોંચાડનારાં છે એવું માનનારા છે અને સદ્ગુણોની તરફ ધ્યાન ન આપી કેવળ અમુક ભાષા બોલનારો વર્ગ ઉત્તમ અને અમુક ભાષા બોલનારો વર્ગ અધમ એમ માની

છે અને નાશ કરનારો છે સુપ્રસ્થિત-સુમાર્ગ-ગામી-આત્મા
મિત્રરૂપ છે, અને દુષ્પ્રસ્થિત-દુર્માર્ગ-ગામી-આત્મા યત્રરૂપ છે
(૨૧૩) અપ્પા પેવ દમેયલ્લો, અપ્પા હુ સલ્લુ તુદમો ।

અપ્પા દન્તો સુદી હોઈ, અસ્સિ છોપ પરત્થ ય ॥૩॥

૨૧૩ આત્માને જ જે દમવો ભોઈ એ-સ યમ અને તપની
પ્રવૃત્તિ વડે બરાબર પહોંટવો ભોઈ એ ખરેખર, આત્મા પોતે
જ દુર્ગમ છે-સ યમ અને તપની પ્રવૃત્તિ વડે આત્માને
પહોંટવા તો નાકે દમ આવી બાધ છે, પણ એ રીતે પહોંટાએલો
આત્મા આ જગતમા અને બીજે પણ સુખી જ થાય છે

(૨૧૪) વર મે અપ્પા દન્તો, સજમેણ તવેણ ય ।

માજ્ઞ પરોઈ દમ્મન્તો, વન્પણેહિ વહિં ય ॥૪॥

(ઉત્તરાં અં ૧ ગાં ૧૫, ૧૬)

૨૧૪ બીજાએ કોઈ મારા આત્માને બધનેર્માનાખી
નાખીને અને માર મારીને મારીને પહોંટે, એ કરતાં તો હું
જ્યોતે પોતે સ યમ અને તપની પ્રવૃત્તિ વડે મારી ઇચ્છાપૂર્વક
આત્માને-પોતાને-પહોંટું એ જ વધારે ઉત્તમ છે

૩ દમવો-સરખાવો ૫ નપા બા નો આત્મવર્તમાન ૪

જ્ઞાન જ ક્ષમા કરિય વચ્ચમ્મવુલાઈ ૪

મુરતો રૂઝ દમવ જ્ઞાતિ હિ હિર દુરમા ॥

જેમ આપણે બીજાને ક્ષિપ્ત કરીએ છીએ તેમ આત્માને ક્ષિપ્ત
મરી આત્માને જોડી રીતે દમવે-વત્તવો-જોડી ને કે જ્યાં તે મુરતિ
૨૫-જ્યારે ત્યારે તે જાન ન કરે, કે રજુ કે આત્મા ખરેખર દુર્ગમ
છે-સોડાની બાને પહોંટવી એ જ્ઞાનમુખ્યજાતિ કામ ૪

વગરનો દુષ્ટ મનુષ્ય જ્યારે કાળના મુખમાં સપડાશે, ત્યારે જ તે પોતાની દુષ્ટતાને જાણશે અને પછી પસ્તાવો કરશે.

(૨૧૯) જસેવમપ્પા ઉ હવેજ્જ નિચ્છિઓ,

ચહ્જ્જ દેહં ન હુ ધમ્મસાસણં ।

તં તારિસં નો પહ્લેન્તિ ઇન્દિયા,

ઉવિતવાયા વ સુદંસણં ગિરિં ॥૧॥

(દશઃ ચૂલિકા ૧ ગાઠ ૧૭)

૨૧૯. ‘દેહને ભલે છોડી દઉં પણ ધર્મના શાસનને તો ન જ છોડું’ એવા દૃઢ નિશ્ચયી આત્માને—ભયંકર વાવાઝોડું જેમ મેરુ પર્વતને ડગાવી શકતું નથી તેમ—ઇંદ્રિયો કદી પણ ડગાવી શકતી નથી.

(૨૨૦) અપ્પા खलु सययं रक्खियव्वो,

सव्विन्दिएहि सुसमाहिएहि ।

अरक्खओ जाइपहं उवेइ,

सुरक्खओ सव्वदुहाण मुच्चइ ॥૧०॥

(દશઃ ચૂલિકા ૨ ગાઠ ૧૬)

૨૨૦. પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને પાંચ કર્મેન્દ્રિયો તે તમામ ઇન્દ્રિયોને ખરાખર સમાધિયુક્ત કરીને નિરતર આત્માને પાપમય

‘દિસો દિસ ય ત કયિરા વેરી વા પન વેરિત ।

મિચ્છાપણિહિત ચિત્ત પાપિયો ન તત્તો કરે ॥

દુશ્મનના જે ભૂંડું દુશ્મનનું કરે છે, વૈરી પોતાના વૈરીનું જે વેર છે, દુષ્ટ રીતે જોડેલું ચિત્ત આત્માનું તેથી પણ વધારે ભૂંડું કરે છે.

(૨૨૪) ગાહલક્ષણો ઇ ધમ્મો, અહમ્મો ઠાણલક્ષણો ।

માયણ સંબ્ધધ્વાણ, નહ ઓગાહલક્ષણ ॥૨॥

૨૨૪ ધર્માસ્તિકાયનું લક્ષણ ગતિ છે, ૩ અધર્માસ્તિકાયનું

૨ ધર્માસ્તિકાય—જેન પર પરાએ આ આખા જન્મના ‘લોકજન્મ’ અને ‘અલોકજન્મ’ એવા જે વિભાજ માનેલા છે તેમાં અલોકજન્મમાં કેવળ એક આકાશતત્ત્વ છે એ સિવાય ત્યાં બીજું જડ કે નેતન કોઈ તત્ત્વ નથી જે લોકજન્મ છે તે આ આપણું જ્ઞાન છે તેમાં-સમગ્ર લોકજન્મમાં એક અખડ પદાર્થ-કોઈ રીતે જેના ખડ કરી શકાતા નથી-સર્વત્ર સર્વકાળે વિસ્ત્રાન છે અને જેના આલંબનથી મતિ કરવાની શક્તિવાળાં નેતન કે જડ પ્રદગ્ધ-માત્ર-પદાર્થોને તેમની મતિમાં સહાય મળતી રહે છે તેનું નામ ધર્માસ્તિકાય અથવા ધર્મ આ પદાર્થ પોતે જડ છે તો પણ અમૂર્ત છે એટલે રૂપ રસ ગંધ રસ્યંદ્રિય કે સ્પર્શ વિનાનો છે માત્ર દામાં પોતામાં જ મતિ કરવાની શક્તિ છે છતાં તે પાશુન્દ્રિય સહાયના વિના મતિ કરી શકતી નથી તે રીતે નેતનમાત્રમાં અને પ્રદગ્ધમાત્રમાં મતિ કરવાનું સામર્થ્ય તો છે જ પરંતુ તે સામર્થ્યને જો આ ધર્માસ્તિકાયનું આવલંબન-નિમિત્તન મળે તો કોઈ પણ પદાર્થ મતિ કરી શકે નહીં એટલે આ ધર્માસ્તિકાય ચતિમાત્રનું નિમિત્ત કારણ છે-ચતિમાત્રમાં સહાયક છે

આ રીતે એક બીજો ‘ધર્મ’ સ્પર્શ સામાન્યરીતે સ્પર્શરૂપિન્ય અર્થમાં રહે છે, તેનાથી આ ધર્માસ્તિકાય કે ધર્મ સ્પર્શને તત્ત્વ સુદ્ધ અર્થમાં સમજવાનો છે અદિ-ત્ત્વ સ્વરે સ્પર્શરૂપિન્ય અર્થના રહે એવા ‘ધર્મ’ સ્પર્શને પણ જોન પર પરા માને છે પરંતુ તેના ઉપરોક્ત અ રથાને નથી, એ ખ્યાલમાં રાખવાનું છે

૩. અધર્માસ્તિકાય—સમગ્ર લોકજન્મમાં એક જેવો અખડ પદાર્થ સર્વત્ર સર્વકાળે વિસ્ત્રાન છે અને જેના આલંબનથી સ્થિતિ

(૧૨૫) વષ્ણાલક્ષણો કાલો, જીવો સ્વઝોગલક્ષણો ।

નાળેણ દસળેણ જ, સુદેણ ય દુદેણ ય ॥૧૧॥

ધર્મ કે ગુણ એવન કે જડ માનને પોનામાં સમાવી લેવાનો છે અર્થાત્ અવમાદમાં કે અવમાદમાં આ તત્ત્વ નિમિત્ત છે-સદાચર છે જૈનપર પરા એમ માને છે કે કેપ રસ મધ રપર્થ એ બધા ગુણો મૂળપદાર્થનાં હોય છે આકાશ તત્ત્વ અમૂર્ત છે આકાશ અને સન્ધ વચ્ચે ગુણગુણિતો અથવા ધર્મધર્મિનો સંબંધ નથી. કારણ કે સન્ધ રસ મૂળ પદાર્થ છે ગુણો બધા રૂપાદિ ઇન્દ્રિયમાલ છે અને જેમાં ઇન્દ્રિયમાલ ગુણો હોય છે તે પદાર્થમાત્ર પણ ઇન્દ્રિયમાલ હોય છે. આ અપેક્ષાએ આગમ, કેપ વગરનું તત્ત્વ છે મારે ઇન્દ્રિયમાલ નથી અને જે ઇન્દ્રિયમાલ ન હોય એવા તત્ત્વમાં સ્વભાવે કરીને માર્ગ ઇન્દ્રિયમાલ ગુણ કરી સભવી ન થો મારે જૈનપર પરા કહે છે કે સમાવે કરીને આકાશતત્ત્વનો ગુણ સન્ધ નથી. આ એ વાત ખરી છે કે સન્ધ-ધ્વનિ, આકાશ વિના સભવી થકતો નથી-રહી થકતો નથી. પણ એનો અર્થ એમ નહીં કરી સમાવ કે સન્ધ એ આકાશનો ધર્મ કે ગુણ છે એ તો જેમ વાટકો કે એવા માર્ગ ખીળ આધાર વિના પાણી રહી થકતું નથી તેનો અર્થ એમ નહીં કરી સમાવ કે પાણી એ વાટકો કે એવા માર્ગ ખીળ આધારનૂત સાધનોનો ધર્મ કે ગુણ છે અને એ જ રીતે સન્ધ પણ આકાશના આધાર વિના રહી થકતો નથી, વા સભવી થકતો નથી એટલે વાટકો અને પાણીની જેવજ સન્ધ અને આકાશ વચ્ચે આધારઆધિયનો જાનપે મધ્યમી સ્થાન, નહીં કે ગુણગુણિતો અથવા ધર્મધર્મિનો.

આકાશ આધાર છે અને સન્ધ આધાર છે આકાશ વાટકાની જગ્યાએ છે અને સન્ધ પાણીની જગ્યાએ છે એ પછી સન્ધનું મૂલ્ય કાણુ મૂલ્ય જૈનપર પરા એમ કહે છે કે સપ્ત દેશરૂપ આકાશમાં સન્ધની વર્તણૂકો જે પુદ્ગલવર્તણૂકો જ એક પ્રકાર છે, સ્વતઃ જ

১৯৪৬ খ্রিঃ ১০/১১/৪৬
 ১৯৪৬ খ্রিঃ ১০/১১/৪৬
 ১৯৪৬ খ্রিঃ ১০/১১/৪৬

[illegible][illegible][illegible]

ਪ੍ਰਭੂ ਜੀਵਿ ਮਹਿ, 'ਜੀਵ ਮੁਕਤ', 'ਜੀਵ ਮਾਣ' ਦੇ ੩ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਿੱਚ
(ਸਿਰ-ਮਾਣ, 'ਦੇ-ਭ੍ਰਮ-ਮੁਕਤ' ਵਿੱਚ ਮੁਕਤਿ ਮਾਣ ਮੁਕਤ

፩ አ—ክፍሉ—ከብሔር ጋር ጋር
 ሆኖ ነገር ይሆናል ይህም ጋር ጋር
 ሆኖ ነገር ይሆናል ይህም ጋር ጋር
 ሆኖ ነገር ይሆናል ይህም ጋር ጋር

፪ አ—ክፍሉ—ከብሔር ጋር ጋር
 ሆኖ ነገር ይሆናል ይህም ጋር ጋር
 ሆኖ ነገር ይሆናል ይህም ጋር ጋር
 ሆኖ ነገር ይሆናል ይህም ጋር ጋር

፫ አ—ክፍሉ—ከብሔር ጋር ጋር
 ሆኖ ነገር ይሆናል ይህም ጋር ጋር
 ሆኖ ነገር ይሆናል ይህም ጋር ጋር
 ሆኖ ነገር ይሆናል ይህም ጋር ጋር

(፩-፩ 'ገ' ማለፍ ጋር ማለፍ)

11/11 ማለፍ ጋር ማለፍ 'ገ' ማለፍ ጋር ማለፍ

፪ አ—ክፍሉ—ከብሔር ጋር ጋር
 ሆኖ ነገር ይሆናል ይህም ጋር ጋር
 ሆኖ ነገር ይሆናል ይህም ጋር ጋር
 ሆኖ ነገር ይሆናል ይህም ጋር ጋር

11/11 ማለፍ ጋር ማለፍ 'ገ' ማለፍ ጋር ማለፍ

፫ አ—ክፍሉ—ከብሔር ጋር ጋር
 ሆኖ ነገር ይሆናል ይህም ጋር ጋር
 ሆኖ ነገር ይሆናል ይህም ጋር ጋር
 ሆኖ ነገር ይሆናል ይህም ጋር ጋር

282 28-28-28-28

• ૧૫૭૫

၀၇၆

અર્થ 'મૂળભૂત પદાર્થ' છે. એ રીતે બેનાં મૂળભૂત પદાર્થ તો આત્મા ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય પુદ્ગલાસ્તિકાય અને કાળ છે; પુણ્ય પાપ આસ્રવ સંવર નિર્જરા બંધ કે મોક્ષ એ કોઈ મૂળભૂત પદાર્થ નથી. એ પુણ્ય કે મોક્ષ વગેરે તો બધાં આત્માની એક પ્રકારની પરિસ્થિતિરૂપ છે; તેમ છતાં વીતરાગદ્વેશને અને એની પછી આવતી નિર્વાણદશાને મેળવવા માટેની પ્રક્રિયામાં એ પુણ્ય પાપ વગેરેને અવશ્ય સમજી લેવાં જરૂરી છે માટે તેમને પણ અહીં 'તત્ત્વ' રૂપે જણાવેલાં છે અને એ દૃષ્ટિએ આ ગાથામાં નવ તથ્યોને તત્ત્વોને-સૂચવેલાં છે.

૧૪. આસ્રવ—આસ્રવના બે પ્રકાર છે : અશુભઆસ્રવ અને શુભઆસ્રવ. અશુભઆસ્રવનું સ્વરૂપ આ છે : હિંસા અસત્ય ચોરી અબ્રહ્મચર્ય પરિગ્રહ છળકપટ લોભ દ્વેષ વૈર ક્રોધ વગેરે વિવિધ કુપ્રવૃત્તિઓનું નામ અશુભઆસ્રવ છે. આ કુપ્રવૃત્તિઓ આત્માની દુષ્ટ વૃત્તિઓને લીધે થાય છે અને જેમ જેમ આ કુપ્રવૃત્તિઓ વધુને વધુ પ્રમાણમાં ચાલે છે તેમ તેમ આત્મામાં દુર્વૃત્તિઓ—દુષ્ટ વૃત્તિઓ—વધતી જાય છે દુર્વૃત્તિઓ મજબૂત બનતી જાય છે અને તેના સંસ્કારો એવા દૃઢમૂળ બને છે કે જેમને કાઢવા ભારે કઠણ પડે છે. આ સંસ્કારો કાઢ્યા વિના આત્મા ખરી માનવતાને અને માનવતાના પૂર્ણ વિકાસરૂપ વીતરાગભાવને પામી શકતો નથી. એથી ખરી માનવતાનો અને વીતરાગભાવનો વિરોધી એવો આ અશુભઆસ્રવ પાપબંધનનું કારણ છે માટે તે સદા સર્વદા સર્વથા અને સર્વત્ર હેય હેય ને હેય જ છે.

શુભઆસ્રવનું સ્વરૂપ આ છે : અહિંસા સત્ય અચોર્ય બ્રહ્મચર્ય દાન દયા ત્યાગ સરળતા સંતોષ અદ્વેષ સમતા વગેરે વિવિધ સુપ્રવૃત્તિઓનું કે શુભપ્રવૃત્તિઓનું નામ શુભઆસ્રવ છે. મનુષ્ય શરૂ-શરૂમાં જ્યારે આવી બધી સુપ્રવૃત્તિઓ કરતો હોય છે ત્યારે એ પ્રવૃત્તિઓ સાથે બદલાતી કોઈ ને કોઈ સ્થૂલ કે સૂક્ષ્મ આશા લાગેલી હોય છે:

શાંતિ, પ્રતિષ્ઠા, પુત્રવાણ, ધ્વનોન્નો વૈભવ સ્વર્ગનો વૈભવ વા
સામાજિક દેખાવ વા દબાવુથી ઠેઠલીકવાર એ સુપ્રતિષ્ઠા આલતી હોય
છે તેમ છતાં એ પ્રતિષ્ઠા થોડે ધણે અ શે પ્રતિષ્ઠા કરનારને શુભકર
નીવડે છે એથી એનું નામ શુભઆસવ છે આ શુભઆસવ પુણ્યબંધન
કારણ છે અને તે સામાજિક દૃષ્ટિએ જરૂર હમેશા આચરવા જેવો છે

જ્યારે એમ કહેવામાં આવે છે કે માનવતાના પૂર્ણ વિકાસરૂપ
વીરાગતા મેજવવી એ માનવજીવનનું પ્રમુખ સાધ્ય ■ તે પછી જેમ
અશુભઆસવ વીરાગતાનો વિરાધી છે તેમ શુભઆસવ પણ
વીરાગતાનો વિરાધી છે તે પછી અશુભઆસવનો ત્યાગ કરવાની
સામર્થ્ય કરવામાં આવે છે તેમ શુભઆસવનો પણ ત્યાગ કરવાની
સામર્થ્ય કેમ કરવામાં નથી આવતી ? આ વિશે સ્પષ્ટ સમજાવી આ
મંત્રણ છે જ્યાં સુધી માનવ પ્રેયસક્ષી હોય ત્યાં સુધી એ જે જે
શુભ પ્રતિષ્ઠા કરે છે તે દ્વારા તે તેના પ્રેયના સંસ્થને પુષ્ટ કરે
■ પરંતુ જ્યારે માનવને પોતાના આત્માની માનવતા સક્ષી શુભ
પ્રતિષ્ઠાનું જ્ઞાન થાય છે ત્યારે જોતવિલાપોના પરિણામે બંધનો
વધે છે તેના સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે અને આત્માની શુદ્ધિ અર્થે જ
પ્રતિષ્ઠા કરવાની જાતિ થાય છે ત્યારે તેનું જ્ઞાન પ્રેય મળીને એક બને
કે આવે ક્રેયસક્ષી અનુષ્ઠ દયા દાન પરાયણ ર અન્નચર્ય મોદાની
મ વળત સત્યવાણી અનોઈ અહિ સા ત્યાગ સમતા સંતોષ વગેરેને માટે
જે જે પ્રતિષ્ઠા કરે છે તે બધી હવે તેના ક્રેયના સંસ્થને પોષનારી
નીવડે છે શુભ પ્રતિષ્ઠા કરનાર ક્રેયસક્ષી અનુષ્ઠ કરાવજાવવ મુ
કે છતાંય તેની તે પ્રતિષ્ઠા તેના ક્રેય ખદ કરવામાં કરજીરૂપ
બને જ અને એ રીતે તે હવે આ પ્રતિષ્ઠાના અંતર ખો
લી જોઈ રથૂલ જાએ કરનાં વિશેષ જાણ વખાવના જાએને જ
વેળે હવે છે એટલે દાન કરનાં કરનાં તે હવે જોને પ્રતિષ્ઠાને
તે બધે પ્રતિષ્ઠાને જગવડ પ્રવેશ કરે છે કયા કરનાં કરનાં તે સ્વ-

આત્મસમભાવનાને કેળવવા પ્રયત્ન કરે છે; એ જ રીતે માંદાની માવજત, અશક્તોને સહાયતા, પરોપકાર, તરસ્યાંને માટે પાણીની સગવડ, ભુખ્યાને માટે અન્નની સગવડ, અજાનીઓને માટે વિદ્યાનાં સાધનોની સગવડ, નવસ્ત્રાં ટાઢથી થરથરતાં માટે વસ્ત્રોની સગવડ વગેરે જે જે સત્પ્રવૃત્તિઓ થાય છે તે દ્વારા પ્રવૃત્તિ કરનાર કોઈ ને કોઈ ઉચ્ચગુણનો લાભ મેળવવા બરાબર લક્ષ્ય રાખે છે. એથી જ એ પ્રવૃત્તિઓ સાથે મોહભાવ વા કપાયલાવ રહેલ છે, છતાં તેનું જેર એ પ્રવૃત્તિ કરનારને ધણું ઓછું હાનિકર થાય છે અને શ્રેયના લક્ષ્યમાં બરાબર દૃઢતાપૂર્વક સ્થિર રહેવામાં આવે તો એ જ પ્રવૃત્તિઓ વીતરાગભાવનો લાભ મેળવવામાં પણ ભારે સહાય કરે છે એટલે એ શુભપ્રવૃત્તિરૂપ શુભઆસ્ત્રવ સદા સર્વદા સર્વત્ર અને સર્વથા આચરવા જેવો છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે શુભપ્રવૃત્તિઓ સાથે મોહભાવનો વા કપાયલાવનો સંબંધ હોવા છતાં ય સાવધાનતા પૂર્વક આત્મભાવપ્રાપ્તિના લક્ષ્યથી કરવામાં આવતી તે શુભપ્રવૃત્તિઓ પણ વીતરાગ ભાવને પોષનારી અને ખમાડનારી નીવડે છે એ હકીકત સૌ કોઈના અનુભવસિદ્ધ છે.

આમ છતાં ય આ બાબત કોઈ એમ માને કે જ્યારે હું મારું સ્વરૂપ સમજી લઉં ત્યારે જ એ પ્રવૃત્તિઓને કરવાનો અધિકાર મેળવી શકું, સ્વરૂપ સમજ્યા વિના જો એ શુભપ્રવૃત્તિઓને કરું તો કપાય-ભાવવાળો હોવાથી વા મોહભાવવાળો હોવાથી મને એ શુભ પ્રવૃત્તિઓ બંધનરૂપ થવાની. માટે મારે મારું સ્વરૂપ સમજું ત્યાં સુધી એ શુભપ્રવૃત્તિઓને અશુભપ્રવૃત્તિઓની પેઠે જ છોડી દેવી રહી. એ વિચારધારા માનવને માનવતાના ગુણથી વિમુખ કરનારી છે એથી ખામીવાળી જણાય છે.

આ અંગે અહીં વિચારવાનું છે કે માનવનો સાધારણ સ્વભાવ અશુભપ્રવૃત્તિઓ તરફ વળેલો હોય છે. ખાવું પીવું એશઆરામ, ભોગવિલાસ, ખીજનની મહેનતનો લાભ, પોતે મહેનત ન કરવી આ

પણ માણસમાં વગર શિષ્યે જ હોય છે—સહજ હોય છે અને વધારે
 દશ માણસો આવી આવી અશુભપ્રતિષ્ઠા તરફ વળેલા હોય છે આ
 માણસો એમ સમજે અથવા એમને એમ સમજાવવામાં આવે કે
 મોહવાળા વા ક્રોધભાવવાળા વા નિશ્ચય સમક્ષિત વિનાના ગૃહસ્થો
 શુભપ્રતિષ્ઠાના અધિકારી નથી તો પછી તેઓ નિરંતર અશુભ
 પ્રતિષ્ઠામાં પડ્યા જ રહેવાના અને એથી તેમનામાં દિસાના
 અસત્યના, ચોરીના અશ્રદ્ધાચર્ચના, આરક્ષકમારણના કૂટનાના દેના,
 સોમના અને એવી બીજી અનેક દુષ્ટતિઓના જ સરકારો પાળવાના
 અને મનપૂન જનવાના આ રીતે આ માણસો ભદ્રતર થઈ જવાના
 અને એમનો હરી પણ આરો આવવાનો નહીં કેમકે એ ગૃહસ્થો
 આ દાન પરાપકાર વગેરે જે જે શુભપ્રતિષ્ઠા છે તેઓને કરવાના
 નથી અને તેથી તેમનામાંથી પ્રેયગુ લભ્ય જવાગુ નથી અને મેયગુ
 લભ્ય આવવાગુ નથી એટલે તે ગૃહસ્થોમાં સામ્રાજ્યના સરકારો
 પાળાને સકલ ધ્યેયો જ ઓછા છે અને તેથી જ તેમનો નિસ્તાર થવો
 સંભવિત નથી જો તેઓ પૂર્વોક્ત શુભપ્રતિષ્ઠા કરે અને તેમ કરતાં
 કરતાં પોતાનું પ્રેયગુ લક્ષ્ય તથા મેયના લક્ષ્ય લાગી વધે અને તેમ
 કરતાં કરતાં અભ્યાસથી જ્યારે તેમનું મેયગુ લભ્ય હક થાય ત્યારે જ
 તેમનો વિકાસ થાય અને સકલ છે કે ત્યારે તમને નિશ્ચય સમક્ષિતની
 નિહતની બુદ્ધિશક્તિ પ્રાપ્તિ થાય પણ તેમને તો યુગરી જ શુભ
 પ્રતિષ્ઠા કરવા માટે અધિકારી મળવામાં આવતા ન હોવાથી તેમની
 મેયલક્ષી પ્રગતિ કંપાર્થ જન્ય છે આમ છતાં એમ જ નવનર
 આવનું હોય કે જો તે ગૃહસ્થો અમલ્યધર્મને-અન્ય લપધર્મને સ્વીકારે
 તો તેમનો નિસ્તાર થવાનો માત્ર ઉદ્ધેશ પરાગુ આ જનની
 દુષ્ટપ્રતિષ્ઠાના હક સરકારવાળા સોના જનમાં પરિવર્તન અને
 સવ્યપ્રધાન અમલ્યધર્મ તરફ વળવું જ અસંભવિત છે તેમ છતાં
 તેઓ જેવી છે તેવી જ પરિસ્થિતિમાં જ સદુદ્ધે જન્ય તો પણ

તેમનું કશું શ્રેય થતું સંભવિત નથી. મૂળદુષ્ટ સંસ્કારો ન બદલાય અને માત્ર કપડાં બદલાય એટલા માત્રથી કોઈનું શ્રેય થતું નથી, થવાનું ય નથી.

વળી, જૈનપરિભાષા પ્રમાણે આ કાળે આ ક્ષેત્રમાં સમોહ સંયમ જ શક્ય હોવાથી સમોહ અનુકંપાની પેઠે એ (સંયમ) પણ બંધન-કર્તા જ નિવડવાનો એટલે અહિંસાને નામે દયાદાનનો નિષેધ કરનારા દીક્ષરૂપ સંયમને પણ ધારણ કેમ કરી શકે ?

આ હકીકતને ખીજ ખીજ અનેક દૃષ્ટાંતોથી આ રીતે વધુ સ્પષ્ટ કરી શકાય :

એક બાળક કે જેને ચાલતાં આવડતું નથી તેને ચાલવાનું શિખવવા સારું ચાલણુ ગાડીનો ઉપયોગ જરૂરી છે; પરંતુ જ્યારે તે બાળક ચાલણુ ગાડી મારકત ચાલવા લાગે છે ત્યારે વારંવાર પડી જાય છે અને વળી જીભું ઘર્ષને ચાલવા લાગે છે છતાં તે ચાલવા કરતાં વારંવાર પડ્યા જ કરે છે આ જોઈને તેના માબાપ એમ ધારે કે આ ચાલણુગાડી જ બાળકને પાડી નાખે છે માટે જ્યારે બાળક એક વાર પણ પડ્યા વિના ચાલવા શક્તિમાન થાય ત્યારે જ તેને ચાલતાં શિખવવું; તો શું એ બાળક કદી પણ ચાલતાં શીખી શકે ખરું ? પ્રસ્તુતમાં બાળકને સ્થાને ગૃહસ્થો છે. ચાલણુ ગાડીને સ્થાન શુભ-પ્રવૃત્તિઓ છે અને ચાલવાના પ્રયત્નને સ્થાને પ્રેયનુ લક્ષ્ય છોડી શ્રેયનું વલણ કરવાનો પ્રયાસ છે તથા માબાપને સ્થાને ધર્મગુરુઓ છે આ ધર્મગુરુઓ બાળકરૂપ ગૃહસ્થો પાસેથી શુભપ્રવૃત્તિઓરૂપ ચાલણુ ગાડી છોડાવી દે તો કોઈ પણ જાતનો પ્રયાસ ન કરનારા એ બાળકરૂપ ગૃહસ્થો પોતાનું પ્રેયનુ લક્ષ્ય તજી શ્રેયના લક્ષ્યે ભણી વળવા સમર્થ થાય એવો કદી સંભવ છે ખરો ?

માણસ કપડાં પહેરે છે. પરસેવો થતાં તે મેલાં થાય છે, તેમાં

જૂઓ પણ પડે છે એટલે માણસ એમ નહીં કરે કે આ કપડાં જ ન
પહેરવાં કેમકે પહેરવાથી તેમાં મેલ થાય છે અને પછી જૂઓ પડે છે
મોટે ભાગે સુધી શરીર ઉપર પરસેવો ન જ વળે એવી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત ન
થાય ત્યાં સુધી કપડાં ન જ પહેરવાં આ પરિસ્થિતિ કદી સંભવિત ॥
ખરી : જ્ઞાનો ખરો ઉપાસ તો કપડાં નિયમિત રીતે સાફ કર્યા
કરવાં અને શરીરને પણ નિયમિત રીતે ચોક્કસ રાખવું છતાં જો જડ
લોહો પરમેશ્વર જ ન વળે એવી સિદ્ધિની રાહ જોઈને બેસી રહે તેમને
સોનું કઈને કાંઈ કપડાં પહેરાવી શકાય ?

પ્રસ્તુતમાં કપડાંનિસ્થાને શુભપ્રતિષ્ઠા ॥ મેળને સ્થાને વા જૂઓને
સ્થાને મોહભાવ છે એને શુભપ્રતિષ્ઠા કરતાં કરતાં મનને વાર વાર
શોખા કરવું એ જ તેને-મોહ મેલને-દૂર કરવાનો ખરો ઉપાય છે છતાં
જેઓ એમ માનીને બેઠા રહે કે મોહભાવ ન જ થાય એવી સિદ્ધિ
મળ્યા પછી શુભપ્રતિષ્ઠા કરવી પણ મોહભાવને પહેતેથી દૂર કરવા કરતાં
પ્રયત્ન ન જ કરવો એમને કેવા કહેવા ?

છાકરાને નિશાળે પહેલવહેતો બેસાડ્યો તે બિચારો તો પાગી
ઉપર આડા અવળા લીટા દોર્યા કરે છે અને એમ જાજ આપ્યા કરે
છે આ સ્થિતિમાં માણસ એમ ધારે કે છાકરાને નિશાળેથી હટાડી
મોઢાં કેમકે એ તો ત્યાં એકડો કાતો નથી અને નર્મ લીટા જ દોર્યા
કરે ॥ તો શું એ છાકરો કદી એકડો કાઢવાનો ખરો ? એનો ખરો
ઉપાય તો છાકરા પામે બેસીને છાકરાના દાણને એકમે કાઢવાનો વજાક
બાપી તેમ કરવાની ટેવ પાડવી એમ ન કરતાં તેને નિદ રૂપી જ
જાગી મૂકવા જતાં શું કર્યું હિંદુ પરિવાર આવવાનું ?

પ્રસ્તુતમાં અનન્તાનુષ્ઠાની ક્યાવવાળો વા નિશ્ચય સુખસિદ્ધિ
પિનામે મોહવાળો મૂઢરથ બાળક છે આડા અવળા લીટા દેરવાનું
શુભપ્રતિષ્ઠા છે શુભપ્રતિષ્ઠા કરતાં ભૂલો દેવ દેવે દેવ તે
વે તેને બનાવી તેનાથી જન્મીને નાશવા વિઠે વળી જાય તેને

અમ્યાસ ન કરાવવો અને તેને શુભપ્રવૃત્તિઓથી તદ્દન વિમુખ કરી દેવો એમાં તેનો વિનાશ નથી તો ખીલું શું છે ?

ત્યાં પાણીની ઘણી જ તાણ છે ત્યાં પાણી માટે અનેક મનુષ્યો પશુપંખીઓ વલખાં માર્યાં કરે છે અને પાણી વિના તરફડી તરફડીને મરી જાય છે, તે જોઈને એક ગૃહસ્થને વિચાર આવ્યો કે એ સ્થળે એક સારો એવો જળાશય બંધાવવો અને એ માટે પાવડા કાઢાળા લઈને એ ગૃહસ્થ પોતે જ જમીનને ખોદવા લાગ્યો. ખોદતાં ખોદતાં તેના શરીર ઉપર ધૂળ જામવા માંડી અને પછી તો ગારો પણ ચોંટવા લાગ્યો. એવામાં જડ એવા ખીજ કાઢીએ તેને કહ્યું કે અરે ! આ તો તમે મેલા થવાનો ધંધો માંડ્યો, તમને જ્યારે એવું ખોદતાં આવડે કે ખોદતાં ખોદતાં શરીર ઉપર ધૂળ ન જામે અને ગારો પણ ન ચોંટે ત્યારે જ આ કામ કરવું, હમણાં બંધ કરો અને જે આ મનુષ્યો અને પશુપંખીઓ મરી રહ્યા છે તેઓ તેમના કર્મના ભોગે મરી રહ્યા છે, એમાં તમે શું કરો ? એમ કહીને પેલા સજ્જનને કૂવો ખોદતાં અટકાવી દીધો. હવે આ અટકી જનાર ગૃહસ્થ ખોદતાં ખોદતાં શરીર ઉપર ધૂળ ન જામે અને શરીરે ગારો પણ ન ચોંટે એ રીતે ખોદવાની કળા કદી પણ મેળવી શકવાનો ખરો ? અને એ રીતે ક્યારે પણ કૂવો ખોદી શકવાનો ખરો ?

હવે પેલા અટકી જનાર ગૃહસ્થને કાઢી ખીજ સજ્જનને પોતાની અનુભવેલી વાત કહીને સમજાવ્યું કે ભાઈ ! તમે ખોદવું બંધ ન કરો પણ પૂરા ઉત્સાહથી વધારે ઊંડું ખોદવા પ્રયત્ન કરો, એમ કરતાં પાણી નિકળતાં જ તમારા શરીર ઉપરની ધૂળ અને આ ગારો બધું જ નીકળી જશે, તમે પોતે સાફ થશો, અને ઠંડા શીતળ સ્વસ્થ બની જશો. એટલે તે ખોદનારે તેમ કહ્યું તો તેણે ખરેખર પેલા ગૃહસ્થે જેવું કહ્યું હતું તેવું જ અનુભવ્યું.

પ્રસ્તુતર્થા ખોદનારને સ્થાને ગૃહસ્થ છે, ખોદવાનાં સાધનો અને ખોદવાની પ્રવૃત્તિને સ્થાને શુભ પ્રવૃત્તિઓનાં સાધનો અને શુભ પ્રવૃત્તિઓ છે. ધૂળ અને મારાને સ્થાને નિશ્ચય સમક્ષિત વચરનો ચિત્તરિયન મોહભાવ છે, પેલા જડ ગૃહસ્થને સ્થાને જડ ધમ ગુરુ છે. સજ્જનને સ્થાને વિચારક ધાર્મિક સજ્જન છે પૂરા ઉત્સાહ સાથે વધારે જી કુ ખોદવાને સ્થાને યેવના હૃદયપૂર્વક અતરનુ નિરીક્ષણ છે અને પાણીને સ્થાને કસા ખતવાની આશા વચરની કેવળ કંત વ્યભાષના છે.

આમ અને બાવહારિક ઉદાહરણો આપીને શુભ પ્રવૃત્તિઓ-શુભ આસત્ર વિશે કર્ત્તવ્યનિષ્ઠા કેળવવાનું સમજ-સમજાવી સમાપ્ત એમ છે.

ખેતરમાં ખી વા મા પછી ખી ઉગવા સાથે ખીલુ નકામુ ધાસ પણ ઉગી જાય છે તે શું એવો કાર્ક ખેડૂન આ દુનિયામાં છે કે ને એમ ધારે કે ખીલુ કાતનુ ધાસ ઉગી જાય છે મારે ખેતરમાં ખી ન જ વાવવાં ? પણ યાહો ખેડૂન ખી તે વાવે છે જ અને તેની સ થે નકામા ઉગના ધાસને વાર વાર નિ દી નાખે છે અને ખીથી કાઢેતો હોડ બરાબર થયે એવી વિશેષ કાળજી રાખે છે.

એ જ રીતે શુભ પ્રવૃત્તિઓ રૂપ ખી વાવનાં જનતાનુભ થી કપાયોને લીધે ને કાર્ક નકામુ ધાસ તેની સાથે કાઢી નિકાલે તેને વાર વાર હલકા જ કરવું અને ચિત્તરિયને યેવના હૃદયમાં દ' કરી એ શુભ પ્રવૃત્તિઓથી ઉગના કર્ત્તવ્યનિષ્ઠાના હોડને બરાબર કાળજીથી સાચવવો એ જ વિચારક કૃપાર્થીનું કર્ત્તવ્ય છે નહીં કે ધાસના કાચથી ડરીને ખીજોને ન જ વાવવાં.

નૈમ પર પરાતા અદિ સાના પરમ હૃદય સિદ્ધાંતને જીવનમાં આપી વિના એજો તેને કેવળ દુનિયા જ રખોઈલા છે અને અર સ્વપ્નમાં લીધે નેમજે તેમાંથી એટલે અદિ સામાંથી ચેર દુનિયા

જેવો વિપરીત અર્થ કાઢ્યો છે તેવા પોતાને જૈનપરંપરાના માનતા કેટલાક લોકો ગૃહસ્થોને મોહભાવનો ડર ખતાવી આ શુભ પ્રવૃત્તિઓ કરવાનો નિષેધ કરી રહ્યા છે અને માનવતાના નિશાનરૂપ પરોપકાર, દાન દયા દુઃખીઓને જોતાં થઈ આવતી અનુકંપા વગેરે જેવી શુભ પ્રવૃત્તિઓને અનર્થનું કારણ ખતાવી રહ્યા છે. માથામાં જૂઓ પડે છે માટે માથાને સાફ રાખવાનો પ્રયત્ન ન કરતાં માથું જ કાપી નાખવું એવી તે એ લોકોની આ માન્યતા છે. આ કાળે વીતરાગ સંયમ શક્ય નથી તેથી શું સરાગ સંયમની પણ આરાધના ન કરવી? નિર્મોહ દયા, કરુણા, અનુકંપા શક્ય ન દેખાય તો સમોહ, દયા, કરુણા પણ ન કરવી? ખરી રીતે તો સમોહ સ્થિતિએ રહીને પણ સદ્ગુણો કેળવવાની આદત પાડવાથી ધીરે ધીરે અનાસક્ત દશા સુધી પહોંચી શકાય છે.

જેમ કોઈ મનુષ્યને મહેલ ઉપર ચડવું હોય પણ તે નિસરણી વિના ચડી શકે તેમ નથી તેમ વિશુદ્ધ ધર્મના મહેલ ઉપર ચડવા માટે શુભપ્રવૃત્તિઓ નિસરણીરૂપ છે. જેઓ આ શુભ પ્રવૃત્તિઓનો નિષેધ કરે છે તેઓ નિસરણી વિના જ ઉપર ચડવાની વાત કરે છે.

ખુબી તો એ છે કે આવી વાત કરનારા ખુદ, સમાજના દાન ઉપર જ નભે છે છતાં ય આશ્ચર્ય છે કે તેઓ જ દાનાદિકનો નિષેધ કરવા નીકળ્યા છે.

આ ચર્ચામાં વિશેષ પારિભાષિકપણું ન આવે એવો ખ્યાલ તો રાખેલ છે તેમ છતાં તે થોડું ધણું લાવવું જ પડ્યું છે પણ એ નડતરરૂપ લાગશે નહિ.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

1. Large area of land with the same kind of plants and animals as the rest of the area is called a biome.

ከሰላም ጋር የሚገናኝ ሲሆን

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

— ၁၇၁ —

[illegible]

11. 25. 2020 2020 2020 2020

1. The following are the names of the persons who have been appointed to the various positions in the Department of the Interior:

12. 4124 74124

જાળીલ ૧૮૭૫ ૧૯૭૬ ૧૯૭૭-૧૯૭૮-૧૯૭૯-૧૯૮૦-૧૯૮૧-૧૯૮૨

ଏ ଶ୍ରୀ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନାମ ସ୍ମରଣ

உருவம் உருவம் உருவம் உருவம் உருவம் உருவம் உருவம் உருவம்

אברהם בן יצחק בן אברהם בן יצחק בן אברהם

מחלקת המחקר והפיתוח

ገጽ ፩ ለ፳፻፲፱ ዓ.ም. ጥቅምት ፳፱ ቀን

ਪੰਨਾ ੨ ਭਾਗ '੩ ਨਾਨਕ-ਨਾਨਕ-ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨਾਨਕੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ

নৈঃশব্দে প্ৰিয়াক্ষণে ইত্যাদি।

[illegible]

በጊዜው ላይ የገዢው ስልጣን በጥንቃቄ ሊያገለግል ይችላል።

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥१५॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

। प्रमाणानुसारं प्रमाणं विना न विदुः (१५)

ମଧୁର ପାଣିର ସ୍ୱାଦ ମଧୁର ନୁହେଁ

— ୧୧୯ —

611

81-12-122412

[illegible]

(3) የገንዘብ አሰራር

11. 1998-1999 2000-2001 2001-2002 2002-2003 2003-2004

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000 1001 1002 1003 1004 1005 1006 1007 1008 1009 1010 1011 1012 1013 1014 1015 1016 1017 1018 1019 1020 1021 1022 1023 1024 1025 1026 1027 1028 1029 1030 1031 1032 1033 1034 1035 1036 1037 1038 1039 1040 1

[illegible]

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

(7) ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

ደ ክፍል ፩ ርዕስ ፩. ለ ሥራ ይ ሥራ ይ ይ ይ
 የገዢው ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ
 ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ
 ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ
 ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ
 ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ ሥራ

૨૪૩ વ્યક્તિગત વા સમૂહગત સદાચારની પ્રવૃત્તિ કરવામા અર્થાત્ વ્યક્તિને વા જૂથને સદાચારી રહેવા માટે આ પાત્ર સમિતિઓ ખાસ સહાયક છે અને વ્યક્તિગત કે સમૂહગત અસદાચારથી અટકવાની પરિસ્થિતિ ઉભી કરવા માટે અર્થાત્ અસદાચારથી દૂર રહેવા માટે-અહિતકર એવા અશુભ વિષયોથી-અશુભ પ્રવૃત્તિઓથી અટકવા માટે આ વધુ શુભિઓ ખાસ વધારે સહાયક છે

(૧૪૮) યસા પયયનમાયા, જે સમ્મ આયરે મુળી ।

સે સિપ્પ સવ્યસસારા, વિપ્પમુજ્જઈ પઠિપ્પ ॥૨૨॥

(ઉત્તરા ૦ અ ૦ ૨૪ ગા ૦ -૬,૨૭)

૨૪૪ જે સાધક, મુનિ હોય કે ગૃહસ્થી હોય તે જી આ સમિતિઓને અને શુભિઓને એટલે પ્રવચનની માતાઓને વિવેકપૂર્વક સારી રીતે આચરવા લાગે તો તે પડિન સાધક જગતના તમામ પ્રપચોથી શીઘ્ર છુટકારા પામી શકે છે- અર્થાત્ આક પ્રવચન માતાના જોગામા જે રહેતો હોય તે, વ્યક્તિગત વા સમૂહગત કુખ દુખ કરવામા નિમિત્ત બનતો નથી અને સમગ્ર વ્યવહારનું યોગ્યમેમ બતાવર સાચવી શકે છે

૨૦

પુત્ર-સુત

(૧૪૫) આચારમહા વિજય પડને,

જહોવડ્ઢું   અમિકંસમાણો,
ગુરું   તુ   નાસાયચર્દૈ   સ   પુજ્જો ॥૧॥

: ૨૦ :

^૧ પૂજ્ય-સૂત્ર

૨૪૫. જે કોઈ સાધક આચારની પ્રાપ્તિ માટે વિનયને પ્રયોગ કરે છે તથા ગુરુના વાક્યને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળવાની

૧. પૂજ્ય-સૂત્ર-ધર્મપદનો સાતમો અરહતવર્ગ, ચૌદમો બુદ્ધવર્ગ, અને ઝોગણીસમો ધર્મસ્થવર્ગ આ ત્રણે વર્ગો પૂજ્યસૂત્ર સાથે સરખાવવા જેવા છે. વિશેષ વિસ્તાર ન થાય માટે તે તે વર્ગની એક એક ગાથા આ નીચે આપેલી છે :

યસ્સિદ્ધિયાનિ સમય ગતાનિ અસ્સા યથા સારથિના સુદતા ।

પહીનમાનસ્સ અનાસવસ્સ દેવા પિ તસ્સ પિહ્યંતિ તાદિનો ॥

(અરહતવર્ગ શ્લો ૦ ૫)

જેમ સારથિએ પલોટલા ઘોડા શાંત હોય છે તેમ જેની ઇંદ્રિયો શાંત બનેલી છે, જે અહંકાર વિનાનો છે, આસવો-દોષો-વિનાનો છે તેવા કરુણાવાળા અરહંતની તો દેવો પણ સ્પૃહા કરે છે.

અનૂપવાદો અનૂપઘાતો પાતિમોક્ષે ચ સવરો ।

મત્તજ્જુતા ચ ભત્તસ્મિ પતં ચ સયનાસન ।

અધિચિત્તે ચ આયોગો એત બુદ્ધાન સાસન ॥

(બુદ્ધવર્ગ શ્લો ૦ ૭)

ખીજ કોઈ સાથે ઝગડો ન કરવો, કોઈનો ધાત ન કરવો, લિક્ષુના આપવાદિક નિયમોમાં સંયમ સાચવવો, ખાવાપીવાતું માપ બરાબર જાણી લેવું, જીનાંપાનાં આસન અને પથારી મેળવવાં અને

ધર્યા કરતો, તે વાક્યને ઘરાખર સ્વીકારીને ગુરુના ઉપદેશને અગ્રસરતો રહે છે અને કદી પણ ગુરુની આશાતના કરતો નથી તેને 'પૂજ્ય' કહેવો.

(૧૪૬) ઘન્નાયત્તઃ । ચરદ્ધિં વિમુદ્ધઃ,
જવળદ્રુયા સમુચાળ ચ નિચ્ચ ।

અલ્પદુષ્ણો નો, પરિવર્ણજ્ઞા,
લઘુ ન વિવત્થા સ પુજ્જો ॥૨૧॥

૨૪૬ પોતાના સ્વયમના નિર્વાહ માટે, પરિવર્થ વિનાના જીવન સ્થળોમા જઈને વિશુદ્ધ રીતે રહેલુ વૃત્તિએ, જે નિત્યપ્રતિ બિંદુ માટે ફરે છે, અને એન કરતા થ એ કશું થ ન મળે તો પણ એક કરતો નથી અને મળે તો કુલાતો, થ નથી તેને 'પૂજ્ય' કહેવો.

મોર્ત્યમા રહેવું તથા ચિત્તશુદ્ધિ માટે પ્રયત્ન કરવો એ જીવોની આશા છે

જાતવન્તા ધમ્મચરો વાચતાં મદુ ધાસતિ ।

યો જ જપ્પં પિ સુવાન ધમ્મ વાચેન વત્તતિ ।

સ વે ધમ્મચરો હોતિ યો જમ્મ મ વ્યવગ્ગતિ ॥

(ધમ્મસૂત્ર સ્થો. ૪)

ધર્મ વિશે બહુ મોલ મોલ કરે એટલા જ રથી ધર્મધર થવાનું નથી થોડું પણ સાંભળીને જે ધર્મને ટીકર થકે આચરના લાગે અને જે, ધર્મ બાબત પ્રમાદ કરતો નથી તે ખરેખર ધર્મધર થઈ શકે છે

૨ પારેવાં જેમ ફરનાં ફરનાં ધાન્યના કાંતેને થાય છે તેમ જુદે જુદે અભાસે ધરે જઈને બિંદુ ખાચી તેનું નાશ થઈ શકે છે

(૨૪૭) સંથારસેજ્જાસળમત્તપાળે,

અપ્પિચ્છયા અદ્ધામે વિ સન્તે ।

જો એવમપ્પાણઽમિતોસણ્જ્જા,

સંતોસપાહન્નરણ સ પુજ્જો ॥૩॥

૨૪૭. સંથારો, શય્યા, આસન તથા ભાત પાણી ઘણું વધારે મળતાં હોય તો ય તેમને લેવાની વિશેષ ધૃષ્ટિ ન રાખે અર્થાત્ એ બાબતની ચોક્કસ ધૃષ્ટિ રાખે અને એ ભાત પાણી વગેરેની સામગ્રીને પોતાના ખર્ચ પૂરતી જ લે. જે એ રીતે પોતાના આત્માને સંતુષ્ટ રાખે તથા સંતોષ પ્રધાન જીવનમાં મસ્ત રહે તેને ‘પૂજ્ય’ કહેવે.

(૨૪૮) સક્કા સહેઝં આસાહ કંટયા,

અઓમયા ઉચ્છહયા નરેણ ।

અળાસણ જો ઉ સહેજ્જ કંટણ,

વર્હમણ કણ્ણસરે સ પુજ્જો ॥૪॥

૨૪૮. વાહ વાહ થશે, શરીર સુખમાં રહેશે, ઇન્દ્રિયો મજા માણશે એવી એવી આશાઓ રાખીને તો ડોહાડમથ કાંટાની-લોહાનાં ભાલાંની અણીઓ ઉપર પણ સુવાનું કે બેસવાનું હોશે હોંશે સહી શકાય છે; પરંતુ જે સાધક કોઈ પણ પ્રકારની આશા રાખ્યા વિના જ કાનમાં પેસતાં વચન બાણોને—

---

૩. ધણુ સાધુઓ લોહાના ભાલાંની અણી ઉપર આખો દિવસ બેસી રહે છે, સખત તાપમાં, ઉની ઉની રેતી કે પતરાં ઉપર સુઈ રહે છે, અથવા ઘણી લાંઘણો થઈ બેસી કાઢે છે. એ જાતના કાયાકલેશનો આ નિર્દેશ છે.

ચલના જાવાઓને શાત ભાવે-ધીર ભાવે-સહન કરે તેને
'પૂજ્ય' કહેવે.

૧૭૧) સમાવયતા વયનામિધાયા,
જળ ગયા દુઃખમણિય જનન્તિ ।
ધમ્મો સિ કિન્ના પરમગાસુરે,
નિહન્દિત જો સહર્દ સ પુગ્ગો ॥૫૧॥

૨૪૬ સામેથી આવી પડતા મર્મભેદી વચનના થા જ્યારે
મન સુખી આવી પડે છે ત્યારે ભાર પીડા પેદા કરે છે-
તે સમજનાં જ મન દુર્મન ધર્મ બલ્ય છે, જોવી પરિસ્થિતિમા
જો ભવાનક વચનના ધાને શાંતિપૂર્વક સહન કરવાને માટે
'ધર્મ' છે એમ સમજીને કામના આર્થે ચાલનાર જે શુભીર
શિવેદ્રિય મનુષ્ય તેમને સહન કરે છે તેને 'પૂજ્ય' કહેવે.

(૧૭૦) અવળગાય જ પરમુદ્દસ,
પરવચ્ચજો પરિણીય જ ભાસ ।
ઓદારિણિ અપિયકારિણિ જ,
માસ' સ માસેજ્ઞ કયા સ પુજો ॥૫૨॥

૨૫૦ સત્ય હિત જે કહેવું હોય તે કદા સાને જ કહે
પણ કોઈની પાછળ નિહા ન કરે અને સને પણ
સુવચનની ભાષા ન બોલે તથા 'જ્યાં તે નાહક જ છે'

૪ પૂજ્ય-સૂત્રાવે ૬૦ પ્રિ. ૧૦ ઉ. ૪ ૦ ઈ. ૧
જ્યારે થોડા તમારી નિત કરે તમારા ઉપર કુદરત દુનિયર, તમ રી
કેવે એટલા જ રાપો થાય ત્યારે તમે પાનાને નટીનગર સમજાવે
આદિ.

: ૨૧ :

માહણ-મૃત્તં

(૨૫૫) જો ન સજ્જઈ આગન્તું, પવ્વચન્તો ન સોયઈ ।
રમઈ અજ્જવચણમ્મિ, તં વચં વૂમ માહણં ॥૧૧॥

: ૨૧ :

૧ પ્રાહ્મણુ-સૂત્ર

૨૫૫. પોતાના સ્નેહી-સ્વજનોમાં આવીને જે આસક્ત થતો નથી, તેમ તેમનાથી છૂટો પડીને-દૂર જઈને જે શોક કરતો નથી, આર્યજનોનાં વચનોમાં જે રુચિ રાખે છે તેને અમે ‘પ્રાહ્મણુ’ કહીએ છીએ.

(૨૫૬) જાયરૂવ જહામટ્ટં, નિદ્ધન્તમલ-પાવગં ।
રાગ-દોસ-ભયાઈયં, તં વચં વૂમ માહણં ॥૧૨॥

૨૫૬. અગ્નિમાં નાખીને ધંમેલા અને શુદ્ધ કરેલા તદ્દન ચોકળા-સોળવડલા સોનાની પેઠે જે તદ્દન શુદ્ધ છે, નિષ્પાપ છે; તથા રાગ, દ્વેષ અને ભયથી રહિત છે તેને અમે ‘પ્રાહ્મણુ’ કહીએ છીએ.

(૨૫૭) તવંસ્સિયં કિસં દન્તં, અવચિયમંસસોણિયં ।
સુઠ્ઠવયં પત્તનિઠ્ઠાણં, ત વચં વૂમ માહણં ॥૧૩॥

પ્રાહ્મણુ સૂત્ર-સરખાવો ધર્મપદનો છઞ્વીશમો આખો પ્રાહ્મણુ-વર્ગ પ્રસ્તુત પ્રાહ્મણુસૂત્રના તમામ પદોનાં છેલ્લા ચરણમાં ‘તં વચં વૂમ માહણં’ એવું વાક્ય આવે છે ત્યારે ધર્મપ્રાહ્મણુવર્ગના તમામ શ્લોકોનાં છેલ્લા ચરણમાં ‘તં અહં બ્રૂમિ બ્રાહ્મણ’ એવું વાક્ય આવે છે.

(૨૫૯) કોહા વા જડ વા હાસા, હોહા વા જડ વા મયા ।
મુસં ન વચ્ચે જો ડ, તં વચં વૂમ માહણ ॥૫॥

૨૫૯. યજ્ઞધને લીધે કે હાંસીને લીધે કે લોભને લીધે કે ખીકને લીધે જે અસત્ય બોલતો નથી-ખોટું-મિથ્યા વચન કાઢતો નથી, તેને અમે ‘પ્રાહ્મણ’ કહીએ છીએ.

(૨૬૦) ચિત્તમન્તમચિત્તં વા, અપં વા જડ વા વહું ।
ન ગિળ્હાડ અદત્તં જે, તં વચં વૂમ માહણં ॥૬॥

૨૬૦. પશ્યેતન એવાં દાસ દાસી વગેરે મનુષ્યો અને અચેતન એવા પોતાને ખપમાં આવે તેવા પદાર્થો; એમાંનું થોડું કે ઘણું કશું જ કોઈના આખ્યા સિવાય જે પોતે સ્વીકારતો નથી અર્થાત્ જે ચોરી કરતો નથી તેને અમે ‘પ્રાહ્મણ’ કહીએ છીએ.

૪. કોધને—અકલ્પસં વિજ્ઞાપનિ ગિર સન્ન ઉદીરયે ।

યાય નાભિસજે કિંચિ તમહ કૂમિ બ્રાહ્મણં ॥

અક્રોધ, ૨૫૫૮ અર્થવાણી એવી સત્યવાણી જે બોલે છે તથા વાણી વડે જે કોઈ બિપર આક્ષેપ કરતો નથી તેને હું ‘પ્રાહ્મણ’ કહું છું.

૫. સચેતન—યોજ્વ દીપવા રસ્સવા અણુશૂલં સુભાસુમ ૪

લોકે અદિન્ન નાદિયતિ તમહ કૂમિ બ્રાહ્મણ ॥ ૨૭

આ જગતમાં મોટી કે નાની, સૂક્ષ્મ કે સ્થૂલ તથા શૂલ કે અશૂલ એવી કોઈપણ ચીજને જે આખ્યા વિના લેતો નથી અર્થાત્ જે ચોરી કરતો નથી તેને હું ‘પ્રાહ્મણ’ કહું છું.

ને બધુજનોના પૂર્વ મળધને છોડ્યા પછી જે ભોગોમા
પ્રસન્ન થતો નથી તેને અને 'બ્રાહ્મણ' કહીએ છીએ

(૧) ■ મુદિષ્ણ સમણો ન ઔકારેણ ધમણો ।

ન મુળી રણવાસેણ, હુસચીરેણ ન સાવસો ॥૧૧॥

૨૬૫ કેવળ આશુ મુદાબ્યેથી કાંઈ અમલ્ય થવાતું નથી,

૮. આશુ મુદાબ્યેથી—સરખાવે. ધમ્મપ. આશ્વિનમે
સ્થિ વર્ષ

ન મુદવેન સમણા મજ્જતો સત્તિક મળ ।

દમ્ભાતોમસમાપત્તો સમણો કિં ધક્કિસ્સતિ ? ॥

કેવળ આશુ મુગે કદાબ્યેથી કાંઈ અમલ્ય થવાતું નથી જે વન
1. બેદાબ્યોનો અને ઈ-કા તથા ભોલથી થેરાયેયે છે તે કેવી
અમલ્ય થઈ શકે ?

■ બિમ્બુ થવાતું નથી—

ન હેન મિલ્લુ સી હોતિ યાવના મિલ્લતે વરે ।

મિલ્લ મમ્મ સમાદાય મિલ્લુ હાતિ ન ઠાવના ॥ ૧૧

તેમ પણ કેવળ બીજા આબ્યેથી બિમ્બુ થવ તું નથી તેમ ચ મુ
અર્થા બીજા પ્રકારની વિભ રીતઆતો રાખવાથી પણ બિમ્બુ
થી

■ થવાતું નથી—

સૌભેન મુનિ નેન મુમહસ્સો વચિદમ્ । ૧૨

■ નેવા રહેવાથી અને મૌન થ રમ્મ કરવા

દિહતિ । ૧૨

12 નથી

૨૬૩. જે અલોહુપ છે, જે અનાસક્ત છે—અર્થાત્ દોષ-
પોષક સ્વાર્થ રાખ્યા વિના હવનને નભાવે છે, જે અનગાર છે—
માલિકીના ઘર વગરનો છે, જે અર્કિયન છે અને જે ગૃહસ્થો
સાથેના સંબંધમાં અલિપ્ત છે તેને અમે ‘બ્રાહ્મણ’ કહીએ છીએ.
(૨૬૪) જહિત્તા પુન્નસંજોગં, નાદસંગે ચ વન્ધવે ।

જો ન સજ્જડ મોગેસુ, તં વયં વ્રૂમ માહળં ॥૧૦॥

૨૬૪. પોતાનાં સ્ત્રી પુત્ર વગેરે સગાં સંબંધીઓ સાથેના
પહેલાંના સંબંધને છોડ્યા પછી તેમ જ પોતાનાં નાતિશ્રાઓના

૭. જે અલોહુપ—અસસ્ટુ ગહદેહિ અનાગારેહિ ચૂમયં ।

અનોકસારિં અપિચ્છ તમહં વ્રૂમિ બ્રાહ્મણ ॥

ધરવાળા ગૃહસ્થો અને ધરત્યાર વિનાના ભિક્ષુઓ એમ બન્ને
સાથે જે રાગના સંસર્ગ વિનાનો છે, ભિક્ષુઓના માર્ગને અતુસરનારો
છે અને ઓછી ધૃષ્ટાવાળો છે તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું.

યસ્સ કાયેન વાચાય મનસા નતિય દુક્કત ।

સવુત તીહિ ઠાનેહિ તમહં વ્રૂમિ બ્રાહ્મણ ॥

જે શરીરવડે દુષ્ટ કામ કરતો નથી, વાણીવડે દુષ્ટ વચન
બોલતો નથી અને મનવડે દુષ્ટ સંકલ્પ કરતો નથી તથા એવી
રીતે જે મન, વચન અને શરીર એમ ત્રણે સ્થાને સંવરવાળો છે તેને
હું બ્રાહ્મણ કહું છું.

યસ્સ રાગો ચ દોસો ચ માનો મક્ખો ચ પાતિતો ।

સાસપોરિવ આરગ્ગા તમહં વ્રૂમિ બ્રાહ્મણ ॥

જેમ આરની અણી ઉપરથી સરસવ પડી જાય છે તેમ જેના
રાગ દ્રેષ અભિમાન અને તિરસ્કારભાવ વગેરે દોષો પડી ગયા છે
અર્થાત્ જેણે એ દોષોને પાડી નાખ્યા છે તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું.

‘‘Սը՛ քի ԿճԻԼ ‘ճ ԿԻԵ Կճ ԲԵՈՒՆԷ
ԴԻՏԻՈՅ ԴՍՅՆ.Ի ԻԵԼ ԴՅ ԴԵՆԷ-ԴԻՏԻՈՅ-ԴԻՏԻՈՅ ԴԵՆԷՆԻ
ԲՅՆ.Ի ԻԵԼ ԴԻՏԻճ ԴԵՈՒՅԻԼ ԴԴՈՒՆ ԿԵ.Ե ԵԿՅ ԴԻՈՅ

II ԴԵՅԴԵ Ե ԲՅՅԵ ԴԵՅԵ ԿԵԼԿԵԼԵ ԿԵԼԵ

I ԵԵ ԲԵՅԵ ԿԵԼԵ ԲՅՅԵ ԲՅՅԵԶԻԼԵՅ - ԲՅՆ.Ի

: Ե ՕԻՅԵ ԴԵՅ ԲՅՆ.Ի ԴՅՅ ԶԻԵԵԵ ԴԵՈՒՆԵ

‘Սը՛ ԴԵՅԵ ԿԵ ԴԵՆ.Ի ԴԻՈ ԴՅ ԴՅԷ

ԴՅ ԴՅ ԴԵՅԵ ԴԵ ԿԵ.Ե ԴԵՅԻՏԻՈՅ ԴԵՅԵ ԴԵՅ ԴՅԵԼԵ

(Դ ՕԻՅԵ ‘Կ ՕԻԵ ԴԴԵ)

I ԴԵՅԴԵ Ե ԲՅՅԵԵ ԴԵՅ ԴԵՅԵ ԴԵՅԵԼԵ - ԴԻՈ

‘ճ ԴՅԷ, ԲՅՆ.Ի, ԴԵՆԷՆԻ ԴԵՅ ԴԵՅ ԴԵՅԵ ԴԵՅ ԴԵՅԵԼԵ ԴԵՅԻՏԻՈՅ ԴԵՅ
ԴԵՅԵ ԴԵՅ ԴԵՅԻՏԻՈՅ ԴԵՅԵ ԴԵՅԻՏԻՈՅ ԴԵՅԵԼԵ ԴԵՅ ԴԵՅԵ

II : ԴԵՅԵ ԲԵՅԵ. ԴԵՅԵ ԴԵՅԵԼԵԼԵԼԵԼԵ

I ԴԵՅԴԵԼԵԼԵԼԵԼԵԼԵ. ԴԵՅԵԼԵԼԵ ԴԵ ԴԵՅ - ԲՅՆ.Ի

: ԴԵ ՕԻՅԵ Դ ՕԻԵ ԴԴԵ ԴԵՈՒՆԵ ‘ճ ԴԵՈՒՆԵ

Դ ԴԵՅԵ Դ, ԲՅՆ.Ի, ԴԵՅ, ԴԵՅ, ԴԻՈ ԴԵՅԵԼԵԼԵ ԴԵՅ ԴԵՅԴԵ
‘ճ ԴԵՅԵԼԵԼԵ ԴԵՅ ԴԵՅԵԼԵ, ԴԵՅ, ԴԵՅԵԼԵԼԵ ԴԵՅ ԴԵՅԴԵ
ԴՅ ԴՅ ԴՅԷ, ԲՅՆ.Ի, ԴԵՅԵԼԵԼԵ ԴԵՅԵ ԴԵՅԵԼԵ. ԴԵՅ ԴԵՅ ԴԵՅ
ԴԵՅԴՅ ԴՅԷ, ԴԵՅ, ԴԵՅԵԼԵ ԴԵՅԵ ԴԵՅԵԼԵԼԵ ԴԵՅ ԴԵՅԵԼԵԼԵ
ԴԵՅԴՅ ԴԵՅԵԼԵ ԴԵՅԵ ԴԵՅԵԼԵԼԵ ԴԵՅԵԼԵԼԵԼԵ ԴԵՅ ԴԵՅ ԴԵՅԴԵ

ԴԵՅԵ ԴԵՅ ԴԵՅ ‘ճ ԴԵՅ Դ ԴԵՅԵ ԴԵՅ ԴԵՅ ԴԵՅ ԴԵՅ
‘ճ ԴԵՅԵԼԵԼԵԼԵԼԵԼԵ, ԴԵՅ ԴԵ ԴԵՅԵԼԵ ԴԵՅ ԴԵՅ ԴԵ
‘ԿԵ ԴԵՅԵ ԴԴԴԴ ԲՅՆ.Ի Դ ԴԵՅԵ ԴԵՅ ԴԴԴ ԴԴԴԴ
ԴԴ ԴԵՅԵԼԵ ԴԴԴԴ ԴԴԴԴ ԴԴԴ ԴԴ ‘ԿԵԼԵ ԴԴԴԴ

Միւ Երեւ յիւր Մանէր ինչ Միւրօրէն
նչ 1 Երեւ յիւր Մանէր ինչ Միւրօրէն

Միւ Երեւ յիւր Մանէր
նշտ եւ ի իւր Երեւ Մանէր ինչ Միւրօրէն
նչ 1 Երեւ յիւր Մանէր ինչ Միւրօրէն

—Միւ Երեւ յիւր

Երեւ յիւր Մանէր ինչ Միւրօրէն
նշտ եւ ի իւր Երեւ Մանէր ինչ Միւրօրէն

նչ 1 Երեւ յիւր Մանէր ինչ Միւրօրէն
նշտ եւ ի իւր Երեւ Մանէր ինչ Միւրօրէն

—Միւ Երեւ յիւր

Երեւ յիւր Մանէր ինչ Միւրօրէն
նշտ եւ ի իւր Երեւ Մանէր ինչ Միւրօրէն

նչ 1 Երեւ յիւր Մանէր ինչ Միւրօրէն
նշտ եւ ի իւր Երեւ Մանէր ինչ Միւրօրէն

Երեւ յիւր Մանէր ինչ Միւրօրէն
նշտ եւ ի իւր Երեւ Մանէր ինչ Միւրօրէն

Միւ Երեւ յիւր Մանէր ինչ Միւրօրէն

նշտ եւ ի իւր Երեւ Մանէր ինչ Միւրօրէն

նչ 1 Երեւ յիւր Մանէր ինչ Միւրօրէն
նշտ եւ ի իւր Երեւ Մանէր ինչ Միւրօրէն

Երեւ յիւր Մանէր ինչ Միւրօրէն
նշտ եւ ի իւր Երեւ Մանէր ինչ Միւրօրէն

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

ଶ୍ରୀମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଶ୍ରୀମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା ଶ୍ରୀମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଶ୍ରୀମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦର୍ଶନ
 -ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା ଶ୍ରୀମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଶ୍ରୀମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଶ୍ରୀମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦର୍ଶନ
 ଶ୍ରୀମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଶ୍ରୀମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଶ୍ରୀମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦର୍ଶନ

अथर्ववेदे वे गतिं प्राप्तिं पतिमव्यसि ॥ १२

। इत्युक्तं च । इत्युक्तं च ।

[illegible]

११ । गच्छात्तु न गच्छात्तु न गच्छात्तु । ११

ପ୍ରାୟଶଃ ଶହେରୁ ଥୋଡ଼ାଧିକ—ପ୍ରତି ପାଠକ ଗୋଟିଏ ଟଙ୍କା

જાણીતા ૨ મુળી ફોડ, ત્રણ ફોડ ॥૧૮॥

1. የሙሉ ስም፣ ፊት ስም፣ ጾታ (ንጹህ)

‘Մե’ քիմի ԲԵՆԻՍ ԳՐԳ ՄԵՆԻԷ ԻՆԶԷԻ ԼԵՆԻՆԻՆ
 ԴԱՐՈՑ Զ ԴԱՐՈՑ ԲԱՐՈՑ ԻՆԷ Զ ԻՆԷ ԴԱՐՈՑ ԴԱՐՈՑ
 ԴԱՐՈՑ ԴԱՐՈՑ ԳՐԳ ՄԵՆԻԷ ԻՆԷ ԴԱՐՈՑ ԴԱՐՈՑ
 ԴԱՐՈՑ ԴԱՐՈՑ ԳՐԳ ՄԵՆԻԷ ԻՆԷ ԴԱՐՈՑ ԴԱՐՈՑ
 ԴԱՐՈՑ ԴԱՐՈՑ ԳՐԳ ՄԵՆԻԷ ԻՆԷ ԴԱՐՈՑ ԴԱՐՈՑ

ה' תשנ"ד

ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד

ה' תשנ"ד

ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד

ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד

ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד

ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד

ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד

ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד

ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד

ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד

ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד

ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד

ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד

ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד

ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד

ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד
ה' תשנ"ד

ה' תשנ"ד

ה' תשנ"ד

॥ २२ ॥ अस्वमेकवर्षं यान् व देवा आहोम विद्मः ।
 विमर्षं सर्वस्यैव. मृनिमकाशवर्षं विमर्षम् ।
 कालमेव प्रदीक्षत निदेशं मन्त्रो यथा ॥ २५ ॥
 नाभिर्नक्षत्रं मरणं नाभिर्नक्षत्रं जीवितम् ।
 सर्वमैवेवमयदस्व देवा आहोम विद्मः ॥ २४ ॥
 न कृष्यते न प्रहृष्यन्त माविर्जमानि न यः ॥

आ म आलि ॥ २३ ॥

आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥
 आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥
 आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥
 आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥
 आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥

आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥
 आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥
 आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥
 आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥

आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥
 आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥
 आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥
 आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥

आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥
 आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥
 आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥
 आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥ आहोम ॥ २३ ॥

የሆነ ልጁን ሲገባ ጋ ስለገባ ለገሰገሰው ሲሆን
ደ ሲገባ ደረሰ ደ ስለሆነ ደ 'ሰ' ስለሆነ ደ ሰ ሲሆን ሆነውት
ጉ ጋ ስለሆነ ሆነውት ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ
ገገ 'ሰ' ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ

|| ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ
ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ

|| ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ
ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ

ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ

ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ

ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ

|| ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ

'ደ' ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ

|| ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ

ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ( )

ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ
ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ
ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ
ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ
ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ
ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ

ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ

ደ

ደ

ደ ስለሆነ ደ ስለሆነ ደ

॥१॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

संजय उवाच ॥

॥ १ ॥

(१०८) ॥

॥ १ ॥

॥ १ ॥

॥ १ ॥

॥ १ ॥

॥ १ ॥

(१०९) ॥

॥ १ ॥

॥ १ ॥

હોય તથા રાગવાળા તમામ સંખ ધોથી દૂરને દૂર રહેતો હોય તેને 'લિક્ષુ' કહેવો.

(૨૭૭) અલોલ મિક્ષૂ ન રસેસુ ગિદ્ધે,
ઉંછં ચરે જીવિય નામિકંતે ।

ઈડિંઢ ચ સક્કારણ-પૂયણં ચ,
ચણ ઠિયપ્પા અણિહે જે સ મિક્ષૂ ॥૧૧॥

૨૭૭. લિક્ષુ થયા પછી જે અત્રપણ રહે છે, રસોનો લાલચુ નથી, લિક્ષા સારુ ઉ છવૃત્તિથી દૂરતો રહે છે, જીવવા વિશે મોહવાળી તત્પરતા દાખવતો નથી, પોતાના ધામધૂમ, સત્કાર, સામ્રાજ્ય અને ધૂપૂજનો ત્યાગ કરે છે, જેનો આત્મા સ્થિર છે અને આકાંક્ષા વગરનો છે તેને ખરો 'લિક્ષુ' કહેવો.

૪. પૂજનો ત્યાગ કરે છે—સરખાવો ધમ્મપદ પાંચમો આલવર્ગ ૨નો ૧૪, ૧૫, ૧૬.

અસત ભાવનમિચ્છેય્ય પુરેક્કાર ચ મિક્ષુસુ ।

આવાસેસુ ઇસ્સરિય પૂજા પરકુલેસુ ચ ॥

મમેવ કત મજ્જતુ ગિહી પન્વજિતા ઉભો ।

મમેવાતિવસા અસ્સુ કિન્ચાકિચ્ચેસુ કિસ્મિચ્ચિ ।

ઇતિ વાલસ્સ સકપ્પો ઇચ્છા માનો ચ વડ્ઢતિ ॥

અજ્ઞા હિ લાભૂપનિસા અજ્ઞા નિબ્બાનગામિની ।

એવમેતં અમિજ્ઞાય મિક્ષુ બુદ્ધસ્સ સાવકો ।

સક્કાર નામિનદેય્ય વિવેકમનુબ્રૂહયે ॥

'જે સુંદર લાવના પોતામાં નથી છતાં તે પોતામાં છે એમ લોકો માને' એવું જે ઇચ્છે, તથા 'લિક્ષુઓ પોતાનો ખુબ પુરસ્કાર-

૪૮) ન પર ઘટજાસિ અય કુસીરે,

જેણ થ કુપ્પેઝ ન ત ઘણજા ।

જાણિય પત્તેય પુણ-પાવ,

અત્તાણ ત સમુવકસે જે ત મિચ્છુ ॥૧૦॥

૫૬ સ કાર કરે' એવું ને ઈચ્છે ત્યાં પોતે રહેતો દોષ ત્યાં પોતાનું
 'કુ' થાય એવું ઈચ્છ્યા' ને ઈચ્છે તથા ખીજા કુદવાળાઓ થ પોતાની
 ન કરે-માનસ માન કરે એવું ને ઈચ્છે ૧૪

ને આ મહત્ત્વ છે અને મિશ્રો છે તે બન્ને થ મારુ જ
 રેખુ માને એટલે તેઓ મારી જ આતા માને અને તે બધા ઈષ્ટિ
 કરના કરવાનાં થ ન કરવાનાં કામકાજમાં મારે જ તાબે રહીને કુ
 ઈ તેમ કરે આપુ આપુ ને ઈચ્છે તો તેની આ ઈચ્છાને બાકનો-
 પાનીને-સહજ સમજવો નથા આપા સહજથી બનાનીનાં તથા
 બે અઠકાર પશુ વધુ વધે છે

પ્રત્યક્ષ પૂર્ણ પ્રતિષ્ઠા ઈચ્છ્યાં વચેરેના લાભનો રસો થ જુરે
 ને નિર્વાણ પામવાનો રસો થ જુરો છે એમ સમજીને જુદો
 ૫૬ સ કાર સમાનનું અભિનય ન કરે અને વિવેકનું મૌરવ કરે
 મેટલે એકાંતમાં રહીને અલિપ્ત સાવનું મહત્ત્વ કરે

કરખાવો ૬૦ મિ. ૫૦ ઉ. ૭ "તને નજરી વહવાઈથી
 ૧૫ પુણા કારણ કે સ્ત્રી તમને સાધુના પ્રાપ્ત નહિ કરે "

કરખાવો ૬૦ મ. ૬૦ "અત્યામે અને કુશલ બધો જ છે
 જે નાથ અને નાનો બનીને રહે એથી કાંઈ કાંઈ જાણી
 ઈ કોને ન થઈ બાવ તેમજ જાણ કરનાં મેટા દેવને
 ૫૧ ન કરે" —(૧૦ ૧૨૮)

૨૭૮. ‘પચ્ચા કુશીલ છે’ એમ જે બીજાને ન કહેતો હોય, સામેા માણસ જેથી કંઠે ભરાય એવાં વચન ન બોલતો હોય, પ્રત્યેક આત્મા પોતે કરેલાં પુણ્ય કે પાપનાં સંસ્કાર પ્રમાણે ઘડાય છે એમ જે બોલતો હોય અને તેથી જ જે પોતાની ભતનો ગર્વ-ગડાઈ-ન કરતો હોય તેને ‘ભિક્ષુ’ કહેવો.

(૨૭૯) ન જાદમત્તે ન ચ સ્વમત્તે,
ન લાભમત્તે ન સુણ્ણ મત્તે ।

મયાણિ સઘ્વાણિ વિવજ્જહત્તા,
ધમ્મજ્ઞાણરણ જે સ ભિક્ષુ ॥૧૧॥

૨૭૯. ‘હું અમુક ઉત્તમ ભતનો છું’ એમ જે ભતિ-મદ ન કરતો હોય, ‘હું ઘણો રૂપાળો છું’ એમ જે રૂપમદ ન કરતો હોય, ‘મને જ્યારે જે ભોઈએ તે બધું બરાબર મળ્યા કરે છે’ એમ જે લાભનો મદ ન કરતો હોય, ‘હું જ ખુબાખુબ શાસ્ત્રોને ભણેલ છું’ એમ જે શાસ્ત્રજ્ઞાનનો પણ મદ ન કરતો હોય-આ પ્રમાણે તમામ પ્રકારનાં મદોને જે

પ. આ કુશીલ છે—સરખાવો ધમ્મપદ દસમેા દંડવર્મ
શ્લો. ૫ :

મા વોચ ફહસ કચ્ચિ વુત્તા પટિવ્વદેય્યુ ત ।

દુક્ખા હિ સારમકથા પટિવ્વડા ફુસેય્યુ ત ॥

કોઈને કઠોર વચન ન કહીશ, જેને કહીશ તે, તને સામું કઠોર વચન કહેશે. સામુ આવેલું કઠોર વચન દુઃખકર હોય છે. કઠોર વચન બોલવાથી તને સામેા આઘાત થશે

વળતો રહેતો હોય અને ધર્મધ્યાનમાં સ્વયંચોપ સાધધાન હોય
તેને 'મિત્ર' કહેવો.

(૯) સ્વેયમ અગ્નિપત્ય મહામુની,
યન્મે ઠિજો ટાવયદ્ પર પિ ।

નિરહમ્મ વગ્ગેજ્જ કુમ્મીલલિંગ,
ન યાવિ દાઘબુદ્ધ વે સ મિત્ત્સુ ॥૧૦॥

૨૮૦ જે મહામુનિ આર્થપદને—આર્થમાર્ગને બાજુ ર
ય થા ઉપદેશક હે થ અને તેમ કરીને ચે તે તથમ
રિમા સ્થિર રહેતો હોય અને જીભને પણ સથમધર્મમાં
રે સથતો હોય, ઘર બહાર નીકળ્યા પછી એટલે સહ રના
યનો ત્યામ કર્યા પછી દુરાચ રીનો વેચ થ રજુ ન કરતો
તથા દોષની દુશ્મી—દુશ્મકરી ન કરતે હે થ તેને
'મિત્ર' કહેવો.

(૧૦) ઇદંવાત અમુર અમામય,
તથા ચા નિર્વર્તિત્વિયપા ।

ઉદિતુ જાદ્દમરણમ વધ્મ,
સ્વેદ મિત્ત્સુ અગ્નિપત્ય માર ॥૧૧॥

[૨૮૦ જા ૧૦ જા ૧૬ ૭૧૦, ૧૧ ૧૧-૨૧]

૨૮૧ જે મિત્ર નિત્ય નિત્ય રે નના ન અનુદિત
મ સ્થિર રહેતો હે થ નર ન દેહરુને કુદિ
અનિત્ય સમજીને તે નર મધ્ય ન રખી રે ને
પે ન કરીને હે થ અને મેઘક અવરુદે

તણ દેવા માટે પણ તત્પર હોય એવો તે લિલુ બંધનરૂપ
જનમ-મરણના ફેરાને કાપી નાળીને; જે સ્થિતિએ પહોંચ્યા
પછી ફરીવાર આવાગમન નથી થતું એ સ્થિતિએ પહોંચી
જાય છે-નિર્વાણ પામે છે.

: ૨૩ :

મોક્ષમગ્ન-મુક્ત

(૨૮૨) કહં ચરે ? કહં ચિદ્વે ? કહમાસે ? કહં સપ ?

કહં મુંજન્તો માસન્તો પાવં કમ્મં ન વન્ધઈ ? ॥૧॥

: ૨૩ :

૧મોક્ષમાર્ગ-સૂત્ર

૨૮૨. સાધક કેવી રીતે ચાલે ? કેવી રીતે ઉભો રહે ?
કેવી રીતે બેસે ? કેવી રીતે સુવે ? કેવી રીતે ખાય ? અને
કેવી રીતે બાલે ? જેથી તેને પાપકર્મનું બંધન ન થાય.

૧. જૈન પરંપરામાં એક એવી કલ્પના રૂઢ થયેલ છે કે
પ્રવૃત્તિ માત્ર બંધનનું કારણ છે. આ કલ્પના જે અપેક્ષાએ
નિરાધાર છે તે અપેક્ષા આ સૂત્રમાં ચર્ચેલ છે

૨. કેવી રીતે ચાલે-સરખાવો ગીતાના અધ્યાય બીજાનો
ચોપનમો શ્લોક. લોકો એમ માની બેઠેલા છે કે સ્થિર બુદ્ધિવાળા
સમાધિમાં રહેનાર ત્યાગપરાયણ મનુષ્યો તો કશી પ્રવૃત્તિ નહીં

(૧૮૩) જય ધરે જય ચિદ્રે જયમાસે જય મણ ।

જય મુખન્તો માસન્તો પાપ કમ્મ ન થય્મહ ॥૨॥

૨૮૩ સાધક વિવેકથી રાત્રે, વિવેકથી હોયો રહે,
વિવેકથી બેસે, વિવેકથી યુગે, વિવેકથી ખ ય અને વિવેકથી
બેઠે તો તેને પાપકર્મનું બંધન ન થાય

(૧૮૪) સન્નમૂલપમૂલસ્ત સમ્મ મૂલાદ પાસઓ ।

પિદ્ધિયાસથસ્ત દન્તરસ પાપ કમ્મ ન થય્મહ ॥૩॥

૧૮૪ દોષ એઓ તો માન પાપા રહેવા હશે તે વાનુ નિરાકરભ
મન ધીમાર્ગ આ રહુમાન થયેય છે નીચેના ૧૮૩ માં
જય રેક છે કે સમાધિમાં રિયર રહેવા રિપરમન પુરતી
જાણેલી દોષ ૧ તે કેવી રીતે બોલે ૧ કેવી રીતે બેન ૧ અને કેવી
રીતે બાણે ૧

પિદ્ધિયાસથ સ્ત પાપા સર્વાપરદગ્ધ કેન્નથ ૧ ।

પિદ્ધિયો વિ પ્રમાણત વિમાનીક કથન રિય ૧ ॥

તેજ રીતે આ પ્રસ્તુત ૨૮૨ માં પદમાં એમ પૂછવામાં આવેલ
કે તે સધાક જનુબ કેમ બાણે ૧ કેમ કે તે રહે ૧ કેમ બેને ૧ કેમ રહે ૧
૧૫ બાણે અને કેમ બે ૧ તે પાપકર્મનું બંધન ન થાય

આના ઉત્તરમાં જીતાના એ જ બંધનમાં એ કે પદ સ્વરૂપી
જોના મુખી એ રાંધે રહેવામાં આવેલ છે તે જ હરિજન આવી જાણ
એ રોજ પદમાં સહેવામાં રહેવામાં આવેલ છે

૨૮૪. નાનામોટા તમામ જીવોને જે પોતાના ઐશ્વર્ય-સમાન ધરાધર સમજતો હોય અર્થાત્ ‘પોતે સર્વભૂતમય છે’ એમ ધરાધર જે જાણતો હોય, જેને મારા તારાનો ભેદ વા

૩. આત્માસમાન—આ માટે પદ્યમાં મૂળ સર્વભૂતમયમૂય-
(સર્વભૂતાત્મભૂત અથવા સર્વભૂતાત્મમૂય) શબ્દ છે.

સરખાવો ગીતા અં ૫ શ્લો ૭

યોગયુક્તો વિશુદ્ધાત્મા વિજિતાત્મા જિતેન્દ્રિય ।

સર્વભૂતાત્મભૂતાત્મા કુર્વન્નપિ ન લિપ્યતે ॥

યોગયુક્ત, વિશુદ્ધ આત્મા, જેણે આત્મા ઉપર તથા ઇન્દ્રિયો ઉપર વિજય મેળવેલ છે તે વિજિત આત્મા, જિતેન્દ્રિય અને જેનો આત્મા પ્રાણી માત્રના આત્મારૂપ બની ગયેલ છે એટલે જે સર્વાત્મ-ભાવને પામેલ છે—અભેદાનુભવી છે તે, પ્રવૃત્તિને કરતો છતાં ય લેપાતો નથી તથા સરખાવો અં ૬ શ્લો ૨૯ :

સર્વભૂતસ્યમાત્માન સર્વભૂતાનિ ચાત્મનિ ।

ઈક્ષતે યોગયુક્તાત્મા સર્વંત્ર સમદર્શન. ॥

તથા સરખાવો ૩૨ :

આત્મોપમ્યેન સર્વંત્ર સમ પશ્યતિ યોઽર્જુન ! ।

સુખ વા યદિ વા દુઃખ સ યોગી પરમો મતઃ ॥

જે યોગયુક્ત આત્મા છે, જે સમદર્શી છે તે, પોતાના આત્માને તમામ પ્રાણીઓના આત્મામાં રહેલો જુએ છે અને પોતાના આત્મામાં તમામ પ્રાણીઓના આત્માને રહેલો જુએ છે.

હે અર્જુન ! જે યોગી પોતાના આત્માની સાથે સરખામણી કરીને સર્વંત્ર એક સરખું જુએ છે, પછી તે સુખ હોય કે દુઃખ હોય. આવો સમદર્શી યોગી સૌથી ઉત્તમ છે

પરકા પોતાનાનો બાવ મુદલ નથી એવાને તથા ઇન્દ્રિયનિમગ્ની
અને ફરીવાર ન ઊખળે એ રીતે દોષસ્થાનોને દાહી દેનારા
સાધકને પાપકર્મનું બંધન થતું નથી

(૮૫) પદસ નાળ તઝો દયા એવ ચિટ્ઠહ સઘવસઝણ ।

અન્નાળી કિં કાહી વિંચા નાહિહ હેય-વાવગ ? ॥૪॥

૨૮૫ સાધનામાં ૪ પ્રથમ સ્થાન જ્ઞાનનું છે અને તે
જીનું સ્થાન હયાનું છે આ રીતે એટલે પહેલા ભણકાર
આ પછી જ અહિંસાના મતને સ્વીકારીને તમામ સઘમી સાધકો
જાના સઘમ ઉપર ખડા રહી શકે છે નહીં ની શું કરી

૪ પ્રથમ સ્થાન—સરખાવો ગીના અ. ૪ મે. ૦ ૩૮

૪૦

મહિ માનગ સહસ વલિમમિહ વિચિતે ।

આ જનનમાં જાનવી જેવ બીજુ કેમ પવિત્ર નથી

ધડાવાનુ મમને જાન ત્વર સવર્ગ દેવ ।

જાન મલલ્લ વરો હાં મલલ્લ-વિલ્લ-વર્ણ ॥

શ્રદ્ધાવળે નાપર અને ટિંદિલ મલ્લ-વર્ણને ધમે કે જાન
ને એ શાંત પરમ દત્તિને કેમ કરે છે

મજ્જા મલ્લ-વર્ણ સર્વ-વર્ણ વિલ્લ-વર્ણ ॥

ત્વં મોક્ષોર્ણિય વ વરો વ દુઃસ-વર્ણ-વર્ણ ॥

એ અનાનીક શ્રદ્ધા વિનમે છે કે કલ્પરૂપ અવરુ છે
નાસ વધ છે કલ્પરૂપ અવરુ કે નહીં આ રીતે નહીં
કે નથી હાથ

શકે? અર્થાત્ જ્ઞાન વગરનો સાધક દયાપ્રધાન સંયમને શી રીતે પાળી શકે? અથવા ‘આ શ્રેય છે’ અને ‘આ અશ્રેય છે’—પાપ છે, એમ અજ્ઞાની શી રીતે જાણી શકે?

(૨૮૬) સોચા જાણઃ કલ્લાણં સોચ્ચા જાણઃ પાવગં ।

उभयं पि जाणइ सोचा. जं छेयं तं समाचरे ॥५॥

૨૮૬. સાધક, સંત પુરુષોનાં વચનોને પસંદગીને શ્રેયકર માર્ગને જાણી શકે છે. એ જ રીતે (સંત પુરુષોનાં વચનોને) સાંભળીને પાપકર માર્ગને પણ જાણી શકે છે. એ બંને માર્ગને સાંભળ્યા પછી જ તેમનું ખરું જ્ઞાન મળી રહે છે. માટે પ્રથમ શ્રવણ તરફ લક્ષ્ય કરવું અને પછી મનન તરફ સાવધાન બનવું. આમ કર્યા પછી જે શ્રેયસ્પ માર્ગ છે તેનું આચરણ કરવું.

૫. સાંભળીને—સરખાવો ગીતા અ૦ તેરમો શ્લોક ૨૫ :

मन्ये त्वेवमजानन्त. श्रुत्वाऽन्येभ्य उपासते ।

तेऽपि चातितरन्त्येव मृत्यु श्रुतिपरायणाः ॥

અર્થાત્ જે લોકોને આ પ્રકારની સમજણ નથી એવા અજ્ઞાન બીજા લોકો, એવી સમજણ ધરાવનારા પાસેથી સાંભળીને આત્મા વિશે વિચાર કરે છે અને એ રીતે સાંભળવામાં તત્પર બનેલા તેઓ પણ મૃત્યુને તરી જ જાય છે.

જેમ મહાવીરવાણીના આ પદ્યમાં શ્રવણને કલ્યાણના જ્ઞાન અને અકલ્યાણના જ્ઞાનનું કારણ બતાવ્યું છે તેમ ગીતામાં પણ ઉપરના પદ્યમાં શ્રવણની અગત્ય ઉપર ભાર મૂક્યો છે અને તેને મૃત્યુને તરી જવાનું નિમિત્ત બતાવ્યું છે.

(२९३) जया चवडे संजोगी सतिभक्तसुहादि ।
तया मुण्डे भविसाण पचवड अणगानिय ॥१२॥

(१२४२) क्या निर्वहण भोग के दिवसे के य मासिसे । तथा चयदे सजोग सतिभगवत्पादिते ॥११॥

(२११) तथा पुनः च पादं च वंदं भक्तिं च जगद्वन्द ।
तथा निर्विघ्नं भोगं च विन्दे च यः साधये ॥१०॥

॥११॥ ଅନ୍ଧାର ଶେଷେ ଶିଖି ଗୁଣଗୁଣମୟେ ଯେ
 । ଶରୀର ଶେଷେ ଶିଖି ଗୁଣଗୁଣମୟେ ଯେ (୦୦୦)

ଓ ଯେ ଦୁଃଖ
 ଦୁଃଖ ଯେ ଶରୀର ଶେଷେ ଶିଖି ଗୁଣଗୁଣମୟେ ଯେ
 ଶରୀର ଶେଷେ ଶିଖି ଗୁଣଗୁଣମୟେ ଯେ
 ଶରୀର ଶେଷେ ଶିଖି ଗୁଣଗୁଣମୟେ ଯେ
 ଶରୀର ଶେଷେ ଶିଖି ଗୁଣଗୁଣମୟେ ଯେ

॥୧୨॥ ଅନ୍ଧାର ଶେଷେ ଶିଖି ଗୁଣଗୁଣମୟେ ଯେ
 । ଶରୀର ଶେଷେ ଶିଖି ଗୁଣଗୁଣମୟେ ଯେ (୧୧୧)

ଓ ଯେ ଦୁଃଖ
 ଦୁଃଖ ଯେ ଶରୀର ଶେଷେ ଶିଖି ଗୁଣଗୁଣମୟେ ଯେ
 ଶରୀର ଶେଷେ ଶିଖି ଗୁଣଗୁଣମୟେ ଯେ
 ଶରୀର ଶେଷେ ଶିଖି ଗୁଣଗୁଣମୟେ ଯେ
 ଶରୀର ଶେଷେ ଶିଖି ଗୁଣଗୁଣମୟେ ଯେ

॥୧୩॥ ଅନ୍ଧାର ଶେଷେ ଶିଖି ଗୁଣଗୁଣମୟେ ଯେ
 । ଶରୀର ଶେଷେ ଶିଖି ଗୁଣଗୁଣମୟେ ଯେ (୧୧୧)

ଓ ଯେ ଦୁଃଖ
 ଦୁଃଖ ଯେ ଶରୀର ଶେଷେ ଶିଖି ଗୁଣଗୁଣମୟେ ଯେ
 ଶରୀର ଶେଷେ ଶିଖି ଗୁଣଗୁଣମୟେ ଯେ
 ଶରୀର ଶେଷେ ଶିଖି ଗୁଣଗୁଣମୟେ ଯେ
 ଶରୀର ଶେଷେ ଶିଖି ଗୁଣଗୁଣମୟେ ଯେ

॥୧୪॥ ଅନ୍ଧାର ଶେଷେ ଶିଖି ଗୁଣଗୁଣମୟେ ଯେ
 । ଶରୀର ଶେଷେ ଶିଖି ଗୁଣଗୁଣମୟେ ଯେ (୧୧୧)

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥
 ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

(୨୯୯ ଠି)

‘ମୁଁ ଏହି ମାତ୍ର ଯାହା ଏହି ଦିନେ ମୋର ହୃଦୟରେ ଥିଲା ତାହା ଲେଖିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ମୋର ଯେଉଁ ସବୁ କିଛି ହୋଇଛି ତାହା ଏହିପରି ଥିଲା ।’

‘‘ହଁ ମାତ୍ର ଏହି ମାତ୍ର ମୁଁ ଏହି ସବୁ କିଛି ଲେଖିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ମୋର ଯେଉଁ ସବୁ କିଛି ହୋଇଛି ତାହା ଏହିପରି ଥିଲା ।’

‘ହଁ ମାତ୍ର ଏହି ମାତ୍ର ମୁଁ ଏହି ସବୁ କିଛି ଲେଖିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ମୋର ଯେଉଁ ସବୁ କିଛି ହୋଇଛି ତାହା ଏହିପରି ଥିଲା ।’

[୧୯-୧୦ ୦୦ ୦୦ ୦୦]

‘ହଁ ମାତ୍ର ଏହି ମାତ୍ର ମୁଁ ଏହି ସବୁ କିଛି ଲେଖିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ମୋର ଯେଉଁ ସବୁ କିଛି ହୋଇଛି ତାହା ଏହିପରି ଥିଲା ।’

। (୧୦୦)

‘ହଁ ମାତ୍ର ଏହି ମାତ୍ର ମୁଁ ଏହି ସବୁ କିଛି ଲେଖିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ମୋର ଯେଉଁ ସବୁ କିଛି ହୋଇଛି ତାହା ଏହିପରି ଥିଲା ।’

(૧૦૫) એવં મયાં વિગિંચ ધીરા ।
 ન તાંનિ સેવતિ મુષીરધમ્મા ।
 ધે સજ્વગોત્તાવગયા મહેસી,
 જ્ઞપ્ત જ્ઞગોત્ત ચ ગતિં વદતિ ॥૭॥

[સૂત્ર-૮૦ શુ. ૧, અ. ૧૩,
 શા. ૧૦, ૮, ૧૧, ૧૨, ૧૫, ૧૬]

૩૦૬ હે ધીર સાધક, તું જો તમામ મદોને કાપી નાખ-
 મૂળના દૂર કર મુષીરતાના ધર્મને વરેલા સાધકો જો
 મદોને શાખના નથી તમામ ગોત્રોથી દૂર થજોલ તે મહાપિંજો
 દેવ વગરની ઉત્તમ ગતિને પામે ॥

૨૫

શામળા-ગુણ

(૧૧૦) ત્વસ્ત વીરરાગિસ ભાવજો ધમ્મતિહિજ્ઞિજ્ઞિસિતો ।
 સજ્વે જગાવજ્ઞતા દમ્માનિ સજ્વસ્ત જ્ઞદ્વ તિ ॥૮॥

૨૫

શામળા-મૂલ

૩૧૦ ધર્મકૃતિયા અતઃ સ્વપૂર્ણ સ્થિત થજોલે
 હું મેં કરેલા અપરાધોની તમામ છવો ૫ સે પડેલ જલવા

૧ શામળા—એટલે કાષા અ. ૧૬-અ. ૧૭ અ. ૨ ૩ ૪,
 ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦

માથું છું અને પછી તેમણે કહેલા અપરાધોની તેમને ક્ષમા આપું છું

મનથી, વચનથી કે શરીરથી જે પોતાના અપરાધો થયા હોય તેની ક્ષમા માગી લેવી અને ક્ષમા આપવી

આ પદ્ધતિ વૈદિક પરંપરામાં અને પારસી ધર્મની પરંપરામાં પણ છે. સરખાવો.

કરચરણકૃત વાક્કાયજ કર્મજ વા

શ્રવણનયનજ વા માનસં વાઙ્મરાવમ્ ।

વિહિતમ્ અવિહિત વા સર્વમ્ એતત્ ક્ષમસ્વ

જય જય કરુણાન્વે ! શ્રીમહાદેવ ! શમ્મો ! ॥ ૬

(આશ્રમ ભજનાવલિ-સવારની પ્રાર્થના)

હે કરુણાસાગર કલ્યાણકારી મહાદેવ ! જે અપરાધ હાથે થયો હોય, પગે થયો હોય, બોલવાથી થયો હોય, શરીરથી થયો હોય, કામ કરવાથી થયો હોય, કાનવડે થયો હોય, આંખવડે થયો હોય, મન વડે થયો હોય, વિધિ કરતાં થયો હોય વા અવિધિને લીધે થયો હોય તે તમામ જાતના અપરાધ માટે મને ક્ષમા કરો, તારો જ્ય જ્યકાર થાઓ

ખોરદેહ અવેસ્તા નામના પારસી ધર્મગ્રંથમાં પૃ ૧૦૮ ઉપર ‘પતેત પશેમાની’ નામનું એક પ્રકરણ છે. તેમાં સર્વપ્રકારના દુષ્ટ વિચારો (હવંસ્તીન્ દુષ્મત-સર્વં દુર્મત) દુષ્ટ વચનો (દુજૂસ્ત-દુસ્ક્ત) તથા દુષ્ટ વર્તન (દુજવસ્ત-દુર્વૃત્ત) જે મન સંબંધી હોય-(મનસ્નો) વચન સંબંધી હોય-(ગવશ્નો) અને કર્મ-કાર્ય-પ્રવૃત્તિ-સંબંધી હોય-(કુનશ્નો) તથા જે અપરાધો શારીરિક હોય-(તની) આત્માને લગતા હોય-(રવાની) આ જગત સંબંધી હોય-(ગેતી) કે પરલોક સંબંધી હોય-(મીનોમાની) તે તમામની પરમેશ્વર પાસે મનથી, વચનથી અને શરીરથી ક્ષમા માગીને પવિત્ર થવાની હકીકત નોંધેલી છે.

૧૧૧) જ્યસ સમણસપસસ મગવઓ અજલિં પરિઅ સીસે ।
સન્ન સમાવહિત્તા સમામિ સત્ત્વસસ અદ્વય પિ ॥૨॥

૩૧૧ માયા ઉપર હાથ ભેડીને નમતાપૂર્વક સમસ્ત
શ્રેષ્ઠ ગુણની પાસે પડેલા જ મારા અપરાધોની ધામા માગુ
હ અને પછી તેમણે કહેલા અપરાધોની નત મસ્તકે તેમને
કયા આપુ હુ

૧૧૧) આર્ય ઉચ્ચાર સીસે માહર્મિય કુલ-ગને ॥ ।
જે જે જેદ કસાયા સવ્વે ત્રિવિદેણ સમામે ॥૩॥

[આવદ્યક સૂત્ર આર્યવસૂં ગાં ૩, ૨, ૧]

૩૧૨ આચાર્ય અમવત, ઉપાધ્યાય અમવત, શિષ્યગણ,
કર્મક અપુષ્પો, અમળોનું કુલ તથા અમળોનો અણ એ
વધા વસ્તુ જે જે કોઈ પ્રકારના કષાયજાતો રેખ કયા હોય-
૧૬ દશે હોય, અભિમાન બતાવું હોય, લેલ કર્મકે વ
એ માયા કષ્ટ દુર્ગે રોય તે હું તે તમામ કષાયને
૫૬ જલન અને કાયાએ એમ ત્રિવિધે ત્રિવિધે આગુ પુ

૧૧૨) સામેનિ સવ્વે જીવે સવ્વે જીવા સમગુ મે ।
તિષ્ઠી મે સવ્વમૂલ્લુ વેર સ્સ ન વેન્દ ॥૪॥

[આવદ્યક સૂત્ર કંઠિનુસૂં ગાં ૪૬]

૩૧૩ હું તમામ છુદો જાને માર અપરાધોની દામા
કરું હ અને એ તમામ છુદો અને પણ તેમના પાપ

મારા અપરાધોની ક્ષમા આપો. તમામ જીવો તરફ મારો
રૂઝેત્રીલાવ છે અને મારે કોઈ પણ જીવની સાથે વેરઝેર નથી.

(૩૧૪) જં જં મણેણ વદ્ધં જં જં વાચાણ માસિઅં પાવં ।

જં જં કાણ્ણ કયં મિચ્છા મિ દુક્કડં તસ્સ ॥૫॥

[આવશ્યક સૂત્ર સંચારાસૂત્ર અંતિમ ગાથા]

૩૧૪. જે જે પાપપ્રવૃત્તિઓને મેં મનમાં સંકલ્પેલી
હોય, જે જે પાપપ્રવૃત્તિઓને મેં વાણીથી કહી બતાવી
હોય અને જે જે પાપપ્રવૃત્તિઓને મેં શરીર દ્વારા આચરી
બતાવી હોય તે મારી તમામ પ્રવૃત્તિઓ અર્થાત્ તે મારાં
તમામ પાપો-પાપમય આચરણો વિશાળ બની જાયો-મારું
દુષ્કૃત મિથ્યા ધાઓ-મિથ્યા મે દુષ્કૃતમ્—

૨. મેત્રીલાવ—સરખાવો બૌદ્ધપરંપરાના લઘુપાઠમાં આવેલ
મેતસૂત્રના શ્લોક :

માતા યથા નિય પુત્ત સાયુસા એકપુત્તમનુરક્ત્વે ।

એવ પિ સવ્વભૂતેસુ માનસ ભાવયે અપરિમાણં ॥

મેત્ત ચ સવ્વલોકાસ્મિ માનસ ભાવયે અપરિમાણ ।

ઉદ્ધ અણ્ણો ચ તિરિય ય અસવાધં અવેરં અસપ્પત્ત ॥

જેમ માતા પોતાના પુત્રને-એકના એક પુત્રને પોતાનું આયુષ્ય
આપીને પણ બચાવે એ જ પ્રમાણે વિશાળ મન રાખીને તમામ
જીવોના કલ્યાણની ભાવના કરવી જોઈએ.

ઉપર-જીએ નીચે અને તિરછે એમ આખા ય લોકમાં બાધા
વગરના-વૈર વગરના અસાધારણ મિત્રતાયુક્ત વિશાળ ચિત્તની
ભાવના રાખવી જોઈએ.

મહાવીર-વાણી સમાપ્ત.

प्रथम परिशिष्ट

[संस्कृतानुवादः]

३१०

मङ्गल-सूत्रम्

ममस्तार

मम अहङ्कार	(अहङ्कारम्) ।
मम सिद्धेभ्यः	(सिद्धानाम्) ।
मम आचार्येभ्यः	(आचार्याणाम्) ।
मम उपाध्यायेभ्यः	(उपाध्यायानाम्) ।
मम लोके सर्वसाधुभ्यः	(सर्वसाधूनाम्) ।
एव पञ्च-नमस्कार	सर्वपापघ्णकम् ।
मङ्गलार्तां च सर्वेषाम् प्रथमं भवति मङ्गलम् ॥	

मङ्गलम्

अहङ्कारं मङ्गलम् ।

सिद्धिं मङ्गलम् ।

साधकं मङ्गलम् ।

वेदलिखितं च मङ्गलम् ।

। 'हृत्' इत्यस्य मङ्गलम् अस्ति ।

लोकोत्तमा.

अर्हन्तः लोकोत्तमाः ।
 सिद्धाः लोकोत्तमाः ।
 साधवः लोकोत्तमाः ।
 केवलिप्रद्यत्तः धर्मः लोकोत्तमः ।

शरणम्

अर्हतः शरणं प्रपद्ये ।
 सिद्धान् शरणं प्रपद्ये ।
 साधून् शरणं प्रपद्ये ।
 केवलिप्रज्ञप्तं धर्मं शरणं प्रपद्ये ।

: २ :

धर्म-सूत्रम्

धर्मः मङ्गलम् उत्कृष्टम् अहिंसा संयमः तपः ।
 देवाः अपि तं नमस्यन्ति यस्य धर्मे सदा मनः ॥ १ ॥
 अहिंसा सत्यं च अस्तेनकं च,
 ततश्च ब्रह्म अपरिग्रहश्च ।
 प्रतिपद्य पञ्च महाव्रतानि,
 चरेत् धर्मं जिनदेशितं विदुः ॥ २ ॥

प्राणान् च नातिपातयेत् अदत्तम् अपि च गददत्त ।

छादिक^१ त मृषा मृष्यान् एष धर्म धृषीमत्^२ ॥ ३ ॥

जरा-भरणवगेन ध्युरमानानां प्राणिनाम् ।

धर्मं द्वीपं प्रतिष्ठा च गतिं शरणम् उत्तमम् ॥ ४ ॥

एषा शास्त्रिणः जानन् सप्तं दित्वा महापथम् ।

विपमम् मागम अवतीर्णं अक्षे भग्ने शोचति ॥ ५ ॥

एष धर्मं ध्युत्त्रम्य अधर्मं प्रतिपद्य ।

शालं मृत्युमुखं प्रातः अक्षं भग्ने^३ वा शोचति ॥ ६ ॥

या या प्रजति रजनी न सा प्रतिनिबन्धने ।

अधर्मं कुर्वाणस्य अवस्था याति राजस्य ॥ ७ ॥

या या प्रजति रजनी न सा प्रतिनिबन्धने ।

धर्मं च कुर्वाणस्य सफलं याति राजस्य ॥ ८ ॥

अथ यावन् न पीडयति व्याधिं यावन् न बन्धः ।

यावन् हृदि यामि न जहति तन्धन् धर्मं सम्पश्यन् ॥ ९ ॥

मरिष्यति राजन् । यदा तदा वा

मनोरमान् कामपुत्रान् विहाय ।

एव शत्रु धर्मं मरद्व । जन्म

न दित्ते अमरिष्यति ॥ १० ॥

१ राजस्य । २ मृष्याम् । ३ तत्र मरे ।

: ३ :

अहिंसा-सूत्रम्

तत्रेदं प्रथमं स्वानं महावीरेण देशितम् ।

अहिंसा निपुणा दृष्टा सर्वभूतेषु संयमः ॥ ११ ॥

यावन्तः लोके प्राणाः त्रसाः अथवा स्थावराः ।

तान् जानन् अजानन् वा न हन्यात् नोऽपि घातयेत् ॥ १२ ॥

स्वयम् अतिपातयेत् प्राणान् अथवा अन्यैः घातयेत् ।

घ्नन्तं वा अनुजानाति वैरं वर्धयति आत्मनः ॥ १३ ॥

जगन्निश्रितैः भूतैः त्रसनामभिः स्थावरैश्च ।

नो तेषामारभेत दण्डं मनसा वचसा कायशश्चैव ॥ १४ ॥

सर्वे जीवा अपि इच्छन्ति जीवितुं न मर्तुम् ।

तस्मात् प्राणिवधं घोरं निर्ग्रन्था वर्जयन्ति णं^१ ॥ १५ ॥

अध्यात्म सर्वतः सर्वं दृष्ट्वा प्राणान् प्रियात्मकान् ।

न हन्यात् प्राणिनः प्राणान् भय-वैरात् उपरतः ॥ १६ ॥

सर्वाभिः अनुयुक्तिभिः मतिमान् प्रतिलेख्य^२ ।

सर्वे अकान्त(आक्रान्त)दुःखाश्च अतः सर्वान् न हिंस्यात् ॥ १७ ॥

एतत् खलु ज्ञानिनः सारं यत् न हिंसति^३ किञ्चन ।

अहिंसासमयं चैव एतावन्तं विजानीयात् ॥ १८ ॥

१ अलकारसूचको निपात । २ पर्यालोच्य । ३ एतत् छान्दसं रूपं 'हिनस्ति' इत्यर्थे ।

समुप्यमानं तु नरः मतिमान्,
पापात् आत्मा नियतयेत् ।
द्विंशत्यसूत्रानि दुष्टानि मत्वा,
वैराग्यं च मदाभ्यासि ॥ १९ ॥

समता सवभूतेषु शत्रु-मित्रेषु वा उगति ।
प्राणाविपातविरति यावज्जीव दुष्परम् ॥ २० ॥

. ४ :

सत्य-सूत्रम्

नित्यकालाऽप्रमत्तेन शृणुवादविचर्जनम् ।
भाषितव्यं द्विंशं सत्यं निश्चाऽऽयुक्तेन दुष्परम् ॥ १ ॥
आत्मार्थं परार्थं वा बोधान् वा यदि वा भयान् ।
द्विंशत् न शृणु हृद्यान् मोक्षं अन्यं वदामहम् ॥ २ ॥
शृणुवादश्च लोके सर्वसाधुभिर्गर्हितः ।
अविश्वासश्च भूतानाम् सत्त्वान् शृणु विवर्जनम् ॥ ३ ॥
न हरेत् दृष्टं शायय न निरये न क्रमयम् ।
आत्मार्थं परार्थं वा कश्चिदप्युच्यते वा ॥ ४ ॥
द्विंशं सत्यं तु मन्दो गितः ।
कश्चिदप्युच्यते वा न परोऽप्युच्यते ॥
॥ श्रोतव्यं श्रोतव्यं कश्चिदप्युच्यते वा ॥
न हसन्त्य (हसन्त्य) कश्चिदप्युच्यते वा ॥ ५ ॥

दृष्टां मिताम् असंदिग्धां प्रतिपूर्णां व्यक्ताम् ।

अजल्पनाम् अनुद्विग्नां भाषां निस्तृज आत्मवान् ॥ २६ ॥

भाषायाः दोषांश्च गुणांश्च ज्ञात्वा (अथवा जानीयात्),

तस्याश्च दुष्टान् परिवर्जयेत् सदा ।

पद्मसु संयतः श्रामण्ये सदा यतः,

वदेत् बुद्धः हितम् आनुलोमिकम् ॥ २७ ॥

स्वयं समेत्य अदो वाऽपि (अथवाऽपि) श्रुत्वा,

भाषेत धर्मं हितदं प्रजानाम् ।

ये गर्हिताः सनिदानप्रयोगाः^१

न तान् सेवन्ते सुधीरघर्माः ॥ २८ ॥

स्ववाक्य-शुद्धिं समुत्प्रेक्ष्य मुनिः,

गिरं च दुष्टां परिवर्जयेत् सदा ।

मिताम् अदुष्टाम् अनुविच्य^२ भाषते,

सतां मध्ये लभते प्रशंसनम् ॥ २९ ॥

तथैव काणं काणः इति पण्डगं पण्डगः इति वा ।

व्याधितं वाऽपि रोगी इति स्तेनं चौरः इति नो वदेत् ॥ ३० ॥

वितथाम् अपि तथामूर्तिं यां गिरं भाषते नरः ।

तस्मात् स स्पृष्ट पापेन किं पुनः यः मृषा वदेत् ? ॥ ३१ ॥

१ धर्मप्रभावेण 'अहं धनपतिर्भवेयम्, राजा देवो वा भवेयम्' इत्यादिका आसक्तिप्रधाना आशातृष्णाप्रेरिता. प्रयोगाः । २ सविशेष सविवेकं चिन्तयित्वा ।

[illegible]

୧୦ ମାସର ୩୯ ପ୍ରାୟ 'ଉ' ହାତୀର ମାମାବନ୍ଧିନୀ ୩୯ ମାସର 'ଉ' ହାତୀ
 ମାମାବନ୍ଧିନୀ 'ଉ' ହାତୀର ୩୯ ପ୍ରାୟ 'ଉ' ହାତୀର ୩୯ ପ୍ରାୟ 'ଉ' ହାତୀ

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

लोकं अद्वय आदिपति परदारं च गच्छति ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

४६१० १२, १३ :

յոթնի 1421980 3111111 1411111—111.11 1111 2

[illegible]

॥७॥ तद्वत् सत् चित्वाह, विमलं च सत्त्वं ॥७॥

॥ १८५ ॥ कायमा वयसा मने, तिते तिते व इतिमा ।

[illegible]

॥६॥ भुजगाणि भुं भुं, सेवसेव ति मन्त्रे ॥६॥

(੪੭੬) ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਦੇਵੀ, ਪੁਸ਼ਪਾਦਿ, ਆਦਿ ।

: ६ :

अक्षयधर्म-सूत्रम्

विरतिः अज्ञातवृत्तस्य कामयोगोत्पन्नः ।

अथ महावीरं ज्ञाय धारयितव्यं सुदृक्कर्म ॥ ३८ ॥

अज्ञायचर्यं धीरं प्रमादं दुरीषाधिवसम् ।

आऽऽचरन्ति युवयः त्रिके भवंप्रवचनवर्जिनः ॥ ३९ ॥

मूलमेतत् अवसस्य महादोषसमुत्थयम् ।

वस्मान् भूयुनसंस्तुं निभन्त्याः वर्जयन्ति तस्य ॥ ४० ॥

विभूषां धी-संस्तुताः प्रणीतं रसभोजनम् ।

नरस्योत्तमगोत्रिणः विषं ताजपुटं यथा ॥ ४१ ॥

न क्षयलवण्यविज्जामहोसं,

न अतिपतमं इक्षित-प्रक्षितं वा ।

धीणां चित्ते निवेशयित्वा,

दृष्टुं व्यवस्थेयं भ्रमणः तपस्वी ॥ ४२ ॥

अदर्थं चैव अप्रार्थं च,

अचिन्तं चैव अकीर्तं च ।

धीजनस्योऽऽवृष्यमानयोग्यम्,

हितं सदा ब्रह्मवते रत्नानाम् ॥ ४३ ॥

मनःप्रवृत्तिर्जननीम् कामयोगविषयनीम् ।

ब्रह्मचर्यवतः भिक्षु धीकायां तु विवर्जयेत् ॥ ४४ ॥

... Եւ զայն Եւ զայն Եւ զայն
... Եւ զայն Եւ զայն Եւ զայն

... Եւ զայն Եւ զայն Եւ զայն
... Եւ զայն Եւ զայն Եւ զայն
... Եւ զայն Եւ զայն Եւ զայն
... Եւ զայն Եւ զայն Եւ զայն

|| Եւ || Եւ զայն Եւ զայն Եւ զայն
... Եւ զայն Եւ զայն Եւ զայն

|| Եւ || Եւ զայն Եւ զայն Եւ զայն
... Եւ զայն Եւ զայն Եւ զայն

|| Եւ || Եւ զայն Եւ զայն Եւ զայն
... Եւ զայն Եւ զայն Եւ զայն

|| Եւ || Եւ զայն Եւ զայն Եւ զայն
... Եւ զայն Եւ զայն Եւ զայն

|| Եւ || Եւ զայն Եւ զայն Եւ զայն
... Եւ զայն Եւ զայն Եւ զայն

|| Եւ || Եւ զայն Եւ զայն Եւ զայն
... Եւ զայն Եւ զայն Եւ զայն

यदपि संयमलज्जार्थं धारयन्ति परिहरन्ति च ॥ ६१ ॥
यदपि वक्षं च पात्रं वा कम्बलं पादयोऽञ्जनम् ।

न ते सन्निविष्टमिच्छन्ति शालपुत्रवचोराः ॥ ६० ॥
विहस्येदं भिक्षुं लब्ध्वा वैलं सर्पिश्च कालिदासम् ।

सर्वीरस्यपरित्यागः निर्ममत्वं सुदृक्करम् ॥ ५९ ॥
धन-धान्य-प्रेष्यवर्गेषु परिग्रहे विवर्जितम् ।

न सः परिग्रहः शोक्तः शालपुत्रेण वाचिना ।
सुखं परिग्रहः शोक्तः इति शोक्तं महर्षिणा ॥ ५८ ॥

अपरिग्रह-सूत्रम्

: ७ :

एष धर्मः धृष्टः निःस्पृहः शत्रुघ्नः निवर्द्धितोऽसिद्धिः
सिद्ध्यन्ति चात्रैव संस्पृष्टानि तथा परे ॥ ५७ ॥

देवदेवानामन्यथाः यशस्यैव सन्निवृत्तः ।
प्रक्षयवर्तिना नमस्पृष्टानि दृष्टकरं ये करन्ति तत्र ॥ ५६ ॥

तस्याऽन्तर्कं गच्छति वीतरागाः ॥ ५५ ॥

कामाद्युद्दिग्धमवृत्तं हृत्तमं, खलु दुःखम्,
सर्वस्य लोकस्य सर्वस्य लोकासिद्धिं च किञ्चित्,
यत् कालिकं मानसिकं च किञ्चित्,

दुर्ज्ञानं कामयोगं च निःस्पृहः परिवर्जयेत् ।
शार्ङ्गस्थानानि सर्वानि वर्जयेत् शालिधान्वजम् ॥ ५४ ॥

महावैर-योगो

1 33 17 Երեսնու եռուց երեք ք իշու
1 Երեւ արեւել քի ին ք ին

11 73 11 1 Եւն ար ար իւն Երեսն ք ի ար
1 Եւն արեւել ար արեւել քի ին

11 73 11 1 Եւն արեւել ար արեւել քի ին
1 արեւել ար ար ար արեւել քի ին

1 33 11 Երեսն ք արեւել քի արեւել
1 արեւել ք արեւել քի արեւել

Երեսն-Երեսն

. 7 :

11 73 11 Երեսն քի ար ք արեւել քի ք
1 ար քի ար ար արեւել քի ար

11 73 11 քի ք քի ք քի քի քի քի քի
1 քի քի քի քի քի քի քի քի

11 73 11 քի ք քի քի քի քի քի քի
1 քի քի քի քի քի քի քի քի

11 73 11 (Երեսն քի քի քի քի քի քի քի քի
1 քի քի քի քի քի քի քի քի

चरुविषेऽपि आहरे रात्रिभोजनवर्जना ।
 सन्निधि-संचयश्च वर्तितव्यः सुदृक्करम् ॥ ७० ॥
 ग्राहिण्यव-भृगवादा-ऽद्वय-सूयुन-परिग्रहात् विरतः ।
 रात्रिभोजनविरतः क्षीणो भवति अनादिभ्यः ॥ ७१ ॥

: ९ :

विनय-सूत्रम्

मूर्खान् स्कन्धप्रसङ्गः
 स्कन्धान् पश्चान्न समुपयन्ति शोभाः ।
 शोभापश्यान्नाभ्यः विरोहन्ति पञ्चालि
 ततश्च तस्य पुण्यं फलं रसश्च ॥ ७२ ॥
 एवं धर्मस्य विनयः मूलं परमः तस्य मोक्षः ।
 येन कीर्तिश्चैव श्लाघ्यं निवेद्यैव चाभिमानच्छति ॥ ७३ ॥
 अथ पञ्चभिः स्थानैः धैः शिक्षा न लभ्यते ।
 स्तम्भान् क्रोधान् प्रमादेन रोमोष्णोऽऽलस्यकेन च ॥ ७४ ॥
 अथ अष्टभिः स्थानैः शिक्षाशील इति उच्यते ।
 अहंसनः सर्वदात्मनः न च भर्तुं वर्धाहरेत् ॥ ७५ ॥
 नाशीलः न विशीलः न स्थान् आलिखेत्पि ।
 अक्रोधनः सत्यरतः शिक्षाशील इति उच्यते ॥ ७६ ॥
 आर्जुनिर्द्वन्द्वकारः
 गुरुणासुपपन्नकरकः ।
 द्वितीयाकारसंश्रयः स विनीत इति उच्यते ॥ ७७ ॥

1 2 3 4 5
6 7 8 9 10
11 12 13 14 15
16 17 18 19 20

11 12 13 14 15 16 17 18 19 20
21 22 23 24 25 26 27 28 29 30

11 12 13 14 15 16 17 18 19 20
21 22 23 24 25 26 27 28 29 30

11 12 13 14 15 16 17 18 19 20
21 22 23 24 25 26 27 28 29 30

11 12 13 14 15 16 17 18 19 20
21 22 23 24 25 26 27 28 29 30

11 12 13 14 15 16 17 18 19 20
21 22 23 24 25 26 27 28 29 30

11 12 13 14 15 16 17 18 19 20
21 22 23 24 25 26 27 28 29 30

11 12 13 14 15 16 17 18 19 20
21 22 23 24 25 26 27 28 29 30

11 12 13 14 15 16 17 18 19 20
21 22 23 24 25 26 27 28 29 30

अमपुत्र्यासि योनिषु विविहेत्यन्ते प्राणिनः ॥ ९२ ॥
 कर्मसंगीभिः सम्मूढाः दुःखिताः बह्वेवेनाः ।
 न निर्वन्दन्ति संसारे सर्वाद्येषु न क्षोत्रियाः ॥ ९१ ॥
 एवमावर्तयानिषु प्राणिनः कर्मकटिबन्धनम् ।
 ततः कीट-पतङ्गश्च ततः कृन्ध-पृथ्वीलिका ॥ ९० ॥
 एकदा क्षोत्रियो भवति ततः चाण्डाल-वृक्षसः ।
 मण्डपत्वं श्रुतिः श्रद्धा संयमे च वीर्यम् ॥ ८९ ॥
 चत्वारि परमाङ्गानि दुर्लभानीह जनाः ।

चाण्डालीय-संयम

: १० :

यद्वैतत्वं द्विधा ज्ञातं द्विधा स अभिमानयति ॥ ८८ ॥
 विपत्तिः अविनीतस्य संपत्तिः विनीतस्य च ।
 फलं च कीचस्य वधाय भवति ॥ ८७ ॥
 स वैव तु तस्य अर्भोतमावः ।
 मुक्तसकाशो विनयं न विधेयम् ।
 स्वस्मात्तथा कर्तव्यं वा मरु-प्रमादं न,
 कथ-पिप्रा भोः ! मनसा च निरुपम् ॥ ८६ ॥
 सत्कारयत्नं प्रियसा प्राञ्जलिकः

महर्षि-वाणी

1 20 22 2 1 222-222

2 1 22 22 22 2-22222 2-22222 2 1 222 2 2

2 20 2 2222 2222 2222 22222 2222
1 22222 2222 2222 2222 2222

2 22 22 2222 22222 2222 2222 2222 2222
1 22222 2222 2222 2222 2222 2222

2 22 22 2222 22222 2222 2222 2222 2222
1 22222 2222 2222 2222 2222 2222

2 22 22 22222222 2222 2222 2222 2222
1 22222 2222 2222 2222 2222 2222

2 22 22 22222222 2222 2222 22222222 2222
1 22222 2222 2222 2222 2222 2222

2 22 22 2222222222 2222 2222 22222222 2222
1 22222222 2222 22222222 2222 2222

2 22 22 222222222222 2222 22222222 2222 2222
1 22222 2222 2222 2222 2222 2222

2 22 22 22222222 22222222 22222222 2222
1 2 22222222 22222222 22222222 2 2222

अरंजितं जीवितं सा प्रसादयेत्
 वरोपवीतस्य खलु मारितं ज्ञानम् ।
 एवं विजानीहि जनान् प्रमत्तान्
 किं नु विहिंसाः अथवा. गृह्णन्ति ? ॥ १०१ ॥
 ये पापकर्मभिः धनं मगुण्याः
 समाददन्ति अथवा गृह्णीया
 प्रदत्तं तान् पाशप्रवर्तिनान् नारान्
 वैरादिवद्धा नरकम् उपयन्ति ॥ १०२ ॥
 विद्वान् ज्ञानं न लभेत् प्रमत्तः
 अस्मिन् लोके अथ वा परम् ।
 दीपप्रणष्टः वा^१ अनन्तमोहः
 नयादिकं दृष्ट्वा अदृष्टैव ॥ १०३ ॥
 स्वेना यथा सन्निधये गृहीतः
 स्वकर्मणा कृत्यते पापकारी ।
 एवं प्रजाः प्रत्य इह च लोके
 कृतानां कर्मणां न मोक्षः अस्ति ॥ १०४ ॥

अपमार्द-मूत्रम्

: ११ :

सत्सारमापन्नं परस्य अर्थाय
साधारण्यं यद्य करोति वयम् ।

कर्मण तव तस्य तु वेदवाले
न धान्यवा धान्यवताम् उपयन्ति ॥ १०६ ॥

शुण्डेषु चापि प्रतिपुण्डजीवी
न विश्वसेत् पण्डित आनुग्रह ।

घोरा मुहूर्ता अवर्तं दारिद्रे
भारण्डपक्षी न चरेत् अप्रयत्न ॥ १०७ ॥

चरेत् पदाणि परिरुमान
यत् विप्रिण् पाशम् हृद मग्नमान ।

लाभात्तर जीवितं बहवित्त
पश्चात् परित्यज्य मत्तावधर्त ॥ १०८ ॥

एन्दोनिरोधेन उपैति मोक्षम्
अथ यथा मिहत्त-वर्णनी ।

पुर्वाणि वर्णानि चरन् कथयन्
समाप्तं कृमि शिखरं कर्मि मोक्षम् ॥ १०९ ॥

इति मे वचनेन विवेकस्य सत्यं
समाप्तं वर्णानि चरन् कथयन् ।

कर्मि मे वचनेन समाप्तं कर्मि
समाप्तं वर्णानि चरन् कथयन् ॥ ११० ॥

सुदुः सुदुः मोहगुणान् जयन्तम्
 अनेकरूपाः श्रमणं चरन्तम् ।
 स्पर्शाः स्पृशन्ति असमञ्जसं च
 न तेषां भिक्षुः मनसा प्रद्विष्यात् ॥ ११० ॥
 मन्दाश्च स्पर्शाः बहुलोभनीयाः
 तथाप्रकोरपु मनः न कुर्यात् ।
 रक्षेत् क्रोधं विनयेत् मानम्
 मायां न सेवेत् प्रजह्यात् लोभम् ॥ १११ ॥
 ये संस्कृताः तुच्छाः परप्रवादिनः
 ते प्रेयो-द्वेषानुगताः परध्याः ।
 एते अधर्माः इति जुगुप्समानः
 कादक्षेत् गुणान् यावत् शरीरभेदः ॥ ११२ ॥

: ११-२ :

अप्रमाद-सूत्रम्

द्रुमपत्रक पाण्डुककं यथा, निपतति रात्रिगणानाम् अत्यये ।
 एवं मनुजानां जीवितं समयं गौतम ! मा प्रमादयेः ॥ ११३ ॥
 कुशाग्रे यथा अवश्यायबिन्दुक. स्तोकं तिष्ठति लम्बमानकः ।
 एवं मनुजानां जीवितं समयं गौतम ! मा प्रमादयेः ॥ ११४ ॥
 इति इत्वरे आयुष्के जीवितके बहुप्रत्यवायके ।
 विधुनीहि रजः पुराकृतं समयं गौतम ! मा प्रमादयेः ॥ ११५ ॥

इत्थं सद्यः मानुषो भवति धिरघालेन अपि शयप्राणिनाम् ।

गणध विपाका कर्मण समय गौतम । मा प्रमादये ॥११६॥

यत् शक्यमासादे शस्तरति द्रुमानुभेमि वयमि ।

वी० प्रमादबहुल समय गौतम ! आ प्रमादय ॥११७॥

इथा अपि मानुषत्वा^१ आर्यस्य पुनरपि दुर्लभम् ।

राय रायुका ग्लेश्टका समय गौतम । मा प्रमादये ॥११८॥

इथा अपि आयत्तानं अर्द्धापञ्चद्वयता तत्तु दुर्लभा ।

निषेद्धिपता खलु दृश्यते रामय गौतम । आ प्रमादये ॥११९॥

अदीपयन्नेन्द्रियम् अपि स कथेत इत्यमथमभुति स्वस्त्युद्वेगः ।

इति धिनि देवकः क्वा समय गौतम । मा प्रमदह्य ॥१॥ ५॥

सद्यः अपि कृतं भुक्तिं भक्ष्यमा पुनरपि दुःखम् ।

विध्यानिर्देशक जगत्समस्त गौतम । व्यासमाह्वये ॥१२१॥

धर्मम् अवि ह्य, अहमन् दुर्लभं ह्यहम् अहम् ।

॥१॥ वाङ्मनसोऽपि गृहिणा समस्य शौचम् । ॥२॥ अमन्दे ॥१॥२॥

परिचरति त इतीत्यर्थं चान्नं वास्तुतया अस्ति न ।

સાચ શબ્દને જ દેવને સમજાઈ જાય : આ કાન્દે : ૧૧૨)

ਭਾਗੀ ਸਾਧਕ ਵਿਦਿਆ ਅਧਾਰ ਵਿਚਿਤ ਸਾਧਿਕ ਹੈ ।
 ਸਾਧਕ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ।

विष्णुने विष्णुमने हे हरीचंद्र सदाय सौम्य । तू प्रकृते । १२४

व्युच्छिन्द स्नेहमात्मनः कुमुदं शारदिकं च पानीयम् ।
 सः सर्वस्नेहवर्जितः समयं गौतम ! मा प्रमादये ॥१२६॥
 त्यक्त्वा धनं च भार्याम् प्रव्रजितः हि असि अनगारिताम् ।
 मा धान्तं पुनरपि आपिवेः समयं गौतम ! मा प्रमादये ॥१२६॥
 उपोज्झ्य मित्रवान्धवं विपुलं चैव धनौघसंचयम् ।
 मा तं द्वितीयं गवेपथेः समयं गौतम ! मा प्रमादये ॥१२७॥
 अवलः यथा भारवाहकः मा मार्गे विपसे अवगाहेत् ।
 पश्चात् पश्चानुतापकः समयं गौतम ! मा प्रमादये ॥१२८॥
 तीर्णः खलु असि अर्णवं महान्तं किं पुनः तिष्ठसि तीरमागतः ?
 अभित्वर पारं गमितवे समयं गौतम ! मा प्रमादये ॥१२९॥
 बुद्धस्य निशम्य भापितं सुकथितम् अर्थपदोपशोभितम् ।
 रागं द्वेषं च छित्त्वा सिद्धिगतिं गतः गौतमः ॥१३०॥

: १२ :

प्रमादस्थान-सूत्रम्

प्रमादं कर्म आहुः अप्रमादं तथाऽपरम् ।
 तद्भावादेशतो वाऽपि बालं पण्डितम् एव वा ॥१३१॥

यथा च अण्डप्रभवा बलाका
 अण्डं बलाकाप्रभवं यथा च ।

१ 'गन्तुम्' इत्यर्थे छान्दसमेतत् ।

पुमेय मोहायनं खलु तुष्णा
मोह च तुष्णायनं यदन्ति ॥ १३०॥

रागश्च द्वेष अपि च कर्मवीरम्
कर्म च मोहप्रमथं यदन्ति ।

कर्म च जानिमरणस्य मूलम्
दुःख च जानिमरणं यदन्ति ॥ १३१॥

दुःखं हतं यस्य न भवति मोह
मोहं हतं यस्य न भवति तुष्णा ।

तुष्णा हता यस्य न भवति लोभ
लोभं हतं यस्य न किञ्चन ॥ १३२॥

हता प्रवामे न निषेवितस्या
प्राय हता दीप्तिवता वराणाम् ।

दीप्ता च कामा सामभिर्वृत्ति
दुर्मै यदा वहादुःखं च चरन्ति ॥ १३५॥

हृदेषु च कृष्टिम् कुर्यात् तन्मह
अहर्निशं कुर्यात् न विमर्शम् ।

हातास्तु न दत्ता वा कृतम्
आत्मनोऽपि कृतम् न कृतम् ॥ १३६॥

कृतम् न कृतम् कृतम् कृतम् कृतम्
कृतम् कृतम् कृतम् कृतम् कृतम् ॥ १३७॥

तत्रोपभोगेऽपि क्लेशदुःखम्
निर्वर्तते यस्य कृतेन दुःखम् ॥ १३८॥

एवमेव रूपे गतः प्रद्वेषम्
उपैति दुःखौघपरम्पराः ।

प्रद्विष्टचित्तश्च चिनोति कर्म
यत् तस्य पुनर् भवति दुःखं विपाके ॥ १३८॥

रूपे विरक्तः मनुजः विशोकः
एतेन दुःखौघपरम्परेण ।

न लिप्यते भवमध्येऽपि सन्
जलेन वा पुष्करिणीपलाशम् ॥ १३९॥

एवम् इन्द्रियार्थाश्च मनसः अर्थाः
दुःखस्य हेतुम् मनुजस्य रागिणः ।

ते चैव स्तोकम् अपि कदाचित् दुःखम्
न वीतरागस्य करन्ति किञ्चित् ॥ १४०॥

न कामभोगाः समताम् उपयन्ति
न चापि भोगाः विकृतिम् उपयन्ति ।

यः तत्प्रद्वेषी च परिग्रही च
स तेषु मोहात् विकृतिम् उपैति ॥ १४१॥

अनादिकालप्रभवस्य एषः
सर्वस्य दुःखस्य प्रमोक्षमार्गः ।

व्याख्यात ॥ समुपेत्य सत्त्वा
त्रयेण अत्यन्तमुखिन भवन्ति ॥ १४० ॥

• १३ :

वपाय-सूत्रम्

बोधश्च मानश्च अनिगृहीता
माया च लोभश्च प्रवर्धमाना ।
वत्पार एते वृष्णा वपाया
तिष्ठन्ति मूलानि पुरभवरय ॥ १४१ ॥

बोधे माने च माया च लोभे च पापबधनम् ।
बोधे चानुत्तरेणोपात्तु इष्टान् दित्तमात्मन ॥ १४२ ॥
बोधे प्रीति प्रणागदति मान विनयतान् ।
माया मित्राणि माण्यनि एतन् हरविनाशन ॥ १४३ ॥
उपरमेन ह्येव बोधो माने आहवन्तया जयम् ।
मायाश्च च आजगन्तावन्, एते च वान्धव जयम् ॥ १४४ ॥
कुर्वन्तश्चि वा ह्येव कालं शनियुद्धे कुरु जयम् ।
मेताविश वा ह्यनुपदन् हति दुष्टपुत्राश्च जयम् माया ॥ १४५ ॥
कदा कदा कदा कदा कदा कदा कदा कदा कदा कदा ॥
दित्तवन्तश्च वादे बोधश्च जयम् च विष्टम् ॥ १४६ ॥
जयम् जयम् जयम्, जयम् जयम् जयम् ॥
जयम् जयम् जयम्, जयम् जयम् जयम् ॥ १४७ ॥

सुवर्णक्षयस्य तु पवंताः भवेयुः
 १स्यान् खलु कैलाससमा अमंख्यकाः ।

नरस्य लुब्धस्य न तेभिः किञ्चित्
 इच्छा खलु आकाशसमा अनन्तिका ॥१५०॥

पृथिवी शालिः यवाश्चैव हिरण्यं पशुभिस्सह ।
 प्रतिपूर्णं नालमेकस्य इति विदित्वा तपश्चरेत् ॥१५१॥

क्रोधं च मानं च तथैव मायाम्
 लोभं चतुर्थम् अध्यात्म(अध्यस्त)दोषाः ।
 एतानि वान्ता अर्हन् महर्षिः
 न कुर्वति पापं न कारापयति ॥१५२॥

: १४ :

काम-सूत्रम्

शल्यं कामाः विपं कामाः कामाः आशीविषोपमाः ।
 कामान् च प्रार्थयमानाः अकामा यान्ति दुर्गतिम् ॥१५३॥
 सर्वं विलपितं गीतं सर्वं नाट्यं विडम्बितम् ।
 सर्वे आभरणा भाराः सर्वे कामा दुःखावहाः ॥१५४॥

क्षणमात्रसौख्याः बहुकालदुःखाः
 प्रकामदुःखा अनिकामसौख्याः ।
 संसारमोक्षस्य विपक्षभूताः
 खनीः अनर्थानां तु कामभोगाः ॥१५५॥

एष किंवाकपल्लवाना परिणाम न सुन्दर ।

॥ भुवनाभा भोगात् परिणाम न सुन्दर ॥१५६॥

यथा च किंपाकपत्न्या मनोरमा

रसेन वर्णेन च भुज्यमाना ।

व शोदयन्ति जीविते पद्यमाना

एषोरमा धामगुणा विपाके ॥ १५७ ॥

उपलपो भवति भोतेषु अयोगी नोपलिप्यते ।

भोगी भ्रमति सत्सारे अभोगी विप्रमुच्यते ॥ १५८॥

शैबराजिन नाम्न्य जटित्वम् लघाटिका भुण्डनम् ।

एतानि ध्वनि न त्रायन्ते दुःशील पर्यायागतम् ॥ १५९ ॥

ये वेचिन शरीरे सुकता बर्णे रूपे च सपदा ।

मनसा वाय-वाक्येन सख ते दुःखसम्पदा ॥ १६० ॥

अपेति काला खरन्ते राज्ञय,

अथारि भोगा पुरषाणां तिया ।

કચ્છ બોર્ડ પુસ્તક દાનનિ,

इस कार्य के लिए पत्रों का प्रयोग करें

આજે સંપત્તિ જગત્ સિદ્ધિલાભે વિદ્યાર્થી ।

विनिर्देशक आचार्य कादु मरिचिण्णु काव्याल १९६३

पुनः । कश्चिद् विद्वान् एवम् उवाच ।

राजा १६ राज्याभिषेक भोगे शक्ति मदा करणदा ०३६३

मंनुध्यथ किं न बुध्यथ ?
संवोधिः खलु प्रेत्य दुर्लभा ।

नो खलु उपनमन्ति रात्रयः,
नो सुलभं पुनरपि जीवितम् ॥ १६४ ॥

दुष्परित्यजाः इमे कामा नो सुजहाः अधीरपुरुषेभिः ।
अथ सन्ति सुव्रताः साधवः ये तरन्ति ^१अतरं वणिजा व ॥ १६५ ॥

: १५ :

अशरण-मूत्रम्

वित्तं पशवश्च ज्ञातय तत् बालः शरणम् इति मन्यते ।
एते मम तेषु अपि अहम् नो त्राणं शरणं न विद्यते ॥ १६६ ॥

जन्म दुःखं जरा दुःखं रोगाः मरणानि च ।
अहो ! दुःखः खलु संसारः यत्र क्लिश्यन्ति जन्तवः ॥ १६७ ॥

इदं शरीरम् अनित्यम् अशुचि अशुचिसंभवम् ।
अशाश्वतावासमिदं दुःखक्लेशानां भाजनम् ॥ १६८ ॥

दाराः सुताश्चैव मित्राणि च तथा बान्धवाः ।
जीवन्तमनुजीवन्ति मृतं नानुव्रजन्ति च ॥ १६९ ॥

वेदाः अधीताः न भवन्ति त्राणम्
भुक्ताः द्विजाः नयन्ति तम तमसा ।

‘ତୁ ହାତୁ ନାମୁଁକେ ନୁ

या पाणमयवर्णाति मृधावाद् व भाषति ।
 लोके अदिन भाविष्यति पदार्त्तं व गच्छति ॥
 मृदाभिस्तरयमानं च या गरी अगृह्यन्ति ।
 इक्षवमेषा लोकादिम मूलं खणति अवाप्नोति ॥

४१०, १२, १३ :

ସୂଚକ ୧୫ଟା ୩୫ଟା ୧୫ମିନିଟ୍—ନିମ୍ନ ୨

॥७॥ महं चिन्ता, विमुक्त्यै च महिम् ॥७॥

(४८) कायसा वयसा मने, तसे तित्ते च इत्थिम् ।

[illegible]

॥३॥

[illegible]

11 108 2 3
1 108 2 3
1 108 2 3

11 108 2 3
1 108 2 3
1 108 2 3

11 108 2 3
1 108 2 3
1 108 2 3

11 108 2 3
1 108 2 3
1 108 2 3

11 108 2 3
1 108 2 3
1 108 2 3

11 108 2 3
1 108 2 3
1 108 2 3

11 108 2 3
1 108 2 3
1 108 2 3

11 108 2 3
1 108 2 3
1 108 2 3

11 108 2 3
1 108 2 3
1 108 2 3

अथैव च अनथैव भूतमासं विद्विषति ॥१८३॥
 ततः स दण्डं समारभते असेवुं स्वावसेवुं च ।
 कामभोगादिरागेण फलेभ्यं संश्लिष्यते ॥१८२॥
 जनेन साधुं भविष्यामि इति वातः प्रारभते ।
 को जानाति परं लोकं अस्ति वा नास्ति वा पुनः ? ॥१८१॥
 देहलाभात् इमे कामाः कालिका ये अनानाः ।
 न मे दण्डः परं लोकं चक्षुर्दृष्ट्वा इव रतिः ॥१८०॥
 यः गृहः कामभोगेषु एकः कृत्यं गच्छति ।
 बालश्च मन्दः भूत्वा वदते माक्षिका व श्लेष्मति ॥१७९॥
 भोगिषुपदोपविष्यन् विवर्तिष्यसर्वद्विन्द्याकायुः ।

वात-भूतम्

: १३ :

विष्यन्नाः पापकर्मभिः वाताः पण्डितमानिनः ॥१७८॥
 न विना ज्ञाते आपा कृतः विद्याविशोसनम् ? ।
 कर्मभूमेव अगुणात् कर्म ॥१७७॥
 एकः स्वयं प्रत्यक्षमवति दृष्टुम्
 न प्रियवर्गाः न सुताः न शत्रवणाः ।
 न तस्य दृष्टुं विमज्जन्ति शत्रवः

महावीर-वाणी

२४४

रुं चीतिवमअनिवन् मयदा समिचिचिन्ति ।
 ते कामयोगरसमदा उपपन्नं आसुरे कावे ॥१९३॥
 ज्वलन्तं बहुला मदा सर्वं ते दुःखसंशयः ।
 बालनाम् अकामं तु मरणम् असकृन् भवन् ।
 पठितवानां सकामं तु अकंठेन सकृन् भवेत् ॥१९५॥
 बालस्य पश्य बालत्वं अयम् शान्तिपत्रं ।
 त्यक्त्वा धर्मम् अपरिमुष्य नरकं उपपद्यते ॥१९६॥
 धीरस्य पश्य धीरत्वं सत्यधर्माविवर्जितं ।
 त्यक्त्वा बालमात्रम् अवाले चैव पठितं ।
 विलिप्त्वा बालमात्रम् अवाले चैव सुनि ॥१९८॥

: १७ :

पठित-सूत्रम्

समीक्ष्य पठितं तस्मान् पाश्चात्तिपथान् वहेत् ।
 आत्मना सत्यमुपयत् भूया भवेत् अल्पयत् ॥१९९॥
 यद्य कानान् प्रियान् भोगान् लब्धान् विपुष्टीकृत्यते ।
 स्वाधीनान् त्यजति भोगान् स खलु त्यागिनि उच्यते ॥२००॥

१ श्रीम ५१३ अथार्षि-
 यावन् विद्यापुष्टया सर्वं वेदं वसमया । ज्योत्स्ना ५१३: १२६८ विपुष्टि

आत्मा वन्दे सुखी भवति आत्मनोके परम व ॥२१३॥
 आत्मा चैव दम्भितव्यः आत्मा हि खलु दुर्धमः ।
 आत्मा भिन्नम् अभिन्नं च दुष्प्रस्थितः सुप्रस्थितः ॥२१२॥
 आत्मा कर्तुं विकर्तुं च दुःखानां च सुखानां च ।
 आत्मा कामदुष्टा धृतिः आत्मा मे नन्दनं वनम् ॥२११॥
 आत्मा वदी धैर्यरणी आत्मा मम कैटभाब्जमलिः ।

आत्म-सूत्रम्

: १८ :

संतोषिणः न प्रयत्नित पापम् ॥२१०॥
 मेधाविनः लेभ-भवात् ज्योतिराः
 अकर्मणा कर्म अप्रयत्नित धीराः ।
 न कर्मणा कर्म अप्रयत्नित वाताः
 विद्वदेन कामेय असज्जमानः ॥२०९॥
 मन्कोऽपि पापानि विवर्जयन्
 गुणान्वितं वा गुणतः समं वा ।
 न वा लभेत निपुणं सद्गुरुं
 समन्वितकामः शमणः तपस्वी ॥२०८॥
 निरालम् इन्द्रेण विवेकयोग्यम्
 सत्कामम् इन्द्रेण निपुणवैद्विम् ।
 आत्मनः इन्द्रेण निरालम् नृणां यम्

मन्त्रोक्ति-गोष्ठी

२५८

शरीरमार्त्तं माया उति जीव. उच्यते चात्रिकः ।
 संपारः अर्धः उत्तरः च तस्मिन् महर्षयः ॥२१॥
 यः प्रशस्तिं प्राप्तं महावीरानि
 सम्यक् च वो स्पृशति प्रमादत ।
 अतिमहत्तमा च तस्य गुरुः
 न मूर्खतः हिंसति वन्दनं च ॥२२॥

: १९ :

लीकृतव-सूत्रम्

धर्मः अधर्मः आकाशः काष्ठः पुद्गेनो जन्तवः ।
 एष लोक इति प्रक्षमां विनमिष्वरुद्विजिम् ॥२३॥
 गतिरक्षयः तु धर्म अधर्म स्थानरक्षयः ।
 भावनं सङ्कटं व्याणां नम अवगाहं रक्षयाम् ॥२४॥
 धर्तृना रक्षयः काष्ठो जीव रक्षयगिरक्षयः ।
 क्षानेन दूरीनेन च सुखेन च दुःखेन च ॥२५॥
 क्षानं च दूरीनं चैव चरित्रं च तपस्वशा ।
 वीर्यम् उपायोगश्च एतद् जीवस्य रक्षयाम् ॥२६॥
 शब्द-अन्धकार-उद्वेगोत्पन्ना ज्ञाना आनय इति वा ।
 शब्द-रस-गन्ध-स्पर्श-पुद्गेनोत्पन्ना ॥२७॥

ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՎԱՆԻ
ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՎԱՆԻ

ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՎԱՆԻ
ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՎԱՆԻ

ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՎԱՆԻ
ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՎԱՆԻ

ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՎԱՆԻ
ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՎԱՆԻ

ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՎԱՆԻ
ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՎԱՆԻ

ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՎԱՆԻ
ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՎԱՆԻ

ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՎԱՆԻ
ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՎԱՆԻ

ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՎԱՆԻ
ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՎԱՆԻ

ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՎԱՆԻ
ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԼՈՒԽ ԵՐԵՎԱՆԻ

: ନିମ୍ନଲିଖିତ ପଦ

३५-१६॥३५॥ विषय विषय

五七—五八

: ၀၆ :

॥ १२४४ ॥
 ॥ १२४५ ॥
 ॥ १२४६ ॥
 ॥ १२४७ ॥
 ॥ १२४८ ॥
 ॥ १२४९ ॥
 ॥ १२५० ॥
 ॥ १२५१ ॥
 ॥ १२५२ ॥
 ॥ १२५३ ॥
 ॥ १२५४ ॥
 ॥ १२५५ ॥
 ॥ १२५६ ॥
 ॥ १२५७ ॥
 ॥ १२५८ ॥
 ॥ १२५९ ॥
 ॥ १२६० ॥

Yolk-sapling

232

पथोपदिष्टम् अभिवाञ्छमाण
गुरु तु भाऽऽशातयति न पूज्य ॥२४५॥

अज्ञातउच्छ्वरति विगुडम्
यापनार्थाय समुदा च नियम् ।

अलक्ष्या नो परिद्वयेन
लक्ष्या न विवर्धते स पूज्य ॥२४६॥

सत्तारदाण्यासनभक्तपाने
अहपेच्छता अतिहाभऽपि तानि ।

स एवमात्मानम् अभितोषयन्
सतोपमाधान्यवत् स पूज्य ॥२४७॥

एवया एवरेणुम् आशया वपटका
अधोमया वराप्ता सरण्य ।

अनात्म्या वानु सहेत वपटका
वयोवयाय वपटका स पूज्य ॥२४८॥

सम्पत्तक वपटका
वपटका तुम्हा वपटका

सम्पत्तक वपटका वपटका
वपटका वपटका वपटका ॥२४९॥

वपटका वपटका वपटका
वपटका वपटका वपटका

अवधारिणीम् अप्रियकारिणीं च
 भाषां न भाषेत सदा स पूज्यः ॥२५०॥
 अलोलुपः अकूहकः अमायी
 अपिशुनः चापि अदीनवृत्तिः ।
 नो भावयते नोऽपि च भावितात्मा
 अदुर्लभश्च सदा स पूज्यः ॥२५१॥
 गुणेः साधुः अगुणैरसाधुः
 गृहाण साधून् गुणान्मुञ्च असाधून् ।
 विजानीयात् आत्मकमात्मकेन
 च रागद्वेषाभ्यां सम स पूज्यः ॥२५२॥
 तथैव दध्नं च महान्तं वा
 स्त्रियं पुमांसं प्रव्रजितं गृहिणं वा ।
 नो ह्रीलयेत् नोऽपि च खिसयेत्
 स्तम्भं च क्रोधं च त्यजेत् स पूज्यः ॥२५३॥
 तेषां गुरुणा गुणसागराणाम्
 श्रुत्वा मेधावी सुभाषितानि ।
 चरेत् मुनिः पञ्चरत्न त्रिगुप्तं
 चतुष्कपायापगतः स पूज्यः ॥२५४॥

: २१ :

ब्राह्मण-सूत्रम्

यः न सज्जति आगन्तुं प्रव्रजन् न शोचते ।
 रमते आर्यवचने तं वर्यं ब्रह्मो ब्राह्मणम् ॥२५५॥

कल्पयन् यथाशुचि निर्धर्मतमन्त्रपापम् ।

रागद्वेषभयातीत ॥ वयं ब्रह्मो प्राज्ञानम् ॥२५६॥

तपस्विष्व कृशं दातुं अपचितमासशोणितम् ।

सुपन्नं प्राप्तिनिर्माणं न वयं ब्रह्मो प्राज्ञानम् ॥२५७॥

ब्रह्मशास्त्रं विज्ञाय संप्रदेयं च स्याद्वरम् ।

यो न हिंसति त्रिविधं न वयं ब्रह्मो प्राज्ञानम् ॥ ५८॥

बन्धनं वा यदि वा दातुं लोभाद् वा यदि वा भयान् ।

शृणु न ददति यस्तु न वयं ब्रह्मो प्राज्ञानम् ॥५९॥

विद्वत्तमश्चित्तं वा धन्यं वा धनिं वा बहून् ।

न दत्तवान्निन्दन्तं च न वयं ब्रह्मो प्राज्ञानम् ॥ ६०॥

द्विगुणं वा त्रिगुणं वा चो न संवदन् मूर्खम् ।

महात्मा वाच-वाच्यं न वयं ब्रह्मो प्राज्ञानम् ॥६१॥

एतद् वदन् उक्तं कथं न पश्यन्ति दारिण्यं ।

एताद् अलिप्तं चो न वदन्ति ब्रह्मम् ॥ ६२॥

एतद् न वदन्ति विद्वान् अज्ञानं च न वदन्ति ।

एतादन्तं न वदन्ति न वदन्ति ब्रह्मम् ॥६३॥

निर्वन्तं चो न वदन्ति विद्वान् अज्ञानं च न वदन्ति ।

यो न वदन्ति चो न वदन्ति ब्रह्मम् ॥६४॥

कश्चिद् दत्तं दत्तं भयं चो न वदन्ति ब्रह्मम् ।

चो न वदन्ति ब्रह्मम् चो न वदन्ति ब्रह्मम् ॥६५॥

समतया (शमन) धमणः भवति ब्रह्मचर्येण ब्राह्मणः ।
 ज्ञानेन तु गुनिः भवति तपसा भवति तापसः ॥२६६॥
 कर्मणा ब्राह्मणः भवति कर्मणा भवति क्षत्रियः ।
 वैश्यः कर्मणा भवति शूद्रो भवति कर्मणा ॥२६७॥
 एवं गुणसमायुक्ताः ये भवन्ति द्विजोत्तमाः ।
 ते समर्था समुद्धर्तुं परम् आत्मानमेव च ॥२६८॥

: २२ :

भिक्षु-सूत्रम्

रोचितज्ञातपुत्रवचनः
 आत्मसमान् मन्येत पडपि कायान् ।
 पञ्च च स्पृशेत् महाव्रतानि
 पञ्चास्रवसंव्रान् यः स भिक्षुः ॥२६९॥
 चतुरः वमेत् सदा कषायान्
 ध्रुवयोगी च भवेत् बुद्धवचने ।
 अधनः निर्यातरूप-रजतः
 गृह्योगं परिवर्जयेत् यः स भिक्षुः ॥२७०॥
 सम्यग्दृष्टिः सदा अमूढः
 अस्ति खलु ज्ञाने तपसि संयमे च ।
 तपसा धुनाति पुराण-पापकम्
 मनो-वचः-कायसुसंवृतः यः स भिक्षुः ॥२७१॥

न च द्युद्गृहीता कथा वययेन
न च कुप्यन् निभृतेन्द्रिय प्रशान्ता ।

अयमे ध्रुव योगो युक्त
उपशान्त अविहठश्च यत्त मिथु ॥२७२॥

य सप्त सप्तु घामदण्डवान्
आकोश प्रहार-तर्जनाश्च ।

अपमैरवशन्मप्रहासान्
समस्तुष्टु स्वसहस्रं च स मिथु ॥२७३॥

अभिभूय वायेन परीपहाम्
सगुह्येन जानिपथान् आमकम् ।

दिरिवा ज्ञातिमरणे महाभयं
तदसि वत् कामान्त्रि यत्त मिथु ॥२७४॥

दृष्टान्तेन दारयन्
अप्यभावेन सत्यमिदम् ।

अप्यभावेन सत्यमिदम्
दृष्टान्तेन विज्ञानेन स मिथु ॥२७५॥

दृष्टान्तेन विज्ञानेन स मिथु
अप्यभावेन सत्यमिदम् ।

अप्यभावेन सत्यमिदम्
दृष्टान्तेन विज्ञानेन स मिथु ॥२७६॥

अलोलः भिक्षुः न रसेषु गृद्धः
उच्छ्रं चरेत् जीवितं नाभिकादक्षेत् ।

ऋद्धिं च सत्कारण-पूजनं च
चरेत् स्थितात्मा अनीहः यः स भिक्षुः ॥२७७॥

न परं वदेत् 'अयं कुशीलः'
येन च कुप्येत् न तत् वदेत् ।

ज्ञात्वा प्रत्येकं पुण्य-पापं
आत्मानं न समुत्कर्षेत् यः स भिक्षुः ॥२७८॥

न जातिमत्तः न च रूपमत्तः
न लाभमत्तः न श्रुतेन मत्तः ।

मदान् सर्वान् विवर्जयेत्
धर्मध्यानरतः यः स भिक्षुः ॥२७९॥

प्रवेदयेत् आर्यपदं महामुनिः
धर्मे स्थितः स्थापयति परमपि ।

निष्क्रम्य वर्जयेत् कुशीललिङ्गम्
न चापि हासकूहकः यः स भिक्षुः ॥२८०॥

तं देहवासम् अशुचिम् अशाश्वतम्
सदा त्यजेत् नित्यहितस्थितात्मा ।

छित्वा जाति-मरणस्य बन्धनं
उपैति भिक्षुः अपुनरागमां गतिम् ॥२८१॥

• २३

मोक्षमार्ग-सूत्रम्

कथं चरेत् ? कथं निपटेत् ? कथमासीत् ? कथं शयीत् ? ।

कथं शुद्धात् भाषमाणं पापं कर्म न बध्नाति ? ॥२८२॥

कथं चरेत् यत् निपटेत् यत्मासीत् यत् शयीत् ।

यत् शुद्धात् भाषमाणं पापं कर्म न बध्नाति ॥२८३॥

सिद्धात्माभूताय साक्ष्यं भूतानि पश्यत ।

सिद्धात्माभूताय साक्ष्यं भाषमाणं पापं कर्म न बध्नाति ॥२८४॥

इत्थं ज्ञात्वा तत् कथां कथं तिष्ठति साक्ष्ययत्नः ।

कथां हि वरिष्यति हिंसा ज्ञानयति लोक-भाषणम् ॥ ८५॥

शुद्धा ज्ञानति वाक्यं शुद्धा ज्ञानति पापकर्म ।

इत्थं ज्ञानति ज्ञानं कथां कथं लोकं ज्ञानं ज्ञानयति ॥२८६॥

इत्थं ज्ञानति न ज्ञानं न ज्ञानयति न ज्ञानयति ।

इत्थं ज्ञानं ज्ञानं कथां कथं लोकं ज्ञानं ज्ञानयति ॥२८७॥

इत्थं ज्ञानं ज्ञानयति ज्ञानं ज्ञानयति ज्ञानयति ।

इत्थं ज्ञानं ज्ञानयति ज्ञानं ज्ञानयति ज्ञानयति ॥२८८॥

इत्थं ज्ञानं ज्ञानयति लोकं लोकं लोकं ज्ञानयति ।

इत्थं ज्ञानं ज्ञानयति लोकं लोकं लोकं ज्ञानयति ॥२८९॥

यदा गतिं बहुविधां सर्वजीवानां जानाति ।

तदा पुण्यं च पापं च बन्धं मोक्षं च जानाति ॥२९०॥

यदा पुण्यं च पापं च बन्धं मोक्षं च जानाति ।

तदा निर्विन्दते भोगान् यान् दिव्यान् यान् च मानुषान् ॥२९१॥

यदा निर्विन्दते भोगान् यान् दिव्यान् यान् च मानुषान् ।

तदा त्यजति संयोगं साभ्यन्तर-बाह्यम् ॥२९२॥

यदा त्यजति संयोगं साभ्यन्तर-बाह्यम् ।

तदा मुण्डो भवित्वान् प्रव्रजति अनगारिताम् ॥२९३॥

यदा मुण्डो भवित्वान् प्रव्रजति अनगारिताम् ।

तदा संवरमुत्कृष्टं धर्मं स्पृशेत् अनुत्तरम् ॥२९४॥

यदा संवरमुत्कृष्टं धर्मं स्पृशेत् अनुत्तरम् ।

तदा धुनाति कर्मरजः अबोधिकलुपं कृतम् ॥२९५॥

यदा धुनाति कर्मरजः अबोधिकलुपं कृतम् ।

तदा सर्वत्रगं (सर्वात्मकं) ज्ञानं दर्शनं चाभिगच्छति ॥२९६॥

यदा सर्वत्रगं (सर्वात्मकं) ज्ञानं दर्शनं चाभिगच्छति ।

तदा लोकमलोकं च जिनो जानाति केवली ॥२९७॥

यदा लोकमलोकं च जिनो जानाति केवली ।

तदा योगान् निरुध्य शैलेशीं प्रतिपद्यते ॥२९८॥

यदा योगान् निरुध्य शैलेशीं प्रतिपद्यते ।

तदा कर्म क्षपयित्वान् सिद्धिं गच्छति नीरजाः ॥२९९॥

पदा वस क्षपयिष्यामिद्वि गच्छति वीरभा ।

तदा कोकभरतवरया मिदो भवति शान्त्वना ॥३००॥

सुखमात्रस्य भयमस्य साताकुलस्य निवामदायिन ।

पदात्ताप्रधायिन दृष्ट्वा सुगतितादृशस्य ॥३०१॥

तपोगुणप्रधाय क जुमतिक्षानितोदभरताय ।

परीपदा जयत सुखभा सुगतितादृशस्य ॥३०२॥

३४

आतिमदनिवारण-सूत्रम्

पदेन तदा जीव अनीतदायम् असकम् वदगोत्र
असकम् जीवगोत्र ।

लो ह न लो कतिरिति इति लक्ष्यम् लो रोजवर्त
लो कतिवर्त ? वरिष्य लो लक्ष्यम् लो लक्ष्यम् लो लक्ष्यम्
लो लक्ष्यम् लो लक्ष्यम् ।

लो लो अनीतम् लो लक्ष्यम् (लो लक्ष्यम्) लो लक्ष्यम्
(लो लक्ष्यम्) लो लक्ष्यम् लो लक्ष्यम् ॥३०३॥

{ ३२ }

लो लक्ष्यम् लो लक्ष्यम् लो लक्ष्यम्
लो लक्ष्यम् लो लक्ष्यम् लो लक्ष्यम् ।

यः प्रव्रजितः परदत्तभोजी,
गोत्रे न यः स्तब्धनाति मानवद्वः ॥३०४॥

यश्चापि आत्मानं वसुमन्तमिति मत्वा,
संस्त्यातवन्तम् आत्मानं अपरीक्ष्य कुर्यात् ।
तपसा वाऽहं सहित इति मत्वा,
अन्य जनं पश्यति विम्बभूतम् ॥३०५॥

न तस्य जातिः वा कुलं वा त्राणम्,
नान्यत्र विद्या-ऽऽचरणं सुचीर्णम् ।
निष्कम्य स सेवते अगारिकर्म,
न स पारगः भवति विमोचनाय ॥३०६॥

निष्किञ्चनः भिक्षुः सुरुक्षजीवी
यः गौरववान् भवति श्लोककामी ।
आजीवमेतं तु अबुध्यमानः,
पुनः पुनः विपर्यासम् उपैति ॥३०७॥

प्रज्ञामदं चैव तपोमदं च,
निर्णामयेत् गोत्रमदं च भिक्षुः ।
आजीवकं चैव चतुर्थमाहुः,
स षण्डितः उत्तमपुद्गलः सः ॥३०८॥

एतान् मदान् विकृन्त धीर !
न तान् सेवन्ते सुधीरधर्माः

1111 : 1111 1111 11 1111 11 1111 11 11
1111 1111 1111 11 11 1111 11 11

1111 : 1111 11 11 11 1111 11 11
1111 1111 11 1111 11 1111 1111 1111

1111 : 1111 1111 1111 1111 1111 1111 1111
1111 1111 1111 1111 1111 1111 1111 1111

1111 : 1111 1111 1111 1111 1111 1111 1111
1111 1111 1111 1111 1111 1111 1111 1111

1111 : 1111 1111 1111 1111 1111 1111 1111
1111 1111 1111 1111 1111 1111 1111 1111

1111-1111

11

1111 : 1111 1111 1111 1111 1111 1111
1111 1111 1111 1111 1111 1111 1111

1111

1111-1111

ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟ

महाराज-सुखी-पुत्री-पुत्र-पुत्री

१५१	अलोडि. अफकिड	१५१	अत्रि काल
२६३	अलोडि	१६१	अत्रि काल
१२७	अवउडिअव	२४१	अडि पवपण-
२५०	अवणवय	२३६	अणसण-
८४	अवि पावपि-	१४२	अणउकाल-
१७४	अवासाण सरीरिम	६६	अणुगयमि
१०१	असखय जीवि	४३	अणुवण चव
७५	अह अउठि	१६२	अणुव जीवि
७८	अह पनरसहि	२४६	अणुयउठि
२२	अह पवहि	२२	अणुयउठा
१२०	अडोणपचोनिदयन	२१२	अणु कला
१४१	अडै वयलि	२१३	अणु चव
२	अडिस सउच व	२१६	अणुणमेव
४६	अंगपउचंगसठण	२११	अणु नडै
८२	आणाऽनिदसकरे	२२०	अणु खलि
७७	आणानिदसकरे	७१	अणु च अहि-
३१२	आयपि उवउण	३१	अणुवयि
२४५	आयारमठरा	८३	अणुवण
१५	आइउव	२७४	अणुमय
२०८	आइमिमउ	१२४	अणु गण्ड
११५	इइ इतरियमि	२७७	अलोडि मिमव

100	100	100	100
101	101	101	101
102	102	102	102
103	103	103	103
104	104	104	104
105	105	105	105
106	106	106	106
107	107	107	107
108	108	108	108
109	109	109	109
110	110	110	110
111	111	111	111
112	112	112	112
113	113	113	113
114	114	114	114
115	115	115	115
116	116	116	116
117	117	117	117
118	118	118	118
119	119	119	119
120	120	120	120
121	121	121	121
122	122	122	122
123	123	123	123
124	124	124	124
125	125	125	125
126	126	126	126
127	127	127	127
128	128	128	128
129	129	129	129
130	130	130	130
131	131	131	131
132	132	132	132
133	133	133	133
134	134	134	134
135	135	135	135
136	136	136	136
137	137	137	137
138	138	138	138
139	139	139	139
140	140	140	140
141	141	141	141
142	142	142	142
143	143	143	143
144	144	144	144
145	145	145	145
146	146	146	146
147	147	147	147
148	148	148	148
149	149	149	149
150	150	150	150

10	- ԶԻՆ ԶԿԱ	111	ԵՄ ԲԿԹ
11	ԶԿԱ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԹ
12	ԶԿ 4	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
13	- ԶԿԱՅԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
14	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
15	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
16	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
17	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
18	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
19	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
20	- ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
21	- ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
22	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
23	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
24	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
25	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
26	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
27	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
28	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
29	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
30	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
31	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
32	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
33	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
34	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
35	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
36	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
37	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
38	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
39	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
40	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
41	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
42	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
43	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
44	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
45	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
46	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
47	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
48	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
49	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ
50	ԶԿԱ ԶԿ	111	ԶԱՅԱՅ ԶԿԹ

४८४	हिसे वासे
४८	होस किहव
४८४	होथानाया
४७८	होथसोअ
४७५	होथसोअव
४३४	होथसोअ कि म
४४	होथसोअ
७४८	होथसोअ-
४८	होथो वज्ज-
४३४	होथो
४८३	होथो वागो
४०४	होथोवागोस
४५०	होथोवागोस
४०३	होथो
४३	होथो व लवो
पञ्चो अक	पञ्चो अक

४५४	सोथो विवोवो
४५	सोथो वीवा
७४	सोथोहि अणु-
३४३	सोथोस सोथो-
३४०	सोथोस वीव-
४८४	सोथोसोवोवोवोस
४३	सोथोवोवोवो
४३	सोथोवोवोवो
४५३	सोथोवोवोवो
४८४	सोथोवोवोवो
४३	सोथोवोवोवो
४५	सोथोवोवोवो
४५४	सोथोवोवोवो
४८४	सोथोवोवोवो
४०४	सोथोवोवोवो
४३	सोथोवोवोवो
पञ्चो अक	पञ्चो अक

Են ի սո քա յո քո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո
ճո քա ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո
ժո յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո
Ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո

Ի յո

Յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո
Ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո

Ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո
- ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո
Յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո
'Են ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո
Ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո
Ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո

Ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո
Ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո

Ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո
Ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո
Ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո
Ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո

Ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո
Ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո
Ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո

Ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո

Ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո ի յո

કપાય, મગ--અને પર્ણે જ પીઝી મળકે પીઝી,
અભિવિદ્યા--શર નિદ્રા, વિકાર--સંયમનો ત્યાગ કરનાર
વિવિધ પ્રકારની દુરિષ્ટતા કથાઓ ।

મિતિ--રૂઝિ-ગણ : ના ।
મન પ્રકૃતિ--શીંગળા મનના મનને ઠીક ઠીક જાણી શકે
તેવું જાણ ।
મોહનીય--મોહને રૂપના કરનાર સંસ્કારરૂપ કમ-મોહનીય
કમનો જ પ્રમાણની આસા પોતાનું મૂલ જાણે જાણી
શકતો નથી.

વિહલોભ--ગામંથાત્રિક જાત પકાવેલું મીઠું-તમક ।
વેદનીય--ઘડીરે વડે યા રૂઝિય વડે જો અનુમય થાય છે પણ
મુલ યા હું જાના સાધનરૂપ કમ ।

શૈલેશી--શૈલેશ-હિમાલય, હિમાલયની સમાન અકંપ સ્થિતિ ।
શ્રદ્ધાન--શ્રદ્ધા-સ્થિતપદ્ધત વૌતરના આત્મપુરુષમાં દૃઢ વિશ્વાસ ।
શમળ--સપરના કર્યાબાને માટે શમ કરનારો । આ શબ્દ જૈન
અને વૌદ્ધ સાધુઓને માટે વ્યવહારમાં પ્રચલિત છે ।

શૂન--શાલજ્ઞાન ।
સકામ--વિવેક-જ્ઞાન-પૂર્વક હું જાણીશું સહેન કરવાની પ્રવૃત્તિ
યા સ્વતંત્રવિચારથી સહેન કરવાની પ્રવૃત્તિ । જો અકામ ।
સચિત--ચિત્તયુક્ત-પ્રાણ્યુક્ત-જીવસહિત કોઈ પણ પદાર્થ ।
સહેલના--મુલ્ય પાસે આવ્યું જાણીને જે વહે કપાયો ઘટે તેવાં
આંતર

અને ગાદ્ય તમામ નિમિત્તો જમાં કરવામાં આવે તે ક્રિયા ।
જ્ઞાનાવરૂપીય--જ્ઞાનના આવરણરૂપ કમ--જ્ઞાન, જ્ઞાની યા જ્ઞાનના
સાધનો પ્રતિ દેખાઈ દેખીત રાલવાથી જ્ઞાનાવરૂપીય કમ
જાનો છે ।

તં, ભં વગેરે અક્ષરોમાં ‘અ’ હ્રસ્વ સ્વર છે તે, તેની ઉપરના અનુસ્વારને લીધે ગુરુ ગણાય છે અને આવા ગુરુ અક્ષરની બે માત્રા મનાય છે તથા એવો અનુસ્વારવાળો હ્રસ્વ અક્ષર પણ દીર્ઘ અક્ષરને સ્થાને છંદમાં કામમાં આવે છે. તથા જે અક્ષરની પછી વિગ્રહ આવતો હોય તેવો હ્રસ્વ અક્ષર પણ છંદમાં ગુરુ ગણાય છે: કઃ ચઃ તઃ લઃ આમાં ૪ વગેરે અક્ષરોને ગુરુ સમજવા અને તેની દરેકની બે માત્રા સમજવી. એ જ રીતે જે અક્ષરની પછી કોઈ જોડિયો અક્ષર આવતો હોય તેવો હ્રસ્વ અક્ષર પણ છંદમાં ગુરુ મનાય છે. કર્ક, ચક્ર, તક્ર, લક્ષ આમાં ક, ચ, ત અને લ અક્ષરોને છંદમાં ગુરુ સમજવા અને તે દરેકની બે માત્રા ગણવી. વળી, જે હ્રસ્વ અક્ષર શ્લોકના પાદને છેડે આવતો હોય તે ગુરુ પણ મનાય છે અને તેની બે માત્રા સમજવાની છે.

માત્રામેળ છંદમાં કે વર્ણમેળ છંદમાં તેના માપની ગણતરી કરતા આ લઘુ અને ગુરુની પરિભાષા ધ્યાનમાં રાખીને ચાલવાનું છે.

આર્યા—દરેક છંદમાં ચાર ચરણ અથવા પાદ હોય છે. જેના પહેલા પાદમાં અને ત્રીજા પાદમાં બાર માત્રા હોય તથા જેના બીજા પાદમાં અઠાર માત્રા હોય અને ચોથા પાદમાં પંદર માત્રા હોય તેનું નામ આર્યા છંદ. બીજી રીતે કહીએ તો જેના પૂર્વાર્ધમાં ૧૨+૧૮ એમ ત્રીશ માત્રા હોય અને જેના ઉત્તરાર્ધમાં ૧૨+૧૫ એમ સત્તાવીશ માત્રા હોય તેનું નામ આર્યા. જુઓ—પદ્ય ૭૧મું, ૧૬૫મું, ૧૭૯મું.

આખું અપ્રમાદમૂત્ર (૧૧-૨) વૈતાલીય છંદમાં છે.

ઔદમાત્રા

ઔળમાત્રા

૧૧૨૧૧ ૨૧૧૧ ૧૨

૧૧૧૧ ૨૧૧૨૧ ૨૧૨

દુમપત્તણ પદ્યુણ જહા

નિવડ્ઝ રાદ્ગણાણ ઝજાણ ।

ઔદમાત્રા

ઔળમાત્રા

૨૦ ૧૧૦૧ ૨૧૨

૧૧૨ ૨૧૧ ૦ ૧૨૧૨

એવ મણુયાણ જીવિય

નમય ગોયમ । મા પમાયણ ॥

આમાં ‘ચાણજી’ એ રગણ છે અને પછી ‘વિ’ લઘુ અક્ષર છે અને ‘ચં’ શુરુ અક્ષર છે. એ જ રીતે માપમા એ ચોથા પાદમાં રગણ છે અને તેની પછી ‘ય’ લઘુ અક્ષર છે અને ‘એ’ શુરુ અક્ષર છે. આ છંદના પૂર્વાર્ધમાં માત્ર પ્રથમ પાદમા જ પંડુચ નો ‘ડુ’ હ્રસ્વ હોવાથી રગણની વ્યવસ્થા ઘટતી નથી તથા પ્રથમપાદમાં ‘એ’ ને હ્રસ્વ માનવાનો છે.

પ્રાકૃત લાપામા ‘એ’ અને ‘ઓ’નું હ્રસ્વ ઉચ્ચારણ પણ સંભત છે

આ રીતે આ છંદમાં ય કોઈ પાદમાં અક્ષરની વધઘટ આવે અથવા બીજી કોઈ ન્યૂનતા આવે તે વાંધારૂપ ગણાતી નથી.

અનુષ્ટુપ—આ છંદના દરેક પાદમાં આઠ આઠ અક્ષર હોય છે આના પહેલા અને ત્રીજા પાદમા સાતમો અક્ષર શુરુ હોય, બીજા અને ચોથા પાદમાં સાતમો અક્ષર લઘુ હોય તથા ચારે પાદોમાં પાંચમો અક્ષર લઘુ હોય અને છઠ્ઠો અક્ષર શુરુ હોય તેનું નામ અનુષ્ટુપ છંદ. આનું બીજું નામ શ્લોક પણ છે આ એક આખા છંદના બત્રીશ અક્ષર થાય. જુઓ—

સમુદાય સમુદાય   સમુદાય સમુદાય
 ધર્મ ધર્મ ધર્મ ધર્મ ધર્મ ધર્મ ધર્મ ધર્મ ધર્મ ધર્મ

ଖମ୍ବ ଖମ୍ବ ଖମ୍ବ   ଖମ୍ବ ଖମ୍ବ ଖମ୍ବ
 ଖମ୍ବ ଖମ୍ବ ଖମ୍ବ ଖମ୍ବ ଖମ୍ବ ଖମ୍ବ ଖମ୍ବ ଖମ୍ବ ଖମ୍ବ ଖମ୍ବ

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥

०५। ५८।३। ०५। १७६ ७।५। ५५।^१ ५५। ५८।

[illegible][illegible][illegible]

16 28 22 21 24 27 3

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions, both incoming and outgoing, to ensure transparency and accountability. It emphasizes the need for regular audits and the use of reliable accounting software to track financial performance over time.

અર્વાચીન સંસ્કૃત સાહિત્યમાં જેમને ઇંદ્રવજ્રા, ઉપેન્દ્રવજ્રા અને ઉપન્નતિ છંદ કહેવામાં આવે છે તેઓ, પ્રાચીન ત્રિપ્લુપ છંદના જ બુદ્ધા નામવાળા પ્રકાર છે.

ઇંદ્રવજ્રાના દરેક ચરણમાં અગીઆર અગીઆર અક્ષરો આવે છે. તેમાં ત્રીજો, છઠ્ઠો, સાતમો અને નવમો અક્ષર હ્રસ્વ હોય છે.

ઉપેન્દ્રવજ્રા અને ઉપન્નતિના દરેક ચરણમાં અગીઆર અગીઆર અક્ષરો આવે છે. ફક્ત ઉપેન્દ્રવજ્રામાં દરેક પાદનો આદિ અક્ષર લઘુ હોય છે અને બીજી ચોખના ઇંદ્રવજ્રાની જેવી હોય છે ત્યારે

ઉપન્નતિ છંદમાં પ્રથમ અને તૃતીય પાદ ઇંદ્રવજ્રા જેવું તથા દ્વિતીય અને ચતુર્થ પાદ ઉપેન્દ્રવજ્રા જેવું હોય છે અર્થાત્ ઇંદ્રવજ્રા અને ઉપેન્દ્રવજ્રાના મિશ્રણનું નામ ઉપન્નતિ છંદ

અર્વાચીન સંસ્કૃત સાહિત્યમાં વંશસ્થ અને ઇંદ્રવંશા છંદો બાર બાર અક્ષરના હોય છે. આ બન્ને છંદો પ્રાચીન જગતી છંદના એક બુદ્ધા પ્રકાર રૂપ છે.

વંશસ્થમાં દરેક ચરણમાં બાર બાર અક્ષર હોય છે

ઉપેન્દ્રવજ્રા છંદના ચારે ચરણોમાં દસમા અને અગીઆરમા અક્ષર વચ્ચે એક લઘુ અક્ષર ઉમેરાયો હોય ત્યારે તેનું નામ વંશસ્થવૃત્ત અને દરેક પાદમાં બાર બાર અક્ષરવાળા વંશસ્થ છંદમાં જ્યારે આદિ અક્ષર ગુરુ હોય ત્યારે તેનું નામ ઇંદ્રવંશા છંદ.

અલંકાર—આ આખાયે સંગ્રહમાં ઉપમા અને રૂપક એ બે અલંકારો વપરાયેલા છે

‘જેવા’ કે ‘પટે’ એવા સરખામણી કરાકે કે જે
મૂકીન જ્યાં જે વસ્તુ ની સરખામણી કરવામા આવે ત્યાં
ઉપમા બનવા કાર મમજવાનો વેગકે; જદા જાગૃત્તી કરી
‘ચારિ’ ધર્મશૂનના પાશમા પદમા ગામનિ ના બાલક
પાડવાનો મામા બસા ની માનુષ બાલક મા ૧ મા ૨ ને
માનવાનો જા બે બંધે સરખામણી કરી ન ૧ ૧
બસા ની માનુષ ‘પટે’ ૧૩ બને માનવાનો ‘પટે’ ૧૩
૧ મા બે વસ્તુ ની સરખામણી કરતા સરખામણી કરાકે
‘જેવા’ કે ‘પટે’ વગેરે રાજકીય વાક્યો વિષય જો સરખામણી
કરવામા આવે તો ત્યાં સુધી બે વગેરે સરખામણી કરાકે

ધર્મશાસ્ત્ર કાવ્ય નિર્ણય સરખામણી કરાકે

૧ મારા અજ્ઞાતા મુક્તિ જે નિર્ણય કરાકે

આ ૧ મા ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦

આ પદમા રાજીરે બનવા ૧ મા ૨ મા ૩ મા ૪ મા ૫ મા ૬ મા ૭ મા ૮ મા ૯ મા ૧૦ મા

૧ મા ૨ મા ૩ મા ૪ મા ૫ મા ૬ મા ૭ મા ૮ મા ૯ મા ૧૦ મા
કે ૧ મા ૨ મા ૩ મા ૪ મા ૫ મા ૬ મા ૭ મા ૮ મા ૯ મા ૧૦ મા
કે ૧ મા ૨ મા ૩ મા ૪ મા ૫ મા ૬ મા ૭ મા ૮ મા ૯ મા ૧૦ મા
બે વગેરે સરખામણી

આ ૧ મા ૨ મા ૩ મા ૪ મા ૫ મા ૬ મા ૭ મા ૮ મા ૯ મા ૧૦ મા
આ ૧ મા ૨ મા ૩ મા ૪ મા ૫ મા ૬ મા ૭ મા ૮ મા ૯ મા ૧૦ મા
જુદા ૧ મા ૨ મા ૩ મા ૪ મા ૫ મા ૬ મા ૭ મા ૮ મા ૯ મા ૧૦ મા
બે ૧ મા ૨ મા ૩ મા ૪ મા ૫ મા ૬ મા ૭ મા ૮ મા ૯ મા ૧૦ મા
આ ૧ મા ૨ મા ૩ મા ૪ મા ૫ મા ૬ મા ૭ મા ૮ મા ૯ મા ૧૦ મા
આ ૧ મા ૨ મા ૩ મા ૪ મા ૫ મા ૬ મા ૭ મા ૮ મા ૯ મા ૧૦ મા

સંપાદકે તૈયાર કરેલાં પુસ્તકો તથા લેખો

(સંપાદન કરેલાં, અનુવાદ કરેલાં અને નવાં લખેલાં)

૧ રતનાકરાવતાગ્રિકા	૧૦ અનેકાંતનગ્યપનાકા
૨ શાંતિનાથ મહાકાવ્ય	(પ્રથમ ભાગ)
૩ નેમિનાથ મહાકાવ્ય	૧૧ રચાદ્વાદ મંજરી
૪ વિજય પ્રશસ્તિ	૧૨ અભિધાન ગિંતામણિ કોશ
૫ પાંડવ ચરિત્ર (ગદ્ય)	૧૩ પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર
૬ શ્રીકૃષ્ણ	૧૪ મહિનાથ ચરિત્ર
૭ નિર્ભય ભીમ વ્યાયોગ	૧૫ જગદ્ગુરુ કાવ્ય
૮ હૈમ વિભ્રમ	૧૬ શબ્દ રતનાકર કોશ
૯ લઘુ પદ્ધર્શન સમુચ્ચય	૧૭ આવશ્યક નિયુતિ અધૂરી—
	(પ્રાકૃત)

[આ બધાં શ્રી યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા—વાણારસી—માં પોતાના સહૃદય સહાધ્યાયી પં. શ્રી હરગોવિંદદાસ શેઠ સાથે સંપાદિત કરેલાં છે.]

૧૮ સન્મતિતર્ક મૂળ અને સવિ- સ્તર ટીકા સાથે તથા પાઠાં- તરો, પરિશિષ્ટો અને ટિપ્પ- ણો સાથે પાંચ ભાગ.	૧૯ સન્મતિ તર્કનો મૂળ સાથેનો વિવેચન સહિત અનુવાદ ગુજ- રાતી, અંગ્રેજી અને હિંદીમાં ૨૦ જૈન દષ્ટિએ બ્રહ્મચર્ય વિચાર
---	---

[આ ત્રણે ડો. પં. શ્રી સુખલાલજી સાથે સંપાદિત કરેલ છે અને લખેલ છે તથા ગુજરાત વિદ્યાપીઠ સંચાલિત ગુજરાત પુરાતત્ત્વ મંદિર તરફથી પ્રકાશિત થયેલ છે]

સ્વતંત્ર કૃતિ, સ્વતંત્ર સંપાદન અને સ્વતંત્ર અનુવાદ

૨૧ પ્રાકૃતભાગોપદેશિકા (ચોથી આવૃત્તિ)	ભાષાપરિચય અને કર્તાના પરિચય સહિત) (સંપાદન)
૨૨ પાર્શ્વચંદ્રીનામમાળા (અંગ્રેજી અને હિંદી સાથે પ્રાકૃત શબ્દ કોશ સવિસ્તર	૨૩ સમરાષ્ટ્રચક્રહા (સંપાદન) ૨૪ પ્રભુન્નચરિત્ર „ ૨૫ ઉવસગ્ગહસ્તુતિ „

અનુવાદ તથા સવિમ્બર
પ્રસ્તાવના

૪૪ સુગંગાની બાપાની ઉન્નતિ,
(મૃગર્ષ્યુનિવર્સિટી સંચાલિત
૬૬૨ વચનછ માધવછ
વ્યાખ્યાનમાળાનાં વ્યાખ્યાનો
મૃગર્ષ્યુનિવર્સિટીનું પ્રકાશન)

૪૫ નવકાર મંત્રનો મહિમા

૪૬ શ્રી મહાવીર જીવનનો મહિમા

૪૭ ધર્મસંશોધક ભગવાન મહાવી-
રની પચ્ચીસમી રાનાજીનો
ઉત્સવ

૪૮ કૃષ્ણમૃતનો સાહિત્યિક અનુવાદ

૪૯ તત્ત્વાર્થમૂલ જૈન આગમ
સમન્વય પર એક દષ્ટિ

૫૦ ચાંદ્ર વ્યાકરણ મૂળ અને
પાણિનીય સાથેની તુલના
સાથે (રાજસ્થાન પુરાતત્ત્વ
મંદિર)-જોધપુર

૫૧ દેવાનન્દાચ્યુત્ય મહાકાવ્ય
(સિંધી જૈન ગ્રંથમાળા-
સંપાદન)

૫૨ ગગાધર ગામ્વોજીકે અમલ્ય
આકોષોકે ઉત્તર

૫૩ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર

૫૪ મહાકવિ ધનપાલ રચિત
શ્રીમહાવીરવિજયપ્રિકા સ્તુતિનું
સવિવેચન સંપાદન-(જૈન
સાહિત્ય સંશોધક ત્રિમાસિક)

૫૫ મલયગિરિ શાસ્ત્રાનુશાસન
-શાકટાયન, હેમચંદ્ર, કાતંત્ર
જૈનેંદ્ર, ચાંદ્ર અને પાણિનીય
વ્યાકરણનાં સૂત્રોની તુલના
સાથેના પરિશિષ્ટ સહિત
-લાલભાઈ દલપતભાઈ ગ્રંથ
માળા અમદાવાદ-૯.

[આ ઉપરાંત નવજીવનની શિક્ષણ અને સાહિત્ય પૂર્તિમાં શબ્દોના
વંશો, પુરાતત્ત્વ, જૈનસાહિત્યસંશોધક ત્રિમાસિક, જૈન વિદ્યા,
પ્રસ્થાન, બુદ્ધિપ્રકાશ, કાર્ણસ ત્રિમાસિક, અખંડ આનંદ, ભારતીય
વિદ્યા અને પ્રજુલ્કણન વગેરે પત્રોમાં લાપા, વ્યુત્પત્તિ અને
ધર્મ વિચારને લગતા તુલનાત્મક લેખો તથા જૈનશાસન પાક્ષિ-
કનું સંપાદન]

૧૬૫ મૂં અસાની મનુષ્યોનું અકામ મરણ આ સંસારમા
વારવાર થયા કરે છે અને પડિત વિવેકી મનુષ્યોનું તો
સમમ મરણ આ સંસારમા વધારેમા વધારે એકવાર થાય છે
અર્થાત્ પતિ વિવેકી મનુષ્યો વારે વારે મરણ નથી.

(૧૧૬) શાલમ પત્ત કાલત્ત, અહમ્મ પદિવજિયા ।

વિચા ધમ્મ અહમ્મિદ્દે, નરણ ઉવવગ્ગહ્ ॥૧૮૥॥

૧૬૬ મૂખ મનુષ્યની મૂખતા તો જુઓ કે ને, ધર્મને
ફેલી દઈ, અધર્મનો સ્વીકાર કરી અધાર્મિક થાય છે અને
પરિણામે નરકમા જાય છે—નરકગતિને પામે છે

(૧૧૭) ધીરમ્ પત્ત ધીરત્ત, સત્તવચ્ચમાણુરત્તિગો ।

વિચ્ચા અપમ્મ ધમ્મિદ્દે, કવસુ ઉવવગ્ગહ્ ॥૧૮૭॥

૧૬૭ આચરણ દ્વારા સત્ય ધર્મને અનુસરનાર ધીર
મનુષ્યનું ધીરપણું પણ જુઓ કે ને અધર્મને ફેલી દઈ
પરમ ધર્મિક બને છે, અને પરિણામે દિવ્ય દેશને પામે છે

(૧૧૮) કુલિગ્ગ કાલમાવ, અવાલ સેવ પદિય ।

કલ્લકળ કાલમાવ, અવાલ સેરહ્ સુણી ॥૨૦૦॥

(અંતરાં અં ૭ માં ૨૮-૩૦)

૮ નીંને ૧૬ આમ પણ થઈ શકે—

કારણ વિચારપૂરિયા સચ્ચે ઉજ્જ્વલસમવા ।

આ બીજા પાઠ પ્રમાણે ૧૬૪ મી ગાથાનો અર્થ આ પ્રમાણે પણ
હી હોય એટલા મનુષ્યો વિદ્યાપુરુષો છે—વિવેકી મનુષ્યો છે
તેઓ અધર્મ કુખના જાગી થનારા નથી અને જેઓ મૂં છે—
અવિવેકી છે—તેઓ આ અનત સંસારમાં વારવાર મૂં કરે છે

૨૦૦ પોતાને પ્રિય પ્રિયતર લાગે એવા મનોહર લોગો મળ્યા હોય-મનોહર મનોહર લોગોના ભોગ થયો હોય-તેમ છતાંય જે મનુષ્ય તે લોગો તરફ વિવિધ રીતે પીઠ ફેરવીને વળી છે અર્થાત્ એવી સુંદર સાપડેલી ભોગ સામગ્રી તરફ નજર સરખી થઈ રતો નથી-પોતાને સ્વાધીન એવા એ લોગોને પણ તણુ દે છે તે જ ખરેખર 'ત્યાગી' કહેવાય છે

(૧૦૧) વત્સગ-વમલકાર, ક્વલિઓ સવળાણિ ય ।

અચ્છન્દા જે ન મુજન્તિ, ન સે વાદ્ તિ વુચ્ચર્ઈ ॥૩॥

(દશ્તમ અંક ૨ માં ૨, ૩)

૨૦૧ જે પરવશ પડેલો મનુષ્ય, વચ્ચો-સારા સારા કપડાં, સારા સારા મુગ ધી તેલો અને અતરશે, સુંદર સુંદર શરેણા, ઉત્તમોત્તમ પલ્લો અને મનમગ્ની મનોહર સ્ત્રીઓ-એ બધાંને માણવાની-ભોગવવાની-ધનિષ્ઠા છતાંય પરવશતાને કારણે ભોગવી શકતો નથી અર્થાત્ સારા સારા કપડાં પહેરવાનું મન તો છે, સારાં સારાં મુગ ધી મુંઘવાનું મન તો છે, સારા સારા શરેણા પહેરવાનું મન તો છે, સારા સારા પલ્લો ઉપર મુવાની ઉત્કૃષ્ટતાય છે અને સુંદર સુંદર સ્ત્રીઓને ભોગવવાની ટીવ લાડલા પણ છે, છતાં પોતાની પરવશતાને લીધે જે મનુષ્ય એ બધું ભોગવી શકતો નથી, અને નહિ ભોગવી શકતો હોવાથી બહારથી 'ત્યાગી' જેવો એ કે દેખાય છે ખરો, પણ તેવો મનુષ્ય ખરેખર 'ત્યાગી' ન જ કહેવાય.

(૧૦૨) રહરે ય પાણે વુહ્દે ય વાણે,

તે અત્તજો વાસદ સખ્ખોર ।